

KOROŠKI

svžinar

RAZGLEDI RAVENSKIH ŽELEZARJEV

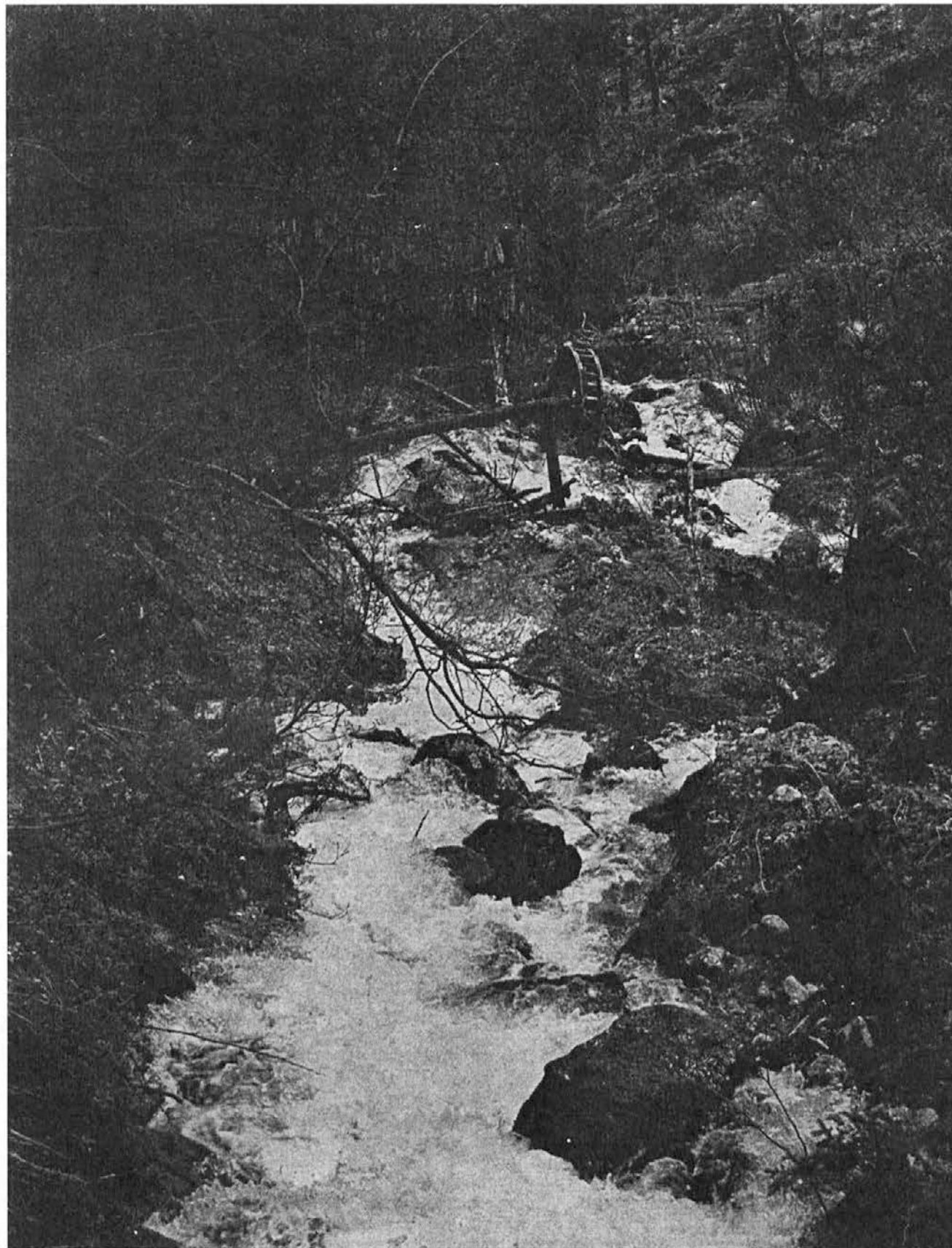
Leto XXV

Ravne na Koroškem, 25. novembra 1975

Št. 4

Republiki za rojstni dan
čestitamo
z delovnimi uspehi,
realno oceno stanja
in načrti
za še lepši jutri

V dolino

Edvard Pogorevc, sekretar OK ZKS Ravne na Koroškem

Naša domovina Jugoslavija

Ob 32. rojstnem dnevu nove Jugoslavije in 30-letnice zmage nas misli nehote занесеjo nazaj v težke dni trpljenja in krvavenja vseh jugoslovanskih narodov.

Začelo se je z vladno politiko Cvetkovič-Maček, ko je ta bila vse preveč naslonjena na fašistično Nemčijo in celo 24. marca 1941 na Dunaju podpisala pogodbo o pristopu k trojnemu paktu ter se tako pridružila Nemčiji in Italiji.

To je bila velika izdaja svojega ljudstva in sramotno dejanje. Zato so Beograjčani na poziv Komunistične partije Jugoslavije 27. marca 1941 prihiteli na ulice, protestirali in enoglasno vzklikali: »Bolje rat nego pakt!« (Rajši vojno kot pa pakt s fašisti!) in »Bolje grob nego rob!« (Ljubša nam je smrt kot pa suženjstvo!). Vlada ni vzdržala, padec je bil nenaden.

Hitlerja je to hudo ujezilo. Sklenil je Jugoslavijo zahrbtno napasti, in tako kaznovati njeno ljudstvo za neposlušnost, kot je bila to že njegova navada.

Hitlerjeva letala so 6. aprila 1941 priletela nad Beograd in bombardirala mesto. Z zahrbtnim bombnim napadom, brez vojne napovedi so ubili veliko ljudi. Fašistične okupatorske horde pa so na več krajih vdrle v Jugoslavijo in jo v nekaj dneh razkosale. Naši narodi pa na vojno niso bili pripravljeni, saj je takratna vlada skrbelale za svoje koristi, na svoj narod pa je pozabila.

Okupatorji (Nemci, Italijani, Bolgari in Madžari) so si ozemlje Jugoslavije med seboj razdelili. Vsakdo si je hotel vzeti kar največji kos. Nemci so se najbolj hršili, bili so najmočnejši in si zato prisvojili največji kos. Na okupiranih področjih pa so ustanovljali fašistične enote, na oblast pa postavljali fašistične priliznjence in narodne izdajalce.

Proglas Komunistične partije Jugoslavije

Po kapitulaciji jugoslovanske vojske in po pobegu vlade skupaj s kraljem Petrom, dne 15. aprila 1941 so bili jugoslovanski narodi prepuščeni na milost in nemilost okupatorjem.

V tistih težkih dneh je edino KPJ pod vodstvom tovariša Tita sklenila nadaljevati oborožen odpor. 22. junija 1941, na dan, ko so nemške horde napadle Rusijo, je KPJ poklicala vse narode Jugoslavije na oboroženo vstajo.

V proglasu CK KPJ je zapisano med drugim sledeče: »Vi, ki ječite pod okupatorsko peto, vi vsi, ki ljubite svobodo in neodvisnost, ki nočete fašističnega suženjstva — vedite, da je prišla ura borbe za vašo osvoboditev izpod fašističnega osvajačalca. Zato prispevajte svoj delež v borbi za svobodo pod vodstvom KPJ!«

Oboroženi boji

Klic partije je šel od srca do srca delavcev, kmetov in inteligence. Vzplamteli so oboroženi odpori po vsej Jugoslaviji. Že proti koncu leta 1941 so partizanske čete štejele okrog 70.000 borcev in s svojim partizanskim bojevanjem dosegale izredne uspehe. Osvobodile so Užice. V Užicah je

začela delovati partizanska tovarna orožja, izdelala je nad 16.500 pušk in drugega vojnega materiala, preden je bila uničena. Na vseh osvobojenih ozemljih pa se je formirala ljudska oblast z nalogo organizirati delo, normalizirati razmere, poskrbeti za hrano ljudem in partizanom ter skrbeti za orožje in sanitetni material.

Hitlerja je to še bolj ujezilo. Ukazal je svojim četam, naj uničijo partizane in kaznujejo prebivalstvo. Partizanski borci so se morali boriti proti okupatorju, belogardistom, plavi gardi, četnikom, ustašem in proti ostalim domačim izdajalcem.

Velika tragedija

Sredi oktobra 1941 je Kraljevo in Kragujevac doletela huda in velika tragedija. Nemci in izdajalci nedičevci ter ljotičevci so zlili svoj srd nad nedolžnim prebivalstvom. V Kraljevu so fašisti ubili nad 2000 ljudi. V Kragujevcu je bilo še strašnejše. Zahrbtno so postrelili okrog 7000 ljudi, med njimi so bili celi razredi srednješolcev z učitelji vred. Fašistom to ne bo nikdar odpuščeno.

Formiranje partizanskih brigad

Tovariš Tito je razmišljal, kako bi se še bolj učinkovito borili proti močnim in moderno oboroženim sovražnikom. Uvidel je, da je za organiziran in neizprosni boj potrebno imeti večje partizanske enote.

21. decembra 1941 je v bosanskem mestecu Rudo bila ustanovljena I. proletarska udarna brigada. Sestavljali so jo samo komunisti iz raznih partizanskih bataljonov. Dva meseca pozneje, 1. marca 1942 pa je bila formirana v Čajniču II. proletarska narodnoosvobodilna udarna brigada. Pozneje so se formirale še III. sandžaška, IV. črnogorska in še mnoge druge brigade. V tistih dneh je narodnoosvobodilna vojska štela okrog 80.000 borcev, okupatorske trupe pa so štejele 450.000 do zob oboroženih vojakov; kar je predstavljalo takrat 24 divizij in 6 brigad z okrepitevami.

Partizanske brigade in divizije so imele velik pomen za nadaljnje vojaške operacije in za osvobodilno gibanje nasploh.

V brigadah se je kovalo bratstvo in enotnost naših narodov, saj so bili borci v najtežjih bojih tesno navezani drug na drugega ne glede na narodnost in spol, kot pravi bratje in sestre ene domovine.

Sovražne ofenzive

Niti prva sovražna ofenziva ni uničila partizanov, tudi druga ne, čeprav je zahtevala nadčloveške napore in dolg pohod po globokem snegu pri -30°C čez Igman planino. To je bil IGMANSKI MARŠ, dolg čez 100 km in je trajal januarja in februarja leta 1942. Mnogo borcev je za vedno ostalo v tistem snegu, mnogi pa so dobili hude ozeblin. Toda ostali so nepremagani. Osvobodili so nova področja, na katerih se je osnovala ljudska oblast, ki je preko svojih narodnoosvobodilnih odborov skrbelala za prehrano vojske in prebivalstva.

Takoj nato se je začela 3. okupatorska ofenziva, ki je trajala od aprila do novembra 1942. Potekala je na več področjih hkrati. Vendar pa so se partizanske brigade združile v večje skupine in so uspešno kljubovale sovražniku. Tako so bila osvobojena nova obsežna področja med Zagrebom in zahodno Bosno; med temi tudi Kozara, ki je bila trn v peti v Paveličevi neodvisni državi. Sovražniku to ni šlo v račun, zato je sklenil s številno vojsko Kozaro obkoliti. To mu je tudi uspelo, saj je imel na voljo okoli 70.000 mož. Kozarski odred pa je štel vsega 3000 borcev, ki je moral skrbeti še za ranjence. Na Kozaro so se zatekli tudi prebivalci — otroci, žene in stari ljudje. Bilo jih je okrog 80.000. Vsi so verjeli, da se bodo skupaj z borci rešili. Toda premoč je bila prevelika. Sovražnik je vedno bolj zahteval obroč.

Borci so sicer na dveh straneh prebili obroč, vendar je reža bila preozka, da bi se iz njega izvlekli vsi civilisti, ranjenci in borci. Sledila je neizogibna tragedija na Kozari. Nemci in ustaši so podivjali. Zverinsko so mučili, klali in streljali so vse kar so dobili, niso imeli usmiljenja do mater, ki so z dojenčki v rokah prosile, naj jim bo prizaneseno. Na bajonete so natikali otroke in jih metali, potem pa še pokončali njihove matere. To je bila kultura nemškega fašizma in njihovih pomočnikov. Toda tudi s tem gnusnim dejanjem niso zaustavili narodnoosvobodilnega boja.

Takrat so se tudi v Sloveniji bili obsežni boji. Pomembne so bile akcije prvega štajerskega bataljona. V bojih pri Dražgošah, kjer je v tridnevni bitki padlo mnogo Nemcev, je Cankarjev bataljon ostal nepoškodovan. Tudi pri nas so bila svobodna ozemlja. Eno takih je bilo v ljubljanski pokrajini — od ljubljanskega barja do Kolpe. Italijanskim fašistom seveda to ni šlo v račun. Med »roško ofenzivo« so sicer iztrgali partizanskim brigadam osvobojeno ozemlje, brigad pa niso mogli uničiti. Prav takrat so se formirale Tomšičeva, Gubčeva, Cankarjeva in Šerčerjeva brigada, ki so pozneje s protiofenzivo in po dolgotrajnih bojih marca 1943 slavili veliko partizansko zmago nad Italijani pri Jelenovem žlebu.

Omenil bi rad tudi legendarni pohorski bataljon, ki je s svojimi akcijami zadajal Nemcem hude skrbi. 8. januarja pa je Pohorski bataljon zadela tragična usoda. Obkoljeni in v hudih bojih so padli borci do zadnjega moža.

Tudi v Guštanju, v Mežici in na Slovenskem Koroškem se je razvilo partizanstvo, ki je mnogo prispevalo k uspehu slovenskih partizanov.

Prvo zasedanje AVNOJ v Bihaču

Osvobojena ozemlja so se nenehno večala. Ustvarili so se pogoji za razvoj nove ljudske oblasti. Tako so se na predlog vrhovnega štaba sešli predstavniki jugoslovanskih narodov, dne 26. in 27. novembra 1942 v Bihaču. Slovenci in Makedonci niso prispeli v Bihač, ker so bili zadržani zaradi hudih bojev z okupatorjem.

Na zasedanju so navzoči predstavniki ustanovili antifašistični svet (viječe) narodne osvoboditve Jugoslavije. Sprejeli so tri

resolucije: resolucijo o ustanovitvi, resolucijo o organizaciji predstavniških organov in proglas narodom Jugoslavije. AVNOJ je bil politični organ, vendar je njegov izvršni odbor deloval kot vlada.

Takrat je narodnoosvobodilna vojska štela že 150.000 borcev. Sovražnik pa je imel na jugoslovanskih bojiščih 500.000 vojakov in 250.000 pripadnikov kvizlinških formacij. Jugoslovanska osvobodilna vojska je beležila vse večje uspehe, zato je vsekakor predstavljala za Hitlerja veliko nevarnost za oskrbo njegovih čet na drugih frontah. Zato je sklenil začeti 4. ofenzivo. Zbral je znova veliko vojsko; zraven so bili Italijani, ustaši in četniki, in sicer skupaj 45.000 nemških, 25.000 italijanskih vojakov ter 12.000 ustašev in četnikov. Nemško poveljstvo je skušalo v 4. ofenzivi januarja leta 1943 uničiti glavnino partizanske vojske.

Bili so to težki dnevi borbe in obenem najslavnejši boji pod imenom: »Bitka za ranjence na Neretvi.« Položaj je rešil Tito. Uporabil je zvižajočo. Podreti je dal mostove čez Neretvo, nato pa zgraditi novega. Partizani so kljub težavam in izčrpanostjo dobili bitko za ranjence. Ta bitka za ranjence je pomenila mnogo več, vlila je zaupanje, skovala je nerazdružljivo prijateljstvo, bratstvo in enotnost naših narodov.

15. maja 1943 se je pričela 5. sovražna ofenziva s 120.000 vojniki. Sovražnik je hotel na vsak način uničiti našo vojsko.

Na Sutjeski so potekali hudi boji. Takrat je bil ranjen tudi tovariš Tito, padlo je mnogo narodnih herojev, legendarni junak Sava Kovačević skupaj z borci, ki so želeli za vsako ceno rešiti ranjence. Pobitih je bilo mnogo ranjencev, mnogo pa jih je umrlo od lakote in tifusa.

Boji na Sutjeski so bili najbolj krvavi boji v narodnoosvobodilni borbi. Lahko jih primerjamo z bitko za Stalingrad, ko ni kazalo na možnost zmage, pa se je z nadčloveškimi naporji, hrabrostjo in požrtvovanjem borcev partizanskih enot le izbojevala.

8. septembra 1943 je Italija pod pritiskom Angležev in Amerikancev kapitulirala. Tudi partizanska vojska je ta dogodek izkoristila. Razorožene so bile mnoge italijanske enote. Na osvobojenih ozemljih pa je prevzela oblast Osvobodilna fronta. Partizanske enote pa so se takrat povečale že na 300.000 borcev in bork.

Rojstvo nove Jugoslavije

V teh okoliščinah je izvršni odbor AVNOJ sklenil sklicati AVNOJ na drugo zasedanje. To se je zgodilo natanko pred 32 leti.

V dvorani doma kulture v Jajcu so se v noči od 29. na 30. november 1943 zbrali poslanci vseh jugoslovanskih narodov. Bilo jih je 142, nekateri so prehodili več 100 kilometrov daleč. Vsi so se zavedali pomembnosti drugega zasedanja AVNOJ.

In res, na drugem zasedanju AVNOJ so bili sprejeti pomembni sklepi, ki so postali temelj nove Jugoslavije. Sklepi so imeli zgodovinski pomen za nadaljnji razvoj jugoslovanskih narodov. Bili so daljnosežni.

Letos, ko praznujemo 32-letnico teh zgodovinskih dogodkov, ko praznujemo 32-letnico rojstva nove Jugoslavije, je prav,

da se spomnimo nekaterih zgodovinskih sklepov.

— Sklenjeno je bilo, da AVNOJ postane najvišje zakonodajno in izvršno telo nove Jugoslavije. Tako je nastala nova jugoslovanska skupščina iz katere je bila takoj izbrana začasna vlada nove Jugoslavije (NKOJ), za predsednika pa je bil izbran tovariš Tito.

— Zelo važen sklep, ki pa je prav gotovo temelj, na katerem se je gradila nova Jugoslavija, je sklep, da bo nova Jugoslavija skupnost enakopravnih jugoslovanskih narodov.

— Zato ker bivša vlada s kraljem Petrom II. na čelu ni živela v Jugoslaviji in ker je zapustila svoje ljudstvo v najtežjih dneh, je AVNOJ sklenil begunski vladi odreči vse pravice, da bi govorila v ime-

Edvard Pogorelec — za enotno graditev neodvisne samoupravne socialistične skupnosti naših narodov

nu jugoslovanskih narodov, kralju Petru II. pa prepovedala vrnitev vse dotlej, dokler se ljudstvo ne odloči ali bo živelo v republiki ali v kraljevini.

— Potrdili so tudi sklepe Kočevskega zbora in sklepe ZAVNOH o priključitvi Slovenskega Primorja, Istre in Zadra k Jugoslaviji.

— Tovarišu TITU so podelili naslov maršala za njegove zasluge v boju za osvoboditev narodov Jugoslavije.

To so bili zgodovinski sklepi, sprejeti na 2. zasedanju AVNOJ v Jajcu. Postavljeni so bili temelji za novo, demokratično in federativno Jugoslavijo. Zato se vsi skupaj radi spominjamo tega zgodovinskega datuma 29. novembra 1943, ki je vtisnjen tudi v naš grb, ker se je takrat rodila nova Jugoslavija brez narodnega in socialnega zatiranja.

Svet je zvedel za resnico

Šele po drugem zasedanju AVNOJ se je začela širiti novica o dogodkih v Jugoslaviji. Vse do tedaj pa je obstajala neke

vrste kvazi resnica o Draži Mihajloviću in o njegovi borbi »proti« Nemcem. Zvedelo se je za početje četnikov, Paveličevcev, nedičevcev in rupnikovcev, o njihovi zahrbtnosti in sodelovanju z Nemci.

Zvedelo se je tudi o slavni partizanski vojski, ki je zrasla iz ljudstva, se junaško borila in na ta način lajšala borbo zavezniškim silam. 36 nemških divizij se je moralo bojevati proti partizanom, da so vsaj za silo lahko oskrbovali jugovzhodno fronto in vzdrževali oblast na Balkanu.

Od tedaj dalje so bili partizani deležni več zavezniške pomoči zlasti v orožju in municiji.

Izgon Nemcev in zmaga

Kljub velikanski vojski Nemci niso uspeli dogodke obrniti v svoj prid. To jim ni uspelo s šesto ofenzivo, niti ne z desantom na Drvar in z množičnim pobijanjem ter zapiranjem prebivalstva. Nemčija je neizogibno drsela v svoj lastni propad. Pričel se je vsesplošni izgon okupatorja.

Jeseni leta 1944 je herojska Rdeča armada v svojem nezadržnem pohodu zasledujoč razbite Hitlerjeve sile prišla na našo mejo. Po sporazumu z Vrhovnim štabom NOV in Nacionalnim komitejem osvoboditve Jugoslavije, nam je Rdeča armada pomagala osvoboditi Beograd, vzhodno Srbijo in Vojvodino. To je bila za nas velika pomoč, saj so nam takrat nudili podporo tako v ljudstvu kot v vojaški opremi.

Naša NOV je še siloviteje pritiskala na nemške sile in fašistom ni preostalo drugo kot bežati, se čimprej prebiti v Avstrijo in nato v Nemčijo.

9. maja 1945 je Nemčija kapitulirala. Prišla je dolgo pričakovana zmaga. Vselej je bilo nepopisno. Bojev pa še ni bilo konec, saj se umikajoče nemške in kvizlinške formacije niso hotele predati naši vojski. Tako so se zadnji boji odvijali še 15. maja v naših krajih na Poljani.

Mnogim ni bilo dano, da bi se lahko z nami veselili zmage in uživali vsaj del sadov NOB.

V NOB je padlo okrog 305.000 borcev, najboljših sinov in hčera naše domovine, ranjenih je bilo preko 425.000 borcev. Več stotisoč jih je padlo kot žrtve fašističnega terorja. Mnogo življenj je ugasnilo v fašističnih taboriščih po strahotnem mučenju in stradanju. Jugoslovanski narodi so izgubili v štiriletni borbi okrog 1.700.000 človeških žrtev in okrog 3.500.000 jih je bilo v taboriščih in na prisilnem delu. To je strahotna bilanca in tega ne smemo nikoli pozabiti.

Graditev porušene domovine

Jugoslavija je konec vojne dočakala z velikimi ljudskimi žrtvami, s porušenimi mesti in vasi ter z izredno oslabilnim gospodarstvom. Od skupno 4257 tovarn je bilo uničenih 973 in 40 % kvalificiranih in strokovno usposobljenih delavcev se ni več vrnilo na delo. Po posameznih industrijskih panogah je procent uničenja bil sledeč: živilska industrija 22 %, kemijska 38 %, kovinska 35 %, lesna in gradbena 54 %, usnjarska in tekstilna 35 % in električne centrale 51 %. Jugoslovansko ljudstvo so čakale velike naloge. Najprej je bilo potrebno organizirati in normalizirati življenje, dokončno obračunati z ostan-

ki bivše kraljevine in se dokopati do lastnega razvoja, do samostojnosti in resnične svobode.

To pa ni bilo tako enostavno, saj smo se že v začetku zelo tesno povezovali z ZSSR in svoje petletne plane gradili tudi na osnovi opreme in druge strokovne pomoči iz Sovjetske zveze. Pri tem pa nismo slutili, da je takšna sovjetska pomoč pogojena s ceno pokroviteljstva za naš nadaljnji politični in gospodarski razvoj. Te cene pa jugoslovanski narodi niso hoteli sprejeti. Sledili so znani dogodki — Resolucija Informbiroja in popolna ekonomska blokada. Tito je takrat dejal: »Naši narodi se niso bali borbe za socialistično revolucijo in osvoboditev izpod okupatorskih škornjev in so kljub težkim razmeram zmagali. Zato sem prepričan, da bodo zmagali tudi pri obnovi in graditvi svoje domovine, pa čeprav bo to terjalo veliko naporov, vendar svoje neodvisnosti ne bomo žrtvovali«.

Po katastrofalni suši leta 1950, ki nas je hudo prizadela, so se demokratične sile v svetu že toliko okrepile, da smo lahko začeli navezovati ekonomske in druge stike. Po zaslugi Velike Britanije je začela Jugoslavija dobivati gospodarsko pomoč še iz Amerike in Francije.

S tem smo se iztrgali iz ekonomske blokade in raznih pritiskov Stalina.

Obnova domovine je bila vseskozi na ramenih naših narodov. Delovni ljudje, mladina in vsi, ki so si želeli čimprej obnoviti domovino in postaviti temelje za nadaljnji razvoj, niso niti za trenutek pomislili, da tej nalogi ne bi bili kos. Sledile so velike udarniške akcije, uresničevalo se je načelo: »zemljo kmetom, tovarne delavcem!« Vsak dan se je potrjevalo vse tisto kar je bilo v NOB pridobljeno — bratstvo in enotnost tudi v najtežjih dneh obnove in graditve naše domovine.

Kaj vse smo dosegli v 30 letih svobodnega ustvarjanja in razvoja v novi Jugoslaviji je v kratkem zelo težko napisati. Ustvarili smo mnogo, izgradili smo težko industrijo in prav tako tudi v dobršni meri predelovalno industrijo. Zrasla so nova stanovanjska naselja, mesta in šole. Življenje smo si uredili po svoje, tako kot smo si to želeli. Smo samoupravljali in odločamo o rezultatih in sadovih svojega dela, medsebojno izmenjujemo delo in se dogovarjamo o bodočem razvoju, o planih in srednjeročnih programih, skratka o vsem tistem kar nas povezuje, zadovoljuje ter osrečuje.

Jugoslavija — neuvrščena dežela

V mednarodnem življenju si je Jugoslavija pridobila velik ugled kot neuvrščena dežela pod vodstvom ZKJ in tovariša Tita. S svojo angažirano in miroljubno politiko si je nenehno pridobivala nove prijatelje, posebno pa še zato, ker ni hotela sprejeti politiko pritiska, politiko hladne vojne in politiko gospodovanja. Jugoslavija je bila vseskozi in je tudi danes trdno odločena braniti svojo neodvisnost, revolucijo in lastno pot socialističnega razvoja. Taka politika pa omogoča vsem narodom in državam suverenost, enakopravnost in mirno sožitje.

Sedaj smo po dolgih letih uspešno rešili državne meje med Italijo in Jugoslavijo.

To je ponovni dokaz in potrditev, da je edino na tak način možno reševati najbolj zapletena vprašanja v mednarodnem prostoru in času. Nekaterim pa to ne gre v račun. Nenehno poizkušajo z različnimi pritiski kaliti mir na svetu. Tudi Jugoslavija s svojo neuvrščeno politiko je trn v peti imperialistom in hegemonistom, saj prav ti poskušajo na razne načine zavirati naš nadaljnji samoupravni razvoj in ponarejajo zgodovino, zlasti pa z različnimi zapisi pačijo zgodovinsko resnico naše NOB

ter nam hočejo vsiliti politiko poslušnosti. Zato je še naprej naša naloga krepiti svojo lastno obrambno sposobnost in varnost. To pa bomo najlažje uspeli, če se sami postavimo na svoje lastne sile, ustvarjalne sposobnosti in delovne zmogljivosti, da sami premagamo težave s katerimi se srečujemo. Čimbolj bomo pri tem enotni, toliko bolj bomo uspeli pri nadaljnji graditvi naše neodvisne samoupravne socialistične skupnosti naših narodov.

Začetek samoupravljanja v Železarni Ravne

Leta 1950 nismo imeli svojega glasila, niti Koroškega kaj šele Informativnega fužinarja, in zaradi tega poročilo glavnega direktorja takratne železarne Guštanj tov. Gregorja Klančnika ob predaji podjetja delavcem dne 9. septembra 1950 objavljamo šele danes.

Z objavo tega, ne samo za našo železarno zgodovinskega dokumenta se tudi s Koroškim fužinarjem vključujemo v prizadevanja dostojno proslaviti pomembni jubilej 25-letnico delavskega samoupravljanja.

POROČILO

o delovanju podjetja Železarne Guštanj do predaje Upravnemu odboru dne 9. 9. 1950.

Danes, ko je nastopil velik dogodek, s katerim se bo uresničevalo načelo »Tovarna delavcem« in bo naš kolektiv preko svojega predstavniškega organa delavskega sveta in Upravnega odbora sam upravljal s podjetjem, hočem podati obširnejše poročilo o dosedanjem delovanju naše Železarne. Poročilo obsega dva dela. Prvi del obravnava delovanje za časa kapitalističnega gospodarstva, drugi del pa razvoj prvih petih let po osvoboditvi.

I. V KAPITALISTIČNEM GOSPODARJENJU

1. — Nastanek podjetja in njegov razvoj do prve svetovne vojne

Zgodovina železarne Guštanj se prične z letom 1620, ko je rodbina grofov Thurn-Valsasina pričela z obratovanjem manjših fužinarskih obratov in kovačnic na vodni pogon v Mežiški dolini. S časom so se vsi ti obrati skoncentrirali v Guštanju pod gradom Ravne, ki je pripadal grofom Thurn in po katerih je podjetje dobilo ime. V celovškem registru je bila firma vpisana pod imenom »Georg-Graf-Thurnsches Stahlwerk Streiteben«.

V začetku je podjetje izdelovalo lopate, motike in slične predmete, pozneje pa prehajalo na izdelavo kvalitetnih jekel in to s pudlanjem, v SM peči, v pogreznjenih topilniških pečeh (Tiegelstahl). Surovine, v glavnem surovo železo, so dobivali prvo iz plavžev na Prevaljah, pozneje pa iz Donawitza, premog iz Leš in Holmca, kot pogonska energija pa je služila reka Meža. Podjetje je zaslovelo zlasti s svojim kvalitetnim pudel-jeklom po celem Balkanu, na Bližnjem vzhodu in celo v prekoceanjskih deželah.

Lastnik in zastopnik podjetja je bil Vincenc Thurn, ki je večinoma živel na Češkem, vodenje tovarne pa je prepuščal v glavnem nameščencem. Celoten vodilni kader do vključno delovodij je bil skrajno nemško usmerjen, kar je zastrupljivalno vplivalo na celotno guštanjsko občino.

2. — Med prvo svetovno vojno

Med prvo svetovno vojno je bilo podjetje vključeno v vojno industrijo in izdelovalo granate za avstro-ogrsko vojsko in mornarico.

3. — Med svetovnjima vojnama

Ko je jugoslovanska vojska osvobodila Mežiško dolino in celo Slovensko Koroško, je ves vodilni kader pobegnil. Podjetje je bilo kot nemška (sovražna) imovina postavljeno pod sekvester; junija 1919 je bila uprava poverjena posebnemu delegatu. Že meseca julija je bil s posredovanjem Dr. H. Luckmanna »delegat« ministrstva za trgovino in industrijo preimenovan v državnega nadzornika.

Po vojni je v prvi dobi bila situacija težavna. Radi neplačanih vojnih dobav avstro-ogrski državi so bila finančna sredstva pičila, zaloge surovin male, nabava istih nemogoča. Poleg tega še malo povpraševanje po izdelkih jeklarne Ravne. Manjkal je skoraj celoten vodilni kader, ki kot nemški iz nacionalnih ozirov ni bil zaželen. Kljub temu je podjetje pod državnim vodstvom prebrodilo prve težave, preusmerilo proizvodnjo za potrebe jugoslovanskega trga (osi, vzmeti) in s tem omogočilo zaslužek delavcev.

Po koroškem plebiscitu je lastnik grof Jurij Thurn optiral za Jugoslavijo, nad podjetjem pa je bilo dne 3. 6. 1922 ukinjeno državno nadzorstvo. V nasprotju z delovanjem podjetja pod državnim nadzorstvom, ki je stremelo za povečano proizvodnjo, je po ukinitvi iste uprava stremela izključno samo za dobičkom. Kapital se ni vlagal v nove investicije, temveč je podjetje po nasvetu Dr. H. Luckmanna stopilo v poslovne stike z avstrijskim koncernom jekla Böhler. Prvo je železarna naročala surovo jeklo, pozneje pa v vedo večji meri dobivala že skovane in izvaljane produkte, ki jih je samo plasirala na trg. Postala je navadni prodajni organ Böhlerja, ki je na ta način dražje plasiral svoje produkte v Jugoslavijo, na škodo domače proizvodnje. Na ta način je podjetje vse bolj prihajalo pod vpliv

Böhlerjevega koncerna. Pod vplivom Dr. H. Luckmana se je lastnik V. Thurn odločil, da podjetje preustroji v delniško družbo, v katero je bil neposredno na prikrit način pritegnjen Böhlerjev koncern. Z odobrenjem Ministrstva trgovine in industrije (VI br. 2273 z dne 31. marca 1927 se je 24. 6. 1927 vršila ustanovna skupščina).

Na ustanovni skupščini sta javno nastopila samo Vincenc Thurn in Kreditni zavod. Delniška družba je bila ustanovljena z delniško glavnico 14.000.000 dinarjev. Izdanih je bilo 140.000 delnic po 100 dinarjev, udeležba na delniški glavnici pa je bila naslednja:

Vincenc Thurn	4.900.000,00	35 %
Kreditni zavod za trgovino in industrijo	1.400.000,00	10 %
Kreditni zavod za trgovino in industrijo kot zastopnik	4.200.000,00	30 %
Böhlerjev koncern	3.500.000,00	25 %
	14.000.000,00	100 %

Koncern Böhler je javno nastopil samo s 25% udeležbo, 30% udeležbo pa mu je s pomočjo H. Luckmana prikrival Kreditni zavod za trgovino in industrijo. S temi je imel Böhlerjev koncern v roki kontrolni paket delnic in je upravljal s podjetjem.

Delniška družba je bila vpisana v trgovski register v Mariboru dne 13. 8. 1927 pod firmo »Jurija grofa Thurnskega jeklarna na Ravnah d. d.« s sedežem v Guštanju in 9-članskim upravnim svetom.

S tem je železarna prešla v direkten, sicer prikrit Böhlerjev vpliv, in služila predvsem kot sredstvo za plasiranje blaga na Balkan in za razširitev nemškega vpliva na Jugoslavijo. V ta namen je bila leta 1928 ustanovljena tudi podružnica v Zagrebu, leta 1931 pa še v Beogradu. Celotna proizvodna politika Jeklarne na Ravnah je bila usmerjena v Böhlerjevo korist in služila v glavnem samo kot njegov prekupčevalni organ. Proizvodnja jekla je padala, po letu 1930 — jeklarna razen pudlanega jekla ni izdelovala nobenega lastnega jekla. Šele leta 1938, ko je radi vojnih priprav primanjkovalo jekla, se je ponovno postavila SM peč. Da bi oživila domačo industrijo, je jugoslovanska vlada izdala zakon, na osnovi katerega so mogle biti dobave domačih tvrdk 10 % dražje od tujih. S pomočjo jeklarne na Ravnah je Böhlerjev koncern plasiral svoje proizvode kot jugoslovanski produkt in s tem po višje dovoljenih cenah. Tedanji direktor Lorberau in prokurist Aschenbrenner sta brez sramu podpisovala ateste Böhlerjevih jekel kot izdelek jeklarne na Ravnah. Na ta način je nemški koncern s pomočjo svojih predstavnikov zaviral razvoj jugoslovanske industrije in plasiral material, ki bi ga lahko kupovali po mnogo nižjih cenah.

Jasno je, da pod takim pogojem ni moglo biti nobenega napredka v podjetju. Še celo nasprotno. Po devetletnem delovanju delniške družbe je glavna skupščina 12. 6. 1936 sprejela predlog upravnega sveta, da se glavnica zmanjša na 12.000.000,00 dinarjev, kar nam da jasno sliko, da o investicijskih delih ni bilo sledu.

Ne samo v tovarni, tudi na področju družbene ravni ni bilo v letih stare Jugoslavije izvršeno ničesar. Podjetje ni izgradilo niti enega stanovanja, zaviralno delovanje občine, ki je bila sama pod vplivom uprave jeklarne, pa je razen nekaj izjem, onemogočilo tudi gradnjo stanovanj po delavcih samih.

Da bi se družba izognila takozvanega dodatnega davka, se je sedež firme leta 1939 preselil v Beograd, kar je bilo vpisano v Beograjski trgovski register. Vodstvo centrale je prevzel Böhlerjev predstavnik, komercialni direktor Bilowitzky. Mariborsko trgovsko sodišče o tem sploh ni bilo obveščeno, zato je družba še naprej ostala vpisana tudi v tem registru.

4. — Med drugo svetovno vojno

Kmalu po okupaciji Jugoslavije je bil zopet izvršen prenos sedeža delniške druž-

Generalni direktor Slovenskih železarn Gregor Klančnik je bil četrto stoletja na čelu ravenskih fužin

be v Guštanju. Glavnica je bila valorizirana in je znašala 900.000,00 RM. Tajni paket delnic pri Kreditnem zavodu je bil predan pravemu lastniku Böhlerjevemu podjetju in je s tem slednje javno razpolagalo s 55 % delnic. V zvezi s povečanjem tovarne v vojne namene je Böhlerjev koncern povečal glavnice na 3.000.000,00 RM in sam razpolagal z 89,5 % delnic. Po odkupu zaplenjenega dela delnic, ki so pripadale Aleksandru Thurnu, se je procent Böhlerjevih delnic dvignil na 94 %. Zgrajene so bile nove mehanske delavnice za izdelavo torzijskih vzmeti in letalskih kril in je celokupno jačanje podjetja namenjeno nemškemu oboroževalnim svrham, dvignilo sredstva za 9,44 milijonov RM.

II. RAZVOJ PO OSVOBODITVI

1. — Prehod podjetja v družbene roke.

Po osvoboditvi so se izvršile v lastništvu in vodstvu podjetja temeljite spremembe. Kar leta 1919 kljub pobožni želji ni moglo

biti uresničeno, ker je bila oblast v rokah kapitalistov, je bilo v novi Jugoslaviji, kjer oblast pripada ljudstvu, takoj revolucionarno rešeno. Radi sodelovanja z okupatorjem so bili vsi vodilni organi pred vojnim sodiščem obsojeni, podjetje pa je bilo konfiscirano s sodno odločbo vojaškega sodišča v Mariboru št. 1034/45-8. Dne 22. 8. 1945 je bila izrečena zaplemba celotne imovine podjetja jeklarne Jurija grofa Thurnskega na Ravnah. Okrajna zaplembna komisija na Prevaljah je na osnovi točke 1 in 2 odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, izrekla zaplembo vsega imetja jeklarne z odločbo opr. št. 272/45 z dne 29. 8. 1945. S tem je podjetje končno prešlo v državne roke in napredek tovarne je bil zasiguran.

Takoj po osvoboditvi v maju 1945 je sporazumno z delavskimi predstavniki prevzel začasno vodstvo nad tovarno tov. Mrkva Franc. 29. maja 1945 pa je bil od Ministrstva za industrijo in rudarstvo postavljen za delegata tov. ing. Franc Mahorčič. Z odlokom Ministrstva za industrijo in rudarstvo je bil 8. marca 1946 postavljen za upravnika podjetja Gregor Klančnik, ing. Mahorčič pa imenovan za tehničnega direktorja. Izvršena je bila nova registracija firme pri mariborskem trgovskem registru s sklepom Rg B II. 21/16 z dne 4. 11. 1945. S sklepom trgovskega kot okrožnega sodišča v Mariboru B. II. 21/24 z dne 3. junija 1946 pa registrirana tudi sprememba lastništva.

Iz osnovnih sredstev bivše Jeklarne na Ravnah je vlada FLRJ osnovala državno gospodarsko podjetje splošnega državnega pomena z nazivom »Železarna Guštanj« s sedežem v Guštanju z aktom št. 462 z dne 31. 10. 1946. Kot predmet proizvodnje je bilo določeno: proizvodnja surovega jekla, predelava surovega jekla z valjanjem in kovanjem ter livanjem. Z isto rešitvijo vlade je bilo določeno, da firmo podpisuje Gregor Klančnik kot direktor podjetja, v slučaju njegove odsotnosti pa glavni inženir Franjo Mahorčič, v mejah pooblastila, ki je dano direktorju.

Novo osnovano podjetje Železarna Guštanj je bilo registrirano na podlagi rešitve ministrstva za finance FLRJ v registru državnih gospodarskih podjetij, ministrstvo za finance FLRJ v Beogradu št. 3038 z 28. 2. 1946.

S pooblastilom št. 8943 s 13. 4. 1950 je bil od Generalne direkcije črne metalurgije pooblaščen Kogelnik Roman, personalni referent, da more veljavno podpisati firmo podjetja. Firmo podpisuje lahko v odsotnosti direktorja v mejah pooblastila, ki je dano direktorju. Za časa navzočnosti direktorja pa lahko podpisuje firmo v mejah pooblastila, ki ga direktor prenese na njega. To pooblastilo je registriralo Ministrstvo za finance FLRJ pod št. 14666 s 5. 6. 1950 — registracija na listu št. 47/15 zvezek II.

2. — Razvoj proizvodnje a) Leta obnove

Tovarna med vojno ni trpela na poškodbah zaradi slabega vzdrževanja, po okupatorju pa so bile naprave kljub temu v slabem stanju.

Takoj po osvoboditvi se je pristopilo v prvi vrsti k popravilu, da bi se moglo čimpreje pričeti s produktivnim delom. To je

trajalo približno mesec dni, medtem se je organiziral tudi transport in preskrba skladišč. Kot prva v Sloveniji je bila po osvoboditvi prižgana naša martinova peč sredi junija 1945. Takoj nato je začela z delom livarna in valjarna; ko so bile prebrodene prve težave z naročili, so pričele obratovati kovačnica v drugi polovici julija, osovine pa v avgustu in končno podkve v septembru.

Od začetnih 300 ljudi, ki so prihajali v juniju na delo, se je število do septembra povzpelo na 600 tako, da je v začetku oktobra produkcija bila v vseh oddelkih v predvojni višini, razen kovačnice in sezonskega blaga, kjer ni bilo dovolj naročil.

Takoj od začetka se je pričelo s planskim delom. Za drugo polletje smo že imeli zadolžitev za surovo jeklo in valjano blago, za kovano blago pa za zadnji kvartal. Te planske zadolžitve so bile izvršene:

	Plan VIII-XII	Izvršeno	%
Surovo jeklo	4000	4025	100,5
Valjano blago	2650	2795	106
Osi, podkve in kovano blago	400	520	130

V letu 1946 smo imeli plan že za celo leto, ki je bil 10 % večji od proizvodnje v letu 1939 (merjeno na blago za prodajo), ko je bila zaradi vojnih priprav proizvodnja največja.

Plan je bil izpolnjen sledeče:

	Plan	Izvršeno	%
Surovo jeklo	9900	10.824	109,5
Valjano gotovo blago	7155	7.647	106,8
Kovano blago (osi, podkve, faz.)	3100	3.468	111,6
Jeklena litina	450	673	150
Siva litina	—	455	
Vse blago za prodajo	7865	8.572	108,2

Če pregledamo izkoriščanje kapacitet posameznih obratov z ozirom na predvojno, ugotovimo, da se je to povprečno dvignilo za 20 % (po gotovem blagu). Največji dvig je bil dosežen v jeklolitini.

Povprečno število zaposlenih delavcev je bilo 707. Storitve je v primeri z 1939 narasla od 1,06 do 1,30 ton skupne proizvodnje na zaposlenega mesečno.

b) V petletnem planu

V letu 1947 — prvem letu petletke, je plan z ozirom na 1946 (gotovo blago) bil povečan za 12,5 %, a izpolnjen 112,5 %.

Plan so izpolnili in prekoračili vsi obrati razen oddelka vzmeti, ker je drugo polovico leta primanjkovalo naročil.

Povprečno je bilo zaposlenih 860 delavcev, vključno 60 učencev. Specifičen učinek celega podjetja je s povečavo mehanske delavnice, ker so se vse bolj izdelovali finalni produkti, nekoliko padel.

V letu 1948 — drugem letu petletke, je bil plan ponovno povečan napram letu 1947, in sicer kar za 38,5 % (na gotovo blago). Tudi to plansko leto je bilo izpolnjeno 100%.

Od obratov, ki to leto niso izpolnili plana je bila jeklo livarna, zaradi pomanjkanja

kadra v čistilnici in zaradi asortimana. Plan je bil postavljen na bazi 50 kg povprečne teže odlitkov, imeli smo pa le povprečje 22 kg na odlitek. Dalje so ostale pod planom vzmeti, delno zaradi pomanjkanja naročil, delno zaradi spremembe asortimana.

Poprečno je bilo zaposlenih 1215 delavcev, od tega 130 učencev.

V letu 1949 — tretjem letu petletke, je bil plan za 18 % višji od predhodnega leta. Borba za izpolnitev plana nam je še vsem v dobrem spominu. Trajala je do

1939 prod.	7180 t,	vredn. 109,000.000	indeks 100	Din/h in moža (gotovo blago)
1946 prod.	8532 t,	vredn. 123,668.000	indeks 112,5	76,5
1947 prod.	9958 t,	vredn. 191,026.000	indeks 175	80,2
1948 prod.	12240 t,	vredn. 237,363.000	indeks 217	89,5
1949 prod.	14509 t,	vredn. 288,087.000	indeks 265	102,8

Specifični učinek na bazi ustvarjene vrednosti gotovega blaga se je torej od leta 1946 dvignil za 34 %.

V letu 1950 — četrtem letu petletke je plan v primerjavi s planom 1949 po vrednosti večji za 50 % (606 milijonov napram 918 milijonom), medtem ko se po količini bistveno ni spremenil. Tako pove-

kraja leta in plan je bil izpolnjen s 102,4 %.

Svojo plansko zadolžitev so izpolnili vsi obrati razen jeklarne, ki se je borila z objektivnimi težavami (sintermagnezit, opeka, premog).

Poprečno je bilo zaposleno 1656 delavcev, v številki 280 učencev, službo družbene prehrane in kapitalno izgradnjo.

Primerjava s predvojno proizvodnjo nam pokaže ogromen napredek po osvoboditvi pri vseh pokazateljih.

Naslednje številke nam to potrjujejo:

1939 prod.	7180 t,	vredn. 109,000.000	indeks 100	Din/h in moža (gotovo blago)
1946 prod.	8532 t,	vredn. 123,668.000	indeks 112,5	76,5
1947 prod.	9958 t,	vredn. 191,026.000	indeks 175	80,2
1948 prod.	12240 t,	vredn. 237,363.000	indeks 217	89,5
1949 prod.	14509 t,	vredn. 288,087.000	indeks 265	102,8

čanje rezultira vsled povečanja plana visoko legiranih jekel v elektrojeklarni, valjarni in kovačnici. Medtem, ko produkcija teh jekel po količini ne predstavlja niti 5 %, znaša ona po vrednosti 375 milijonov ali 41 % celotnega letnega plana.

V prvih 8 mesecih so obrati svoje letošnje planske zadolžitve izpolnili takole:

	količina		%	vrednost		%
	plan t	izpolnitev t		plan	izpolnitev v 000.—	
SM jeklo	7.800	6.943,6	88,9	47.321	42.665	90,3
Elektro jeklo	1.340	1.986,3	148	61.888	58.243	94
Livarna	2.150	1.917	89,2	41.963	47.416	89,2
Valjarna	8.623	8.616,2	99,9	158.760	155.269	97,8
Težka kovačnica	835	1.344,2	161	133.727	115.989	87,2
Lahka kovačnica	2.199	2.232,9	101,2	37.057	37.316	100,7
Mehanična obdelovalnica	1.973,7	1.675,5	84,8	73.580	61.303	83,3
Konstrukc. odd.	133	178,8	134,2	3.719	5.000	134,2
Celo podjetje	25.093,7	24.925,8	99,3	558.115	513.280	91,9

Vzroki tako šibkega doseganja plana so objektivni in subjektivni. Od objektivnih razlogov bi navedel prvo, pomanjkanje naročil v prvih mesecih letošnjega leta, drugo, dvomesečni zastoj v proizvodnji volframovih jekel radi pomanjkanja ferrowolframa, tretje, nepopolna ureditev za produkcijo kvalitet (čiščenje jekel) in četrto, pomanjkanje v kadru, ki se v proizvodnji stalno suče okrog 100 ljudi, ter peto, nepravočasna izdoba polfabrikatov iz Jesenic in Zenice in slabi pogoji pri SM peči v prvem kvartalu.

Od subjektivnih vzrokov, ki jih uprava ni mogla odpraviti in so znatno vplivali na potek plana, moram kot prvo omeniti poslabšanje discipline, izraženo v visokem procentu izostankov, drugo, pomanjkanje odgovornosti, tretje, previsok odstotek izmečka in često slab odnos do proizvajalnih naprav.

3. — Razširitev podjetja

Kakor je iz doslej iznesenega razvidno, je proizvodnja od 1939. do 1949. leta narasla za celih 2,65-krat in da bo v letošnjem letu izdelano blago še znatno večje. Ti rezultati so doseženi delno z boljšim izkoriščanjem že obstoječih kapacitet, a prvenstveno z novo gradnjo. Medtem ko se je delalo leta 1939 v livarni samo na eni izmeni, se danes dela na dve izmeni, krogle, podkve in osovine so delale samo

po potrebi, danes delajo na tri, dve oziroma eno izmeno skozi celo leto. S tem smo na obstoječih napravah znatno povečali proizvodnjo in uspeli rešiti potrebe. Kjer samo izkoriščanje obstoječih kapacitet ni zadostovalo, smo prešli na plansko razširitev naprav in obratov. Že prvo leto po osvoboditvi se je zaradi velikega povpraševanja za jekleno litino pokazala nujnost razširitve obrata livarne. Zato smo že v letih obnove dogradili dodatni trakt livarne in s tem pridobili potrebni livarski prostor.

Medtem ko se je v letih obnove stremelo skoraj izključno samo na popolnejšem izkoriščanju obstoječih kapacitet, se je s petletnim planom začela kompletna rekonstrukcija tovarne. Vzporedno s petletnim planom proizvodnje je bila planirana tudi sukcesivna, proizvodnji odgovarjajoča razširitev tovarne.

Petletni plan nam predpisuje sledečo razširitev kapacitet naših obratov:

1. surovo jeklo	od 12.000 t/1 na 28.000 t/1
2. jeklo litina	od 1.000 t/1 na 5.000 t/1
3. kovano blago	od 4.000 t/1 na 10.000 t/1
4. mehanično obdelani izdelki	od 1.500 t/1 na 3.000 t/1

Železarna se mora razviti v smeri, ki ji odgovarja po tradiciji, ter po energetski bazi, to je predvsem za proizvodnjo vi-

soko kvalitetnih jekel od proizvodnje surovega jekla, končne bazne metalurške predelave, kovanja, valjanja ter toplotne obdelave, do izdelave finalnih produktov z mehansko obdelavo tega jekla (industrijski noži, segmenti, pnevmatično orodje, valji itd.). Povečati se mora proizvodnja jeklene litine, kovanega blaga ter mehanske delavnice. Stremeti se mora za tem, da bi se vloženim surovinam dalo čim večjo vrednost.

Za ostvarenje gornjih nalog petletni plan predpisuje izgradnjo prve polovice nove jeklarne z eno elektro-pečjo za 10 ton, eno za 4 tone, SM peč za 20 ton in eno visokofrekvenčno peč za 2 toni kapacitete, ureditev nove čistilnice z žarilnimi pečmi.

Mehanizacija kovačnice, ureditev kladiv, postavitev zgradbe z dvema žerjavoma (10 in 25 ton), postavitev novih ogrevnih peči ter montažo 600-tonske stiskalnice. Ureditev mehanske obdelovalnice za potrebe težke industrije, rudarstva in metalurgije.

Vzporedno z izgradnjo glavnih novih kapacitet se predvideva izgradnja novih pomožnih obratov, energetske naprave (generatorje, parne kotle, kompresorsko postajo, baterijo pump z vodovodno mrežo, plinovode, parovode, zrakovode), posebno transformatorsko postajo vezano na nov daljnovod Dravograd Guštanj za 110.000 V, izgradnjo posebnega žerjava za staro železo, žerjava za ingote, ureditev notranjega železn. transporta na parni pogon 600 mm širine ter izgradnjo centralnega skladišča.

Proporcionalno s povečavo tovarne predvideva petletni plan izgradnjo naselbine na Čečovju z 220 družinskimi stanovanji, s tremi samskimi domovi in domom kolektiva.

Vrednostni pokazatelji poteka kapitalne izgradnje nam pokažejo naslednje rezultate od osvoboditve do danes:

1. 1946 potrošenih	5,000.000 din
2. 1947 potrošenih	26,000.000 din
3. 1948 potrošenih	79,000.000 din
4. 1949 potrošenih	143,000.000 din
5. 1950 predvidoma	145,000.000 din

Za celokupno kapitalno izgradnjo je bilo do leta 1949 predvidenih 182 milijonov, a porabljenih 168 milijonov, za izgradnjo stanovanj je bilo predvidenih 59,5 milijonov, porabljenih pa 60,6 milijonov din, kar je dokaz pravilnega gledanja na družbeno raven.

Iz gornjih števil je razvidno, da je kapitalna izgradnja dobila svoj razmah šele v letu 1949, ko se je delalo preko cele zime.

Produktivni obrati so do lanskega leta bolj mačehovsko gledali na kapitalno izgradnjo, proti koncu leta 1949 so pa začeli pravilno podpirati izgradnjo tovarne, kar posebno velja za mehansko delavnico.

Do sedaj smo za povečavo kapacitet v teku petletke izvršili naslednje:

mehanizirali livarno z dvema žerjavoma po 5 ton,
uredili smo sedanje prostore jeklo-čistilnice,

aprila 1948 dali v obrat prvo elektro-peč v Guštanju s kapaciteto 1800 kg,

koncentrirali mehansko obdelovalnico, zgradili novo 10-tonsko žerjavno progo za staro železo, 30 m razpetine,

novo 10-tonsko žerjavno progo za ingote, novo halo kovačnice,

rekonstruirali smo 4 kladiva,
postavili prvo kovaško peč, a druga je v gradnji,

izgradili kompletno energetska centralo z bunkerji, žerjavom, 5 generatorji, čistilcem plina, 2 parnima kotloma, 2 kompresorjema,

dalje dobro urejeno mizarno,
povečali kapaciteto vodnih pump,
dogradili novo čistilnico jeklo-litine z 2 žarilnima pečema in 2 žerjavima progama.

Gradnja nove jeklarne pa je v polnem tempu, zgrajen je del železniške proge širine 600 mm, skoraj celotni plinovod, parovod do kovačnice, del zrakovoda in vodovoda.

Z novimi energetskimi napravami, ki so pred kratkim začele služiti svojemu namenu, imamo štirikrat večjo kapaciteto proizvodnje pare, dvakrat večjo proizvodnjo plina, trikrat večjo količino komprimiranega zraka. S popolno izgradnjo kovačnice pa bo mogoča trikrat večja proizvodnja kovanega blaga. Z novima žarilnima pečema bo likvidirano ozko grlo žarenja, ki je splošno-jugoslovanskega značaja.

Po realizaciji programa petletke, ki mora biti zaključena leta 1952, bo sledila daljna povečava podjetja. Perspektivni plan predvideva dokončanje jeklarne, preselitev in modernizacijo valjarne, preselitev in koncentracijo lahke kovačnice, podaljšanje čistilnice in centralizacijo čiščenja vseh vrst jekel.

4. — Novi proizvodi

Poleg uspehov v povečanju proizvodnje smo do sedaj zabeležili tudi vidne uspehe v osvajanju novih proizvodov. Artikle, s katerimi je naša železarna v bivši Jugoslaviji samo prekupčevala, smo začeli sami proizvajati. Z elektro pečjo smo osvojili

celo vrsto novih kvalitet od nelegiranih orodnih jekel do najvišje legiranih brzostružnih jekel, rekonstrukcija SM-peči omogoča proizvodnjo jekla elektro kvalitete (nizko legiranih in nelegiranih). Napravili smo velik korak pri vlivanju v nesušene kalupe, pri osvajanju raznih jeklo odlitkov s tankimi stenami, posebno pa v livanju trde manganove litine. Valjarna je začela z valjanjem visoko kvalitetnih jekel, vrsto profilov za nože in pile. Kovačnica je osvojila serijo odkovkov za avtomobilsko industrijo in industrijo krogličnih ležajev. V mehanski obdelovalnici smo začeli s proizvodnjo večjih novih artiklov, kot kolesne dvojice, industrijskih nožev, rezervnih delov za pnevmatično orodje, segmente za žage, pnevmatično orodje, stiskalnico za preizkušanje betona.

5. — Vzgoja kadra

V podjetju se je od osvoboditve kader dvignil od 300 na 1900 delavcev in nameščenec. V zvezi z razširjenjem predelave naših proizvodov, kakor povečavo proizvodnje kvalitetnih jekel smo morali misliti na nov kader. Leta 1946 smo osnovali svojo industrijsko šolo, ki je v zadnjem šolskem letu imela že 200 vajencev. Iz te šole so že začeli prihajati novi kadri. Do sedaj nam je industrijska šola dala 88 kvalificiranih delavcev vseh poklicev.

Ker nam je industrijska šola bila prepočasna pot pri vzgoji kadra, smo pristopili tudi k tečajem. Skupno je bilo po osvoboditvi 8 tečajev za kvalificirane in polkvalificirane delavce, od katerih smo dobili 115 kvalificiranih in polkvalificiranih delavcev.

6. — Komunalna dejavnost

Kakor sem že omenjal, je v bivši Jugoslaviji na izgradnjah stanovanj bilo napravljene zelo malo. Po osvoboditvi se je tudi na tem polju temeljito spremenilo. Ker je osnovni cilj izgradnje socializma

To bodo pa ojnice

izboljšanje življenjske ravni ljudskih množic, smo od države dobivali tudi precejšnja sredstva za gradnjo stanovanj. Od osvoboditve do danes smo zgradili 161 družinskih stanovanj, en samski dom za 110 samcev. Poleg tega smo zgradili nekaj začasnih zgradb in vrsto adaptacij, namenjenih za stanovanja. V letošnjem letu gradimo 44 novih stanovanj, pred par dnevi smo pa začeli z gradnjo največjega objekta družbenega standarda — »Dom kolektiva«. Omeniti moram tudi, da smo z dodelitvijo zemljišča in s preskrbo materiala podprli interese za gradnjo svojih hišic. Z našo pomočjo so v lanskem letu trije naši delavci zgradili svoje hišice, v letošnjem letu pa je momentalno v gradnji 30 sličnih hišic. Ta dejstva nam ne ozirajo na to, da še vedno obstaja stanovanjska kriza, javno pričajo razliko s predvojno Jugoslavijo in kažejo pravilno razumevanje nove oblasti do delovnega človeka.

7. — Preskrba

A) Industrijski magazin

Ko so se po osvoboditvi pokazale težave v distribuciji, ki so se začele odražati v neredni preskrbi kolektiva, je Železarna po direktivi Ministrstva za rudarstvo vlade FLRJ na podlagi odločbe Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS, št. 243/3, z dne 23. 8. 1947, osnovala svoj industrijski magazin, namenjen samo za preskrbo kolektiva in njihovih svojcev, ki je začel poslovati z eno poslovalnico v Guštanju dne 1. 8. 1947. Vzporedno z večanjem kolektiva se je širila tudi preskrbovalna mreža. Postopoma smo odpirali nove poslovalnice, tako da danes razpolagamo s štirimi poslovalnicami, tremi v Guštanju in eno na Prevaljah. Povprečni mesečni promet se je dvignil od 1,212.000 din leta 1947 na 3,100.000 din v letošnjem letu.

V vseh poslovalnicah je s pripadajočo upravo in skladiščem vred zaposlenih 29 ljudi. Na vsakega zaposlenega odpade 107.000 din mesečnega prometa, kar je vsekakor zadovoljivo, če upoštevamo, da se v glavnem prodajajo artikli garantirane preskrbe. S povečavo blagovnega prometa se je pokazala potreba po skladišču, ki je bilo dograjeno leta 1948.

B) Ekonomija

Po direktivah gospodarskega sveta FLRJ nam je bilo od predsedstva vlade LRS z aktom od 14. 11. 1947 dodeljeno posestvo Dobji dvor, kjer smo pričeli tudi z ekonomijo. Ker smo posestvo dobili popolnoma prazno, gospodarsko poslopje zasedeno po naših delavcih, hlev pokvarjen, smo z začetnimi deli imeli znatne težave in stroške. Edino vrtnarija na Prevaljah nam je takoj služila. Razne adaptacije, popravila, preskrba orodja, živine in slično, so terjali od nas velika sredstva, ki niso bila niti refundirana na investicijsko banko in smo na kraju 1948. leta pokazali zaradi teh del preko 697.106,10 din izgube.

Ekonomija Dobji dvor je bila premajhna, da bi služila celemu kolektivu, zato smo prosili Ministrstvo kmetijstva LRS, da nam dodeli še posestvi Javornik in Šrotnek, kar nam je bilo spomladi 1949 ugodeno. Z odločbo Ministrstva kmetijstva št. 277 z dne 15. IV. 1949 je bil izvršen prenos posestva Javornik in Šrotnek v našo upravo 1. 4. 1949. Tako se je ekonomija

povečala na 16 ha zemlje, od katere je 92 ha obdelovalne zemlje, ostalo pa gozdovi. Javornik smo prevzeli s kompletnim inventarjem, živino in personalom. Skupno z aktivo smo morali prevzeti tudi pasivo, ki je izviral iz izgube v poslovanju prejšnjih let in je saldo znašal 1,061.632,13 din. Da bi izboljšali stanje, smo tudi na novo pridobljenih posestvih morali takoj pristopiti k investicijskim delom. Na Javornik smo napeljali vodovod s samostojnim rezervoarjem, adaptirali tri družinska stanovanja, na Šrotneku zgradili nov svinjak za 20 plemenskih svinj in 150 pujskov, napravili tri nova ostrejšja, zgradili 4 družinska stanovanja, uredili konjski hlev, v gradnji sta pa še žitnica in klet. Na vrtnariji smo zgradili rastlinjak, montirali vodovod za namakanje, trenutno imamo pa v gradnji še skladišče. Skupno smo potrošili v letu 1949 2,846.000 din na investicijskih delih, v letošnjem letu imamo pa predvidenih 1,500.000 din denarnih sredstev za dokončanje investicijskih del na ekonomiji.

Ekonomija je razen vrtnarije v glavnem živinorejsko-poljedelskega značaja in ima naslednje kapacitete: 228 q žita, 1942 q povrtnin 1200 q zelenjave, 4800 q krmilnih rastlin, 8800 kg goved, 700 kg prašičev, 72000 l mleka, 5000 jaje, 200 prašičkov, 200 komadov perutnine. Plan za letošnje leto bazira na gornjih kapacitetah in bo v glavnem izpolnjen.

Od začetka do danes je ekonomija dala za kolektiv:

11.778 kg žitaric,
749 kg sadja,
23.090 kg razne živine,
601.000 kom raznih sadik,
86.763 kg zelenjave,
71.541 kg povrtnine (krompir, zelje, fižol),
28.635 l mošta,
105.423 l mleka,
387 l žganja,
8.702 kom jaje

s skupno vrednostjo 3,847.918 dinarjev. Če upoštevamo, da so to začetni uspehi, so rezultati vsekakor zadovoljivi.

Finančna bremena prevzeta in nastala z začetnimi investicijami, so bila z dvigom produktivnosti, s prostovoljnim delom in s pravilno postavljeno kalkulacijo tekom leta 1949 znatno znižana, s 1. septembrom 1950 pa s pomočjo viškov v industrijskem magazinu likvidirana. Finančne težave so vplivale na cene artiklov, po prebrodenju istih bo zato sledilo tudi znižanje kalkulativnih stroškov pridelkov ekonomije.

C. Restavracija

Meseca julija 1947 je Železarna prevzela v svojo upravo tudi delavsko-uslužbenko menzo. Radi naraščanja abonentov je bila odprta januarja 1950 še podružnica te menze na Prevaljah. Število abonentov je naraslo od 1947. od 240 na 490. Restavracija se nahaja začasno sicer v pristojno urejeni baraki, vendar ne odgovarja več potrebam v celini, zato hočemo z graditvijo nove restavracije v okviru »Doma kolektiva« urediti tudi množično prehrano, namenjeno kolektivu.

Železarna je imela od avgusta 1947 do julija 1948 v svoji upravi tudi mesarijo, katero je na podlagi odločbe OLO odstopila gospodarskim podjetjem KLO v Guštanju.

8. — Finančno stanje

a. Osnovna sredstva

Knjižna vrednost osnovnih sredstev, ki so nam dana na upravljanje znaša in se

	Din
sestojijo iz:	84,893.226,88
osnovna sredstva v uporabi	74,699.522,28
osnovna sredstva izven uporabe	3,928.540,00
osnovna sredstva dana v najem	565.936,00
ostala osnovna sredstva	5,599.228,60

Knjigovodstveni odpis osnovnih sredstev znaša do 31. 12. 1949 21,996.032,68 tako znaša neto-knjižno stanje osnovnih sredstev 62,897.144,20

b. Obratna sredstva

Finančno poslovanje podjetja se odvija v okviru postavljenega finančnega plana za leto 1950.

Na temelju finančnega plana so podjetju predvidena redna

	Din
obratna sredstva v iznosu	154,484.000,00
Podjetje razpolaga z lastnimi obratnimi sredstvi	40,650.000,00
tako da je v podjetju potreben redni kredit v znesku	113,834.000,00

Narodna banka, podružnica Prevalje nam je šele 2. septembra 1950 odobrila redni obratni kredit v iznosu od 102,000.000,00 dočim bo ostanek odobren naknadno za III. kvartal 1950.

Razen omenjenega kredita uživamo še izredni kredit za zaloge surovin iz inozemstva 11,610.000,00 za zalogo nedovršene proizvodnje 13,974.000,00 ki ugasnejo z odobritvijo celotnega kreditnega plana za leto 1950.

Poleg tega smo zaposlili pri podružnici Narodne banke Prevalje za odobritev izrednih kreditov za zalogo gotovih izdelkov preko norme 10,718.000,00 in podjetju nepotrebne materiala iz razreda 3 ter pričakujemo tozadevne rešitve. Vsota je 13,203.860,00

Stanje koriščenja rednega tekočega računa pri podružnici Narodne banke Prevalje znaša dne 31. avgusta 1950

	125,143.912,00
kar pomeni prekoračenje rednega obratnega kredita za	22,543.912,00

c. Investicije

Na dan 31. 12. 1949 znaša vrednost izvršenih investicij, ki so se v teku letošnjega leta po do sedaj zajetih podatkih povečale za

	253,773.565,77
	33,774.000,00
ter znašajo skupaj	287,547.565,77

č. Stanje zaloge

Pregled stanja zalog z dne 31. 8. 1950 je sledeč:

Surovine in material (osnovni — vloženi)	43,511.910,00
pomožni in obratni material	71,142.484,00
ostalo iz razreda 3	1,766.164,00

blago na poti	284.296,00
Stanje zaloge razreda 3 znaša skupaj	116.704.854,00
Stanje zaloge razreda 5, tj. nedovršena proizvodnja znaša	12.607.890,00
Stanje zaloge razreda 6, tj. zaloga gotovih izdelkov in polfabrikatov	29.592.250,00
skupna zaloga znaša torej	158.904.994,00

d. Fondi

Stanje fondov je sledeče:

Direktorski fond:

stanje 30. 6. 1950	1.120.993,00
po bilanci z 31. 12. 1949 predvideno (neodobreno)	1.329.633,00

Sklad prostega razpolaganja:

stanje 30. 6. 1950	389.177,00
po bilanci z 31. 12. 1949 predvideno (neodobreno)	1.833.328,00

Kulturno prosvetni fond:

stanje 30. 6. 1950	567.400,00
po bilanci z 31. 12. 1949 predvideno (neodobreno)	65.020,00

Amortizacijski fond podjetja:

izkazan v bilanci z dne 31. 12. 1949 znaša	4.955.338,00
ter se je tekom letošnjega leta povečal na	5.532.401,00

Ta fond podjetje do sedaj ni koristilo, ker to v finančnem planu ni predvideno.

e. Izredni izdatki

Glavna postavka izrednih izdatkov pade na vzdrževanje stanovanj od dočim znaša kritje	1.159.852,00
iz najemnine	419.538,00

III. SPLOŠNA PROBLEMATIKA

Kakor smo iz iznesenega videli, so zabeleženi po osvoboditvi v naši železarni lepi uspehi. Ne samo v proizvodnji, temveč tudi v razvoju tovarne so napravljene znatni koraki napredka. Medtem ko pod vodstvom inozemskih kapitalistov v bivši Jugoslaviji ni bilo zabeleženega nikakršnega napredka in je delavstvo bilo dnevno v nevarnosti, da pade v armijo brezposelnih, ki so se v svoji življenjski borbi prodajali za mizerne zasluge, se je v teh nekaj letih razvoja pokazala prednost socialističnega gospodarjenja, kjer ni več strahu — brezposelnosti. Guštanjski kovinarji ste preživljali dolgoletne borbe s kapitalisti za svoj kruh, mnogo med vami jih je pa med NOB dalo celo svoja življenja za delavske ideje. Njihove žrtve niso ostale brezplodne. S prevzemom tovarn od strani države je bil napravljen prvi korak, a s predajo tovarne delavcem pa je napravljen drugi, ki bo do kraja uresničil načelo »Tovarne delavcem«.

Četudi smo se že v dosedanem vodenju podjetja upirali na sodelovanje celega kolektiva, je brez vsakega dvoma, da bo v bodoče, ko boste vi tovariši, ki ste direktni proizvajalci, prevzeli tudi upravljanje tovarne neposredno v svoje roke, uspeli še mnogo več. Vsekakor bo pa kolektiv, ki nam je zaupal in nas izvolil v delavski svet, od nas in prvenstveno od sodelavcev, ki bodo v upravnem odboru, zahteval, da

se bomo v resnici zanimali za vse težave uprave in proizvodne probleme in jih v mejah možnosti tudi spriti reševali.

Kopica je problemov, ki se pojavljajo in ovirajo redni razvoj proizvodnje, s katerimi se bomo morali pozabavati. Slično, kakor se nam je pojavljalo že v drugem in tretjem letu petletke, se nam pojavlja tudi v letošnjem letu zastoj v planu proizvodnje za prvih 8 mesecev. Četudi so objektivni razlogi, kakor pomanjkanje materiala, pomanjkanje delovne sile, pomanjkanje naročil v prvih mesecih, znatno vplivali na potek plana, bi grešil, če ne bi prav danes iznesel tudi subjektivne vzroke, ki jih uprava ni mogla odpraviti in občutno zavirajo potek proizvodnje.

1. — Kot prvi problem, v katerega bomo morali ugrizniti, bi iznesel visok procent izostajanja od dela na razne načine. Poleg preko 100 ljudi, ki nam jih po planu primanjkuje, imamo dnevno preko 100 ljudi preko norme v razhodu. Planirano je 10,5 % izostankov, izostaja pa dnevno povprečno do 18 % delavstva. Celotna teža dela leži na discipliniranem delu sodelavcev, ki pa niso v stanju pokriti celotni zastoj zaradi nediscipline drugih, zato bo problem zmanjšanja nepotrebnih izostankov eden od najvažnejših naših nalog. Ambulanta, ki bo še letos služila svojemu namenu, nam bo močan zaveznik pri reševanju tega problema.

2. — Zaradi premalo energičnih vratarjev je slaba disciplina tudi v pogledu pravočasnega prihoda, a zlasti predčasnega odhoda z dela. Nujno je, da z avtomatskim evidentiranjem odpravimo pomanjkljivosti poentaže in s tem odpravimo anarhistično izkoriščanje šibkih točk organizacije.

3. — Kot tretji problem bi iznesel slabo zainteresiranost za znižanje stroškov proizvodnje. Visoki proizvodni stroški so ena

od glavnih naših slabosti, zato je nujno, da se naš delavski svet prvenstveno zani- ma za realizacijo znižanja. Široke so možnosti znižanja stroškov proizvodnje s štednjo surovin, zmanjšanjem izmečka, varčevanjem pomožnega materiala in orodja, kakor tudi s čuvanjem proizvodnih naprav ter s stalno izboljšavo ekonomičnosti tehnološkega procesa z odpravo nepotrebnih operacij.

4. — Racionalizatorstvo še daleč ni doseglo zaželenega uspeha, zato bo popularizacija istega tudi naša važna naloga.

5. — Pravilno in skrbno izkoriščanje vsake na novo upeljane mehanizacije mora biti tudi budno zasledovano od nas, ki smo dobili zaupanje od kolektiva, da vodimo podjetje. Mehanizacija je tista odločilna sila, ki brez nje ne bo mogoče držati tempa naše proizvodnje.

6. — Eden od izredno važnih problemov je odprava pomanjkanja odgovornosti. Ne samo pri delavcih, temveč celo pri uslužbencih se pojavlja občutno pomanjkanje čuta odgovornosti. Z odmero delokroga in pismeno zadolžitvijo moramo sistematsko uporabljati čut odgovornosti.

7. — Kot naslednji problem bi iznesel problem čistoče in reda po obratih, ki ga sama uprava ni mogla rešiti.

S tem sem nakazal nekaj markantnih problemov, ki do vašega prevzema upravljanja tovarne niso bili v celoti rešeni in bi jih prvenstveno morali rešiti v prihodnje. Prepričan sem, da bomo s skupnim vodenjem in složnim sodelovanjem vas tovariši, odpravili vse pomanjkljivosti in tudi četrto leto petletke častno izvršili naše planske dolžnosti.

V zaupanju v politiko demokratizacije in v pravilnost borbe proti vsakomur, ki hoče kratiti našo samostojnost, naj živi naše vrhovno vodstvo CK KPJ s tovarišem Titom na čelu!

Djuro Haramija, dipl. oec., predsednik ISSO Ravne

Naš razvoj 1971-1975

Nekaj podatkov in misli ob zaključku srednjeročnega razvojnega obdobja 1971—1975

UVOD

Izteka se plansko obdobje 1971—1975 in že smo pred pragom novega srednjeročnega razvojnega obdobja 1976—1980. Trenutek sam nam nalaga, da opravimo bilanco doseženih uspehov, da preverimo kaj od planiranega smo in kaj nismo naredili, da bomo obogatili s takimi spoznanji lažje načrtovali cilje za bodoče obdobje. Pa ne samo cilje, tudi metodo in način za njihovo doseganje.

V tem trenutku ne razpolagamo s celovito bilanco 1971—1975, a prav je, da sedaj spregovorimo o doseženem. S celovito bilanco niti ne bomo razpolagali preprosto zato, ker vseh podatkov sistematično ne zasledujemo in ker to tudi ni možno. Ob sestavi petletnega plana razvoja občine Ravne na Koroškem je bilo opravljeno izjemno obsežno delo na snemanju stanja in problemov, opravljena je bila kompletna inventura, načrtane naloge na vseh področjih. Leta 1971 je bil opravljen popis prebivalstva, ki je nudil obilo najrazličnej-

ših podatkov. Vsi ti podatki so bili uporabljeni pri izdelavi plana. Kot je znano, se popisi prebivalstva opravljajo praviloma vsakih deset let, zato bodo taki podatki ponovno znani šele za leto 1981.

V tem prispevku bomo skušali ugotoviti izvrševanje nekaterih globalnih ciljev in temeljnih predpostavk razvoja, ob spoznanju, da gre le za poskus prikazati sedanji trenutek v luči ciljev in projekcij, predvidenih s planom razvoja za obdobje 1971—1975. Ker kompletna analiza doseganja nalog še ni bila opravljena in ker moramo za leto 1975 (pa tudi 1974) za mnoge elemente uporabljati ocenjene podatke, obstaja nevarnost zgrešene ocene. Zlasti bo to prisotno pri nekaterih vrednostnih kazalcih, kjer se nominalne stopnje rasti bistveno razlikujejo od realnih; realne vrednosti in stopnje pa niso znane in jih je težko oceniti. Druga vrsta težav je pri oceni doseganja tistih rezultatov, kjer se ni mogoče opreti na številčne podatke in je nujno prisotno subjektivno gledanje; razmere na nekem področju, ki jih nekdo ocenjuje za ugodne, nekdo drugi ocenjuje za nevezdržne. Problem je seveda tudi v izboru ciljev in na-

log, ki jih naj iz obsežnega planskega dokumenta izberemo in ocenimo.

I. Prebivalstvo, zaposlenost

Projekcija razvoja prebivalstva v občini je predvidevala porast od 23.925 v letu 1970 na 25.000 v letu 1975.

Število 25.000 prebivalcev sicer ne bo doseženo, se pa bomo temu številu zelo približali. Pri tem velja poudariti pozitiven premik v gibanju prebivalstva. V vseh letih je število prebivalcev sicer naraščalo,

toda v letih 1969—1973 po izredno nizkih stopnjah; v tem obdobju se je več prebivalcev izselilo kot priselilo; pozitivna razlika je bila le pri naravnem prirastku. V letu 1974 pa beležimo tudi pozitivni selitveni prirast; več prebivalcev se je priselilo kot odselilo. Razlika je sicer minimalna, a vendar pove, da je občina Ravne postala zanimiva za doseljevanje. Nemara je to delno tudi rezultat večjega števila zgrajenih stanovanj.

Gibanje prebivalstva po krajevnih uradih nam kaže razpredelnica:

Krajevni urad ¹	1970	1971	1972	1973	1974	1975 (30/6)	IND 74/70
Ravne na Koroškem	8.723	8.747	8.721	8.808	8.992	9.092	103,1
Prevalje	6.474	6.649	6.845	6.963	7.086	7.087	109,5
Mežica	4.128	4.110	4.079	4.100	4.149	4.133	100,5
Črna na Koroškem	4.600	4.525	4.482	4.467	4.373	4.386	95,1
Skupaj:	23.925	24.031	24.127	24.338	24.600	24.698	102,8
Indeks:	100	100,4	100,4	100,9	101,1	100,4	

Vprašanje zaposlenosti in zaposlovanja je v tem obdobju preraslo v novo kvaliteto z bistveno spremenjenimi programi. Ne gre več preprosto zato, da dobijo delo tisti, ki so brez dela, ampak gre predvsem za strukturne probleme. Za delo v gradbeništvu, v težkih obratih rudnika in železarne in pri komunalnih delih je v vsem obdobju, včasih več, včasih manj, primanjkovalo delavcev. Po drugi strani pa za delavce nekaterih poklicev in strok ni bilo ustreznih delovnih mest, čeprav je res, da je takih primerov malo. V dokaj enostranski strukturi gospodarstva in ob slabo razvitih družbenih službah ni dovolj delovnih mest za nekatere poklicne usmeritve. Večkrat se štipendist po končanem študiju ni vrnil, ker za njegovega zakonca ni bilo primerne delovnega mesta.

Z zgraditvijo Tekstilne industrije Konfekcija na Prevaljah je bil v veliki meri rešen problem nezaposlenosti žena. Čeprav ta oblika povezovanja z zunanjim trgom, ko se prodaja predvsem preprosta fizična delovna kapaciteta in manj umski potencial, ne sodi med razvite in donosne posle, vendar pomeni bistven korak k ekonomski samostojnosti in s tem socialni enakopravnosti žene v naši družbi.

Prav zaradi pomanjkanja delavcev za nekatera delovna mesta in ob splošnem socialnem in kulturnem razvoju se pospešeno lomijo tradicionalne in konzervativne predstave o izključno »moških« poklicih. V izobraževalnem centru na Ravnah na Koroškem se na primer usposablja precej učenk za kovinarske poklice in usposablja dosti več brusilk, rezalk, strugark in delavk drugih poklicev, kot v sorodnih izo-

braževalnih centrih v Sloveniji ali Jugoslaviji. Tudi hitrejši razvoj trgovine in gostinstva, zlasti z otvoritvijo nove veleblagovnice NAMA na Ravnah, je omogočil otvoritev novih delovnih mest, primernih predvsem za ženske. Danes smo zelo blizu stanju, ki bi ga lahko označili, »da imamo delo za vsakega, ki delati hoče«. Obstajajo in še bodo nekaj čas problemi, ki so predvsem strukturne narave, tj. zagotoviti približno enako strukturo delavcev, kot je struktura dela, oziroma obratno, zagotoviti približno enako strukturo dela kot je na razpolago delavcev. Za doseganje usklajenih struktur dela in delavcev je najpomembnejša ustrezna politika osebnih dohodkov. Občinske meje so za reševanje takih problemov absolutno preozke.

Leta 1970 je bilo v občini 8503 zaposlenih v vseh sektorjih, kar je 35,5 % od skupnega števila prebivalcev. Predvideno je bilo, da bo zaposlenost rasla po stopnji 2,1 % (v SRS 1,7 %), kar bi pomenilo porast od 8737 v letu 1970 na 9700 v letu 1975, oziroma za 963 delavcev. Ta številka je bila krepko prekoračena, saj je letos ob polletju bilo zaposlenih 10.523 delavcev. Hitrejšo rast zaposlenosti od planirane štejemo prej za slabo kot za dobro. Slaba tolažba je, da je SR Slovenija kot celota predvidevala še nižje, dejansko pa je dosegla še nekoliko višje stopnje rasti zaposlovanja. Očitno nam ni uspela planska predpostavka, da bo v rasti družbenega proizvoda prispevala večji delež povečana produktivnost dela in manjši delež povečano število zaposlenih.

Ob popisu leta 1971 je bila struktura prebivalstva po aktivnosti v krajevnih skupnostih sledeča:

Krajevna skupnost	% skupnega prebiv.	% aktiv. prebiv.	% oseb z lastn. dohodki (upok. itd.)	% vzdrževa- nega prebi- valstva	Skupaj
Črna	18,9	35,1	14,0	50,9	100,0
Mežica	17,3	37,6	12,7	49,7	100,0
Prevalje	26,3	40,6	12,9	46,5	100,0
Ravne	37,5	42,5	8,4	49,1	100,0
Občina	100,0	39,7	11,4	48,9	100,0
SR Slovenija	—	48,4	11,3	40,3	100,0

Djuro Haramija — doseženi rezultati so ugodni

V zadnjih štirih letih se je struktura prebivalstva po prejšnji tabeli nekoliko izboljšala, vendar z natančnimi podatki ne razpolagamo. Kljub intenzivnemu odpiranju novih delovnih mest, zlasti takih, ki so primerna za zaposlitev žena, smo glede zaposlenih žena daleč pod povprečjem SRS, ki znaša 43 %, v naši občini pa je bilo v letu 1974 zaposlenih 31,8 % žena, v letu 1970 pa 28,1 %. Število zaposlenih žensk se je od konca leta 1970 do avgusta 1975 povečalo od 2364 na 3362 ali za 1098 oseb oz. 48,5 %. Torej očitno napredek, hkrati pa še precejšnje zaostajanje za drugimi. Res je, da bi bila slika tudi pri nas nekoliko ugodnejša, če bi vzeli v poštev samo zaposlene, ki prebivajo na območju občine Ravne in odšteli delavce, ki se dnevno vozijo na delo iz sosednjih občin. Kot vemo, se vozijo pretežno moški. Del naloge izboljšanja strukture zaposlenih v prid žena ostane še za bodoče obdobje. Za sedaj je doseženo to, da je na razpolago zadosti delovnih mest za mladino obeh spolov, ki se vključujejo v delovni proces. To je nedvomno velik uspeh sedanjega obdobja.

Po podatkih zavoda za zaposlovanje Velenje so delovne organizacije naše občine v prvih šestih mesecih prijave potrebe po 754 delavcih, zaposlile pa 674 delavcev, istočasno pa išče zaposlitev 78 delavcev (od tega 72 žensk). Iz teh podatkov lahko sklepamo, da bi z notranjimi premiki zaposlenih po delovnih organizacijah lahko pridobili prosta delovna mesta za delavce(ke), ki iščejo zaposlitev, seveda ob predpostavki, da bi ponujeno delo tudi sprejeli (odklonitev nekaterih del je pogost primer).

Kljub nižjemu odstotku aktivnega prebivalstva v občini, kot znaša republiško povprečje, je odstotek zaposlenih višji, in sicer:²

leto	občina	SRS
1961	35,1 %	29,3 %
1965	38,4 %	31,3 %
1970	36,1 %	32,3 %
1971	37,2 %	33,7 %
1974	42,9 %	(39,5 %)

Zanimive so poprečne letne stopnje zaposlenosti glede na sektor in posamezna obdobja:

	1966—1970	1971—1975
gospodarstvo	—0,2 %	4,8 %
negospodarstvo	1,4 %	6,8 %
skupaj		
družb. sektor	—0,1 %	4,9 %
zasebni sektor	7,8 %	—2,4 %
Skupaj občina	0,0 %	4,8 %

Očitno je po gospodarski reformi leta 1965 bilo predvsem gospodarstvo, v manjši meri pa tudi negospodarstvo, usmerjeno v iskanje notranjih rezerv, v intenziviranje že zaposlenih, medtem ko je zaposlovanje po letu 1970 postalo ekstenzivno.

Nič manj ni zanimiva struktura zaposlenih po sektorjih in primerjava v SRS:

sektor ³	občina		SRS
	1965	1975	1974
primarni	6,5 %	3,1 %	4,2 %
sekundarni	72,1 %	75,5 %	59,9 %
terciarni	13,2 %	11,9 %	20,8 %
kvartarni	8,2 %	9,5 %	15,1 %

II. Družbeni proizvod, gospodarska struktura, osebni dohodki

Ob izdelavi plana razvoja občine Ravne za obdobje 1971—1975 je bil postavljen cilj in predvidevanje, da bo realna letna stopnja rasti družbenega proizvoda znašala 7,5 % in preseгла predvideno stopnjo rasti v SRS (7,1 %).

DRUŽBENI PROIZVOD SKUPAJ NA PREBIVALCA

	1965	1970	1971	1975 ocena
Družbeni proizvod v 000 din				
— v občini	244.000	285.690	490.711	1.360.380
— v SRS	11.986.460	25.554.135	32.642.703	71.370.000
Razmerje				
DP občine				
DP SRS	2,0 %	1,1 %	1,5 %	1,9 %
Število prebivalcev (stanje 30. junija)				
— v občini	22.837	23.901	23.888	24.698
— v SRS	1.653.900	1.726.500	1.738.101	1.794.700
Razmerje				
Štev. preb. v občini				
Štev. preb. v rep.	1,4 %	1,4 %	1,4 %	1,4 %
DP na prebivalca				
— v občini	10.684	11.953	20.542	55.081
— v SRS	7.247	14.801	18.781	39.767
Razmerje				
DP obč. na preb.	147,4	80,7	109,4	138,5
DP SRS na preb.				
Zaposleni v družbenem sektorju				
— v občini	8.544	8.503	8.789	10.814
— v SRS	506.621	542.828	566.950	692.300

RAST DRUŽBENEGA PROIZVODA PO OBDOBJIH

	Indeks		STOPNJE RASTI	
	1970/65	1975/71	1966—1970	1972—1975
DRUŽBENI PROIZVOD v 000 din				
— v občini	117,1	277,2	3,2	29,0
— v SRS	213,2	218,6	16,3	21,6
ŠTEVILO PREBIVALCEV				
— v občini	102,6	103,4	0,9	0,8
— v SRS	104,4	103,2	0,9	0,8
DP NA PREBIVALCA				
— v občini	119,9	268,1	2,3	28,0
— v SRS	204,2	211,7	15,3	20,6
ZAPOSLENI V DRUŽBENEM SEKTORJU				
— v občini	99,5	123,0	—0,1	5,3
— v SRS	107,1	122,1	1,4	5,1

Čeprav ne razpolagamo s podatki o realnih stopnjah rasti družbenega proizvoda (DP), na osnovi katerih bi lažje ocenili doseganje planiranih ciljev, pa moramo že na osnovi dosežene nominalne rasti družbenega proizvoda v občini in v primerjavi s SRS poudariti, da je tako ugodno rast pričakoval le malokateri optimist.

Podatki iz tabel so sami po sebi dovolj zgovorni, zato jih ne kaže posebej komentirati, veljalo pa bi poudariti, da občina z vsemi svojimi ljudskimi in materialnimi možnostmi deluje v sklopu širših sistemov in kakor delovanje narodno gospodarskega sistema v obdobju 1965—1970 ni bilo ugodno za bazično industrijo, ki pri nas prevladuje, tako smo po letu 1970 in zlasti po letu 1972 pričali popolnoma spremenjenemu, ugodnemu odnosu do bazične industrije. Tudi pretresi v svetovnem gospodarstvu so bolj prizadeli industrijo finalnih izdelkov in izdelkov široke potrošnje. To pa nikakor ne zmanjšuje izrednega ustvarjalnega prispevka naših delovnih ljudi pri večji produktivnosti in večjem prispevku v rasti družbenega proizvoda ter na tej osnovi boljšega skupnega ter osebnega standarda. Obdobje težke gospodarske situacije (1965—1971) nas je na svoj način prisililo, da smo se usposobili za učinkovitejšo delo, kar je prispevalo k boljšemu gospodarjenju v naslednjem obdobju (1972—1975). Narobe bi bilo, če bi se uspavali na lovorikah sedanjih rezultatov.

S planom razvoja 1971—1975 je bil postavljen med drugim tudi cilj spreminjati strukturo gospodarstva, kar naj bi prišlo do izraza v naslednji strukturi družbenega proizvoda v letu 1975:

— primarni sektor	9 %
— sekundarni sektor	76 %
— terciarni sektor	15 %

Dejansko se je struktura družbenega proizvoda po sektorjih dejavnosti v zadnjih desetih letih spreminjala:³

	primarni sektor	sekundarni sektor	terciarni sektor	
1965	9,0	81,6	9,4	100,0
1966	9,2	80,1	10,7	100,0
1967	9,9	77,2	12,9	100,0
1968	12,1	75,7	12,2	100,0
1969	9,0	80,9	10,1	100,0
1970	11,4	73,3	15,3	100,0
1971	8,0	79,4	12,6	100,0
1972	6,4	80,2	13,4	100,0
1973	6,1	82,0	11,9	100,0
1974	5,0	85,4	9,6	100,0
1975 (ocena)	4,7	85,7	9,6	100,0

Posamezna gospodarstva so v ustvarjenem družbenem proizvodu občine prispevala:

	1965	1970	1975
— industrija	73,0	60,3	75,3
— kmetijstvo	5,6	6,3	3,2
— gozdarstvo	3,3	5,1	1,5
— gradbeništvo	8,6	13,0	10,4
— promet	3,4	4,2	2,9
— trgovina	4,0	6,3	4,2
— gost. in turizem	1,6	2,9	1,8
— obrt in komunala	0,5	1,9	0,7

Udeležba sekundarnega sektorja je normalno visoka, lahko bi celo trdili, da škodljivo previsoka, kar seveda učinkuje na oblikovanje socialne strukture z vsemi spremljajočimi problemi. Namesto povečane udeležbe terciarnega sektorja in le manjšega zmanjšanja udeležbe primarnega sektorja, se je v preteklih letih bistveno zmanjšala udeležba tako primarnega kot terciarnega sektorja, hkrati pa bistveno povečala udeležba sekundarnega sektorja. Ob tem pa je treba poudariti, da so strukturne spremembe v fizičnem obsegu dejavnosti drugačne od sprememb v vrednosti DP, na katerega močno vplivajo cene in stroški, ki pa so se v preteklih letih po posameznih dejavnostih gibali različno. Spremembe v strukturi DP niso tako tragične, kot se to zdi na prvi pogled, zlasti če izhajamo iz povsem realnega gledanja, da je

občina preozko območje za določanje ustrezne strukture, brez istočasnega upoštevavanja struktur sosednjih občin in širše skupnosti.

Osebnih dohodki najbolj neposredno vplivajo na življenjski standard delovnih ljudi, čeprav na življenjski standard vpliva tudi delež in racionalna poraba dela družbenega proizvoda namenjenega za skupne in splošne potrebe. Da bi nam primerjava čistih osebnih dohodkov v različnih časovnih obdobjih povedala, kako se je gibal osebni in skupni standard, bi potrebovali še celo vrsto podatkov o gibanju cen, življenjskih stroškov za posamezne vrste družin in druge podatke.

Primerjava čistih osebnih dohodkov zaposlenih v družbenem sektorju med poprečjem občine in poprečjem SRS je naslednja:

	OBČINA			SRS		Stanje septembra
	1965	1970	1974	1965	1970	din/zaposlenega 1974
gospodarstvo	724	1358	2887	628	1367	2798
negospodarstvo	752	1397	3428	750	1576	3372
Skupaj družbeni sektor	726	1362	2936	646	1397	2885

Tudi v letu 1975 se nadaljuje hitrejša rast osebnih dohodkov v naši občini kot v SRS tako, da so realni OD v prvih šestih mesecih leta 1975 porasli v gospodarstvu občine za 7,6 % v gospodarstvu SRS pa za 1,6 %.

III. Značilnosti razvoja nekaterih dejavnosti⁴

Od skupno 304 km² ali 30.365 ha površine, ki jo pokriva občina Ravne je:

- a) kmetijske površine 8.081 ha ali 26,6 % od tega obdelovalne površ. 5.722 ha ali 18,8 %
 b) gozdnih zemljišč 21.142 ha ali 69,6 %
 c) nerodovitnih zemljišč 1.142 ha ali 3,8 %

Dobra polovica celotne površine je v zasebni lasti.

Razen ustreznega poudarka, ki je bil dan kmetijstvu v integralnem planu srednjeročnega razvoja, je bil sprejet pred tem še posebni srednjeročni program razvoja kmetijstva, ki je bolj konkretno obdelan. V njem so naloge precizno zastavljene. Kljub izredno ambicioznim ciljem in zah-

tevnim nalogam je plan v glavnem uresničen. Spoznanje, da je zmanjšanje kmečkega prebivalstva že doseglo svojo kritično točko, da je okološko razmerje v naravi in kulturna pokrajina nasploh ogrožena, je postalo širše, ni se ustavilo le pri kmetih in gozdarjih. Uveljavlja se takšna agrarna, davčna in zemljiška politika, ki štiti obstoj gorskih in drugih kmetij. Ukrepi občine in družbe so in bodo predvsem ekonomske narave: specializacije kmetij, kreditiranje mehanizacije, kreditiranje kmečkega turizma, pomoč veterinarski službi. Osnovni cilj, ki je bil postavljen je: kulturni prostor v občini se ne sme izprazniti. Za dosego tega cilja pa je potrebno kmečkim ljudem omogočiti približno enake življenjske pogoje (glede dohodka, stanovanj, šolanja, zdravstva).

Poskušajmo le z nekaj skopimi podatki ilustrirati razvoj kmetijstva v obdobju 1971—1975. Usmeritev našega kmetijstva se je osredotočila v tri dejavnosti:

1. prireja mleka
2. pitanje goveje živine
3. vzreja plemenske živine

KAZALCI	stanje 1971	progr. 1975	realiz. 1975	Indeksi	
				75/71	prog. 75 / real. 75
1. Prireja mleka					
— število kmetij	15	50	50	333	100
— prireja mleka — tržni viški (000 l)	234	1500	750	321	50
— število krav v A in B kontroli	150	750	450	300	60
— tržni viški po kravi (lit.)	1556	2000	1666	107	84
— mlečnost po kravi (lit.)	2000	2900	2800	140	97
2. Pitanje goveje živine					
— število kmetij	10	150	150	1500	100
— prireja mesa (ton)	190	535	500	263	93
— število pitancev	390	1500	800	205	53
3. Vzreja plemenske živine					
— število preusmerjenih kmetij	7	30	20	285	67
— število plemenskih telic	35	500	200	571	40

Za realizacijo preusmeritvenih programov so bili izvršeni številni investicijski posegi kot: izgradnja novih sodobnih hlevov, obnova hlevov na sistem pretakanja, zgrajeni silosi, nabavljeni traktorji in druga oprema. Kmetje sami in kmetijska zadruga ne bi zmogli investicijskih bremen, temveč so to funkcijo opravila združena sredstva kmetov, zadruga, gozdarskih TOZD, banke in občine, predvsem v okviru hranilno kreditne službe. Predvidena vlaganja v letih 1971—1975 v višini 19,375 mio din so bila presežena za 26 %. Dobro polovico sredstev so predstavljali krediti, slabo polovico pa udeležba kmetov. Občina in širša družbena skupnost praviloma ne izvaja posebnih ukrepov v gospodarstvu, toda za pospeševanje kmetijstva, kot specifične gospodarske panoge, so ti ukrepi bili in še nekaj časa bodo potrebni in nujni. Za različne namene kot: premije za mleko, za kmetijsko pospeševalno službo, dotacije veterinarski službi, regresiranje obresti za investicije, prispevek za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje in odpise davkov je družbena skupnost prispevala v preteklih 5 letih 2,8 milijona din. Nerealizirana naloga preteklega ter ob enem ena primarnih nalog bodočega obdobja je združevanje dela sredstev celotnega dohodka gospodarstva s posebnim družbenim dogovorom za skladnejši razvoj kmetijstva.

Projekcija rasti družbenega proizvoda in zaposlovanja v vseh dejavnostih terciarnega sektorja (prometu, trgovini, gostinstvu in turizmu, servisni obrti) je bila pretirano optimistična. Ker je istočasno industrija napredovala hitreje od pričakovanja, se strukturni delež ni povečal, nasprotno, delež terciarnega sektorja je padal:

delež terciarnega sektorja v:	% / % / %		
	1970 dejan.	1975 plan	1975 realiz.
družbenem proizvodu	15,3	16	9,6
število zaposlenih	18,3	19	12,9

Neglede na to, da podatki kažejo nazadovanje v strukturi, pa smo z nekaterimi uresničeni investicijami v trgovino in gostinstvo, zlasti ob koncu obdobja, ustvarili pogoje za hitrejšo rast tega sektorja gospodarstva, za boljše preskrbo prebivalstva in za bistveno znižanje odliva kupne moči. Med pomembnejše objekte vsekakor sodi veleblagovnica z restavracijo na Ravnah in adaptiran in razširjen hotel v Mežici.

Adaptiranih je bilo nekaj manjših gostinskih lokalov in specializiranih prodajaln, kmečki turizem doživlja načrtovan razvoj. Izredno akuten problem telefonije bo z dokončanjem avtomatske centrale na Prevaljah praktično rešen. Telefonsko zvezo je pridobilo več gorskih naselij in kmetij.

Med nerealiziranimi postavkami naj omenimo: na zgrajeno regionalno centralno skladišče v Otiškem vrhu v okviru predvidene transprotno-skladiščne cone, zaostanek je v izgradnji in urejanju sodobnih samopostrežnih trgovin v večjih krajih, ni uvedena potujoča trgovina v odročnih gorskih krajih, nista zgrajeni avtobusni postaji v Mežici in Kotljah.

Projekcija infrastrukture, urbanizacije, stanovanjskega in komunalnega gospodarstva je v globalu uresničena, čeprav je res, da na nekaterih področjih zaostaja, na drugih pa je realizacija časovno pred predvideno. Izgradnja in modernizacija regionalnih in občinskih cest je v zaostajanju, želje pa so bile pretirane. Sredstva za te namene so bila omejena, cene izgradnje pa so vrtoglavo naraščale. Tudi regulacija Meže in potokov nekoliko zaostaja. Povsem po programu poteka izgradnja in rekonstrukcija vodovodnih zajetij in omrežja ter izgradnja čistilnih naprav. V zadostnih količinah je zagotovljena zdrava pitna voda v vseh letnih časih na Ravnah, Prevaljah in Mežici. Sedaj je na vrsti Črna. Toplovodno ogrevanje je v planu omenjeno le kot možnost, zgrajeno pa je 17 km omrežja ter priključena tričetrtina družbenih stanovanj na Ravnah (vsa tista, ki so že imela vgrajeno notranjo instalacijo) in številni poslovni objekti.

Asfaltirane in rekonstruirane so bile skoraj vse mestne ulice in javne poti v naselju Ravne, delno tudi na Prevaljah, v Mežici in v Črni.

Po projekciji naj bi poprečno letno zgradili 118 družbenih in 50 individualnih stanovanj ter tako s skupno 840 stanovanjskimi enotami v celoti pokrili stanovanjski primanjkljaj in nove potrebe. Načrtovano število smo bistveno presegle, saj je zgrajeno skupno 934 stanovanjskih enot, od 198 individualnih.

Izpade v stanovanjski izgradnji v obdobju 1966—1971, ko je večina delovnih organizacij bila v slabem gospodarskem položaju pospešeno nadomeščamo.

Po intenzivnosti stanovanjske izgradnje, zlasti družbenih stanovanj, smo med prvimi v republiki. Predvideno razmerje med družbeno in individualno izgradnjo 70:30 ni uresničeno. Individualno zgrajenih je le 21,2% stanovanj s tendenco padanja. Tako nizkemu deležu odločilno botruje dosežanje neustrezna politika nizkih stanarin za stanovanja v družbeni lasti, ki destimulativno vplivajo na vlaganja v individualno gradnjo ali odkup etažnih stanovanj.

Verjetno je presežen cilj, da v urbanih naseljih prebiva 71% prebivalcev. Stopnja urbaniziranosti se je bistveno izboljšala.

Zaključek

Doseženi rezultati v petletnem obdobju 1971—1975 so objektivno več kot ugodni.

Gregor Klančnik

Samoupravno spokoravanje

Le v potu svojega obraza se ustvarja dohodek

Naša samoupravna družba je v težki preizkušnji. Osvoboditi se mora reševanja ekonomskih problemov po liniji najmanjšega odpora enostavno z dviganjem cen in racionaliziranjem proizvodnega procesa uveljaviti kot edino zakonitost družbene produkcije. V naslednjem petletnem obdobju mora zato zniževanje stroškov proizvodnje in družbene režije biti glavni vir dohodka. Slovenske železarne so bile v ospredju pri obnovi, industrializaciji in

To, da nismo uresničili nekatere predpostavke, zlasti glede investicij v terciarni sektor in predvsem v družbene dejavnosti je v prvi vrsti rezultat nerealnega planiranja. Mnogi spiski želja so bili nekritično sprejeti kot planske naloge brez izdelanega ekonomskega računa, brez realnih možnosti v danem času in prostoru. To napako ne smemo ponoviti pri projekciranju bodočega razvoja.

Na ravni občine (in regije) še nismo ustrezno pripravljeni, ne kadrovsko in ne organizacijsko za sprotno kontrolo izvajanja zastavljenih nalog. S tem pa ni zagotovljena potrebna odgovornost za doseganje ciljev.

Rezultati polpretekega obdobja, ko smo napredovali razmeroma hitro, hitreje od večine drugih, so solidna ekonomska osnova za prav takšen pospešen gospodarski in družbeni razvoj v naslednjih petih letih.

Opombe

¹ Krajevna urada Črna in Mežica sta razmejena popolnoma enako kot krajevni skupnosti Črna in Mežica. Pri Krajevni uradi Prevalje in Ravne je malenkostno prekrivanje.

² Odstotek se ne ujema z deležem aktivnega prebivalstva po popisu 1971, ker je popis štel med aktivne tudi začasno zaposlene v tujini. Na večji odstotek zaposlenih močno vpliva tudi dejstvo, da imamo zelo malo kmečkega prebivalstva, in sicer leta 1971 le 8% v SRS pa 20,4%. Po popisu prebivalstva pa se med aktivno prebivalstvo šteje tudi pomagajoče družinske člane v kmečkih gospodinjstvih, starejših od 14 let in kmečke gospodinjke, ki se pretežno ukvarjajo s kmečkimi deli.

³ Primarni sektor sestavlja: kmetijstvo in gozdarstvo

— Sekundarni sektor sestavljajo: industrija, rudarstvo, gradbeništvo, proizvodna obrt

— Terciarni sektor sestavljajo: promet, trgovina, gostinstvo in turizem, servisna obrt in komunala

— Kwartarni sektor sestavljajo družbene službe: vzgoja in izobraževanje, zdravstveno varstvo, kultura, socialno varstvo, telesna kultura, upravne dejavnosti

⁴ Preseglo bi okvir in namen tega sestavka, če bi hoteli obravnavati značilnosti razvoja vseh dejavnosti. Razen tega ne razpolagamo z zadostnimi in aktualnimi podatki o fizičnem in vrednostnem obsegu dejavnosti, o investicijah, kazalci ekonomske moči kot produktivnost, ekonomičnost, rentabilnost, tehnična opremljenost, reproduktivna sposobnost. Vsekakor pa bo v bližnji bodočnosti potrebno pred javnostjo razgrniti bilanco dosežkov na posameznih sektorjih dejavnosti.

Viri

— Petletni plan razvoja občine Ravne na Koroškem za obdobje 1971—1975.

— Temeljna izhodišča za sestavo družbenogospodarskega razvoja občine Ravne na Koroškem v obdobju 1976—1980.

— Delovno gradivo za osnutek plana družbenogospodarskega razvoja občine v obdobju 1976—1980.

— Realizacija srednjeročnega razvojnega programa kmetijstva v občini Ravne na Koroškem za obdobje 1971—1975.

človeške volje za take proizvodne in medsebojne odnose, v katerih ne sme biti izkoriščanja, proizvajalci pa se medsebojno dogovarjajo in sporazumevajo za ubrano delo in pravično delitev ustvarjenih plodov. Prav zato se je za ideale samoupravne ureditve treba stalno boriti.

Grešili bi, ako bi naivno mislili, da samoupravni sistem sam avtomatsko daje rezultate in da je že pokazal vse svoje adute. Popolnoma se bo utrdil doma in pokazal svojo vrednost celemu svetu šele takrat, ko bo dajal nadpoprečne ekonomske dosežke, podpoprečno inflacijo in ugodno zunanjetrgovinsko bilanco. Vse to je odvisno od nas, ki smo sestavni del samoupravne družbe. Tudi najboljše karte v slabih rokah ne pomenijo, da je igra dobljena.

Ni nobenega dvoma, da ima samoupravljanje prednost pred kapitalističnim sistemom.

V delavski samoupravni družbeni ureditvi so interesi iz ozkega kroga delodajalcev razširjeni na vse delavce, ki niso le objekt, temveč subjekt proizvodnopslovnega procesa. Neposreden interes delavca za dobre proizvodne in ekonomske rezultate tovarne, obrata ali temeljne organizacije združenega dela mora dati višje delovne dosežke. Mnogo organizacij združenega dela je to že dokazalo, veliko pa je še takih, ki še niso izkoristile možnosti, katere jim samoupravna ureditev nudi. Najbolj sporni so rezultati tistih, katerim morajo proizvodni delavci in ustvarjalci izdajati svoje plodove brez dokazil, da se ta sredstva učinkovito uporabljajo.

Razgalile so se slabosti

Energetska ter surovinska kriza, spremljeni odnosi in cenah in recesija v razvitem svetu so najboljše razgalili naše slabosti, ki so posledica pomanjkljive samoupravne zavesti, ki seže od delavcev pri strojih, se uspešno reproducira po pisarnah in do vodilnih plasti naše družbe.

V težki borbi za obstoj na svetovnem tržnem prostoru je naše gospodarstvo razen redkih izjem nekonkurenčno. Naši visoki proizvodni stroški, dodatno obremenjeni z nadpoprečno družbeno režijo, nam pri izvozu onemogočajo akumulativnost ali nam kljub izvoznim premijam povzročajo celo izgubo. Razlike zato poskušamo iztržiti doma, kar dodatno vspehuje notranjo inflacijo.

Glavna slabost preteklih let so virusi, za katere naša samoupravna družba še ni razvila in izdelala cepiva. Ti virusi, ki jim prija vsaka klima in se širijo v vseh letnih časih, povzročajo samoupravno bolezen, ki vse ekonomske probleme rešuje z dviganjem cen.

Druga taka bolezen je investicijskega značaja. Investiranje je pogoj za napredek le tedaj, če je učinkovito. Nekoristne naložbe neplodno angažirajo družbena sredstva in dodatno povečujejo stroške proizvodnje, kar je trajnejša škoda. Zlasti takrat, če so sredstva dana s krediti, ki jih visoka inflacija stalno žre, radi pozabimo na učinkovitost naložb in od kreditorja celo zahtevamo pokrivanje visokih nepravilnih dodatnih investicijskih stroškov.

Posledice teh bolezni so znane: visoka inflacija, nekonkurenčnost v izvozu, borba

za pridobivanje tujih finančnih virov in odpor za združevanje sredstev ter grabežljivo prisvajanje nezasluzenega dohodka. Te značilnosti so vgrajene tudi v osnutek dogovora o družbenem planu SR Slovenije za obdobje 1976 do 1980. Seštevek načrtov razvoja temeljnih organizacij združenega dela predvideva, da bo letna stopnja rasti družbenega produkta znašala 13,5 %. Razlog za tako nerealno načrtovanje, in to v času, ko se stagnacija proizvodnje že jasno manifestira, je v tem, ker vse temeljne organizacije združenega dela ali bolje povedano delovne organizacije, računajo na povečanje lastne akumulacije, na angažiranje vseh lastnih sredstev za lastne investicije in na priliv dodatnih domačih in tujih sredstev.

Od kod naj ta sredstva pridejo, če jih nihče ne bo združeval? Z emisijo ali tiskanjem denarja brez pokritja z novoustvarjeno vrednostjo ne smemo nadaljevati, če hočemo odpraviti nekontrolirano prelivanje dohodka in obvarovati vrednost dinarja. Tako načrtovanje je torej račun brez krčmarja in zadovoljiti se bo treba z realno stopnjo rasti družbenega produkta, ki bo toliko višja, kolikor bolj varčno in preudarno bomo gospodarili.

Uničenje virusa, ki povzroča, da dopoldan delamo za popoldanski glavobol, da dopoldan z vnetim prizadevanjem legalno in nelegalno dvigujemo cene našim izdelkom in neusmiljeno reproduciramo inflacijo, ki nas popoldan kot kupce tepe po lastnem žepu, je pogoj za dokončno uveljavitev našega samoupravnega sistema.

Naš samoupravni organizem je zadosti močan, da bo pregal bolezen, ki preprečuje višje ekonomske dosežke. Okrepjen se bo obrnil v smer prave borbe za razcvet in napredek, v borbo za racionalizacijo proizvodnje in razvoja vsega našega samoupravnega življenja.

Dohodek odraz ustvarjene vrednosti

Dohodek mora kakor cene biti odraz ustvarjene vrednosti iz živga in minulega dela. Pri nas pa se je razširila navada pridobivanja dohodka po lažji poti preko nerealnih cen. Posledica takega obnašanja je, da seštevek dohodka organizacij združenega dela presega ustvarjeno vrednost, kar pomeni inflacijo. Druga posledica je v nesorazmerni delitvi dohodka in višina v OZD ni adekvatna z ustvarjeno vrednostjo. Medtem ko nekatere prisvajajo preveč, se drugim dohodek zmanjšuje. Primarno se mora zato problem naše ekonomike reševati z uvajanjem realnih prodajnih cen izdelkov. Sistem, ki omogoča, da se vse slabosti vgradijo v cene, mora prej ali slej razpasti.

Napraviti moramo vse, da bomo prednosti, ki nam jih daje samoupravni sistem tudi izkoristili ter povečali gospodarsko učinkovitost in okrepili ugled naše družbene ureditve. Petletno obdobje 1976 do 1980 je primerna doba za sanacijo stanja in za razvoj take morale, v kateri se bo družbeno priznanje delilo po rezultatih ekonomiziranja proizvodnje in poslovanja. V tem času moramo doseči, da ne bomo trošili več, kot bomo pridelali, v dohodku pa moramo uveljaviti njegov družbeni

značaj in zato gospodarstvo povezati v dohodkovno soodvisne celovitosti.

Dohodkovno soodvisna reprodukcijska celovitost je gospodarski kompleks od proizvodnje surovin do končnih izdelkov, v katerem se dobro in zlo delita v odvisnosti, koliko posamezne organizacije združenega dela v nje prispevajo. Proizvodnja postane blago, ko se pojavi na tržišču in se spremeni v denar, ko je prodano. V tem izkupičku morajo v reprodukcijski celoti biti vse TOZD sorazmerno udeležene z vloženim delom.

Slovenske železarnice so sestavljena organizacija združenega dela, ki dobiva obliko pravega reprodukcijskega kompleksa. Do sedaj je predelava jekla v izdelke, ki jih kupujejo končni porabniki pri nas in v inozemstvu, še relativno skromna, delno pa je vendar prisoten proizvodni postopek od surovega železa, surovega jekla, metalurške predelave do mehanske obdelave. Količina končnih izdelkov je v porastu, na koncu naslednjega petletnega obdobja pa naj bi zajeli polovico letne prodaje. V tej reprodukcijski celoti moramo razviti tako dohodkovno odvisnost, da bo vsaka TOZD v verigi tehnološkega postopka zainteresirana za uspešno prodajo končnih izdelkov. Veliko je na tej poti že doseženega, kot poseben uspeh pa lahko smatramo uvedeno notranje spodbujanje izvoza.

Delavski svet SŽ je 30. septembra 1975 sprejel pravilnik, po katerem bodo delovne organizacije od 1. septembra 1975 za izvozne posle kovinske industrije 117. panoge na konvertibilna območja dobile 10 % in na klirinška območja 5 % premije. Združevanje sredstev za poravnavo premij bodo delovne organizacije vršile v sorazmerju od fakturiranega blaga na domačem tržišču. To je edinstven pristop k spodbujanju izvoza v sestavljenih organizacijah združenega dela in pomeni kvalitetni premik v medsebojnih odnosih. S takim pristopom se želi postopno povečevati prodaja na zunanja tržišča in spodbujati izvoz zlasti večfazno predelanih izdelkov, ki je sočasno začetek neposrednega oblikovanja dohodkovne soodvisnosti.

Vsaka aktivnost mora imeti svoj cilj

Za vsako organizacijo, gospodarsko nalogo ali načrt si je treba zastaviti cilj. Ustanavljanje temeljnih organizacij združenega dela ne bo smotrno, če ne bo s tem dosežena večja rentabilnost proizvodnje. Tudi vsako združevanje dela ter sredstev mora imeti za cilj večjo proizvodnjo in prodajo ob nižjih stroških ali manjšem številu zaposlenih. Ko so se v Zvezni republiki Nemčiji odločili, da se bodo okrog Mannesmann fuzionirale 4 grupe izdelovalcev toplo valjanih trakov in cevi, so si za cilj zastavili specializacijo, boljše izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti in povečanje produktivnosti dela. Ko so po 4 letih proces fuzije zaključili, je Mannesmann postal največji koncern za cevi zahodnega sveta, fizični obseg proizvodnje se je povečal za 24 %, zaradi spremembe strukture se je vrednost proizvodnje povečala za 42 %, število zaposlenih pa znižalo za 11 %. To je veleracionalizacija, ki je omogočila znižanje stroškov proizvodnje in utrdila konkurenčno sposobnost.

Mi si ne moremo zamisliti takega združevanja, saj je zahtevalo celo likvidacijo 4 tovarn, kar pa ne pomeni, da tudi v naših pogojih ne moremo iztržiti več na račun združevanja dela in sredstev.

Osnovna izhodišča SOZD Slovenske železarnice za leto 1980 predvidevajo, da se bo količina izdelanega surovega jekla povečala od letošnjih 800.000 ton, kar je na ravni petletnega načrta, ki se izteka, na 1.060.000 ton. Realizacija od prodaje bo znašala 12,5 milijard din, a od tega plasmaji na tuja tržišča preko 100 milijonov dolarjev. Količina surovega jekla naj bi se povečala za 32 %, blagovna proizvodnja za 40 %, če bi nabavili določene količine polizdelkov in s spremembo strukture proizvodnje in povečanjem količine izdelkov bo realizacija ali prodaja porastla za skoraj 60 %. Število zaposlenih naj bi se povišalo le za 15 %, kar pomeni visoko povišanje produktivnosti dela.

Ta izhodišča slonijo na delovnih izkušnjah, obstoječih zmogljivostih, posodabljanju tehnologije in opremljenosti ter pridruženju novih delovnih organizacij kovinske industrije, ki bodo pretežno uporabljale jeklo slovenskih železarn in bodo pretežno orientirane na izvoz.

Prekoračitev milijon ton surovega jekla letno je realno možno, saj bo polovico predvidenega povečanja dala samo druga obločna elektro peč štorske jeklarne. Vedeti je dalje treba, da so slovenske železarnice tudi v tekočem petletnem obdobju v primerjavi z letom 1970 za 200.000 ton povečale svojo proizvodnjo surovega jekla.

Iz povedanih osnovnih izhodišč petletnega načrtovanja razvoja je jasno, da bodo take ambicije dosegljive le ob izboljšavi strukture proizvodnje. Ker se ta prične v jeklarnah, je v teh treba povečati topilniške zmogljivosti, predvsem pa vpeljati tehnologijo, ki bo dovoljevala ulivanje čistege jekla pri nižji porabi električne energije in višjem izplenu.

Železarna Ravne pred novo etapo razvoja

Razvoj proizvodnih obratov in tehnologije ter proizvodni program za Železarno Ravne so v razvojnem programu Slovenskih železarn že opredeljeni.

Na Ravnah se bo do leta 1980 količina surovega jekla povečala od 200.000 na četrto milijona ton. To bo doseženo z vpeljavo ponovne tehnologije v novi jeklarni, po kateri se rafinacijski proces vrši v ponovci, ki se lahko vakuumira; ima tudi pokrov z elektrodami za dodatno ogrevanje ter naprave za precizno doziranje legur. V jeklarni se bodo Ravne dalje specializirale v taljenju po elektro-žlindrinem postopku, ki dovoljuje izdelavo najčistejših jekel. Z dodatno večjo napravo bodo sposobne izdelovati gredice in slabe velikih presekov do 6 m dolžine. S takim izborom naprav ter tehnologije bodo Ravne sposobne izdelovati najzahtevnejša plemenita jekla, ki bodo v celoti kot vložek dana predelovalnim obratom.

Kovaški stroji bodo novost, ki bo dovoljevala kovanje gredic in celo debelostenjskih cevi v ozkih tolerancah.

Livarna jeklene litine, ki je že specializirana na legirane, visokovredne izdelke, bo

občutno povečala ter posodobila zmogljivosti in tehnologijo.

V valjarni bo speljana taka ločitev prog, ki bo dovoljevala stalno sočasno valjanje na težki, srednji in lahki progi.

Pomembnejšo vlogo po obsegu in strukturi bo prevzel tudi jeklovlek.

Razširjeni proizvodnji metalurške plastične predelave jekla bo primerno urejena tudi termična predelava.

Povečane bodo zmogljivosti proizvodnje vzmeti in predvsem mehanske obdelave jekel. Snujejo se načrti za uvedbo serijske proizvodnje kovanih valjev za hladno valjanje jekla in drugih kovin, kar pomeni, da bodo Ravne resnično postale pomemben izdelovalec tega metalurškega in drugega orodja ne le za domačo porabo, ampak predvsem za izvoz. To bo moralo veljati tudi za pnevmatske stroje.

Ime mehanske obdelovalnice Železarne Ravne v inozemstvu ne sme sloveti le po stiskalnicah in drugih strojih, industrijskih nožih ter drugem rezalnem orodju, temveč bodo to vlogo morali sprejeti tudi izdelki iz kvalitetnih ter žlahtnih jekel.

Kujmo lepšo prihodnost

V teh zasnovah, ki bodo sestavina srednjeročnega razvojnega načrta od 1976 do 1980, bo začrtana velika prihodnost Železarne Ravne. To tretjo etapo velikega razvoja, ki bo imela daljnosežne učinke na življenje cele doline, pa bomo izpeljali le ob velikih naporih ne le načrtovalcev, tistih, ki izdelujejo investicijske projekte in neposredno skrbijo za sredstva, temveč celotne delovne skupnosti. Na delovnih mestih v tovarni, predvsem v proizvodnji se kroji usoda in lepša prihodnost Mežiške doline.

Velike so rezerve v proizvodnih napravah za pridobivanje večjega dohodka. Večizmensko delo na dragih strojih in napravah je prvi pogoj pri novi investiciji. Kdo je tako bogat, da mu numerični stroji delajo le trideset ur tedensko? Pogledati je treba le na diagram porabe električne energije in hitro se lahko ugotovi, kako minulo delo resnično oplajamo z živim delom in koliko možnosti za pridobitev nove vrednosti je šlo po vodi.

V foteljih ne bomo veliko pripomogli k novim investicijam, če dragi proizvodni agregati od jeklarne do mehanične obdelovalnice ne bodo s tri- in zlasti štiriizmenskim delom dajali optimalnih delovnih rezultatov. Samoupravljanje pomeni, da si tudi na Ravnah usodo krojimo sami. Dobra bo le kot učinek pridnega in plodnega ustvarjalnega dela.

Ravne so dosegle največji razvoj na vsej Koroški tu in onstran meje. Zasnovani načrti bodo Železarno Ravne dvignili na še znatno višjo raven plodne industrijske proizvodnje, ki bo zaradi specialnosti morala imeti širok tržni prostor in velik izvoz. Izvoz, ki je pogoj napredka Jugoslavije in zlasti Slovenije, bo za Železarno Ravne edini izhod dela in napredka. Izvoz pa pomeni biti konkurenčen ali delati racionalno. Tega se morajo zavedati vsi, zlasti strokovni delavci tovarne.

Strateška hotenja Slovenskih Železarn

Železarstvo ima pred industrijsko dejavnostjo v SR Sloveniji veliko prednosti, a vendar z nami niso vsi zadovoljni. Svojo vlogo bodo Slovenske železarne v naslednjem petletnem obdobju in daljši prihodnosti izvršile le, če bomo izhajali iz treh osrednjih strateških hotenj poslovne politike:

- nenehna rast produktivnosti dela, spremljana s povečanjem prejemkov inboljšanjem življenjske ter družbene ravni zaposlenih,
- stalno povečevanje in plemenitenje proizvodnje ter skrb za širjenje industrijske dejavnosti SR Slovenije na podlagi izdelkov Slovenskih železarn in
- povečevanje prispevka pri zniževanju zunanjetrgovinskega primanjkljaja SR Slovenije s ciljem, da se doseže izravnava uvoza z izvozom.

Za izpeljavo teh stremeljenj moramo v SŽ dosledno izpeljati specializacijo proizvodnje, vpeljati sistem kompletnih prodajnih ponudb, razviti notranje spodbujanje izvoza, namensko združevati sredstva, razviti dolgoročno blagovno menjavo in aran-

žmaje skupnega oskrbovanja s surovinami ter poleg združevanja lastnih virov preko interne banke SŽ oskrbeti tudi dodatna domača in inozemska sredstva.

Železarna Ravne je pomemben člen Slovenskih železarn, zato je vloga njene delovne skupnosti v tej sestavljeni organizaciji združenega dela odločilna.

Prepričan sem, da je prizadevanje za krepitev vzajemnosti, solidarnosti in uspešnosti v Slovenskih železarnah interes celotnega gospodarstva republike in predvsem samih delovnih organizacij, ki so združene, ter s tem tudi Železarne Ravne. Že doseženi rezultati integracije bodo v prihodnje še mnogo višji.

V tem Koroškem fužinarju objavljeno primopredajno poročilo ob rojstvu naše samoupravne ureditve in prevzem upravljanja delavcev v Železarni Ravne leta 1950 sta razvidna volja in hotenje, ki sta sedanji generaciji dali velik sadež. Že pred četrstoletjem smo smelo snovali velike načrte in uspešno vodili ravenske fužine iz zaostalosti v razvito sedanost. Zaupajmo v lastno sposobnost in požrtvovalno korakajmo dalje v dobro prebivalcev Mežiške doline in v ponos vseh koroških Slovencev.

Mir, prijateljstvo, sožitje

19. oktobra 1975 so se z veličastno proslavo 30-letnice organizacije združenih narodov začele v Slovenj Gradcu mednarodne kulturne prireditve pod skupnim naslovom »MIR 75 — 30 OZN«.

Prireditve smo si ogledali, bili o njih obveščeni in z njimi obširno seznanjeni preko televizije, radia in dnevnega časopisa. V Koroškem fužinarju pa bomo spomin na to enkratno, izvirno in predvsem humano predstavo v korist miru, prijateljstva in sožitja med vsemi narodi sveta počastili z besedami predsednika organizacijskega odbora primarija dr. Draga Plešivčnika, ki je ob tej priložnosti dejal:

**Iz srca se je rodila misel.
Radi smo se lotili naloge, pooblaščenci občanov,
da pripravimo slovesnost te obletnice.
Naj se iz Slovenjega Gradca čuje,
čuje iz naše krajine, dežele gozdarjev,
kmetov, rudarjev in železarjev,
od Črne, Mežice in Prevalj,
od Raven na Koroškem, Dravograda,
Vuzenice in Radelj,
od Slovenjega Gradca, Mislinje in do Velenja,
naj se z naših zvestih gor čuje ljudski glas,
slovenski glas,
tja do zbora združenih narodov:
naj v miru družijo vse narode sveta!
Stoletja zgodovine je Mir hrepenenje našega ljudstva —**

**živi Mir,
ne smrti Mir, ki ga sovražno zlo namenja.
Stoletja zgodovine je Mir hrepenenje našega ljudstva,
tisti živi Mir, ki je nenehno uravnavanje in zmagovanje plemenitih,**

**človeških odnosov med ljudstvi in narodi,
živi Mir, ki je edino poročstvo za blaginjo človeštva.**

**To je naše voščilo tej obletnici,
voščilo preprostih ljudi,
ki potrebo po miru iskreno, pristno občutimo —
bolj kot kori diplomatov so ljudski zbori garanti za trajen mir.
Svoje voščilo izražamo s prireditvami na samosvoj, izviren način za naše mesto:
izražamo ga z mednarodno likovno razstavo 430 umetniških del 210 angažiranih slikarjev in kiparjev iz 35 držav v obnovljeni galeriji.
Izrazili ga bomo še —
z odmevi besed ljudem naproti,
z ubranimi akordi pesmi,
z razgovori o boljšem kruhu za vse ljudi,
z rojstvom parka Svobode in Miru v našem kraju
ter Titovim darilom v njem na prvem mestu.**

**Današnji zbor je njih čudoviti začetek,
naj mu mnogo lepega sledi.
Vse to ni naša afirmacija, je naša legitimacija.
Hvala vsem, ki ste prinesli v naš kraj za mir skovane misli,
hvala vsem, ki ste z nami prireditve snovali in nam pomagali.
Hvala, tovariši doma!
prim. dr. Drago Plešivčnik**

IZREKA

Narod je vsakdanji plebiscit.

Ljubezer je genij revnih.

Renan

Sartre

Roman Kogelnik

Kako sem doživel Poljano 1945

V letošnjem letu, ko obhajamo 30-letnico osvoboditve naše ožje in širše domovine izpod jarma fašistične Nemčije, smo se tudi na Koroškem primerno oddolžili tej obletnici z veličastno proslavo dne 17. maja na Poljani pri Prevaljah. Na tej proslavi je predsednik republiške konference SZDL tov. Mitja Ribičič orisal pomen zadnjih borb v II. svetovni vojni na Koroškem s širšega tj. jugoslovanskega in mednarodnega stališča ter predvsem poudaril politični pomen tega dogodka. Drugi govornik na tej manifestaciji je bil predsednik zveznega združenja borcev NOV generalpolkovnik tov. Kosta Nadj, ki je zadnje borbe na Poljani ocenil predvsem z vojaškega gledanja. Skratka — obema govornikoma je uspelo več tisočglavi množici prikazati pomen zadnjih vojaških dogodkov v maju 1945 na Poljani in ni bilo malo prisotnih predvsem pa mlajših, ki so šele po obeh govorih spoznali veličino zadnje zmage naših brigad nad poslednjimi enotami fašističnega okupatorja, ki se je že po »dvanajsti uri« umikal iz naše osvobodjene domovine.

K dogodku, ki sta jih oba govornika omenjala v svojih govorih in s katerimi sta podkrepila pomen Poljane, naj dodam iz teh zadnjih borb še svoj doživljaj, ki pa na potek in končni uspeh naših edinic v zadnjem obračunu z okupatorjem na ozemlju Jugoslavije seveda ni imel nobene vpliva in pomena.

Osvoboditev v maju 1945 smo borci severnega bataljona (preko Drave) dočakali v najsevernejših krajih avstrijske Koroške, tj. na Djekšah, Krčanah, Grebinju itd. V teh krajih smo se v svobodi zadrževali le nekaj dni. Zapustiti smo morali te bisere Koroške in tako smo doživeli že prvo razočaranje. Umaknili smo se do Velikovca, kjer smo se srečali z enotami naše armije. V Velikovcu je bil naš severni bataljon razformiran in z nekaj sotovariši sem bil razporejen na komando mesta Celovec s pripombo, da smo nekaj dni prosti in da bomo pravočasno obveščeni o premiku iz Velikovca v Celovec.

Prosti čas v Velikovcu smo izkoristili za obhod in ogled kraja in njegove okolice. Med pohajkovanjem po Velikovcu smo srečevali poznane in nepoznane — seveda borce, prijatelje in druge. Nepozaben je bil tudi pogled na sam kraj in njegovo okolico — ob cestah, v jarkih, po travnikih je bilo polno raznega sovražnikovega orožja in vojaških vozil, ki so jih naše enote v zadnjih borbah uničile. Vseposod so ležale brzostrelke, puške, pištole ter čelade — večinoma vse pokvarjeno, le tu in tam še kaj v dobrem stanju. Med to različno šaro so ponekod ležali tudi motorji in kolesa.

Ko sva drugi dan takega potepanja po Velikovcu slučajno hodila skupaj z mojim tovarišem Matijo Zupančičem, je ta naenkrat opazil v jarku ob cesti po zunanem videzu še precej dobro ohranjen motor (kakšne znamke je bil, se ne morem več spomniti, toda vse to ni pomembno). Pristopil je k motorju, ga ogledoval, gledal okrog sebe ali ga kdo opazuje in se končno

odločil spraviti motor iz jarka ter ga preizkusiti. Hitro je ugotovil, da je v motorju še gorivo in prav kmalu je motor začel brneti. Motor je večkrat ugasnil in zopet vžgal, od časa do časa dodal veliko zraka, da je prav glasno ropotalo, pozneje sedel na motor in se skušal peljati. Uspelo mu je. Kaj pa sedaj? Ni bilo veliko ugibanja in kolebanja, kam bi se peljala. Spravila sva se na motor in tov. Matija je že vozil. Ugotovil sem, da motor dobro obvlada (sam mi je pa pozneje zaupal, da je pred odhodom v partizane imel svoj lastni motor). Nekaj časa sva križarila po ulicah in cestah Velikovca. Obema je hipoma šinila v glavo misel, da bi se bilo pametno umakniti iz centra in vsesplošnega vrveža, kajti hitro bi naju lahko nekdo ustavil, naju »osvobodil« motorja in ponovno bi lahko bila običajna pešca. Tako pa nama je bilo zelo všeč voziti se z motorjem, posebno še v svobodi, saj smo v hosti itak dovolj pešačili.

V tem razmišljanju, kam bi se peljala, mi je šinila v glavo misel, da bi se peljala za en popoldan preko Holmeca v Mežiško dolino in nato domov v Koprivno. Saj veste, da je bila ob nastopu svobode prva in edina misel slehernega partizana, kako čimprej priti domov oziroma do svojcev, se z njimi pozdraviti, malo pokramljati, ugotoviti ali je še vse pri zdravju in življenju predvsem pa, da se je vsak oglasil pri domačih in jim na ta način naznanil, da je še sam živ. Ta želja je tudi mene pripeljala do predloga, da se peljeva v Koprivno, čeravno tov. Mitja ni imel pojma, kako daleč je do cilja, oba skupaj pa sva še manj pomislila na to, ali nama bo ekspedicija sploh uspela ali ne. Torej še vse čisto po partizansko.

Odločila sva se in že sva se peljala skozi Pliberk ter zavijala proti Holmecu. Med vožnjo se nama je vso pot nudil isti prizor — uničeno težko pešadijsko orožje, razbiti vojaški kamioni in vozila vseh vrst, tu in tam še kakšno truplo ustreljenega nemškega vojaka, motorji, kolesa, mitraljezi, brzostrelke, vojaška osebna oprema, čelade, municija vseh vrst, kante za olje in benzin; vsekakor zelo pester pogled. Srečavala sva zelo redke civiliste, večinoma le naše vojake, ki so hodili po cestah sami ali v skupinah. Takoj, ko sva pustila za seboj Pliberk, sva opazila, da je tistih iz nasprotne smeri vedno manj in da sva na zadnjem odseku ceste proti državni meji ostala na cesti popolnoma sama. Le brenenje najinega motorja je dajalo okolici edine znake življenja, sicer pa vse prazno, pust, tiho, skorajda strašljivo. Nihče od naju ni hotel o tem spregovoriti niti besede, vsak za sebe je razmišljal in molčal. Pripeljala sva se na sedanjo državno mejo in ista podoba — nikjer žive duše. Tov. Matija mi mimogrede reče: »Ali bova še dolgo sama na cesti?« S tem vprašanjem sem zvedel, da ta samota muči tudi njega. Še na misel nama ni prišlo, kaj bova na tej vožnji še doživela. Spuščala sva se po holmskem klancu navzdol in že sva se peljala mimo opuščenega rudnika. Motor naju je ubogal. Čeprav mi je začelo srce poi-

gravati ob misli na okolnost, da se voziva že po tleh svoje rodne domovine, sem čutil v sebi neko grozno tesnobo, katere vzrok je bil v nenavadni osamljenosti na cesti in njeni okolici.

Cesta je postajala vedno lepša, motorist je vedno bolj pritiskal na plin. Naenkrat sva bila z motorjem pred zadnjim ovinkom na stari cesti na Poljani na vrhu klanca, ki je vodila k cesti Prevalje — Črna. Na ovinku sva zagledala oboroženega nemškega vojaka. Kaj v trenutku ukreniti?! Midva oba brzostrelko preko ramena, pištolo za pasom, na glavi titovko z zvezdo, oblečena v angleško uniformo, na rokavih bluže našitke z označbo činov oz. položaja, v motorju še kar brzina. Ni naju bilo težko spoznati in vedeti, da sva Titova vojaka. Časa za razmislek nobenega, misel na beg s ceste čez travnik v hosto brezsmiselna — vzbudila bi samo pozornost; kaj bo isti mah pred nama ukrenil sovražnik? Ali naj v hitrosti ustaviva, obrneva in pobegneva, od koder sva se pripeljala? Vsak pobeg bi bil najbrž poguben. Ali naj se peljeva naprej ter se sovražniku direktno nastaviva, da naju ujame ali celo ustrelji? Kaj? Kako? Kam? Pred tem ugibanjem še pomislek, odkod ta vojak, kaj še dela sedaj tu na osvobojenem ozemlju, ali je sam ali v sklopu kakšne enote kot stražar? Čas je mineval, sekunde so tekle kot še nikoli prej. Ta na videz dolg, a dejansko kratek mučen molk prekine motoristov glas: »Tvegajva, drugega nama ne preostane, kar bo pa bo!« »Dobro«, sem edino utegnili odgovoriti in že sva bila ob stražarju. Enkratni dogodek! Nepremično je stal s puško na rami ter buljil v naju. Pozneje, ko sva s tov. Matijo analizirala celotni položaj, v katerem sva se v trenutku znašla, sva ugotavljala, da se naju je ta nemški vojak ustrašil prav tako kot midva njega. Položaj bi bil za naju povsem drugačen, če bi vedela za nevarnost in če bi hodila peš. Imela bi orožje v roki, pripravljeno za streljanje. Tako pa sva bila na motorju, med vožnjo, orožje čez ramena — kako ga naj hitro snameš in se pripraviš na borbo? V tem času bi že isto napravil tudi sovražnik, ki se mu ne bi bilo potrebno ustavljati ampak samo sneti puško z ramena in streljati. Hitrost in s tem presenečenje sta v nastalem trenutku botrovali ter povzročili »remi« situacijo.

Kaj pa naprej? Torej eden mimo drugega, kot da se ni nič zgodilo — vse pa zopet v pričakovanju, kaj se bo zgodilo v naslednjem trenutku. Še nekaj metrov vožnje in pred nama je bilo še kakšnih 50 m vožnje po klancu navzdol po starem priključku holmske ceste na mežiško. Da, res se nisva zmotila v najinih slutnjah — bila sva v strašnem, na prvi pogled brezizhodnem položaju. Vključno z zadnjim ovinkom in obenem priključkom stare holmske na mežiško cesto in vse do tja, ko se je še videla cesta proti Mežici, je stala kolona nemških kamionov, tesno eden zraven drugega, ob strani ceste, obrnjeni v smeri proti Prevaljam oz. Holmecu. Na odprtih kamionih — bilo je namreč lepo sončno vreme — ob kamionih na cesti, na desnih obronkih ceste v smeri Prevalje — Mežica polno nemških oboroženih vojakov. Na vozilih in tako tudi na cesti so stali v gručah, na obronkih ceste posedali in se greli na soncu, eni v odprtih bluzah,

drugi v samih srajcah, veliko od njih celo z zavihanimi rokavi. Nekateri so se med seboj pogovarjali, drugi prepevali, eni se smejali, tu in tam si je posameznik žvižgal, nekateri zopet hodili gor in dol po cesti, drugi zopet čez cesto — skratka zelo pestro življenje. Ampak kaj bo z nama? Reveža povsem sama; sedaj niti na svoje orožje nisva več mislila. Jasno nama je v tem trenutku bilo samo to, da sva padla v sovražnikovo gnezdo, to je v nemško vojaško enoto, ki se umika iz naše domovine in je trenutno na počitku. Zavedala sva se tudi tega, da kakšno upiranje z najine strani nima smisla, kajti v tem slučaju bi naju sovražnik imel le za skromno poslastico. V hitrem premisleku je bil izhod možen samo v nadaljnjem tveganju. Torej odločitev je padla — tvegati! Zaradi vojakov na cesti je tov. Matija zmanjšal hitrosti na minimum — še 20 m do kolone in najina usoda bo v celoti v sovražnikovih rokah. Če še nikoli tako, sedaj je prav gotovo prišel ta usodni trenutek. Pripeljala sva se do kolone in čakala ali naju bo kdo ustavil. Čim sva bila pri koloni je nastopil nov nepričakovani problem. Na cesti je bilo ob kamionih toliko skupin vojakov, da je bilo enostavno skoraj nemogoče voziti skozi to gnečo. Tov. Matija me je hitro vprašal, kaj naj naredi. Nisem utegnil odgovoriti, saj tudi nisem vedel za odgovor, napravil pa bi najbrž isto kot on, ki je uporabil hupo. Nastopilo je najino novo pričakovanje, kako bo na to najino drznost reagiral sovražnik. Nova napetost — najini živci so bili napeti kot struna. Človek je v življenju res malo kdaj v taki situaciji, da bi imel priliko tako do skrajnosti preizkusiti svoje živce. Na prvi pogled ni bilo pri Nemcih opaziti kaj sumljivega. Bila sva že pri grupi vojakov, odmaknili so se in vozila sva dalje. Mimogrede sem slišal klice »pozor« (v nemščini), dalje »umaknite se«, iz daljine pa sem slišal celo opazko »kaj pa banditi tu delajo«. Prvi »ognjeni krst« sva že prestala, toda kaj, ko sva šele na začetku resne nevarnosti. Na vsakem metru vožnje so se nama nudili novi prizori in novi obrazi. Motorist je od časa do časa uporabljal hupo. Skoraj nepojmljiva situacija! Strah na višku! Prevozila sva že nekaj deset metrov ceste, toda zdelo se mi je, da so za nama kilometri in kilometri take vožnje. Res nedojemljivo! Kdo bi imel v tem trenutku pregled nad celo množico sovražnikov okrog sebe; in imel pregled, kaj posameznik iz te množice misli in kaj dela? Ali ne bi mogel nekdo od teh zgrabiti za pištolo in potrebna bi bila samo dva uspešna strela. Konec bi bilo z nama. Take misli so naju prevevale na vožnji skozi to gnečo v enem samem upanju, da bi bila že kmalu izven objema teh neprijetnih klešč. Zopet je signal najinega motorja prekinil najin notranji strah, ki se je še vedno stopnjeval, kajti špalirja nemških vojakov ni hotelo biti konec. Vsak čas je bilo možno še najhujše, to je uboj! Stalno je bilo slišati še razne klice, opazke, opozorila za umik, včasih v normalnem tonu, včasih prav glasno. Že sva bila v drugi polovici kolone, vsaj tiste, ki sva jo videla pred seboj, ko se je z brega nenadoma slišal poziv: »ulovite jih«. Končano je, sem mislil, zašumelo in zagomazelo je po meni. Nepopisni občutki, zazdelo se mi

Poljana 75 — strumnost v prekrasnem ambientu

je, da sem že brez živcev, zamižal sem in tisti mah se mi je zdelo, da me nekdo s ceste že drži. Toda ne, ni bilo res! Še sva vozila, vsak pri sebi je tiho upal, da kaj hujšega že ne more več priti. Najraje bi vozniku prišepetal na uho, naj motor požene in ga »vrže v direktno«. Dejansko se mi je zdelo kot da skoraj stojiva na istem mestu. Metre sva »požirala« kot sicer pri normalni vožnji kilometre. Kolone še ni bilo konec. Opazila pa sva, da so gruče vojakov vedno redkejšje, kamioni vedno bolj osamljeni. Ali je bil to znak, da bo kolone vsak čas konec? O, da bi se ta ugibanja le uresničila! In res, pripeljala sva na konec kolone. V trenutku sem postal korajžen ter pogledal nazaj. Pri priči me je ponovno vse minilo, kajti vsi vojaki v grupi, mimo katere sva se nazadnje peljala so gledali za nama in dajali svoje opazke. Menil sem, da nevarnost le še ni mimo. Takoj sem se domislil, da so naju spremljali taki pogledi skozi vso vožnjo ob koloni in dobro, da vseh opazk niti nisva slišala, čeprav so jih nekaj ujela najina ušesa. Tov. Matija je nekoliko povečal hitrost in že sva bila za ovinkom in na odseku ceste, kjer ni bilo videti nikogar več. Peljala sva se še nekaj časa, oba onemela in na videz še vedno pod pritiskom grozne tesnobe. Ko sva pripeljala do Torčeve žage, je prvi spregovoril Matija: »Ali sva jo srečno odnesla?« Še sva spregovorila nekaj besed in bila sva že pod Šurnikovim klancem.

Tu je stala na cesti skupinica ljudi — civilistov ter eden ali dva (ne spomnim se več točno) naša vojaka. Ta grupa ljudi naju je ustavila in naju radovedno začela spraševati kdo sva, odkod prihajava, kam sva namenjena itd.; midva z najinimi vprašanji, kaj pomeni ta nemška enota na Poljani, kam je namenjena in zakaj čaka na cesti, sploh nisva prišla na vrsto. Prisotni so začeli dobelo gledati, od začudenja so odpirali usta ter se grabili za lase, ko so zvedeli, da sva se pravkar pripeljala s Poljane, da sva se vozila skozi kolono in da sva sedaj tu. Še enkrat so se nama na-

ježili lasje, ko so nama ti ljudje vse vprek razlagali, kaj vse bi se lahko zgodilo — sledila je repriza vsega tistega, o čemer sva že sama med vožnjo mimo kolone razmišljala. Med tem kramljanjem sva nehotе zvedela, kaj se trenutno dogaja s to enoto, ki je predstavljala elitno enoto, ki so jo ustavile naše brigade in jo hotele razorožiti, nakar pa poveljstvo enote ni pristalo. Naše enote niso hotele popustiti in je zato sledil ultimatum z določitvijo časa do kdaj se morajo Nemci predati, sicer bodo naši napadli. Nemci ultimata niso sprejeli in naši so udarili. Rezultat te zadnje borbe je bil znan in ga na tem mestu ne bom več ponavljal.

Pri vsem tem je morda zanimivo omeniti samo še to, da sva midva seveda vožnjo nadaljevala. Peljala sva se skozi Mežico in ko sva vozila proti tunelu na Glančniku, je daleč za nama zaropotalo kot grom in to je bil dejansko začetek zadnje velike borbe in zmage TITOVE vojske v že nekaj dni osvobojeni domovini. Za nama pa je bila tudi zadnja preizkušnja, to je preizkušnja, za katero bi skoraj sleherni očividec dejal, da ni mogoč noben srečen izhod. Ali vendar, usoda nama je bila naklonjena in tako se je tudi to zadnje srečanje s sovražnikom končalo srečno.

Zaposlitev

Našel si je dobro zaposlitev, v kino dvorani opominja namreč ljubezenske pare, ko je končan film.

Lažnive ženske

Pijan Pečnik prizna svojemu prijatelju, da ga je varal z njegovo ženo.

— To je spet en primer, kako so ženske lažnive! reče prijatelj brez kakršnegakoli presenečenja.

— Zakaj?

— Zato, ker mi je rekla, da ima lepega, inteligentnega ljubimca!

Mitja Šipek, dipl. inž.

Kako lahko prihranimo 3 milijarde starih dinarjev na leto

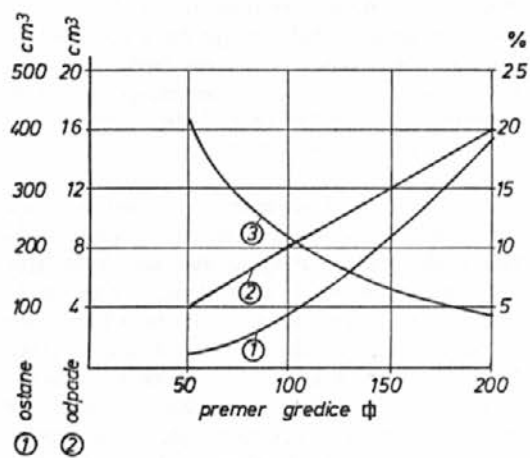
Zelo enostavno — z uvedbo mehanizirane kontrole gredic in z lokalnim čiščenjem.

Če hočemo imeti pravilno kvaliteto valjanih izdelkov, moramo gredice na površini brusiti. Če brusimo »slepo« na vseh štirih površinah po 2 mm globoko, izgubimo cca 8% jekla. Stroški brušenja nas danes stanejo približno 17 S din na kilogram gredic. Sedaj brusimo približno 70.000 t gredic. Seveda ne vseh na vseh štirih straneh, temveč po presoji brusilca, če vidi razpoke na površini, velik del pa kar po celi površini. Koliko pa lahko »na oko« vidi, bomo spoznali pozneje — tako rekoč nič. Če bi tedaj hoteli doseči prvo kvaliteto, bi morali brusiti vse gredice, v bodoče bo ta količina znašala cca 100.000 t.

RAČUN:

100 000 t × 8% = 8 000 t izgube materiala
 × 600 SD = 4,8 milijarde S din
 100 000 t × 17 000 SD = 1,7 milijarde S din
 Skupaj stroški brušenja: 6,5 milijarde S din izgube

Če zmanjšamo te stroške za polovico, smo prihranili 3,25 milijarde S din. Pri tem pa zaposlimo za čiščenje samo dva brusilna stroja namesto sedanjih šest. Ostali štirje ljudje pa delajo na kontroli gredic. (Slika 1 kaže količino odbrusnega

Slika 1

materiala, ostanek jekla in procentualni odnos obeh v neodvisnosti od premera gredic.)

MEHANIZIRANA KONTROLA PO SVETU IN PRI NAS

Tekma med človekom in robotom je vse bolj napeta. Robot človeka zdaleč prekaša v hitrosti, preciznosti in v moči, daleč pa zaostaja za njim po pameti, ničesar ne razume, uboga pa vse in vse ukaze izvrši neznansko hitro. To pa je tip, ki ga iščemo za masovno kontrolo velike količine enakih proizvodov po točno določenih predpisih. Taki izdelki so v glavnem valjanci različnih oblik npr. gredice, palice, profili, tračnice, cevi, pločevina, trakovi, žica.

Klasična kontrola temelji na vzorcu. Od določene količine izdelka vzamemo maj-

hen vzorec in iz njega izdelamo preizkušance tj. »epurve«, ki jih potem raztrgamo in pri tem merimo silo, ki je potrebna, ali pa jih zlomimo s pomočjo kladiva, ki z rezino udari na vzorec ter merimo delo, ki je za to potrebno ali pa kako drugače vzorec »mučimo« do porušitve. Potem pa sklepamo: če je ta vzorec tak, potem bo verjetno vsa količina jekla, od katerega smo vzeli vzorec, prav taka. Ta vera temelji na tradiciji, da so namreč vse šarže izdelane in jeklo termično obdelano po ustaljenih tehnoloških postopkih, ki so že stari in preizkušeni. To zaupanje pa je, v veliki meri žal, zaupanje človeku, ki jeklo izdeluje in predeluje, torej vera v njegovo znanje, zaupanje v njegovo tehnološko disciplino in končno še verjetnost, da so vse okoliščine, ki vplivajo poleg človeka na kvaliteto jekla, ostale enake. To pomeni, da se ni bistveno spremenil vložek za peč, da so dodatki iste kvalitete, da je nagrajevanje približno enako spodbudno, da človek, ki dela pri peči, ni izmučen po košnji ali po neprespani noči. Koliko pa je od tega res pri nas danes? Če bi šli s takim nezaupanjem v preizkušanje jekla, kot ga povzročajo naštetni in še mnogi drugi dejavniki, ki bi morali klasično probo sploh zavreči. V praksi pa le ni tako. Klasična proba ostane, nezaupanje pa bolj ali manj odpravi neporušna, posebno še mehanizirana neporušna kontrola, o kateri lahko rečemo kar 100% kontrola, saj pretipa vse jeklo po dolgem in počez, od zunaj na znotraj, odvisno pač od vrste jekla in metode, katero uporabimo.

Vse bolj ostre zahteve kupcev in vse večje število reklamacij na »skrite« defekte, nam zgovorno pove, da je klasična kontrola danes neučinkovita. Pri odkovkih smo uvedli takorekoč popolno neporušno kontrolo z ultrazvokom in se nam le redko pripeti, da kdo reklamira odkovek zaradi skritih napak, če pa že, potem smo napako spregledali, ker so razmere v adjustaži kovačnice, kjer se odkovki kontrolirajo take, da se je komaj mogoče prebijati skozi grmade odkovkov, kaj šele kontrolirati. To opozarja tudi, da je nujno potrebno, poleg misli na povečano kovačnico, misliti tudi na sodobno opremljeno kovaško adjustažo in kontrolo.

Popolnoma druga pa je slika v adjustaži valjarne. Tu pa o kontroli takorekoč ni mogoče govoriti, čeprav nam ravno valjani proizvodni pomenijo največji vir dohodkov. Vse kar uspemo, so klasične probe in zbijalne probe, vse drugo pa moramo verjeti.

Ureditev kontrole v adjustaži valjarne je prva in najvažnejša naloga naše bodoče izgradnje. S kontrolo pa je treba pričeti čimprej, torej na gredici. Če ima že gredica napake, se te vlečejo dalje v palice, profile in se gromozansko raztegnejo, tako zunanje, kot notranje. Mi niti ne slutimo, kakšno gorje prinašajo napake na gredicah. Posredno se potem pojavijo na valjanih izdelkih in ker jih ne opazimo,

gredo dalje v jeklovlek in se odkrijejo šele po brušenju ali vlečenju; gredo v vzmetarno in se odkrivajo šele, ko je vzmet gotova; gredo v mehansko in termično predelavo in se odkrijejo šele po kaljenju ali celo končnem brušenju; gredo v prekovanje za avtomobilske dele in se odkrijejo šele pri kaljenju ali pa se celo vgradijo v stroje in se javijo, ko se porušijo. Če bodo gredice brezhibne, še ni rečeno, da je vse v redu, saj se lahko jeklo pokvari pri valjanju (npr. dobi valjarski ris), vendar je verjetnost takega spodrsjlaja mnogo manjša, prav tako lahko dobi razpoke pri ohlajanju, prav zato se jekleni valjanci podvržejo še neporušni kontroli po valjanju, termični obdelavi, brušenju ali vlečenju, to pa le ona jekla, ki so znana kot nevarna za razpoke pri hlajenju, teh pa je mnogo manj.

Če bi sodili po teži reklamiranega jekla od naših in inozemskih kupcev, bi se prav nič ne prestrašili, če pa sodimo po številu reklamacij, pa je že znak za preplah tu, še bolj pa je znak za alarm upravičen, če pomislimo, da se lahko na zunanjem trgu obdržimo samo še s kvaliteto, že ena defektna palica med tisoč zdravimi povzroči sum v kvaliteto, kajti iz ene palice se lahko izdelata 100 vijakov za sto avtomobilov in če bi v vsakem vijak odpovedal, je sto reklamiranih vozil. Kateri izdelovalec avtomobilov si lahko to privoščiti, razen . . .

Najbolj nas tepe tradicija povojnih let, ko smo lahko vse prodali. Ta spomin na zlate čase še živi v obratnih ljudeh in se kar ne morejo načuditi, da so minili. Nič več ukrivljenih palic, nič več škaže in razpok, pa konci neprerezani, pa neovalno in slabo označeno. Mehanizirana kontrola avtomatsko zavrača take hipije v obliki jeklenih palic, kratkomočno jih ne spusti skozi kaliber.

Metode mehanizirane kontrole

Med mnogimi neporušnimi metodami kontrole so se za mehanizirano kontrolo obdržale le kake tri, in sicer:

- ultrazvočna,
- magnetna,
- elektromagnetna in deloma radiografska.

Ultrazvočna kontrola se najpogosteje uporablja na najrazličnejših izdelkih kot so: gredice in blumi ter slabi, palice, tračnice, profili, pločevina od debele do folij, žica, zvari, odkovki, ulitki, razen na litih prokronih in bronih, pa tudi na porcelanu in plastikah.

Z ultrazvokom kontroliramo, odkrivamo izdelke, notranje napake, pa tudi na zunanje razpoke, ne glede na to, kako so usmerjene, nas opozarja ultrazvok.

Magnetna kontrola je omejena samo na feromagnetne materiale in samo na površinske defekte. Poleg klasičnega ferofluksa spada v to skupino še polkontinuirano in kontinuirano fluksanje gredic, ter avtomatsko otipavanje površine okroglih profilov z magnetnimi sondami (rotomat). Sem spada še nemanje razpok na trak — magnetografija.

Elektromagnetna kontrola je uporabna samo za odkrivanje površinskih defektov na magnetnih in nemagnetnih kovinah. Največ se uporablja za kontrolo površine

na vlečenih in brušenih palicah in ceveh, tako da elektromagnetna visokofrekvenčna sonda otipava površino z veliko hitrostjo ali pa potuje palica skozi tuljavo. Elektromagnetna metoda je posebno uporabna za kontrolo neželeznih palic in cevi.

Stanje mehanizirane kontrole v svetu

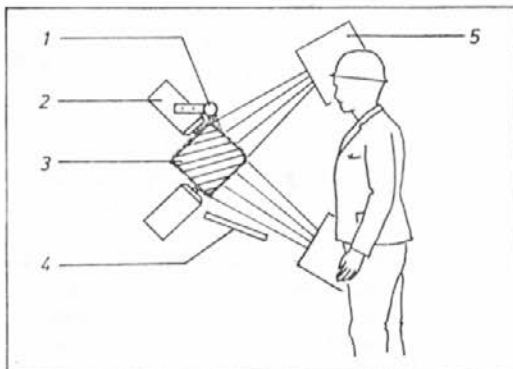
Da ni mehanizirana kontrola samo moderna muha, nam dokazuje veliko število avtomatov v svetu. Kupujejo jih zelo veliko tudi v vzhodnih državah, tako v SZ, predvsem v Poljski, Češkoslovaška jih delno sama proizvaja, delno pa kupuje, zelo hitro se opremlja Romunija, DR Nemčija jih delno sama gradi, največ pa kupuje, tudi v Bolgariji so uspešno pričeli uvajati mehanizirano kontrolo. Izredno veliko število avtomatov vseh vrst je instaliranih na Japonskem, v Italiji, v Zah. Nemčiji, za ZDA podatkov nimamo, ker imajo v glavnem svojo proizvodnjo naprav. Žal pa lahko trdimo, da smo v Jugoslaviji po številu instaliranih avtomatov za kontrolo proizvodnje v metalurgiji v Evropi skoraj na zadnjem mestu. V metalurgiji sta instalirana le dva avtomata, in sicer eden na Ravnah (tip cirkograf), za kontrolo vlečenih in brušenih palic od 5 do 25 mm $\varnothing$, ter eden na Jesenicah (tip defektomat), za kontrolo proizvodov jeklovleka. V predelovalni industriji so instalirani še trije avtomati (tip SNUP) v tovarni cevi v Uroševcu za avtomatsko kontrolo zvara, ter defektomat v tovarni brezšivnih cevi v Sisku. V kontroli začetne faze, ki je najbolj važna tj. kontrola gredic ali debele pločevine, žal ni storjenega nič, čeprav že kažejo zanimanje tako železarna v Nikšiću, v Zenici in tudi obe slovenski železarni. V svetu je montiranih 10 naprav za kontinuirano kontrolo debele pločevine takoj za valji. Te naprave so od firme Krautkrämer, nekaj pa je montiranih še od drugih proizvajalcev. Po taki kontroli je zelo malo verjetno, da bi prišli do defektnih pločevin pri nadaljnjem valjanju.

Kontrola gredic

Gredice se kontrolirajo na površinske defekte z magnetnimi metodami in na notranje napake z ultrazvokom. Ročna kontrola v nobenem primeru ne pride v poštev, ker je domneva, da so napake le na koncih gredic zelo nezanesljive, da ne govorimo o nemetalnih grobih vključkih, površine pa s prostim očesom sploh ni mogoče resno kontrolirati. V poštev pride torej le avtomat. Kombinirana kontrola gredic je v zadnjih petih letih izredno hitro našla mesto v metalurgiji. V ZDA so že pred kakimi desetimi leti instalirali naprave z vrtečimi elektromagnetnimi sondami. Naprava je sicer uspešna, vendar je konstruktivno zelo zahtevna, saj se morajo sonde dotikati površine gredice tudi na robovih, zato te vrste naprave niso prodrle v širšo prakso. Mnogo bolj praktične so se pokazale naprave na principu ferofluksa, tako da je teklen skozi gredico močan električni tok do nekaj tisoč amperov. Od prvotnega enosmernega magnetenja, so povsod prišli na izmenično, zaradi mnogo bolj ugodne porazdelitve magnetnega polja na površini gredice, tako da se defekti na robovih pokažejo z enako občutljivostjo, kot na ploskvah. Še en napredek je bil dosežen. Namesto direktnega

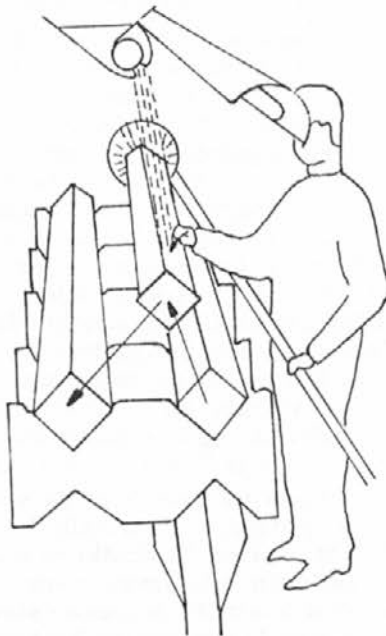
pretoka električnega toka skozi gredico se v zadnjem času uporablja brezkontaktno magnetenje z magnetnimi ploščami — elektromagneti, napajani z izmeničnim tokom. Tako magnetenje omogoča kontinuirno gibanje gredice skozi magnetilne plošče. (sl. 2)

1- prha
2- magnetni polji
3- gredica
4- zrcalo
5

Slika 2

Bistvena razlika se pokaže tudi pri uporabi magnetnega prahu, ki je lahko suh, ali zmešan z vodo — magnetna emulzija. **Suhi postopek** je mnogo bolj občutljiv, ker so zrnca prahu razmeroma debelejša od 0,2 do 0,4 mm bolj gibljiva, kot pa fini prah v tekočini. Suh postopek pa je uporaben samo pri stalno vključenem toku magnetenja, ker odpade takoj, ko polje izgine, torej pride v poštev le polkontinuirna metoda. (sl. 3)

Slika 3

Mokri postopek bolje odkriva fine razpoke in sled magnetnih delcev nad razpoko ostane tudi takrat, ko polje izgine. Zato lahko uporabimo kontinuirno metodo, tako da se gredica sploh ne ustavi, temveč jo kontrolor opazuje, ko se pomika. Če hočemo doseči ekonomično storilnost naprave, se mora pomikati gredica razmeroma hitro, vsaj 200 mm/sek. Pri taki hitrosti pa je opazovanje površine že naporno, saj jo operater opazuje pod ultravijolično svetlobo hkrati na dveh ploskvah, spodnjo celo v zrcalu, pri tem pa mora defektna mesta markirati s kredjo. Zrcalo se

rado zamaže in tako nastopijo težave. Radi se odločamo, da globlje napake označujemo z drugačnim znakom kot plitve. Globino mora operater na oko presoditi po količini magnetnega prahu, ki se je nabral nad razpoko. Ta presoja je dokaj individualna, lažja pri suhem kot pa pri mokrem postopku, ker se pri suhem postopku nabere nad globoko razpoko sorazmerno več prahu, kot pa pri mokrem. Pri kontroli gredic nas fine razpoke globine izpod 0,5 mm običajno ne zanimajo, ker toliko gredica pri ponovnem ogrevanju odgori, pač pa nas zelo zanimajo globoke razpoke, ki pri enkratnem brušenju verjetno ne bodo odstranjene. Temu v prid govori suhi postopek in opazovanje površine pod tokom, pri tem pa se gredica vrti na mestu in jo lahko opazuje en sam operater, pri kontinuirnem morata biti obvezno dva. Če računamo s pomikom 200 mm na sekundo, bo štirimetrski gredica potovala skozi napravo 20 sekund in zaposlila dva operaterja. Iz prakse so znani podatki, da pri suhem postopku traja čas prehoda ene gredice ca. 30 sek., kar pa ni odvisno od dolžine gredice, temveč od časa, ki ga kontrolor porabi za opazovanje površine in markiranje defektnih mest, zaposluje pa enega kontrolorja.

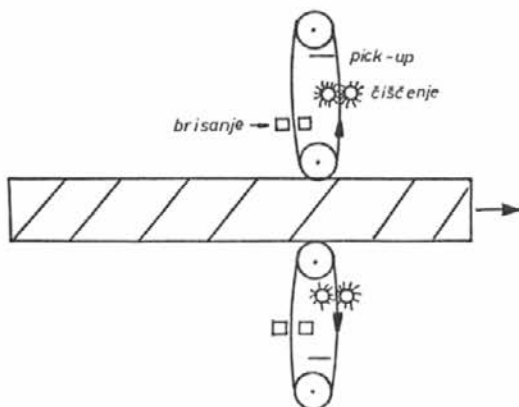
V prid mokrega postopka pa govori zopet transportna mehanika, ki je znatno enostavnejša, kot pa pri suhem postopku, kjer mora hidravlika dvigniti gredico, oz. valjanec, med kontakte, ki se pod tokom vrtijo in jo mora po pregledu zopet položiti na paralelno valjčnico. Oba postopka — suh in moker — sta v praksi že v uporabi in praksa kaže, da so bolj uporabni rezultati s suhim postopkom. Med mokrimi postopki je znana naprava »Conti-powder« od firme Institut dr. Förster, med suhimi pa »Magn-O-matic« firme »Spigewerket« iz Norveške. Razen teh so znane še druge izvedbe npr. take, da se gredica pod tokom v kadi okopa z magnetno emulzijo, nato jo posebno dvigalo dvigne do višine opazovalca. Zopet druga fiksira magnetno sled prahu na gredici z magnetostatičnim fiksiranjem (Oerlikon). Praksa kaže, da velja razmišljati le o tipu »Conti-powder« in »Magn-O-matic«. Prednost M-O-M naprave je še v tem, da lahko vpenja gredice, ki so dokaj krive in imajo slabo prirezane konce, pri tem pa ostane jakost magnetenja konstantna, kar pri »Conti« ni slučaj, saj se jakost magnetnega polja na površini gredice spreminja s kvadratom razdalje med polnimi ploščami in površino gredice. Ta pa se pri krivih gredicah lahko močno spreminja in tako se spreminja občutljivost odkrivanja razpok. S tem seveda ni rečeno, da lahko puščamo skozi napravo poljubno zvite gredice, saj so omejitve pri avtomatski ultrazvočni kontroli notranjosti gredice. Če je gredica preveč kriva, jo glave ne dosežejo in kontrola odpove.

Tako suha kot mokra metoda fluksanja gredic pa ima veliko pomanjkljivost. Globino razpok, ki je poleg razporeditve po površini, najbolj važen podatek za brusilca, ki naj gredico lokalno čisti, mora oceniti operater. Taka ocena pa lahko zelo vara, posebno pri plitvih razpokah. Res je, da se z regulacijo toka magnetenja lahko doseže določeno potlačenje plitvih razpok

in se pokažejo le globlje, vendar pa tudi ta postopek ni povsem zanesljiv.

Moderna elektronika je omogočila izdelati postopek kvantitativnega snemanja in ocene globine ter porazdelitve razpok na površini gredice s pomočjo magnetnega traku, slično kot pri magnetofonu.

Magnetografija se imenuje postopek, ki je v principu takšen: po površini gredice se vali brezkončni magnetografski trak. (sl. 4) Skozi gredico pa teče magnetni

Slika 4

fluks. Magnetenje so pri prvih napravah izvedli tako, da so volframove ščetke drsele po površini gredice, ki je morala biti peskana — kovinsko čista in dovajale v vzdolžni smeri močan enosmerni tok. Tako je nastalo na površini gredice cirkularno magnetno polje v tangencialni smeri. Nad razpoko je polje izstopilo v vertikalni smeri in se zaznamovalo v magnetografski trak. Magnetografska sonda »izprašuje« magnetografski trak slično oni pri magnetofonu, ki se z veliko hitrostjo vrti in otipava trak v prečni smeri. Če naleti na magnetni zapis, se v njej inducira napetostni signal, ki je po višini dokaj proporcionalen globini razpoke. Ta signal elektronika »predela« in z določeno zakasnitvijo odpira markirne pištole, ki na mestu defekta brizgajo na površino gredice barvo. Na eno površino je usmerjenih do 7 pištol, na celo gredico torej 28 pištol. Znano je, da se markirne pištole rade zamašijo in je vzdrževanje takega števila pištol že eden od problemov magnetografije.

Modernejše naprave uporabljajo magnetenje med polnimi ploščami z izmeničnim tokom. Tako odpade peskanje površine gredic, ki je drago, izmenični tok pa omogoča tudi enakomerno poljsko jakost na robovih gredice in tako enakomerno občutljivost tudi za razpoke na robovih, ki so se pri enosmernem magnetenju pokazale le z 1/3 občutljivosti nasproti onim v sredini ploskve.

Magnetografski postopek pa ima tudi druge omejitve. Ravnost gredic mora biti mnogo boljše, gredice ne smejo imeti preveč brade na koncih, tudi ne smejo biti prekratke. Glavna težava pa je v ceni take naprave, saj bi kompletna naprava stala 3 do 4 milijarde S din skupno z vso mehaniko za nakladanje, razkladanje in sortiranje. Magnetografija predstavlja zares idealno, toda zelo drago rešitev. V ZR Nemčiji so šli še dalje. Magnetografski postopek so izpopolnili tako, da signali, ki jih odda magnetografska sonda, teko v računalnik, ki krmili plasma — gorilnike,

ki istočasno odžigajo tiste dele površine gredic, ki so defektni s hitrostjo 0,5 m v sekundi. Določi se spodnja meja občutljivosti npr. 0,3 mm in zgornja meja npr. 3 mm nad katero je gredica itak izmeček, ker je ne moremo tako globoko čistiti, saj bi predstavljala slab vložek za nadaljnjo predelavo. Vse napake med 0,3 do 3 mm pa gorilniki sproti izžigajo. Kakšno zmogljivost mora imeti računalnik, si lahko mislimo, če vemo, da se sonda 50-krat v sekundi »sprehodi« po traku in če najde na eni strani 10 razpok, je že 500 znakov v sekundi. Ti pa morajo biti »obdelani« še po dolžini napake in po velikosti napake. Taka naprava je le poizkusna in dela na dveh kanalih, torej je treba gredico obrniti. Naprava je bila projektirana in preizkušena v Thyssen-Niederrhein AG in je stala ca. 4,3 milijona DM. Magnetografski postopek omogoča dokaj selektivno določanje položaja in globine razpok in lahko dela z zelo veliko zmogljivostjo do 0,5 m/sek. ne glede na presek gredice. Če vzamemo kot poprečno gredico 100 kv. in dolžino 6 m, bi bile **zmogljivosti posameznih naprav take:** (16 ur dnevno):

»Conti-powder«	200 mm/sek	840 t
»Magn-O-matic«	30 sek/gred.	920 t
Magnetografija	0,5 m/sek	2200 t

Praktične izkušnje kažejo, da je kapaciteta z vsemi mrtvimi časi za M-O-M napravo ca. 480 t na 16 ur ali 100 gredic kv. 100 mm in dolžine 4 m na uro oz. 30 t/h.

Katerokoli napravo bi uporabili, z lahkoto pokrije vso našo proizvodnjo gredic 100.000 t/leto.

Stroški obratovanja posameznih naprav:

Pri magnetografskem postopku je treba menjati trak na vsakih 700 do 800 ton, in sicer na štirih kanalih. Torej zdrži en trak približno 12 km dolgo površino. Razen tega je potrebno nadomestiti barvo za markiranje in računati porabo toka za pogon in magnetenje. Pri magnetenju s polnimi ploščami lahko računamo na ca. 5 KW moči, kar je zanemarljivo nasproti potrošnji toka za pogon valjčnic in črpalk na hidravliko. Glavni stroški odpadejo na plače operaterja in vzdrževalca, saj je toliko elektronike, da mora naprava imeti svojega vzdrževalca — elektronika. Skupni stroški za pogon sodobne magnetografske naprave iz literature niso znani.

Iz obiska na Švedskem pa smo posneli nekaj podatkov o stroških kontrole na M-O-M napravi. Ti stroški so zelo različni po različnih železarnah glede na to, da ponekod kontrolirajo gredice samo enkrat, drugod pa še ponovno po brušenju.

Pri M-O-M napravi znašajo stroški približno:

4 kW ^h /t	— el. energija
0,75 N. Kr/t	— magnetni prah
0,75 N. Kr/t	— poraba čistil. ščetk

V eni izmed švedskih železarn (Udeholm — Degefors) znašajo celotni stroški ca. 5,5 šv. kron (okrog 2300 S din/t). Od tega odpade 60 % na plače in 13 % na magnetni prah in ostalo. Na napravi delajo trije ljudje. Iz obiska v švedskih železarnah smo tudi izvedeli, da je poraba magnetnega prahu ca. 33 g/t = 34 SD/t in poraba ščetk ca. 30 SD/t, če se vezemo na uvoz. Oboje pa je mogoče z mnogo manjšimi

stroški izdelati tudi doma. Če bi se držali uvoza magnetnega prahu in ščetk, bi znašali stroški za potrošni material in energijo ca. 900 SD/t, z lastno proizvodnjo prahu in ščetk pa bi izhajali s ca. 500 SD/t ali 50 milij. SD/leto. Pri tem ni všteto vzdrževanje naprave in plača delavcev. V naših razmerah moramo računati, da bi bila zaposlena dva delavca v izmeni, eden pri dostavljanju in odvažanju gredic, drugi v kontrolni napravi.

Koliko lahko prištedimo z mehanizirano kontrolo gredic?

Najprej moramo vedeti, koliko nas taka naprava stane. Pri vseh napravah, razen pri magnetografski, je najdražja mehanika. Mehanika se sestoji iz nakladalne naprave, transportne valjčnice, čistilne naprave z vrtečimi ščetkami, same kontrolne naprave, dešaržirne naprave. Ta »komfort« je nujen pri vsaki metodi. Nakladanje in razkladanje mora biti izvedeno s hidravliko, pri M-O-M napravi pa je hidravlično tudi dviganje in spuščanje gredic ter vpenjanje med magnetilne kontakte in vrtenje gredice. Mehanika za gredice do 6 m dolžine, kot jih imamo pri nas, je dolga cca 30 m in tehta cca 60 t. Ker je vgrajene mnogo hidravlike in elektrike, lahko računamo tako konstrukcijo po 20.000 SD/kg, kar bi dalo 1,2 stare milijarde. S firmo se dogovarjamo, da se vsa težka mehanika izdela v Jugoslaviji po njihovih načrtih. V tem primeru bi lahko bila cena občutno nižja, če najdemo primerne izvajalca, uvozili bi le hidravliko in električni del.

Za orientacijo lahko navedemo približno ceno švedskih instalacij — bili smo v štirih švedskih železarnah. Skupni stroški pred dvema letoma so bili okrog 1,2 milijona šved. kron.

Če se odločimo za »Conti-powder« nas stane električni del z magnetilnima postajama cca 300 starih milijonov, pri tem pa ni všteta vsa mehanika. Magnetografija pa že zaradi kratkih gredic in dokaj neravnih pri nas ne pride v poštev ne glede na ceno, ki je nekajkrat večja. Kljub zelo visokim nabavnim stroškom, pa se industrija le odloči za nabavo (npr. Italija, Poljska, Brazilija.)

Če primerjamo faktor kvalitete Q in stroške za potrebno čiščenje, da bi dosegli zaželeno kvaliteto σ dobimo sledeči diagram: (sl. 5)

$$Q = \frac{\text{dejansko delo čiščenja} \times 100}{\text{potrebno delo za želeno kvalit.}}$$

$$\% \sigma = \frac{\text{defekti} > 0,375 \text{ m po brušenju}}{\text{defekti} > 0,375 \text{ m pred brušenjem}}$$

Iz diagrama vidimo, da je najslabša očna kontrola tudi pri največjem trudu, boljše rezultate daje mokra in še boljše suha ferofluks metoda, najboljše pa magnetografija. Pri magnetografiji je ravno možnost odločanja o plitvih defektih odločilna.

Za koliko pade potrebna površina čiščenja, če namesto za globino razpok 0,2 milimetra (100 %) postavimo 0,5 mm kot mejo za čiščenje, nam pokaže naslednji diagram: (sl. 7)

Vidimo, da se površina, potrebna za čiščenje pri 0,5 mm globokih razpokah, zmanjša na vsega 5 %. Koliko pa je raz-

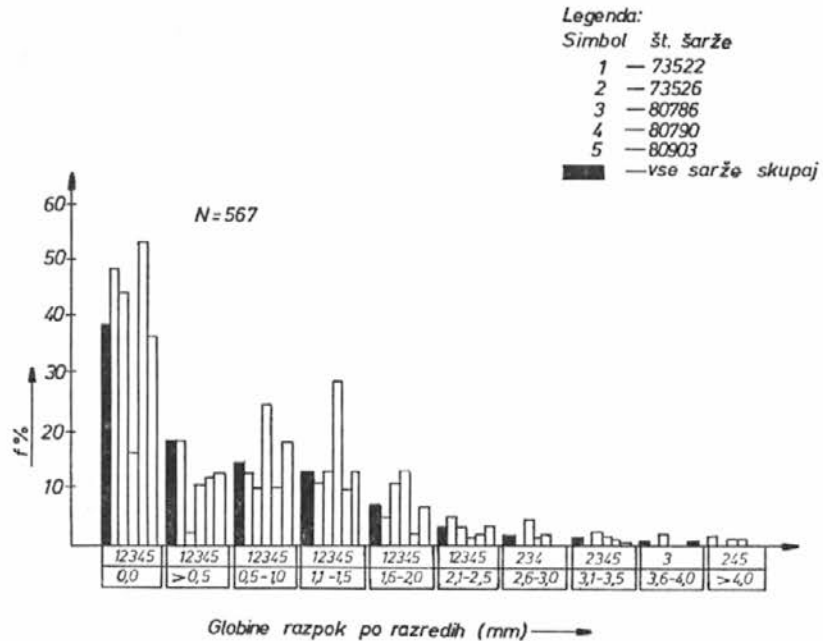
V železarni Holstahamers AB kontrolirajo letno cca 40.000 t gredic — 90 do 110 kv. Odpadek so zmanjšali od prejšnjih 4 % na 1,6 %.

V železarni Udeholm — Degefors opravijo vsa čiščenja po fluksanju s tremi centromaskini, proizvodnja okroglih gredic za vložek brezšivnih cevi pa znaša 500.000 t letno.

V železarni Smjedebakens AB kontrolirajo letno cca 60.000 t gredic — 75 do 150 kv. Odpadek so znižali od prvotnih 7 % na 2,5 % pri kv. 93 in na 1,8 % pri 150 kv. Kontrolirajo dvakrat, torej tudi po prvem čiščenju.

sloja (sl. 8). Izvedbe so kaj različne. Če ena od teh glav naleti na notranjo napako, ki odbija več kot bi odbijala izvrtina s ploskim dnom premera 3 mm, da naprava povelje markirni pištoli, ki brizgne na tem mestu barvo na gredico. Razen tega omogoča avtomatsko sortiranje na gredice brez ali z defekti. Poljubno lahko izberemo pri kateri velikosti napake in pri kolikšnem številu napak bo gredica padla v jasli »slabo«, markiran pa bo vsak posamezni defekt po dolžini gredice. Naprava dela popolnoma avtomatsko, obrabljivi del je samo jeklena plošča, ki drsi po površini gredice in ki ščiti ultrazvočne glave pred

Histogram površinskih razpok na gredicah jekla EC100

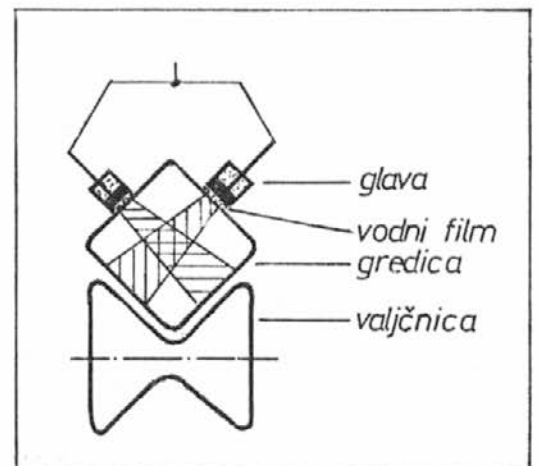
Slika 6

V železarni Fagersta AB kontrolirajo letno cca 75.000 t gredic — 100 kv. dolžine 3—4,5 mm. Pri nekaterih jeklih dopuščajo le zelo plitke razpoke pod 0,3 mm (jeklo za vijake). Pred uvedbo postopka M-O-M so gredice lužili, po uvedbi magnetne kontrole količina brušenja ni padla, temveč je zrastle, ker je bilo sedaj mogoče videti tudi tiste razpoke, ki s prostim očesom tudi po luženju niso bile vidne. Gredice po brušenju še enkrat fluksajo. Tako znašajo skupni stroški kontrole cca 11 švedskih kron/t vključno s plačami.

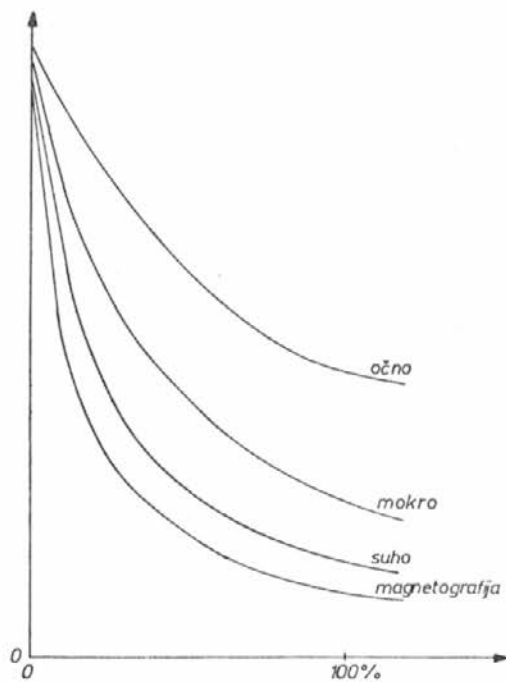
Kontrola gredic na notranje napake

Največ težav v praksi povzročajo površinski defekti, žal pa pri nas niso redke notranje napake kot so: lunker, grobi nemetalni vključki in kosmiči. Kosmiči se pri zadostni predelavi v vročem običajno zavarijo, vedno pa ne. Če pa gre taka gredica na utopno kovanje, pa zagotovo povzroči izmeček. Lunker se ponavadi ne zavari, prav tako vključki žilindre in ognjeodpornega materiala povzročijo zanesljivo izmeček pri predelavi, ki pa se običajno odkrije šele čisto na koncu predelave. Številne reklamacije nas opozarjajo na to. Če že imamo transportno mehaniko, je najenostavneje vgraditi še ultrazvočni kontrolni del. V principu sta to dve ultrazvočni glavi, ki nasedata pod 90° premaknjene na površino gredice od zgoraj ali od spodaj in imata zvočni stik preko vodnega

obrado. Skozi napravo lahko pošiljamo gredice od 50 kv. navzgor, dolžin od 2,5 m naprej. Hitrost kontrole lahko doseže do 1 m/sek, površina gredic mora biti vsaj z rotirnimi ščetkami čiščena, ravnost gredic pa ne sme biti manjša kot 50 mm na celo dolžino. Naprava stane cca 25 % one za magnetno kontrolo. Takšnih naprav, samo od firme Krautkrämer, je montiranih 17, nekaj pa je drugih izvedb, od tega tri v Romuniji, ki je naša soseda. Take kombinirane naprave smo videli tudi v dveh švedskih železarnah. Lahko pa na isto progo vključimo še avtomatsko elektromagnetno sortirno napravo, ki da alarm,

Slika 8

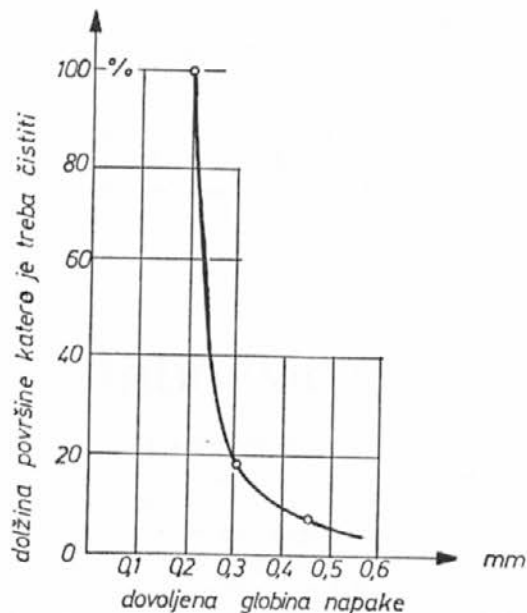

Slika 5

pok do 0,5 mm globine, nam pove statistika, katero smo pred leti izdelali z merjenjem globine razpok na gredicah, katere smo fluksali po suhem postopku in jih magnetili z izmeničnimi polnimi ploščami domače konstrukcije. (sl. 6)

Iz diagrama je videti, da je kar 70 % takih, ki so bolj plitve od 0,5 mm, od ostalih 30 % jih je cca 6 % globljih od 2 mm. Take pri brušenju ne odpravimo, 24 % pa jih leži med 0,5 do 2 mm globine. Če brusimo »na slepo«, torej brez kontrole, vse štiri strani cca 2 mm globoko, odbrusimo 8 % materiala, kar pomeni pri letni proizvodnji 100.000 t, kar 8000 t ali pet milijard izgube na materialu, pri tem niso vračunani stroški brušenja, ki so dokaj visoki. Od tega čisto zaman brusimo 70 %, po slepem brušenju pa nam še vedno ostane 6 % napak v gredici, ki skoraj tako porazno vplivajo na kvaliteto, kot če bi sploh ne brusili. Gredice morajo torej po prvem brušenju na ponovni pregled na fluksanje, šele tako dosežemo zanesljivost kvalitete. Naše izsledke potrjujejo tudi izkušnje drugih avtorjev.

Iz obiska v švedskih jeklarnah smo prinesli sledeče podatke:

Slika 7

če v šaržo zaide gredica iz druge šarže. Ta selekcija ima seveda svoje meje in deluje le, če sta jekli med seboj tako različnega sestava, da se razlikujeta po magnetnih lastnostih. Tudi eno tako napravo smo videli v švedskih železarnah.

Tako kombinirana kontrola gredic tedaj zagotavlja dokajšnjo zanesljivost kvalitete. Pri vsem tem pa je še vedno najbolj odločilen faktor človek, posebno še, če moramo uporabiti metodo ferofluks, saj mora oceniti globino razpok in tudi označiti mesta kje so te razpoke, kar pri magnetografski kontroli opravi naprava sama brez sodelovanja človeka. **Končni efekt je odvisen od brusilca.** Če bo ta brusil res samo tista mesta, ki so označena in če bo brusil na tistih mestih globlje, kjer je narisani znak za globoko razpoko. To bomo toliko lažje zahtevali od njega, ker bo količina, ki jo je treba brusiti, dokaj manjša, kot pa pri slepem brušenju. V švedskih jeklarnah s približno enako količino gredic kot pri nas in podobnih dimenzij, sta vse brušenje opravila dva centromaskina, pri nas jih imamo pa že sedaj šest.

Kakšno tehnično rešitev naj izberemo za naše potrebe?

Letna proizvodnja gredic, ki naj gredo skozi kontrolo, bo znašala cca 100.000 t.
dimenzija gredic: 70 kv. do 150 kv.
dolžine gredic: 2,5 do 6 m
konci gredic: odrezani na vročih škarjah ali vroči žagi
ravnost gredic: ne najboljša

Vrste napak na gredicah:

vzdolžne razpoke na površini,
luske na površini,
lunker v notranjosti,
kosmiči v notranjosti,
grobi nemetalni vključki v notranjosti.

Zahteve na kvaliteto gredic:

Dopustne površinske napake do 0,5 mm. Za gredice, ki gredo za zelo zahtevne izdelke in za utopno kovanje, so dopustne razpoke največ do 0,3 mm globine, niso dopustne nikakršne notranje napake, kontrola na dve, izjemno na tri izmene. Delno se morajo gredice po čiščenju ponovno kontrolirati (cca 25 %). Odrezovanje defektnih delov gredic je le delno mogoče avtogeno, ostalo na hladni žagi. Če računamo, da bo pri prvi kontroli vsaj 25 % gredic brez vsakih defektov in da se na ponovno kontrolo vrača 25 % gredic, imamo skupno 100.000 t za kontrolo.

Ne glede na tip naprave, računamo na zmogljivost 30 t/h pri tem so všteti vsi mrtvi časi in zamenjave delov, potem mora naprava delati 3.300 ur na leto, torej na dve izmeni. Zaposljevala bo na vsaki izmeni dva človeka — priučena in enega vzdrževalca — elektromehanika, ker se ne bomo odločili za magnetografsko napravo zaradi neprimernih gredic in delno zaradi visoke nabavne cene.

Verjetno se bomo odločili za suhi ferofluks postopek tipa M-O-M, ker so naše gredice precej krive in zelo različnih dolžin. Za mokri postopek tipa »Conti-powder« bi se odločili le v skrajnem primeru, če bi morali na vsak način shraniti hidravliko za manipulator v kontrolni kabini. To je odvisno od ponudbe in od sposobnosti naše organizacije izdelave naprave.

Čiščenje gredic v vsakem primeru ostane, in sicer s štirimi rotirnimi ščetkami. Ultrazvočni avtomat se v vsakem primeru mora vgraditi. Ta mora omogočiti avtomatsko markiranje vseh defektov večjih od 3 mm Ø po AVG ter selekcijo gredic v dobre in »za popravilo« odnosno »izmeček« glede na število in dolžino defektov. Sortiranje mora biti avtomatsko. Odločili se bomo za sklop od spodaj tipa KNU.

Kontrolni proces bo izgledal takole:

Dvigalo založi cca 10 t gredic v nakladalne jasli. Operater v kontrolni kabini s pritiskom na gumb sproži šaržirno mizo, ki položi gredico na pripravljeno mizo. Nakladalni vzvod jo mehko položi v valjčnice. Gredica teče skozi čistilno komoro do končnega stikala. Avtomatsko se vključi dvigalni mehanizem in dvigne gredico v višino kontaktov. Kontakti se avtomatsko pripeljejo do gredice in jo stisnejo s cca 2 t pritiska, istočasno se vključi magnetilni tok in gredica se prične vrteti. Avtomatsko se vpišuje magnetni prah nanjo ko se vrtil, nato se gredica ustavi. Kontrolor s pritiskom na gumb sproži vrtenje gredice in jo opazuje pod ultravijolično svetlobo in s kredo zariše mesta na gredici, kjer se je nabral magnetni prah. S pritiskom na gumb sproži prečni mehanizem, ki položi gredico na paralelno progo. Istočasno se dvigne druga gredica med kontakte, medtem ko prva gredica potuje s hitrostjo 0,5 metra na sekundo skozi ultrazvočni avtomat, ki najdene defekte v obliki električnih signalov uskladišči v spomin. Ko pride defektni del gredice mimo markirne pištole, ta brizgne barvo na rob gredice in tako označi mesta, ki imajo notranje napake. Ko pride gredica do konca proge, udari na končno stikalo, ki sproži razkladalno rampo. Če kontrolor na površini ni našel nobene napake in tudi ultrazvočni avtomat ne, pade gredica v jasli »brez napak«. Če kontrolor najde površinske defekte v ne preveliki količini, sproži spomin, da sortira gredico v jasli »na brušenje«. Če je kontrolor našel močno razpokane gredice in meni, da se jih ne izplača čistiti, da ukaz spominu »v izmeček«. Če ultrazvočni avtomat najde notranje defekte, sporoči spominu, da gredica spada v četrte jasli »notranje napake«. Če ultrazvočni avtomat najde predolge notranje defekte, da ukaz spominu »v izmeček«.

Če vgradimo še elektromagnetno kontrolo tipa Magnatest I takoj za ultrazvočno napravo in če ta najde očitno zamešano gredico, sproži alarm in progo je treba ustaviti ali pa lahko sproži markirno pištole z drugo barvo, da se ve, da je gredica zamešana ne glede na to, v katere

Tone Pratnekar, dipl. inž.

jasli pade. Gredice iz posameznih jasli gredo dalje:

iz jasli »brez napak« gredo takoj v predelavo ali prodajo,
iz jasli »na brušenje« gredo na brušenje na tistih mestih, ki so označena s kredo,
iz jasli »v izmeček« gredo na odpad,
iz jasli »notranje napake« gredo na izrezovanje defektnih delov, nato pa v skupino brez napak, če pa so označene še s kredo, pa na brušenje.

Če se odločimo za ponovno površinsko kontrolo, kar bomo pri nekaterih kvalitetaht nujno morali storiti, izključimo ultrazvočni avtomat in pravtako sortirno napravo.

Ultrazvočna naprava ima vgrajene še števec, ki štejejo skupno število gredic, število defektnih gredic ter skupno dolžino notranjih napak. Tako dobimo nekakšno kvalitetno število, ki pove, kakšno jeklo smo izdelali.

Ker so najtežje gredice lahko tudi do 1 t težke, bi povzročale strašen hrup, ko padejo v jasli iz višine več kot 1 m. Da se prepreči ropot in težki udarci, ki bi kmalu porušili razkladalne jasli, so te opremljene s posebno napeto verigo, ki se postopoma spušča, ko višina kupa gredic doseže fotocelična vrata. Tako padajo gredice le kakšnih 100 do 150 mm globoko na napete verige, ki se postopoma odvijajo. Potreben prostor za celo napravo bi znašal v dolžino 30 m, v širino 6 m in v globino 2 m, v višino pa 2,5 m. Prostor s črpalkami za hidravliko in stikalne omare ter magnetilni transformator pri tem ni všteti. Velikost tega pa je približno 5 × 5 m in mora biti zaprt po predpisih za take naprave.

Kako se bomo odločili

Če za naše razmere pri cca 100.000 t gredic, ki naj gredo na čiščenje (sedaj cca 80.000) računamo na prihranek na materialu vsaj 5 % tj. 5.000 t na leto pri ceni cca 700 SD/kg, prihranimo 3,5 stare milijarde. Na delu in potrošnji materiala pri čiščenju prihranimo 750 milijonov. Če odštejemo stroške kontrole pri 1.000 SD/t, tj. 100 milijonov SD na leto, nam ostane čisti prihranek preko 4 milijarde letno. To pomeni, da je naprava v pol leta odplačana samo s tem prihrankom. **Še mnogo več vredna pa je zanesljivost kvalitete,** ki nas lahko edina obdrži v konkurenci, ki se na hitro opremlja s kontrolnimi avtomati, ali pa je z njimi že opremljena.

O tej investiciji, ki vsekakor ni majhna, morajo razmisliti vodstvo podjetja pa tudi **samoupravni organi.** Vsako leto, ki ga zamudimo, nam odnaša težke denarje na prihranku, z nekontrolirano kvaliteto pa izgubljam tla pod nogami, predvsem na tujih tržiščih. Ukrepiti je treba hitro!

Pomen informacij v proizvodnji

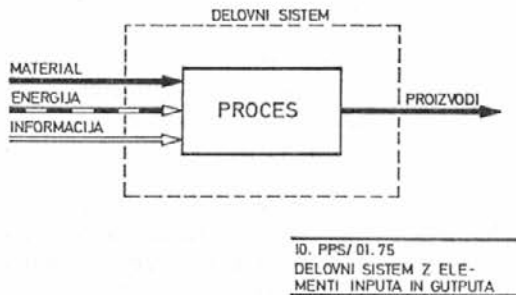
1. Splošno o proizvodni kibernetiki

Mehanski obrati, posebno še obrat strojev in delov, so se v zadnjih letih razvili iz tipične individualne proizvodnje v pomembno tovarno orodje in preoblikovalnih strojev. Tak razvoj je zahteval in bo še vedno bolj potreboval izredno zanesljiv

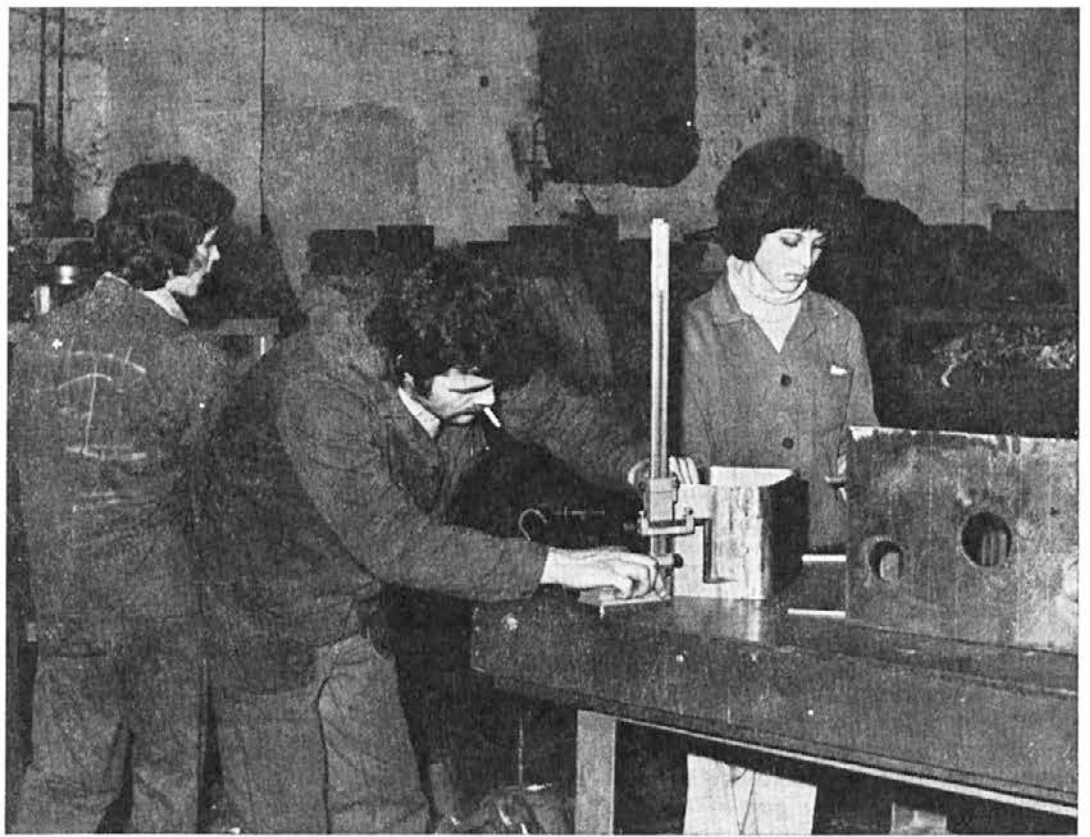
informacijski sistem. Pretok informacij postane namreč zelo pomemben v primerih, ko se ne izdelujejo več posamični proizvodi za tržišče, ampak ko se v proizvodni proces vključi tudi sestavljanje posameznih strojnih delov in naprav. Proizvodnja stiskalnic je tipičen primer kompleksnega agregata, h kateremu se neločljivo in ne-

nežno prepletajo tehnološke, kvalitetne, terminske in vodstvene informacije. Znanost, ki se ukvarja s to problematiko, se imenuje proizvodna kibernetika.

V današnjem industrijskem dogajanju predstavlja INFORMACIJA veličino in vrednost, ki je nepogrešljiv element vsakega sistema, tehniškega, ekonomskega ali družbenega. Kot primer naj navedemo nek tehnološki proces, v katerem se generira določen proizvod — slika 1. Za implemen-

Slika 1

Zarisovanje

tacijo tega procesa so potrebne naslednje komponente: delovni sistem, material, energija in informacija.

Podobnih primerov bi našli lahko še celo vrsto, kjer se pojavlja informacija kot eden od ključnih elementov vsakega sistema.

Zaradi izrednega pomena informacij za industrijski razvoj je bilo potrebno razviti tako teoretične metode za obravnavanje, analizo, sintezo in prenos informacij, kot tudi vrsto naprav za zbiranje, hranjenje in obdelavo informacij najrazličnejših vrst in oblik. Te zelo praktične zahteve so vodile v štiridesetih in petdesetih letih do razvoja:

- a) teoretičnih metod za obdelavo informacij, osnova teoriji verjetnosti in
- b) digitalnih računalnikov s perifernimi enotami, namenjenih za hitro obdelavo velikega volumna informacij.

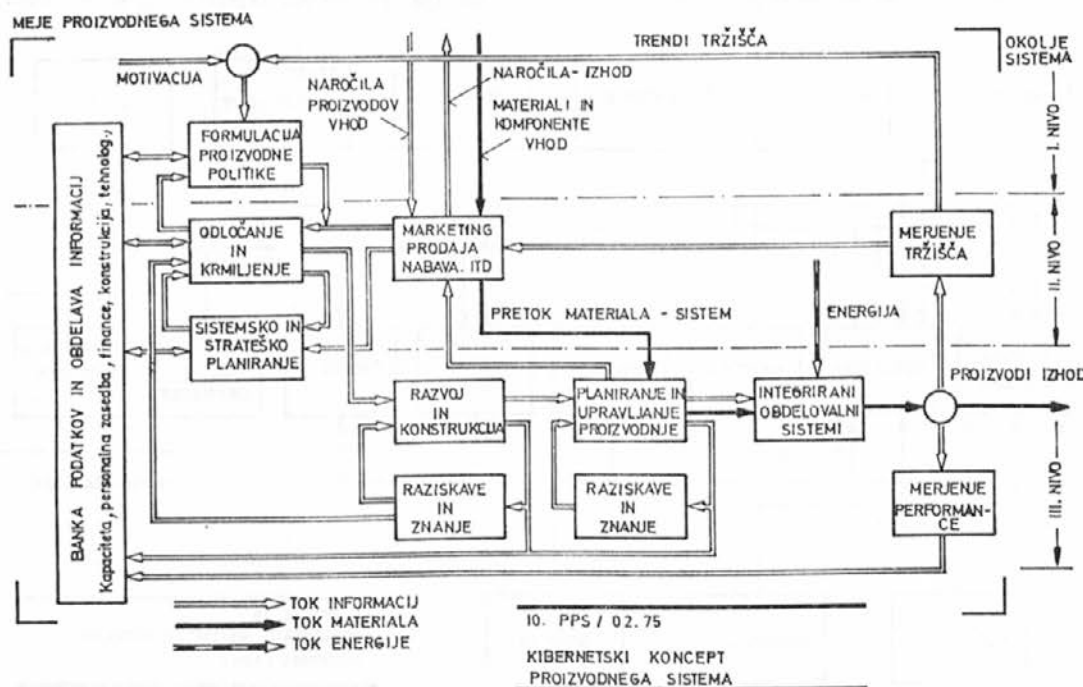
Z razvojem digitalnih računalnikov s sprejemljivo zanesljivostjo delovanja v štiridesetih oziroma petdesetih letih je računalniška tehnologija začela vedno močnejše prodirati na industrijsko sceno. S tem

pa so bili dani tudi pogoji za vedno večje uvajanje avtomatizacije delovnih, upravljalnih in drugih postopkov, ki temeljijo na krmilni tehnologiji in sistemski znanosti. Posebna zasluga v tem revolucionarnem razvoju pripada brez dvoma genialnemu duhu Norberta Wienerja, ki je v svojem delu Cybernetics že v letu 1948 utemeljil novo znanstveno disciplino — kibernetiko. Z razvojem teoretičnih osnov, ki vsebujejo tako elemente informacij, krmiljenje in naključne procese, je nastala ta nova znanstvena disciplina, ki je posebno v zadnjih petnajstih letih doživela izreden vzpon. S tem so bile podane tudi osnove za nadaljnje teoretično delo na komplementarnih področjih, kot so informacijska teorija, teorija velikih sistemov, teorija uče-

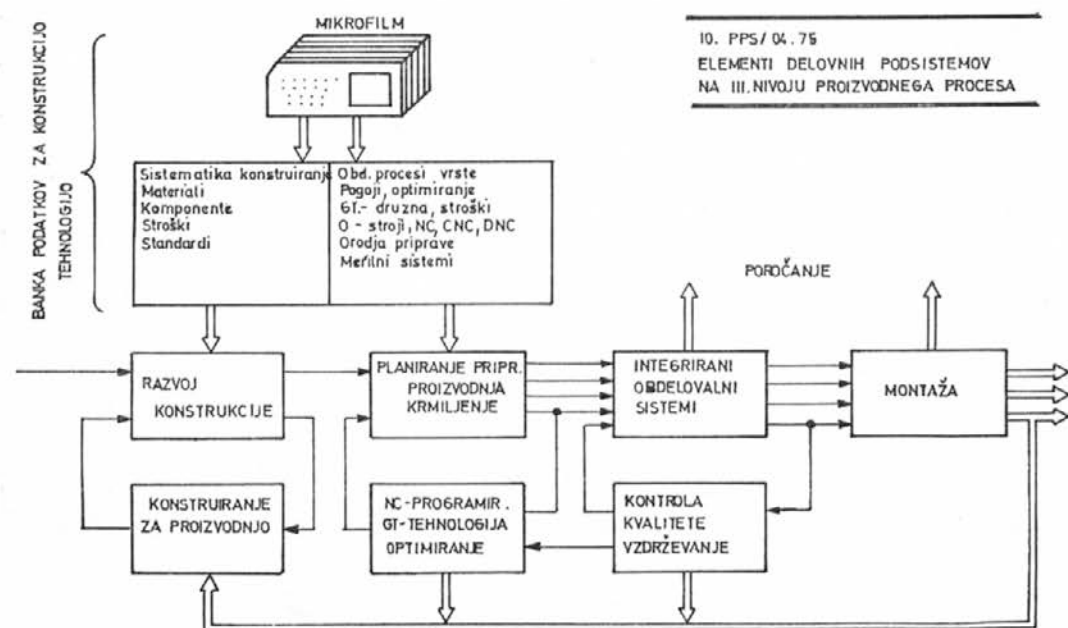
nja in razpoznavanje obrazcev, heuristično programiranje, optimiranje, stohastična aproksimacija, gradnje modelov in simuliranja sistemov itd.

Razvoj teoretske misli v kvantitativnem in kvalitativnem smislu je spremljal paralelni razvoj naprav za zbiranje in vrednotenje informacij. Konkretno mislimo tu predvsem na razvoj digitalnih in hibridnih računalnikov ter merilnih in krmilnih sistemov nasploh. Na konstrukcije teh naprav je posebno močno vplivala miniaturizacija elektronskih elementov, razvoj integriranih vezij (IC) in novih električnih, mehanskih, hidravličnih in pnevmatskih komponent, razvoj dvofrekvenčnega laserja ter različnih senzorjev. Vse to je omogočilo znatno povišanje zanesljivosti in hitrosti računalnikov in njihovih periferij ter krmilnih sistemov, ki so se začeli v vedno večji meri uporabljati tudi za avtomatizacijo proizvodnje. Uvajanje teh dosežkov se je pokazalo uspešno na raznih področjih v gospodarstvu, industriji, administraciji, raziskovalnem delu, študijskem procesu in drugod. Z razvojem kibernetike so bile podane realne možnosti za realizacijo fleksibilne avtomatizacije delovnih in drugih sredstev, kakor tudi metod in načinov dela. Pojavili so se numerično in računalniško krmiljeni obdelovalni stroji, NC merilni sistemi, računalniška grafika, računalniško integrirani obdelovalni sistemi, roboti in transportni sistemi, računalniško krmiljena skladišča itd. Računalniška avtomatizacija pa posega odločilno tudi v metode dela, kot so npr.: planiranje in priprave proizvodnje, konstrukcijski proces, programiranje delovnih sredstev, kontrola kvalitete, vodenje zalog itd.

Kibernetična revolucija, kot lahko označimo dogajanja v družbeni sferi, bo v osnovi spremenila ne samo razmerja in prioritete med dejavnostmi, kot so industrija,

Slika 2

Slika 3

kmetijstvo, servisne službe, javna uprava in šolstvo, ampak predvsem proizvodno tehnologijo in s tem bistveno vplivala na produktivnost.

S tem dobiva poseben pomen tako imenovana PROIZVODNA KIBERNETIKA, ki jo prvič definiramo na tem mestu kot interdisciplinarno področje tehnoloških metod v proizvodnji, znanosti o materialih, informacijah in sistemih ter računalniški tehnologiji. Zato bo naše nadaljnje razpravljanje usmerjeno k problematiki proizvodnih sistemov s kibernetičnega stališča ter implikacijam, ki jih diktira proizvodna kibernetika v našem tehnološkem in tehničnem razvoju.

2. Koncept proizvodnega sistema

Naša raziskava na področju vloge in nalog v proizvodni kibernetiki se nanaša v prvi vrsti na proizvodni sistem. S tem smo postavili meje diskusiji, v kateri se bo ta gibala s ciljem, da ugotovimo trenutno stanje razvoja in uporabe kibernetičnih metod ter uporabe računalniške, krmilne in obdelovalne tehnologije pri avtomatizaciji in optimizaciji proizvodnje.

Slika 2 prikazuje blokovni diagram proizvodnega sistema s posameznimi podsistemi in krmilnimi nivoji. Kot input v proizvodnem sistemu služijo motivacija in trendi tržišča. Motivacija delovnega kolektiva je ustvariti proizvode za tržišče in dohodek ter s tem izboljšati osebni in družbeni standard. To je ena od gonilnih sil moderne industrijske družbe. Tej motivaciji se pridružujejo kot inputi trendi tržišča, ki kažejo na povpraševanje in ponudbo po določenih proizvodih in s tem tudi na konkurenčno situacijo. Oba elementa sta bistvena za formulacijo proizvodne politike na prvem nivoju odločanja, tj. v samoupravnih organih. Pri tem uporabljata banko podatkov, ki omogoča kvantificirati proizvodnjo z oziroma na kapacitete, personalno zasedbo, razpoložljivi kapital in stanje tehnike in tehnologije v samem proizvodnem sistemu. Po izgotovljenih analizah in formulaciji proizvodne politike se informacije posredujejo v blok odločanja in krmiljenja oziroma vodenja sistema na drugem krmilnem nivoju. Na tem mestu se odloča o strategiji, prioritetah, investici-

cijah in drugih relevantnih vprašanjih, ki so za uspešno delovanje sistema in implementacijo proizvodne politike odločilna. Med obema blokoma ostaja povratna zveza, ki omogoča smiselne korekture v nadrejenem podsistemu. Informacije, s katerimi razpolaga blok odločanja in krmiljenja, se nahajajo v banki podatkov ter v podsistemu marketinga, prodaje in nabave, ki posredujejo žive in pretekle informacije, potrebne za odločanje o proizvodnji. Marketing je povezan tudi s podsistemom strateškega in systemskega planiranja, katerega naloga je, da izdela grobe plane proizvodnje za daljša obdobja (letno, dvoletno, petletno), plane investicij, kadrov in s tem razvoja celotnega proizvodnega sistema. Na ta način se ustvarijo referenčni parametri za vodenje in krmiljenje proizvodnega sistema v celoti ter še posebej finančnega in materialnega poslovanja. Pomemben element predstavlja povratna zveza med obema blokoma odločanja in planiranja, ki omogoča konverzacijo in korekture manjšega obsega. Na istem krmilnem nivoju (drugi nivo) se nahaja tudi podsistem marketinga, prodaje in nabave, ki skrbi za analizo tržišča, naro-

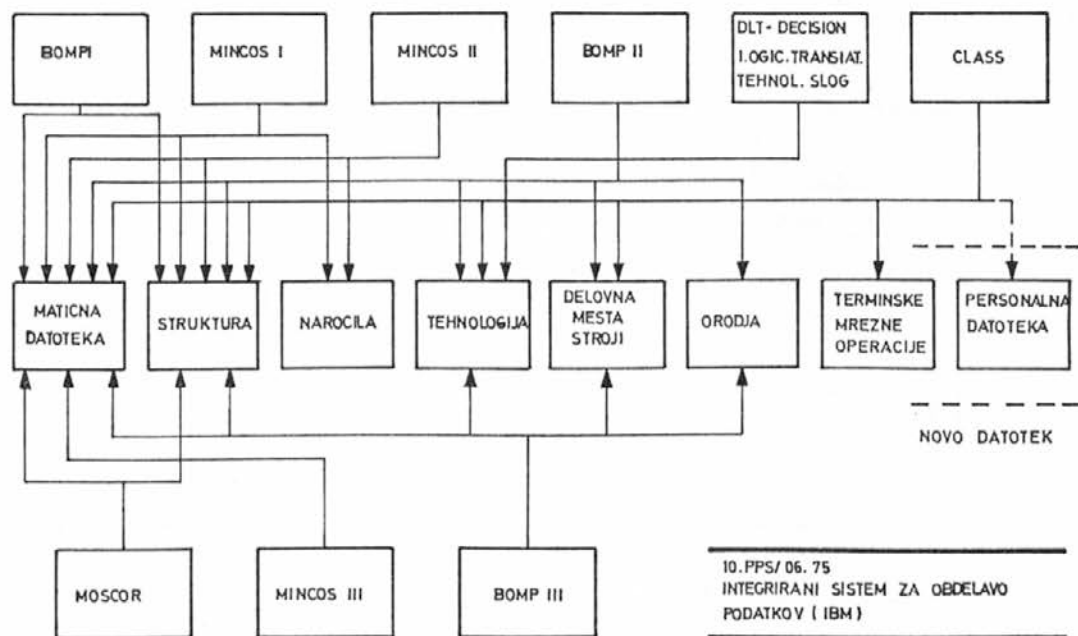
čila proizvodov, naročila materialov in komponent ter prodajno mrežo.

Odločitve o proizvodnji se posredujejo na tretji nivo v obliki primernih in relevantnih informacij podsistemu razvoja in konstrukcije. Zaključeno zanko tvorijo raziskave ter konstruiranje za proizvodnjo ter povratne zveze, ki predstavljajo povezavo z banko konstrukcijskih in tehničnih podatkov ter blokom odločanja in krmiljenja sistema. V tem podsistemu se izdelajo konstrukcijske risbe proizvodov, ki predstavljajo geometrične informacije. Te informacije se posredujejo v obliki risb ali mikrofilmov podsistemu planiranja in priprave proizvodnje. V tem bloku se izvede fino planiranje izdelave posameznih komponent, določijo se tehnološki postopki in zaporedje operacij, organizira se proizvodnja na principih grupne oziroma celularne tehnologije, pripravi programe za NC obdelavo itd. Ta podsistem je povezan z banko tehnoloških in drugih relevantnih podatkov, ki so nujni za implementacijo finnega planiranja in programiranja. Naročila materiala in tujih komponent potekajo prek nabave pri zunanjih dobaviteljih, ki jih inicira ta podsistem.

Tako pripravljene informacije ter potreben material se dovaja obdelovalnim sistemom, tj. delovnim sredstvom in pripravam, ki izdelujejo posamezne komponente s pomočjo transportnih pripomočkov. V okviru tega podsistema se vrši tudi kontrola kvalitete in montaža sklopov in celotnih proizvodov. Gotovi proizvodi se pošiljajo na tržišče. Povratna zveza, ki meri performanco delovnih sistemov in naprav, posreduje te podatke centralni banki podatkov, v kateri se primerja referenčno oziroma planirano število proizvodov z dejansko izvedenimi.

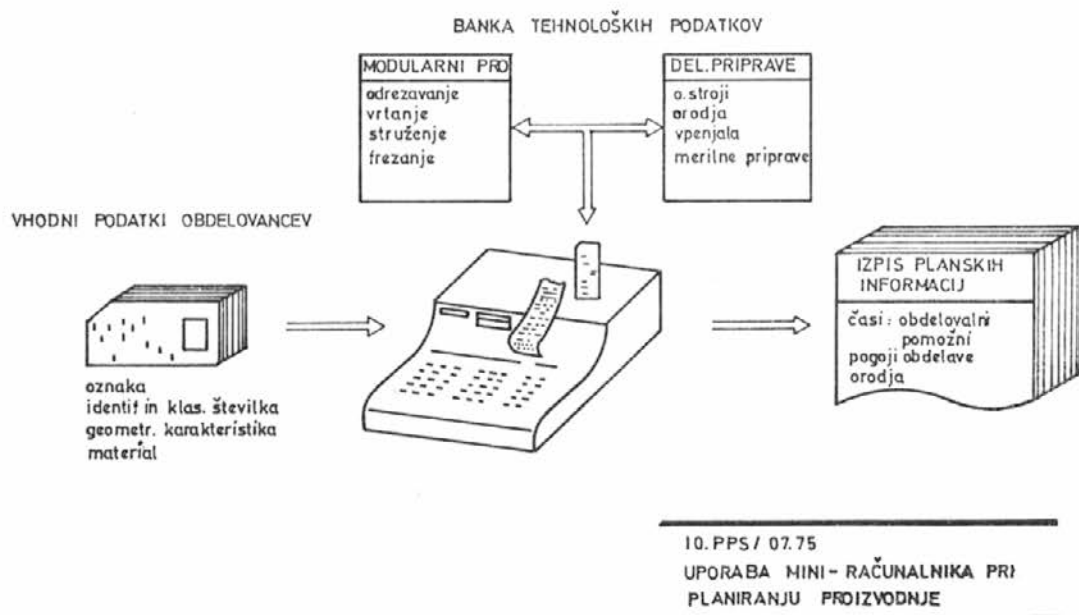
Vsa ta tehnična in tehnološka dejavnost od razvoja, konstrukcije, priprave proizvodnje do obdelave se nahaja na tretjem krmilnem nivoju proizvodnega sistema. Obstaja pa še četrti krmilni nivo, ki se nanaša na krmiljenje samih delovnih sistemov in procesov. O tem bomo govorili v kasnejših izjavanjih.

Ena od zelo pomembnih povratnih zvez je merjenje tržišča. Ta funkcijski blok ugotavlja trende na tržiščih, ki so za for-

Slika 4

Slika 5

mulacijo poslovne in proizvodne politike posebnega pomena. Na drugi strani pa daje informacije o odgovoru tržišča na proizvode, ki jih proizvodni sistem dejansko proizvaja in nudi na tržiščih.

Vsak industrijski sistem se nahaja v nekem specifičnem družbenem in industrijskem okolju. Zato je podvržen različnim zunanjim kakor tudi notranjim motnjam. Te povzročajo fluktuacijo in nestabilnost v delovnem procesu, kvaliteti proizvodov in produktivnosti sistema. Informacije o teh motnjah so zelo pomemben del dinamičnega dela banke podatkov, ki odločujoče vplivajo na kratkoročne kakor tudi dolgoročne napovedi industrijskega razvoja in tržišč. V predlaganem kibernetičnem konceptu proizvodnega sistema ni eksplicitno prikazan finančni podsistem (vprašanje pretoka denarja, investicij itd.), ki je del zaključnega kroga — koncipiranje proizvodne politike ter odločanja in krmiljenja celotnega sistema P. Ker se naša diskusija omejuje na tehnične in tehnološke aspekte proizvodnje, finančnemu podsistemu nismo posvetili posebne pozornosti.

S tem, da smo razvili kibernetični koncept proizvodnega sistema, je možno utemeljiti osnovno misel, ki je bila izrečena v uvodnih izvajanjih. Nesmotno je namreč diskutirati samo o računalniku v proizvodnem strojništvu ne da bi upoštevali tako preventivne komponente v sistemu, kot so krmilna in obdelovalna tehnologija, informacijski sistem in banka podatkov, delovna, transportna, merilna in montažna sredstva ter vloga fleksibilne avtomatizacije kot imperativu današnjega razvoja. S to opredelitvijo prioritet in položajnih koordinat v proizvodnem sistemu je omogočeno, da pokažemo na vlogo digitalnega računalnika v proizvodnem sistemu, ki deluje, kakor smo videli iz dosedanjih izvajanj, na štirih krmilnih nivojih. Iz tega koncepta sledi tudi hierarhična struktura računalniških sistemov, ki opravljajo specifične in matematično definirane funkcije z ozirom na zahteve v krmilnih nivojih.

Eden od ultimativnih ciljev v proizvodni dejavnosti je dvig produktivnosti. Po višini našega nacionalnega dohodka per kapita sodeč, je produktivnost v naši državi v splošnem dva- do trikrat nižja kot v viso-

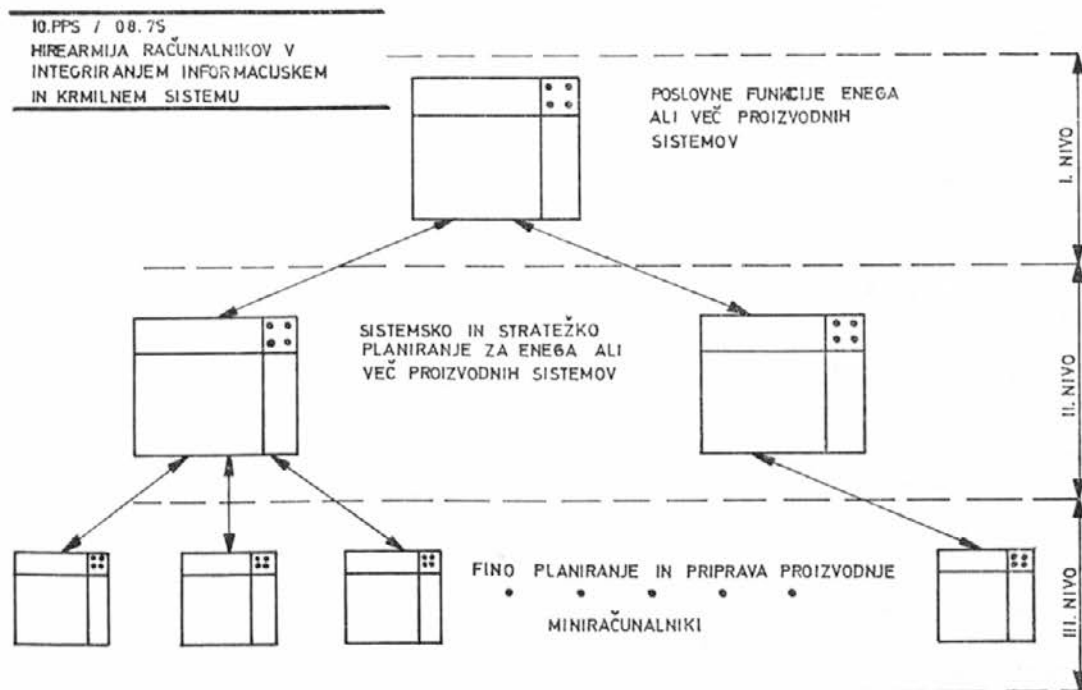
ko razvitih industrijskih družbah. Ta situacija je brez dvoma pogojena zgodovinsko, vzroki pa so tudi v pomanjkanju tehnološkega znanja, kapitala za investicije in ne v najmanjši meri zaradi dolgoletne brezkonceptne in nenačrtne politike financiranja znanstveno-raziskovalnega in razvojnega dela v Jugoslaviji.

Dvig produktivnosti pa zahteva v pogojih klasične proizvodnje, ki temelji na univerzalnih delovnih sistemih, kvalificirano in visokokvalificirano delovno silo. Te pa, kot kažejo statistike, vedno bolj primanjkuje. Zato postaja vprašanje kvalificiranih kadrov vedno bolj pereče, ker tega profila primanjkuje že danes do kritičnih meja. S tem pa je ogrožen postavljeni cilj signifikantnega dviga produktivnosti.

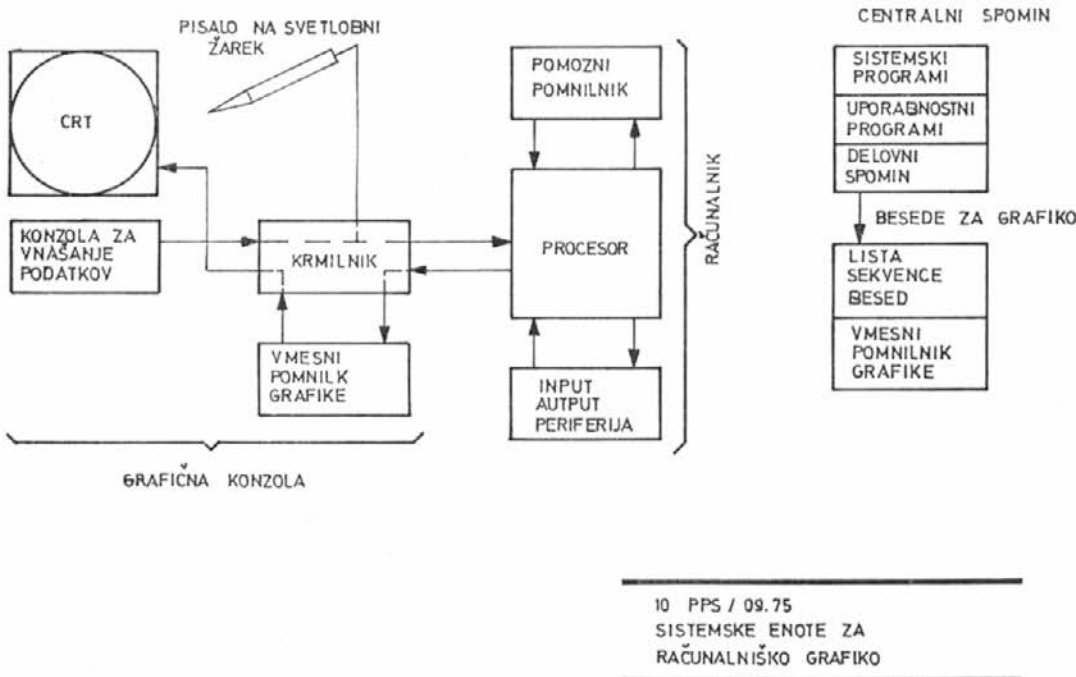
Mnogo težavnejša je problematika, kako dvigniti produktivnost pri pospešenem razvoju tehnike in izredno povečanih zahtevah na obratovale in funkcijske lastnosti izdelkov, ki jih narekuje konkurenčno tržišče. Kot primer naj navedemo proizvodnjo osebnih avtomobilov. Kljub temu da gradi neka tovarna samo nekaj mode-

lov, je število variant, ki jih tržišče zahteva, nekaj sto. To pa pogojuje že maloserijski tip proizvodnje, ki zahteva veliko fleksibilnost obdelovalnih in montažnih sistemov. Še večjo razdrobljenost pa kažejo analize serijskih proizvodov v drugih večjih kovinsko-predelovalne in elektroindustrije. Tako lahko ugotovimo, da ima industrija med 80 do 90 odst. značilnosti individualne maloserijske in sredneserijske proizvodnje. To pa pogojuje zelo fleksibilne delovne sisteme, ki omogočajo hitro preorientacijo proizvodnje. To fleksibilnost je mogoče doseči z numeričnim ali računalniškim krmiljenjem obdelovalnih strojev in drugih delovnih naprav. Nadaljnja zahteva v proizvodnji, ki jo narekuje tehnični razvoj, je zahteva po vedno večji geometrični natančnosti komponent in elementov. Če je bila predpisana dimenzijska natančnost v času razvoja Wattovega parnega stroja velikostnega reda 1 mm, se danes zahteva npr. v tehnologiji integriranih vezij po dolžinskih meritvah v območju 5 Å. Zvišanje natančnosti za faktor 10^7 pa pomeni izreden tehnični prispevek v tehnologiji obdelave. V industriji preciznih komponent, kot so ležaji, valjčna vodila, črpalke za vbrizganje, hidravliki itd., so zahteve za dimenzijsko in oblikovno natančnost sicer za okoli en do dva velikostna reda nižje. Predpisane dimenzije in mere se morajo generirati v zelo ozkih tolerancah prek daljših obdelovalnih časov 8, 16 ali več ur dnevno. Za reševanje te problematike so se razvili geometrični hibridni krmilni sistemi (GAC), ki so seveda nujno vezani na uporabne računalniške tehnologije.

Z razvojem novih proizvodov so rasle tudi zahteve na fizikalne, kemične in druge lastnosti konstrukcijskih materialov. Število tehničnih zlitin je raslo v zadnjih letih eksponencialno, kot kaže slika 3, in je doseglo že čez 10^4 najrazličnejših materialov. Njihove mehanske lastnosti, npr. natezna trdnost je naraščala od Wattovih strojev za velikostni red 10^3 , ker so se s spreminjanjem mehanskih lastnosti materialov spremenile limitacije pri obdelavi. S klasičnimi obdelovalnimi postopki kot

Slika 6

Slika 7

odrezavanjem in brušenjem se določenih zlitin z visoko termično in mehanično obstojnostjo ni dalo dodelovati. Tako so se razvili nekonvencionalni obdelovalni postopki, kot so: elektroerozija, elektrokemična obdelava, obdelava z ultrazvokom, kombinirani obdelovalni postopki, pri katerih se uporablja dve ali več vrst energije itd., za identifikacijo, optimizacijo in krmiljenje, predvsem adaptivno, so bile razvite metode in krmilni sistemi, katere je bilo mogoče realizirati le z razvojem in uporabo primernih procesnih računalnikov. Zaradi specifičnih karakteristik proizvodnje v kovinsko-predelovalni in elektro industriji, ki je, kot smo že omenili, maloserijska in individualnega značaja, se vedno močneje uveljavlja princip grupne oziroma celularne tehnologije. Ta pa zahteva pri klasificiranju obdelovancev, selektiranju družin obdelovancev, finem planiranju in krmiljenju ter nadzornem upravljanju proizvodnje v integriranih obdelovalnih sistemih veliko število računalniških obdelav. V ta namen se praviloma uporabljajo večji računalniški sistemi splošnega značaja.

Pomembna vloga pa je dana digitalnim računalnikom tudi v razvoju proizvodov in konstrukciji za proizvodnjo. Te dejavnosti se vrše na tretjem nivoju krmiljenja in odločanja in so vezane neposredno na proizvodnjo.

V naslednjem bo prikazana vloga digitalnega računalnika tako splošnega in procesnega tipa na tretjem nivoju proizvodnega sistema. Za omejitev problema je prikazana na sliki 3 podrobnejša blokovna shema pomembnejših podsistemov, razvoj, programiranje in priprava proizvodnje itd. V te se vključuje banka podatkov za konstrukcijo in tehnologijo kot del celotnega informacijskega sistema.

3. Računalniško planiranje in krmiljenje proizvodnje

Centralno vprašanje, ki se pojavlja v proizvodnji in še posebej v organizaciji proizvodnih sistemov, se glasi takole: Kako in s kakšnimi metodami organizirati in racionalizirati planiranje proizvodnje, po-

večati natančnost in zanesljivost predikcij pri izredno velikem številu najrazličnejših komercialnih, tehniških in tehnoloških informacij?

Ta problematika se postavlja na dveh krmilnih nivojih proizvodnega sistema, in sicer: na drugem nivoju, kjer je pomembno vprašnje sistemskega in strateškega planiranja (slika 2) in na tretjem nivoju, kjer je potrebno implementirati fino planiranje in pripravo proizvodnje z ozirom na organizacijo inputov v integrirane obdelovalne sisteme (slika 3).

Reševanje teh vprašanj zahteva principialno dva različna pristopa:

1. sistemsko planiranje na drugem krmilnem nivoju, ki izhaja iz predvidenih zahtev tržišča in skuša reševati plansko problematiko iz globalnega plana števila in tipov proizvodov navzdol proti enoti procesa in

2. planiranje na tretjem nivoju, pri čemer izhajamo iz enote tehnološkega procesa z upoštevanjem celotnega informacijsko tehnološkega sistema na tem nivoju od razvoja do montaže.

Sistemsko planiranje

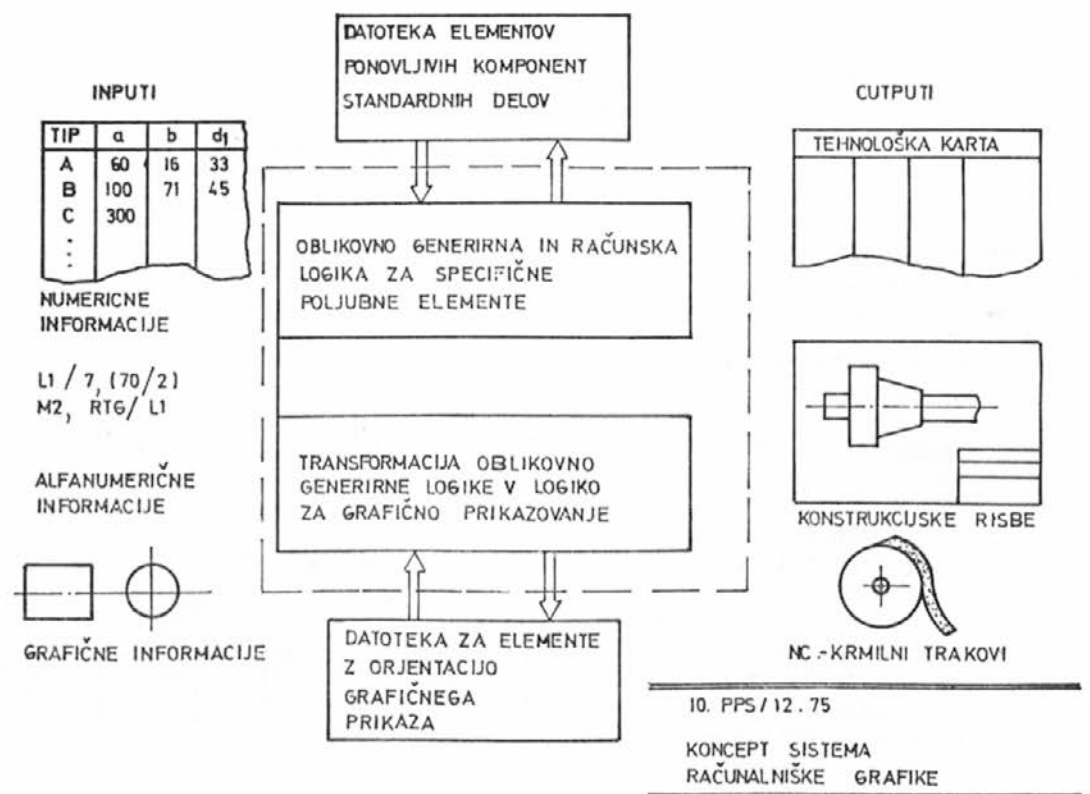
V primeru sistemskega planiranja izhajamo iz znanih ali predvidenih zahtev tržišča po proizvodih A, B...K. Pri znani konfiguraciji oziroma strukturi proizvodov poteka planiranje iz znanega števila enot, ki jih je potrebno proizvesti navzdol v smeri planiranja podsistemov in posameznih komponent oziroma elementov. Pri tem načinu planiranja so upoštevani predvsem naslednji aspekti, ki so za razvoj računalniških programov in določitev potrebnih računalniških kapacitet pomembni:

a) planske potrebe za proizvode A, B...K slede iz analize tržišča in so razmeroma zanesljivo ocenjene;

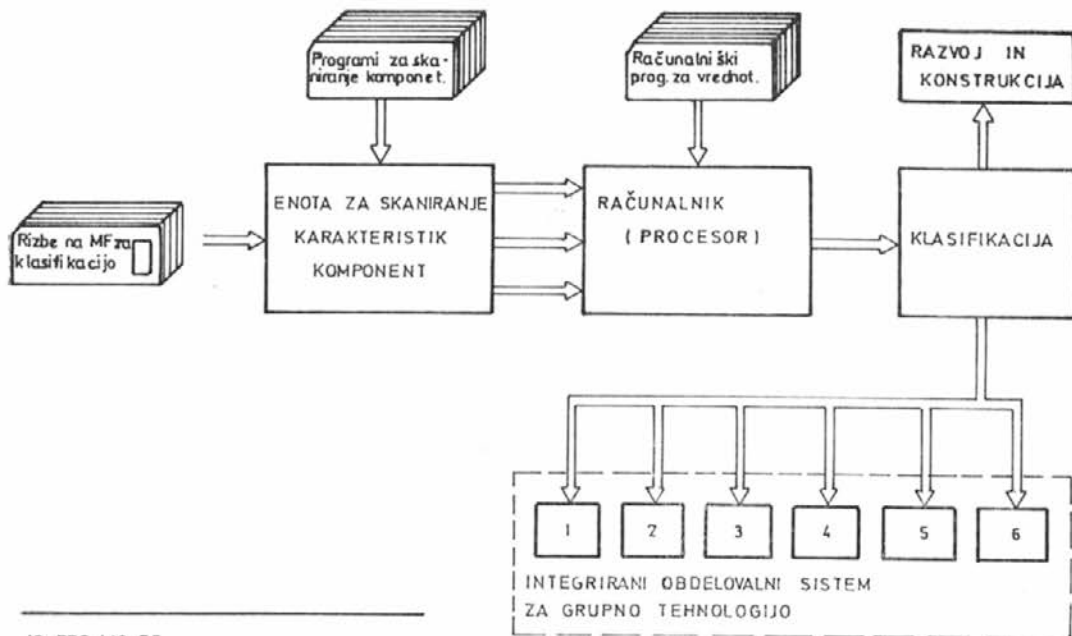
b) proizvodna struktura proizvodenj, tj. sistem kosovnic proizvodnega programa je razvit in obdelan;

c) za vse elemente proizvodnje so na razpolago datoteke, kot npr. matična in strukturna datoteka, datoteka naročil in cen, tehnologija, stroji, naprave za vpenjanje, orodja in merjenje, terminske operacije itd.

Avtomatizacija sistemskega planiranja proizvodnje s pomočjo digitalnih računalnikov omogoča zelo učinkovito reševanje te problematike. Veliki proizvajalci računalnikov, posebno IBM in UNIVAC in tudi deloma ICL, GE ter SIEMENS, so razvili vrsto računalniških programov za planiranje proizvodnje. Ti vključujejo tudi organizacijo datotek za materialno poslovanje, kosovnični proces, planiranje izdelave komponent, izračun kapacitete itd. Ti programski sistemi so znani pod različnimi komercialnimi imeni kot BOMP (I, II, III), CLASS, MINCOS (I, II, III), MOSCOR, PICS itd.

Slika 8

10. PPS / 13. 75
AVTOMATIČNO KLASIFICIRANJE
KOMPONENT

Slika 9

Na področju aplikativnega softwarea za upravljanje in planiranje proizvodnje, ki vključuje naročila, pretok materiala, proizvodno strukturo in njeno upravljanje, kalkulacije in cene, tehnološko planiranje in terminiranje z upoštevanjem razpolož-

v veliki razdalji UNIVAC in drugi manj pomembni.

Slika 4 prikazuje eno od možnih blokovnih shem za integralno obdelavo podatkov za planiranje in krmiljenje proizvodnje s pomočjo IBM programskih sistemov z ustreznimi datotekami.

BOMP I — (Bill of Material Processor) služi za upravljanje proizvodne strukture oziroma kosovničnega procesa kot osnove za organizacijo in planiranje proizvodnje.

BOMP II — upravlja s tehnologijo z upoštevanjem vrste relevantnih informacij kot proizvodne strukture, tehnoloških procesov in delovnih sredstev.

BOMP III — je namenjen upravljanju s cenami in kalkulacijami.

MINCOS I — (All Inventory Control) je namenjen upravljanju materialnega prometa in naročil vključno s stanjem skladišč.

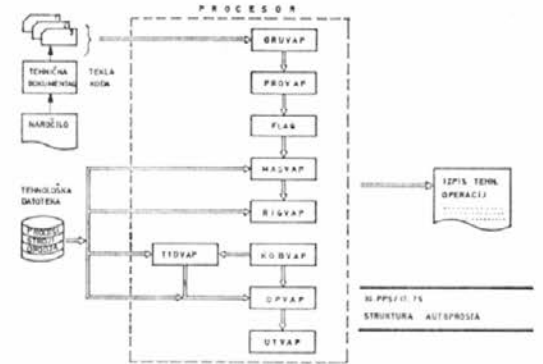
MINCOS II — obravnava dispozicijski račun.

MINCOS III — služi za statistične raziskave in analize stanja proizvodnje prek krajših in daljših planskih obdobj.

DLT — (Decision Logic Translator) je ključnega pomena pri odločanju o tehnoloških postopkih in zaporedju operacij, pri čemer se poslužuje strojnega formiranja tehnoloških slogov.

CLASS — (All Capacity Planning) obravnava problem terminiranja izdelave komponent ter upravlja obračun osebnih dohodkov delavcev.

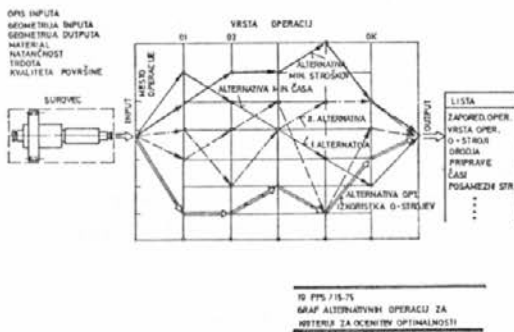
MOSCOR — (All Requirement Planning) določa bruto in neto plan proizvodnje in plan optimalnih serij.

Slika 12

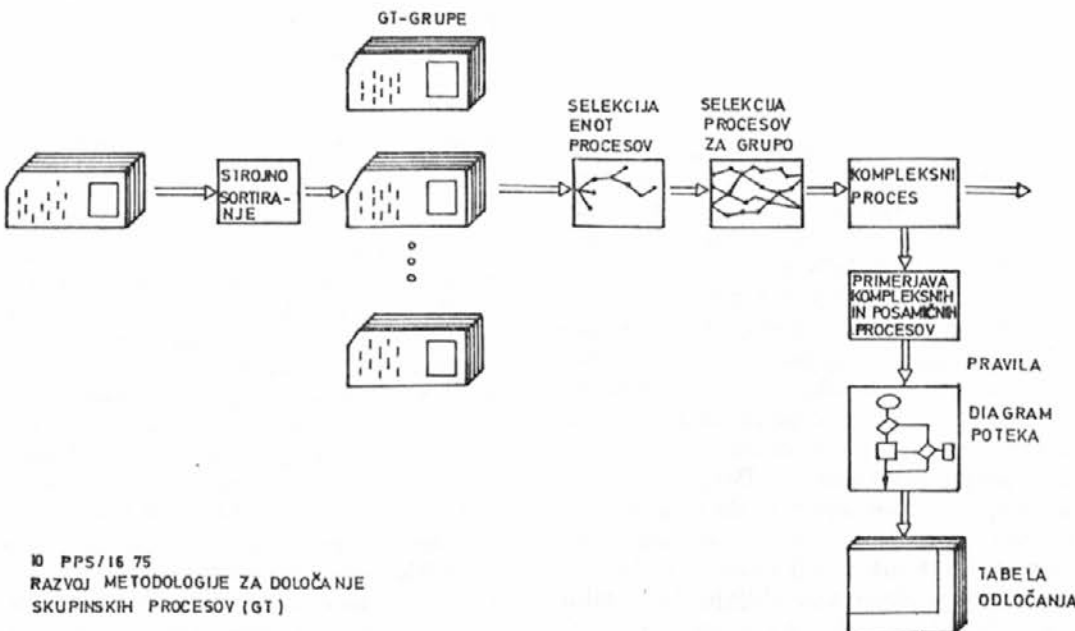
Podrobnejša diskusija o teh software paketih je podana v literaturi.

Kot je razvidno iz slike 4, posega sistemsko planiranje deloma tudi na nivo III, in sicer v podsistem finega planiranja in priprave proizvodnje. Pri tem pa izhaja planiranje iz nadrejenega systemskega planiranja in ne iz elementov samega tehnološkega procesa.

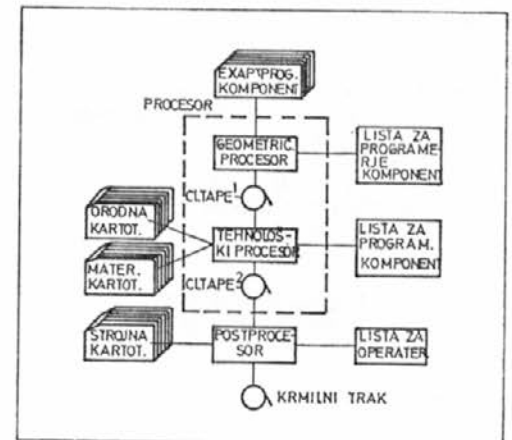
Slika 10

ljivih kapacitet, so razvili proizvajalci računalnikov vrsto rešitev, ki se v praksi razširjeno uporabljajo. Na tem področju prav gotovo dominira IBM, kateremu sledi

10 PPS/16 75
RAZVOJ METODOLOGIJE ZA DOLOČANJE
SKUPINSKIH PROCESOV (GT)

Slika 11

10. PPS / 18. 75

STRUKTURA EXAP 1-3

Slika 13

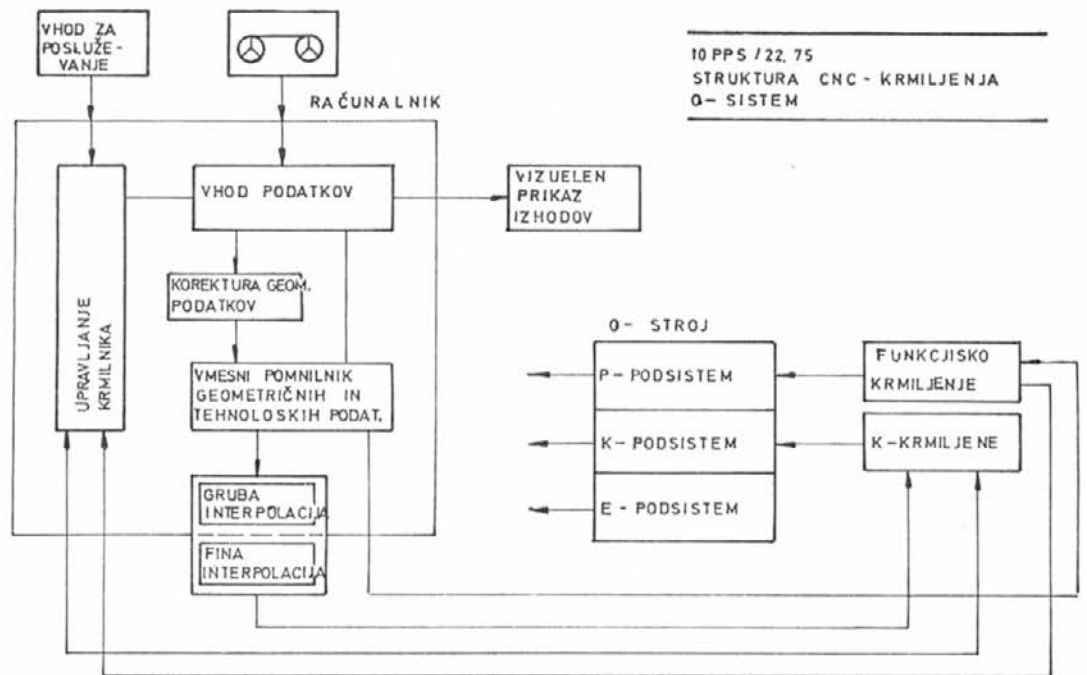
V zadnjih nekaj letih so bili programski paketi izpopolnjeni in razširjeni ter prilagojeni razvoju nove tehnologije in konstrukcije računalnikov. Pojavila se je vrsta eksotičnih komercialnih imen, ki jih ne bomo posebej navajali. V splošnem je pa potrebno ugotoviti, da navedeni programski sistemi:

a) ne izhajajo iz enote tehnološkega procesa, iz katerega se gradi planiranje tehnologije, terminiranje in zasedba kapacitet;

b) ne upoštevajo principa grupne oziroma celularne tehnologije in

c) ne vključujejo optimiranja tehnoloških procesov z ozirom na vnaprejšnje določanje stroškovno optimalnih pogojev generiranja geometričnih oblik in dimenzij komponent.

Iz teh razlogov so bili raziskovalni napor na področju tehnološkega softwarea usmerjeni v zadnjih letih v razvoj novih in bolj realnih rešitev problematike planiranja in priprave proizvodnje. Pri tem so razvijalci izhajali iz dejanskega poteka delovnega procesa, in sicer od nastajanja in razvijanja proizvoda do njegovega podrobnega planiranja, priprave proizvodnje, izdelave komponent, podsistemov in montaže ter preizkušanja proizvodov. Obdelava in priprave informacij se vršijo na tretjem krmilnem nivoju (slika 2). Posamezne dejavnosti v integriranem informacijsko-tehnološkem sistemu, ki sledi logiki delovnega procesa na tretjem krmilnem nivoju (slika 4), so prikazane v tabeli 1.

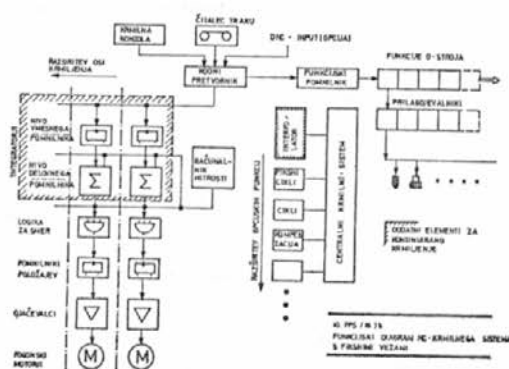

Slika 15

TABELA 1: INTEGRIRANI INFORMACIJSKO-TEHNOLOŠKI SISTEM

Dejavnost	Uporaba računalnika
1. Specifikacija problema, naloga, ideja 2. Koncept produkta 3. Osnutek produkta in izračuni 4. Konstruiranje za proizvodnjo	Konstruiranje z računalnikom Variante, optimiranje, trdnosti in drugi izračuni Računalniška grafika Programski jeziki: FORTRAN, PL 1
5. Mikrofilm, klasifikacija	Mikrofilmska tehnika, avtomatizirana klasifikacija in sortiranje z računalnikom
6. Formiranje skupin obdelovancev po principih GT 7. Določanje sekvence tehnoloških procesov 8. Določanje 0-strojov in vpenjalnih naprav	AUTOPROS-Automated Process Planning System TEPS-Technical Econom. Production Planning System
9. Določanje zaporedja operacij in geometrično programiranje 10. Določanje orodij in njihove geometrije 11. Izračun in optimiranje pogojev obdelave 12. Izračun poti orodij (kolizijski izračun) 13. Izračun luknjanih trakov za določen 0-stroj (Postprocessor)	Računalniško programiranje NC obdelovalnih sistemov Programirani sistemi APT, EXAPT, 2 CL, AUTOPLAN, ADAPT itd.
14. Obdelava komponent za NC 15. Inspekcija z NC-merilnimi sistemi 16. Montaža	Računalniško krmiljenje merjenja Računalniško krmiljenje merjenja dimenzij Računalniško krmiljeni roboti in transportni sistemi

Te predstavljajo osnovo za izdelavo delavniških in drugih dokumentov in navodil, ki tvorijo osnovo za planiranje in pripravo proizvodnje in njeno optimizacijo.

Slika 14

Metodološki pristop pri izdelavi sistemov software za implementacijo avtomatizacije planiranja in priprave proizvodnje izhaja iz enote procesa — tako konstrukcijskega kot tehnološkega. To pa je bistvena razlika v primerjavi z zgoraj navedenimi programskimi sistemi, ki so jih razvili proizvajalci računalnikov. Ti ne sledijo prikazanemu toku delovnega procesa na tretjem krmilnem nivoju in ne izhajajo iz enote procesa kot osnove za planiranje in krmiljenje proizvodnje. Poleg tega pa zahtevajo velike računalniške sisteme z več kot 128 K. Vedno jasneje se kaže trend, da se pri avtomatizaciji planiranja in pripravi proizvodnje uporabljajo tudi mini računalniški sistemi kot samostojne enote, kot kaže slika 5. Ti pa so lahko smiselno

povezani z nadrejenimi računalniškimi sistemi na krmilnem nivoju II oziroma I. Shematsko je ta konfiguracija prikazana na sliki 6 in se je v praksi začela z uspehom uvajati.

Pri nadaljnji diskusiji nas bo vodila shema delovnega procesa s svojimi logičnimi koraki v integriranem informacijsko tehnološkem sistemu, kot to navaja tabela 1. V tej zvezi bo prikazana vloga računalnika v celotnem delovnem procesu na tretjem nivoju krmiljenja (slika 3 in tabela 1). Temu pristopu pripada tudi poseben pomen, ker se organsko povezuje razvoj in konstrukcija s tehnološko pripravo in terminiranjem proizvodnje, kakor tudi z računalniško integriranimi obdelovalnimi sistemi.

Razvoj in konstrukcija

Razvojno konstrukcijski proces se začne s specifikacijo problema in iskanjem možnih variant z ozirom na možne optimalne rešitve. Naslednji korak predstavlja izračun elementov, preverjanje in analize izračunov. Sledi konstrukcija objekta z upoštevanjem tehnoloških zahtev v proizvodnji, nato pa detajliranje posameznih komponent proizvoda.

V vseh fazah dela je digitalni računalnik aktiven pomočnik avtomatiziranja teh delovnih faz. Osnovna konfiguracija računalniške grafike kot samostojne enote je prikazana na sliki 7. Grafična konzola vsebuje krmilnik, vmesni pomnilnik grafike, pisalo na svetlobni žarek in analize digitalnim pogonom. Povratna zveza od konstrukterja do računalnika je realizirana s pisalom na svetlobni žarek, konzolo za vnašanje podatkov in druge enote, ki so povezane prek krmilnika z računalnikom. Naloga vmesnega pomnilnika grafike je v tem, da shrani sekvenco besed, ki definirajo sliko, katera se pokaže na CRT. Vsaka beseda opiše osnovni geometrični element, kot npr.: točko, linijo, krivuljo itd.

Krmilnik upravlja z besedami za grafično v zahtevanem zaporedju, intenziteto in časovnimi intervali signalov. Procesor, inputna in outputna periferija ter pomožni pomnilnik so v standardnih izvedbah. Cen-

tralni spomin je razdeljen v tri dele. Besede za grafiko, ki jih generira delovni spomin, se prenaša v vmesni pomnilnik grafike prek krmilnika v konzolo.

Digitalni prikaz lahko deluje pod različnimi modi, in sicer kot: risanje točk, sprejem vektorskih oblik informacij ter linijskih in inkrementalnih informacij in v drugih modih.

V mnogih primerih se uporablja grafična konzola v povezavi ali s satelitskimi računalniki ali pa s procesnimi računalniki, ki so vezani na velik centralni računalnik. Ti sistemi delujejo na principu popolne časovne participacije (full time sharing). Na računalniško mrežo se vse pogosteje priključujejo mini računalniki, od katerih je odvisna učinkovita uporaba računalniške grafike, predvsem pa od dobro organizirane banke konstrukcijskih podatkov in odgovarjajoče razvitega sistemnega in aplikativnega softwarea.

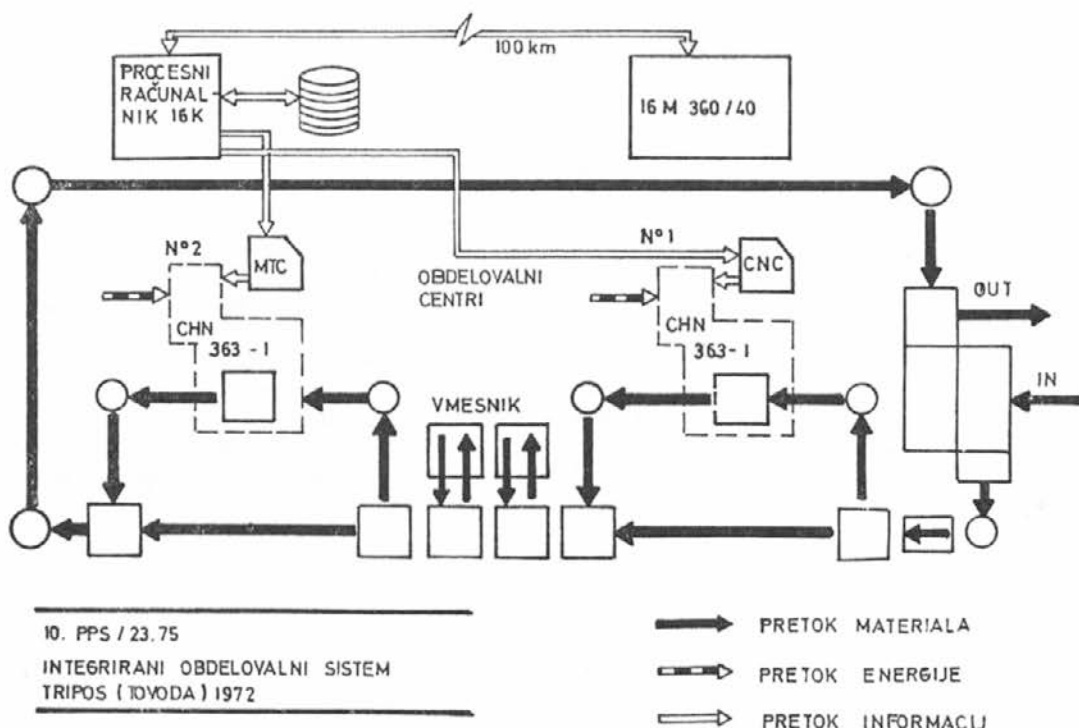
Komponente in elemente strojev in naprav lahko opišemo s pomočjo osnovnih in sestavljenih geometričnih elementov ali pa s funkcijskimi elementi, ki se jih prek vezalne logike povezuje v gradbene skupine in podsisteme. Generiranje risb s pomočjo osnovnih geometričnih elementov (točk, premic, krogov itd.) je izredno obširen posel in zato zelo draga izvedba za računalnik. Drugo možnost predstavlja konstruiranje s pomočjo elementov in standardnih delov, ki jih računalniška grafika združuje v podsestave, gradbene grupe in sestave. Ta način konstruiranja z računalnikom je zelo tog in ne omogoča realizacije odstopanj, če to zahteva sama konstrukcijska rešitev. Zato so bile predlagane bolj fleksibilne rešitve funkcijskih kompleksov s pomočjo konstruiranja variant z integriranim iskanjem ponovljivih delov.

Pri koncipiranju programskih sistemov za konstruiranje z računalnikom, kakor tudi za izbor konfiguracije računalniške grafike, je potrebno upoštevati ločitev logike generiranja neke konstrukcije in logike prikazovanja.

V logiko generiranja so zajeti vsi elementi, ki opisujejo obdelovance neodvisno od uporabe teh informacij. Z logiko grafičnega prikazovanja, v kateri se nahajajo algoritmi, ki omogočajo dostop k vsem geometričnim informacijam, se realizirajo detaljne risbe, tehnološke karte in NC krmilni trakovi kot izhodi računalniške grafike. Slika 8 prikazuje shematično organizacijo računalnika z grafiko ter možnimi oblikami inputov in outputov, kakor tudi datotekami. Ta shema ima splošno veljavo.

Poseben pomen računalniške grafike pa je v tem, da se ti sistemi lahko uporabijo neposredno za izdelavo krmilnih trakov za NC obdelovalne sisteme, kot kaže slika 8. Programiranje obdelovancev in izdelava luknjanega traku se vrši neposredno iz risbe na grafičnem prikazu CRT, pri čemer se uporabljajo podatki in programi, ki so bili uporabljeni za konstruiranje oziroma detajliranje določenega obdelovanca.

Pri programiranju se najprej specifikira zaželeni način generiranja površine obdelovanca, npr. od točke do točke, profiliranje radiusa itd. ter določi premer orodja, npr. frezala, ki bo komponento obdelal. Pri tem se upošteva delitev rezov, korekture zaradi premera orodja, zaporedje operacij

Slika 16

in druge tehnološke karakteristike, ki so pomembne za izdelavo krmilnega traku.

Prva realizacija uporabe računalniške grafike za geometrično programiranje komponent in izdelavo krmilnih trakov datira v leto 1965. Sistem UNIVAC 418 pri Lockheedu v ZDA je bil apliciran za reševanje te zelo zahtevne naloge, ki jo je uspešno rešil. Zaradi izredno dragih naprav in visokih zahtev pri programiranju se pa ti sistemi v praksi še niso uvedli v večjem obsegu. Izredna pocenitev računalniške opreme, njena miniaturizacija ter povečana zanesljivost so novi pogoji, ki bodo v bodoče omogočili širjenje računalniške grafike v razvojne in konstrukcijske oddelke tovarn. Ta perspektiva je zato tako obetajoča, ker omogoča realno integracijo konstrukcijskega in tehnološkega procesa, kar pa je velikega pomena za racionalizacijo in avtomatizacijo proizvodnje nasploh.

V teh izvajanjih se nismo dotaknili uporabe računalniške grafike pri izračunu elementov, ki pa predstavlja drugo pomembno stran uporabe računalnikov. To področje ni vezano neposredno na samo proizvodnjo in zato smo diskusijo opustili.

KLASIFIKACIJA KOMPONENT IN VLOGA MIKROFILMA

Po zaključnem detajliranju komponent se risbe kot nosilci geometričnih in deloma tudi tehnoloških informacij opremijo praviloma z dvema karakterističnima številka, in sicer z identno in klasifikacijsko številko. Identna številka je vezana na tip in strukturo proizvoda, klasifikacijska številka pa opisuje določeno število geometričnih in tehnoloških karakteristik. Te karakteristike so izražene s števili od 0 do 9. Skupek števil da klasifikacijsko številko, ki jo izberemo s pomočjo klasifikacijskega sistema. Ti sistemi so bili v literaturi že obširno obravnavani in so znani pod različnimi imeni originatorjev, kot npr. Mitrofanov, Opitz in mnogi drugi. Dolžina klasifikacijske številke variira od 4 (sistem VOUSO) do 76 (sistem DDR). Najprimernejša dolžina iz praktičnih izku-

šenj je 7- do 12 mestna klasifikacijska številka.

S tem da smo opisali neko komponento z identno in klasifikacijsko številko, je možno risbo kot nosilca geometričnih informacij preslikati na mikrofilm in mikrofilmsko kartico. Na to kartico zapišemo v primerni obliki obe karakteristični številki. Prek čitalca kartic shranjujemo tako zapisane komponente v datoteko za kasnejšo uporabo. Mikrofilmske kartice lahko po potrebi sortiramo z uporabo kriterija podobnosti in tako formiramo grupe obdelovancev, ki tvorijo osnovo za grupno tehnologijo. Poleg tega je tako organizirano datoteko v računalniku in mikrofilmih mogoče uporabiti v razvoju in konstrukciji, pri iskanju ponovljivih delov in komponent. To pa prinaša izredno veliko racionalizacijo v samo konstrukcijo in pospešuje učinkovitost konstruiranja z računalnikom.

Pri uporabi klasifikacijskih sistemov pa nastopa pereč problem, ki se kaže v tem, da so bili znani klasifikacijski sistemi razviti na čisti eksperimentalni osnovi in nekaterih statističnih izračunih pomembnosti geometričnih karakteristik. S tem so kriteriji za ocenjevanje geometričnih karakteristik poljubni in ne slone na analitično določenih singifikantnih karakteristikah. Poleg tega vpliva na klasificiranje čisto subjektivni faktor, ki povzroča individualno razlago uporabe klasifikacijskih sistemov. To pa povzroča težave pri formiranju grup obdelovancev, iskanje ponovljivih komponent itd.

Zaradi tega je bil za LAKOS razvit sistem za računalniško klasificiranje komponent. Slika 9 prikazuje principiarno rešitev tega problema. Risbe na mikrofilmskih karticah se skanirajo s posebnim tipalom, ki ugotavlja ali neka karakteristika obstaja na komponenti ali ne. Te informacije se posredujejo procesorju, ki izračuna s primerno metodo iz teorije spoznavanja obrazcev, (npr. potencialne funkcije) diskriminatorne nivoje in avtomatično klasificira komponente. Tako opredeljene geometrične karakteristike se

posredujejo datoteki komponent za nadaljnjo uporabo v razvoju in konstrukciji ali pa za formiranje skupin za obdelavo po principih grupne tehnologije.

Avtomatizacija klasificiranja obdelovancev s pomočjo mikrofilske tehnike in računalnika bo brez dvoma pomemben prispevek k učinkovitemu in zanesljivemu klasificiranju geometričnih informacij.

PLANIRANJE IN PRIPRAVA PROIZVODJE

Naslednji koraki v integriranem informacijsko tehnološkem sistemu so: formiranje skupin obdelovancev po principih podobnosti, določanje sekvenc tehnoloških procesov za posamezne obdelovance in grupe obdelovancev ter določanje obdelovalnih sistemov z različnimi napravami za obdelavo grup.

V pretežno individualni, maloserijski in srednjoserijski proizvodnji, ki je navzoča v Železarni Ravne, se spekter obdelovancev menja tako po geometričnih oblikah kot po številu in kvaliteti komponent v grupah. Zato je racionalno reševanje problematike planiranja in priprave proizvodnje zelo oteženo, ker moramo pri planiranju in pripravi proizvodnje, to pomeni pri organizaciji informacijskih inputov za podsistem »integrirani obdelovalni sistem« slika 3, upoštevati tako tehnološke kot časovne aspekte izdelave komponent. Poleg tega mora biti ta tehnološka izdelava usklajena s termini izdelave podsistemov oziroma kompletnih proizvodov ter terminali, ki so že vnaprej določeni za dostavo proizvodov kupcem. Tu pa nastopa problem učinkovitega in optimiranega izkoristka razpoložljivih kapacitet kot strojev, naprav, delovne sile itd.

Kot kažejo izkušnje manualno planiranje ni doraslo tem nalogam, ker je število informacij ter možnih kombinacij različnih elementov izredno visoko. Zato je taka vrsta planiranja zelo nenatančna in vodi do resnih težav.

Kot je bilo že omenjeno, tudi metode systemskega planiranja, ki smo jih naredili zgoraj, ne vodijo k zadovoljivim rezultatom.

Iz teh razlogov so industrijske raziskovalne organizacije in univerzitetni inštituti v Evropi, na Japonskem in v ZDA pristopili k reševanju problematike planiranja in priprave proizvodnje, izhajajoč iz enote tehnološkega procesa in integriranega informacijskega sistema, kot je prikazan v tabeli 1.

Slika 10 prikazuje planiranje sekvence operacij 01, 02...OK, ki so potrebne za izdelavo predpisane oblike obdelovanca (npr. valjasti surovec). Na inputu so podani parametri kot geometrija obdelovanca na inputu in outputu, material, zahtevana natančnost, trdota itd. Operacija 01, ki predstavlja npr. odrezanje, se lahko izvrši s krožno žago, z odrezovalnim kolutom, koncentričnim struženjem itd. Vse te alternative so možne in predstavljajo enote procesov na vertikalni premici 01. Slede operacije 02, 03... z alternativnimi obdelovalnimi procesi. Potek operacij po različnih alternativah je odvisen od izbranega kriterija, kot npr. min. stroškov, min. obdelovalnega časa, optimalnega izkoristka strojev in drugih.

Kot output dobijo tehnološki izpis, ki podaja zaporedje in vrsto operacij, stroje in orodja, čase za posamezne operacije itd.

Pri uvajanju grupne tehnologije se pa planira proces za celotno grupo ali več grup obdelovancev, ki so selektirane s pomočjo uporabe klasifikacijskih sistemov. Izhodišče je pri tem kompleksni proces, ki zajema vrsto enot procesov, ki so potrebni za izdelavo celotne grupe. Metodologija za določanje skupinskih procesov je prikazana na sliki 11.

V okviru projekta NAKK so nekatere skandinavske firme in inštituti razvili sistem za računalniško planiranje tehnoloških procesov, ki bazira na zgoraj prikazanih principih. Slika 12 prikazuje blokovno shemo programov AUTOPROS, ki imajo naslednje funkcije:

GRUVAP — določitev kompleksnega procesa,

PROVAP — določitev sekvence operacij,

FLAG — določitev ploskve, ki jih je potrebno obdelati,

MASVAP — določitev alternativnih O-strojev,

RIGVAP — določitev vpenjal,

KOBVAP — določitev alternativnih procesov,

TIDVAP — določitev časov,

OPVAP — določitev optimalnih procesov in

UTVAP — določitev teksta na izhodu (tehnološka karta).

Računalnik uporablja pri obdelavi podatkov banko tehnoloških podatkov ter informacij input, ki so transformirane iz risbe s pomočjo koda TEKLA na tri kodirne karte.

Podoben sistem TEPS (Technical Economical Production Planning System) je bil razvit tudi v okviru skandinavskih raziskovalnih skupin v sodelovanju z univerzami. Programski paketi so deljeni na dva modula, in sicer: a) planiranje in optimizacija izdelave posamezne komponente (glej sliko 10) in b) časovno planiranje zasedbe delovnih sredstev za celotni proizvod ali več proizvodov. Oba modula sta ločena, medtem ko pri programu AUTOPROS to ni slučaj.

V tej smeri se razvija intenzivno razvojno delo, ki je odvisno od razvoja bank tehnoloških podatkov, metod in strategije optimiranja. S tem pa dobivajo raziskave obdelovalnosti materialov na široki mednarodni osnovi poseben pomen. V tej zvezi je potrebno omeniti, da je LAKOS (laboratorij za tehnično kibernetiko, obdelovalne sisteme in računalniško tehnologijo) fakultete za strojništvo v Ljubljani ustanovil banko tehnoloških podatkov, ki bo služila prav tem namenom. Priključeni so na sistem INFOS v Aachenu in so jim tako dostopni tehnološki podatki tudi na evropskem nivoju. Ta korak je bil potreben, če hočemo z uspehom uveljaviti avtomatizacijo proizvodnje s sistemi NC, CNC in DNC in dvigniti produktivnost naše industrije.

Tabela 2: Pregled važnejših programskih sistemov za NC

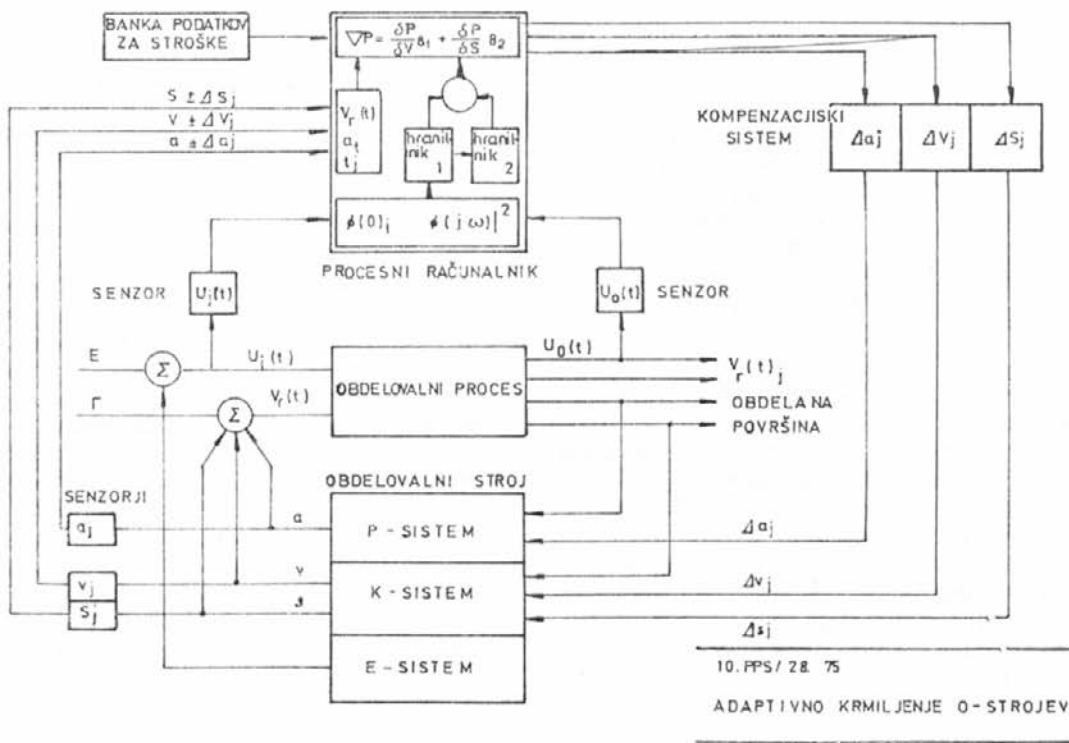
Programski sistem	Razvijalec	Opombe
Sistemi kompatibilni z APT		
APT	MIT, IIT	zahteva velik računalnik 256 K byt do 6 osi, brez tehnologije
ADAPT, AUTOSPOT	IBM	2 1/2 osi za računalnike IBM 360/370, 100 K byt, brez tehnologije
APTAC	IBM	4—5 osi s tehnologijo IBM 370
APTIC	IBM	K-krmiljenje 2 1/2 osi IBM 370
APTBT	IBM	Bacis procesor za pozicionirne NC, IBM 370
MINIAPT	UNIVAC	2 osi, brez tehnologije, 32 K byt
2 CL	NEL	2 1/2 osi brez tehnologije za razne računalnike
EXAPT 1	EXAPT	od točke do točke in ravne konture
2		2 osi za stružnice
3		2 1/2 do 3 osi za frezanje
		Vsi EXAPT sistemi vključujejo tehnologijo
Sistemi, ki niso kompatibilni z APT		
ACTION	NC SS WORD INC.	2 1/2 osi s tehnologijo samo za IBM 360
AUTOPIT	PITTLER	podoben EXAPT
MITURN	TNO	za stružnice, vključuje tehnologijo,
GETURN	GE	Honeywell time sharing computer Mark III
BATCH CURVE	HMT	2 1/2 osi za CNC Batchmatic Honeywell Mark III, Time sharing
Razni programski sistemi za mini računalnik		
SELEAPT	ELECTRONICA SAN GIORIO	podoben strukturi APT
AUTO-PROGRAMMER	BOEHRINGER	za stružnice, s tehnologijo
ELAN 30	HEWLETT PACKARD	Podoben EXAPT brez tehnologije

RAČUNALNIŠKO PROGRAMIRANJE OBDELOVALNIH SISTEMOV NC

V pripravo izdelave komponent spada računalniška priprava krmilnih trakov za obdelovalne sisteme NC in CNC. V tej dejavnosti je pomen in pomoč računalniku neprecenljive vrednosti, saj se pri kom-

pleksnih oblikah obdelovancev manualno programiranje praktično ne da realizirati.

Že z razvojem numeričnega krmiljenja (NC) obdelovalnih sistemov v petdesetih letih je MIT in kasneje Illinois Institute of Technology 1961. leta razvil in izpopolnjeval programski sistem APT (Automatically

Slika 17

Programmed Tools) in ga začel uvajati v industrijo, posebno v ameriško in deloma tudi evropsko. V šestdesetih letih se je pa razvila vrsta novih ali podobnih programskih sistemov, ki so osnovani na APT ali pa niso z njimi kompatibilni.

Tabela 2 podaja pregled važnejših programskih jezikov za sisteme NC z nekaterimi posebnostmi. Iz analize zgoraj navedenih sistemov izhaja nekaj važnih zaključkov, in sicer: Sistemi, ki bazirajo na strukturi APT, zahtevajo velike računalnike in so vezani za implemntacijo na določene tipe IBM, CDC, UNIVAC, HONEYWELL z ozirom na geometrične procesorje. Zelo pomembna razlika med temi sistemi je v tem, da nekateri vključujejo v računalniško programiranje in izdelavo krmilnih trakov samo geometrijo (APT, ADAPT, MINIAPT, 2CL, itd.), medtem ko drugi sistemi (EXAPT, APTAC, AUTOPIT, MITURN, GETURN, AUTOPROGRAMMER) vključujejo tudi tehnologijo. Ta razvojni

korak je bil pa zelo pomemben, ker se z vključevanjem tehnologije v izračun krmilnih trakov urejajo datoteke tehnoloških procesov, O-strojov in orodij ter omogoča optimiranje pogojev obdelave itd. Blokovna shema programskega sistema EXAPT je prikazana na sliki 13. Organizacija materialnih in orodnih kart je takšna, da jih je možno uporabljati tudi v konvencionalni proizvodnji brez numerično krmiljenih strojev. Zaradi velikega števila informacij, ki jih je potrebno zbrati in urediti, je uveljavljanje sistema EXAPT precej otežkočeno. Tudi vzdrževanje sistema je bolj zahtevno kot pri sistemih brez tehnologije. Omeniti je potrebno še eno omejitev, in sicer je ta sistem uporaben za delo v 2,5 do 3 osi, medtem ko je možno z APT delati tudi do 6 osi.

Prednosti, ki jih daje EXAPT in drugi sistemi s tehnologijo, so očitne, ker omogoča optimalno izkoriščanje NC, CNC in DNC obdelovalnih sistemov.

Tabela 3: Tipi in specifikacija adaptivnega krmiljenja

KARAKTERISTIKE ADAPTIVNEGA KRMILJENJA O-SISTEMOV	
Odrezovalna perforanca	Geometrična perforanca
CILJI KRMILJENJA max. odrezovalna storilnost pri min. stroških ali max. proizvodnji output KRMILNI PARAMETRI kinematični parametri O-procesa (v, s ...) statični parametri procesa (a ...) dinamični parametri procesa (...) OMEJITVE statična in dinamična stabilneta O-sistema karakteristike O-stroja (P, n _{max} ^{min} , s _{max} ^{min}) obrat orodja, dolžina rez. roba	CILJI KRMILJENJA zahtevana dimenzijska natančnost zahtevana oblikovna natančnost zahtevana integriteta površine stabilneta natančnosti KRMILNI PARAMETRI pozicioniranje orodja ali obdelovanca kinematični parametri O-procesa (v, vx, vy ... s ...) OMEJITVE statična in dinamična natančnost O-stroja krmilnega sistema, merilnega sistema, orodja, velikost, min. kompenzacijskega koraka

OBDELOVALNI SISTEMI NC, CNC in DNC

Avtomatizacija obdelovalnih strojev je z razvojem računalnikov dosegla nesluten

razvoj. V petdesetih letih je MIT razvil prvi numerično krmiljeni (NC) frezalni stroj. S tem se je odprla pot fleksibilni avtomatizaciji obdelovalnih strojev, ki je

v sedemdesetih letih doživela kvaliteten skok v računalniško integrirane obdelovalne sisteme. Tipični funkcijski diagram krmilnega sistema NC s fiksnimi zvezami je prikazan na sliki 14. Ti sistemi so se uvajali v industrijo v petdesetih in šestdesetih letih, vendar razmeroma počasi. Vzrokov za to je bilo več. Iz statističnih raziskav teh vzrokov, ki sta jih izvedla Verein Deutscher Werkzeugmaschinenfabriken v letu 1969 in Technische Akademie Esslingen v letu 1973, so razvidni glavni problemi uporabnikov NC in tudi argumenti, ki govore proti uporabi teh sistemov v industriji. Težave nastopajo predvsem v elektroniki krmilnih sistemov, programiranju in servisiranju. Pomemben faktor predstavlja tudi pomanjkanje znanja ter organizacijske težave.

Precejšen vpliv pri nabavi teh sistemov imajo stroški izdelave komponent ter investicijski stroški. Hitra tehnična zastarelost, posebno pri vrtoglavem razvoju tehnike integriranih vezij za krmilne in računalniške sisteme, pomembno vpliva na odločitve o vprašanih nabave sistemov NC. Vse to so pomembni faktorji, ki jih moramo imeti vedno pred očmi, ko se odločamo za uvajanje tehnologije NC v našo industrijo.

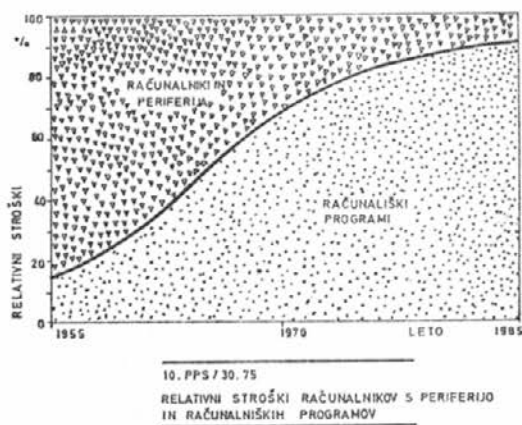
Posebnege pomena za vedno močnejše uvajanje tehnologije NC v prakso pa je razvoj v elektroniki. Nazorno se kaže to v zmanjševanju velikosti računalnikov v odvisnosti od časa. Pri enaki računalniški zmogljivosti se je velikost zmanjšala za tretjo potenco. Tudi zanesljivost in hitrost računalnikov se je pomembno povečala. Z zmanjševanjem fizične velikosti računalnikov je padla signifikantno tudi cena. Isto velja tudi za krmilno elektroniko. S tem razvojem bo v praksi omogočen pomemben prodor krmiljenja NC. Predvideva se, da bo leta 1958 že več kot 50 % vseh delovalnih strojev opremljenih z numeričnim krmiljenjem.

Naslednji pomemben korak v razvoju tehnologije NC je bilo računalniško numerično krmiljenje (CNC) obdelovalnih strojev. Fiksna logika, ki je realizirana v klasičnem sistemu NC, ne omogoča nobenih korektur v sistemu krmiljenja. Zaradi tega se je pri sistemih CNC del krmilne logike in interpolacije prenesel v software, ki ga je mogoče ustrezno spreminjati. To nalogo opravlja procesni računalnik. Na sliki 15 je prikazana blokovna shema strukture CNC. Ker računalnik lahko istočasno opravlja samo eno operacijo, mora biti čas za en računski cikel izredno kratek, in sicer v velikostnem redu nekaj sto nanosekund.

Brez dvoma je, da bodo sistemi CNC zaradi svoje krmilne fleksibilnosti in zanesljivosti procesnih računalnikov ter miniaturizacije le-teh v bodoče pridobili na aplikativnosti.

Za omenjene in enostavnejše naloge pri krmiljenju obdelovalnih sistemov se v zadnjih letih uveljavljajo tako imenovana programirana krmilja (PC). Ta vsebujejo elemente ROM ali CROM, ki omogočajo shranjevanje enostavnejših programov in ponovno programiranje le-teh, če se funkcije stroja menjajo. Tudi to je ena od smeri razvoja v tehnologiji NC.

Leta 1968 je Williamsen predstavil prvi računalniško integrirani obdelovalni sistem Molins 24. Sledil je pomemben razvoj

Slika 18

teh novih obdelovalnih sistemov na Japonskem, ZDA in obeh Nemčijah. Integracija obdelovalnih strojev NC ali CNC, transportnih in vpenjalnih naprav ter informacijskega pretoka s pomočjo nadrejenega računalnika, je pogojevala razvoj sistemov DNC z namenom, da se izboljša izkoristek strojev z ozirom na koristno delo. Kot vemo, opravlja orodje generiranje obdelovancev pri klasičnih univerzalnih strojih le ca. 10 do 15 % vsega časa. Ostali čas pa se porabi za čakanje pri vpenjanju, menjavi orodij, transportu itd. Zaradi teh vzrokov so se začeli razvijati sistemi DNC. Kot primer naj omenimo integrirani obdelovalni sistem TRIPOS in TOYODA, slika 16. Sestoji se iz dveh obdelovalnih centrov (eden NC — drugi CNC — krmiljen) transportnega sistema z vmesnim hranilnikom in procesnega računalnika za razdelitev in upravljanje podatkov iz nadrejenega velikega računalnika. Ta lahko upravlja v modu nadzornega krmiljenja celo vrsto takšnih obdelovalnih sistemov.

Adaptivno krmiljenje (AC) obdelovalnih sistemov je naslednje področje, kjer imajo procesni računalniki izredno pomembno vlogo. V tabeli 3 so prikazani tipi in karakteristike sistemov AC, ki se ločijo na dve kategoriji, in sicer na odrezovalno performanco in geometrično performanco.

Slika 17 prikazuje blokovni diagram sistema AC za odrezovalno performanco. Bistvenega pomena je, da proces najprej identificiramo, in sicer takrat, ko se proces vrši. To se zgodi s pomočjo senzorjev na vhodu in izhodu $U_i(t)$ in $U_o(t)$. Računalnik izračuna iz teh informacij transferne karakteristike procesa in jih primerja z zahtevanimi optimalnimi karakteristikami. Proces se identificira s pomočjo modela procesa. Procesni računalnik ima pri tem pomembno vlogo in brez njega ne bi bilo mogoče realizirati te zelo zahtevne naloge.

4. ZAKLJUČKI

V tej razpravi sem skušal prikazati izredno široko in zahtevno problematiko v razvoju proizvodnega strojništva, ki se je pojavila z razvojem računalniške tehnologije. Diskutirati o samem računalniku ni primerno, ker proizvodnje združujejo vrsto podsistemov in elementov, ki jih je potrebno kompleksno obravnavati. Zato sem usmeril diskusijo v utemeljitev disciplin proizvodne kibernetike, ki združuje tako informacijsko in krmilno tehniko, tehnologijo materialov in procesov, ter delovna sredstva in energijo. V tem kontekstu je

bilo prikazano mesto računalnika in problematika, ki se pojavlja v zvezi z njegovo uporabo.

Pomembno vprašanje za Železarno Ravne pa je tole: Kateri so trendi našega razvoja in kako se bomo vključevali v moderno računalniško tehnologijo in uvajali fleksibilno avtomatizacijo v našo proizvodnjo, da bi bistveno izboljšali produktivnost teh proizvodnih sistemov? Drugo pomembno vprašanje pa je: Kam usmeriti raziskovalno in razvojno delo v naših investicijah?

Odgovor na prvo vprašanje je prav gotovo vsaj okvirno tale: V naših TOZD moramo začeti z uvajanjem in organizacijo računalniških informacijskih sistemov, ki bodo prirejani našim prilikam. Poti, ki so bile nakazane, so brez dvoma za našo prakso sprejemljive. To pa podpira tudi dejstvo, da bo v bodočih letih bistveno spremenjeno razmerje med ceno hardwarea in softwarea v korist prvega, kot kaže slika 18.

Jože Žunec, magister

Vpliv različnih veličin na raven plastičnosti visoko legiranih jekel pri toplem valjanju ali kovanju

Primarni vzrok za otežkočeno preoblikovalnost visokolegiranih jekel v primerjavi z ogljikovimi in nizkolegiranimi konstrukcijskimi jekli je v znižanju plastičnosti, ki je pogojena z določenimi fizikalno-kemijskimi procesi, ki potekajo v materialu: nastanek novih strukturnih faz ali prerazporeditev že obstoječih, sprememba kristalne strukture, nastanek in povečanje količine lahko taljivih vključkov itd.

Temperatura toplega valjanja ali kovanja

S povečanjem temperature jekla prihaja do fizikalno-kemijskih procesov, ki lahko bistveno spremenijo strukturo in lastnosti jekla. Pri višji temperaturi nastanejo procesi, ki izboljšajo raven plastičnosti kristalov in polikristalnega materiala zaradi:

— raztezanja kristalne mreže trdne raztopine, ker se povečajo amplitude nihanj atomov v mreži ter zmanjšajo mrežne napetosti;

— popolnoma poteče poprava, poligonizacija in rekristalizacija v preoblikovanem materialu in zaradi tega se zmanjša deformiranost strukture ter preoblikovalni upor;

— nastopi raztopitev utrjevalnih faz v trdni raztopini, kar tudi zmanjšuje preoblikovalni upor.

Navedeni procesi povečujejo raven plastičnosti jekla. V polikristalnih materialih raste plastičnost do temperature, ki je tik pod talilno temperaturo.

Pri povečanju temperature ali pri počasnem ohlajanju z visokih temperatur v jeklih potekajo v praksi istočasno tudi procesi, ki znižujejo raven plastičnosti:

— povečanje preoblikovalnega upora zaradi legiranja trdne raztopine, disperz-

Pri uvajanju tehnologije NC se moramo odločati za tiste sisteme, ki so perspektivni, in to so sistemi CNC in PC. Posebno pozornost moramo posvetiti izgradnji bank tehnoloških podatkov in izboru programskih sistemov za obdelovalne sisteme NC.

Drugo vprašanje zadeva problematiko prioritete v naši znanstveno raziskovalni politiki. Velika sredstva smo v preteklosti usmerjali v raziskave, ki niso prinašale veliko k dvigu produktivnosti niti razvoju novih originalnih produktov. Zato je naša naloga in predvsem naloga vodstva, da energično poseže v formiranje bolj koristne politike financiranja znanstvenoraziskovalnega dela. To delo naj se usmerja v razvoj proizvodnega softwarea, novih obdelovalnih sistemov krmiljenih z računalniki, hidravliki in pnevmatikami, raziskavam novih tehnoloških procesov, organizaciji banke za tehnološke in konstrukcijske podatke itd. Le tako bo mogoče dvigniti produktivnost naših proizvodnih sistemov na evropsko raven.

negu utrjevanja v temperaturnem območju 600 do 1000° C, premena δ ferita v krhko σ fazo v istem temperaturnem območju, nastanek krhkosti δ ferita pri 475° C pri jeklih z visokim odstotkom kroma, utrjevalni efekti strukture v vrsti jekel;

— nižje tališče mej zrn in zaradi tega nastane oslabitev trdnosti na mejah zrn (δ_{mz}) ter prehod polikristalnega materiala v območje II ali III (glej sliko 1);

Shema kaže spremembo trdnosti mej zrn (σ_{mz}), zrna (σ_z) in napetosti tečenja (σ_s) in napetosti tečenja (σ_s) polikristalnega materiala v odvisnosti od temperature. T_h — temperatura pri kateri je $\sigma_{mz} = \sigma_z$.

— povečanje vsebnosti δ ferita v jeklih tipa 18 do 8 in nekaterih drugih;

— vpliv temperature na plastičnost pri dvofaznih jeklih zaradi spremembe razmerja δ_s/δ_{sa}

Izbira pravilne maksimalne temperature preoblikovanja je primarne važnosti za doseg primerne plastičnosti materiala. Druga zelo važna komponenta pri ogrevanju pa je hitrost ogrevanja materiala, ki je odvisna od toplotne prevodnosti jekla. Izbira pravilnega režima ogrevanja zahteva dobro poznavanje strukturnih sprememb v jeklu.

V železarni Ravne imamo vsa jekla razdeljena v pet osnovnih ogrevalnih skupin.

I. skupina: nelegirana jekla z vsebnostjo do 0,4 % C in legirana jekla za cementacijo. Ogrevanje teh jekel lahko poteka poljubno hitro, držanje zaradi izenačevanja na temperaturi preoblikovanja je sorazmerno kratko.

II. skupina: nelegirana jekla z vsebnostjo 0,4 do 0,7 % C, nizko in srednjelegirana konstrukcijska jekla z vsebnostjo do 0,4 % C. Zaradi zmanjšane toplotne prevodnosti

Slika 1

in plastičnosti v spodnjem temperaturnem območju se do 700⁰ C ogreva počasneje kot pri jeklih I. skupine, do temperature valjanja se nato lahko hitro ogreje, podaljša pa se izenačevanje.

III. skupina: nelegirana ter nizko in srednje legirana orodna jekla. Zaradi slabše toplotne prevodnosti v spodnjem temperaturnem območju in nevarnosti razogličenja jekla je potrebno počasno ogrevanje do 600⁰ C, nato pa hitro ogrevanje na končno temperaturo valjanja ali kovanja. Temperaturno izenačevanje je zaradi počasnega predgrevanja in nizkega preoblikovalnega upora sorazmerno kratko.

IV. skupina: visokolegirana konstrukcijska in orodna jekla (npr. jekla za delo v vročem itd.). Ogrevati podobno kot pri III. skupini, vendar je zaradi slabše plastičnosti potreben daljši čas ogrevanja in izenačevanja.

V. skupina: jekla te skupine so razdeljena na več podskupin, in sicer: hitrorezna jekla, jekla za delo v hladnem, ferritna, avstenitna in martenzitna nerjavna in kislikoodporna jekla, ognjeodporna jekla (npr. jekla za ventile, jekla za grelne elemente) in trda manganska jekla. Jekla iz te skupine imajo najslabšo plastičnost, zato je tudi potreben najdaljši čas ogrevanja in izenačevanja. Posebnost teh jekel je tudi v ožjih temperaturnih območjih preoblikovanja. Tako so npr. ognjeodporna jekla in zlitine za grelne elemente na osnovi niklja izpostavljene disperzijskemu staranju kjer nastane občutno znižanje plastičnosti pri 900⁰ C in pri 1200⁰ C.

Toplo preoblikovanje se zato izvaja v temperaturnem območju med 1180 in 980⁰ C.

Čas delovanja visokih temperatur na kovine pred toplim preoblikovanjem ni vedno enak na relativno plastičnost. Jekla, ki so izpostavljena staranju ali pa vsebujejo prebitno intermetalno fazo oziroma karbidno fazo, morajo imeti visoke temperature, če hočemo dobiti popolno raztopitev prebitnih utrjevalnih faz. Navedeno se lahko uporabi tudi za visokolegirana orodna in hitrorezna jekla. Za jekla na nikljevi osnovi, ki ne vsebujejo prej navedenih faz, trajanje visokih temperatur ni nujno, lahko pa se izberejo krajši časi.

Preoblikovalna hitrost

Preoblikovalna hitrost ima vpliv na raven relativne plastičnosti materiala. Povečanje preoblikovalne hitrosti deluje analogno kot znižanje preoblikovalne temperature. Vendar je vpliv preoblikovalne hitrosti zelo kompleksen, saj je odvisen od mnogih dejstev, kot so na primer fizikalne karakteristike preoblikovalnega materiala.

Vpliv preoblikovalne hitrosti na raven plastičnosti materiala je potrebno obravnavati v odvisnosti od sheme napetostnega stanja materiala, ki ga preoblikujemo. Pri shemi napetostnega stanja, ki odgovarja vsestranskemu stiskanju, je osnovno dejstvo, ki znižuje plastičnost in omejuje možnost uporabe maksimalnih preoblikovalnih hitrosti, koncentracija defektov (dislokacij in drugih), ki pogojujejo porušitev polikristalnega materiala v območjih največjih strižnih napetosti, če ne morejo poteči s potrebno hitrostjo nasprotni procesi mehčanja. Pri višjih temperaturah je možnost utrjevanja manjša in se preoblikovanje lahko izvede v širšem območju preoblikovalnih hitrosti.

Slika 2. Shema odvisnosti relativne plastičnosti in preoblikovalne temperature od preoblikovalne hitrosti polikristalnega materiala.

Vpliv preoblikovalne hitrosti na raven plastičnosti kaže diagram na sliki 2, kjer je tudi prikazana odvisnost preoblikovalne temperature (zaradi procesov, ki omogočijo mehčanje) od preoblikovalne hitrosti. Sprememba preoblikovalne hitrosti povzroči spremembo plastičnosti materiala. Večanje hitrosti do določene vrednosti zboljšuje plastičnost. Prekoračenje določene vrednosti hitrosti pri kateri ne uspejo več poteči nasprotni procesi mehčanja, se bistveno poslabša raven plastičnosti.

Ugotovljeno je, da ima preoblikovalna hitrost obraten vpliv na plastičnost v primerjavi s temperaturo. Na sliki 3 imamo podano odvisnost preoblikovalne trdnosti, (ki je funkcija snovi, logaritmične deformacije $(\phi = \ln \frac{h_0}{h})$, preoblikovalne hitrosti $(\phi = \frac{d\phi}{dt})$ in temperature od navedenih spremenljivk za jeklo Č. 4571 železarne Ravne). Iz diagrama se vidi, da se z večanjem preoblikovalne hitrosti povečuje preoblikovalna trdnost oziroma preoblikovalni upor.

Deformacija

Pri valjanju ali kovanju kovin pri temperaturah, ki so nižje od rekristalizacijske temperature (področje hladnega preoblikovanja), ali če je rekristalizacijska hitrost manjša od preoblikovalne hitrosti, pride do utrditve materiala ter se zato poveča preoblikovalni upor.

Velikost utrditve je premosorazmerna s specifično deformacijo jekla. Navadno se o tem vplivu sodi po spremembi napetosti tečenja jekla v odvisnosti od specifične deformacije v hladnem stanju. Značaj sprememb je za vsako jeklo različen, posebno pa so nagnjena k utrditvi avstenitna jekla.

Iz navedenega sledi, da je za doseg dobre plastičnosti potrebna pravilna izbira odnosne stopnje deformacije in temperaturnega območja toplega preoblikovanja.

Meje zrn

Polikristalni material je konglomerat med seboj različno orientiranih kristalitov, ki so med seboj povezani z mejami zrn. Postavlja se vprašanje, kakšna je ta vez pri visokih temperaturah in kakšni elementi ali spojine se nahajajo na mejah ter kakšne so lastnosti v primerjavi z lastnostmi zrn? Navedena dejstva imajo izredno velik vpliv na plastične lastnosti polikristalnega materiala v temperaturnem intervalu toplega preoblikovanja, posebno v območju visokih temperatur. Čim več je na mejah zrn lahko taljivih elementov ali spojin, tem prej se meje zmečajo (natalijo) in tem nižja je lahko začetna temperatura preoblikovanja. V tem primeru je plastičnost materiala močno odvisna od sestave mej zrn. Visoke plastične lastnosti kristalitov se lahko popolnoma izkoristijo le v primeru, če je $\sigma_{mz} \geq \sigma_z$ in če nimamo na mejah zrn krhkih faz. Da dosežemo takšno stanje na mejah zrn in da ni oslABLJENA medkristalna trdnost po-

Da bi ga bilo vedno dovolj

Foto: F. Kamnik

likristalnega materiala, je potrebno v procesu izdelave in litja jekla, le-tega očistiti,

Odstraniti moramo lahko topljive okside (FeO, SiO, NiO, itd.) in njihove evtetike. Tudi stopnja čistoče kovine ne sme vsebovati raztopljenih lahkotajljivih elementov v trdni raztopini, ker se le-ti potem izločajo po mejah zrn.

Agregat in način taljenja

Agregat in način taljenja lahko vplivata na kopičenje lahkotajljivih spojin ali elementov v jeklu ter tako na znižanje ravni plastičnosti.

Električna obložna peč ima vrsto prednosti pred martinovko, saj se v njej lažje ustvarijo pogoji za popolno deoksidacijo jekla, boljše se odstranijo vključki, dosežemo lahko manjše vsebnosti žvepla, fosforja idr.

Istočasno pa v procesu taljenja v električni obložni peči dobimo v jeklu več nitrinov in elementov, ki se kemijsko vežejo z dušikom (Ti, Al idr.). Prav tako lahko pride do redukcije nekaterih elementov (Si, pa tudi Mn), če jeklo vsebuje močnejše desoksidante, vendar pa opisani proces zmanjšuje raven plastičnosti pri toplem preoblikovanju.

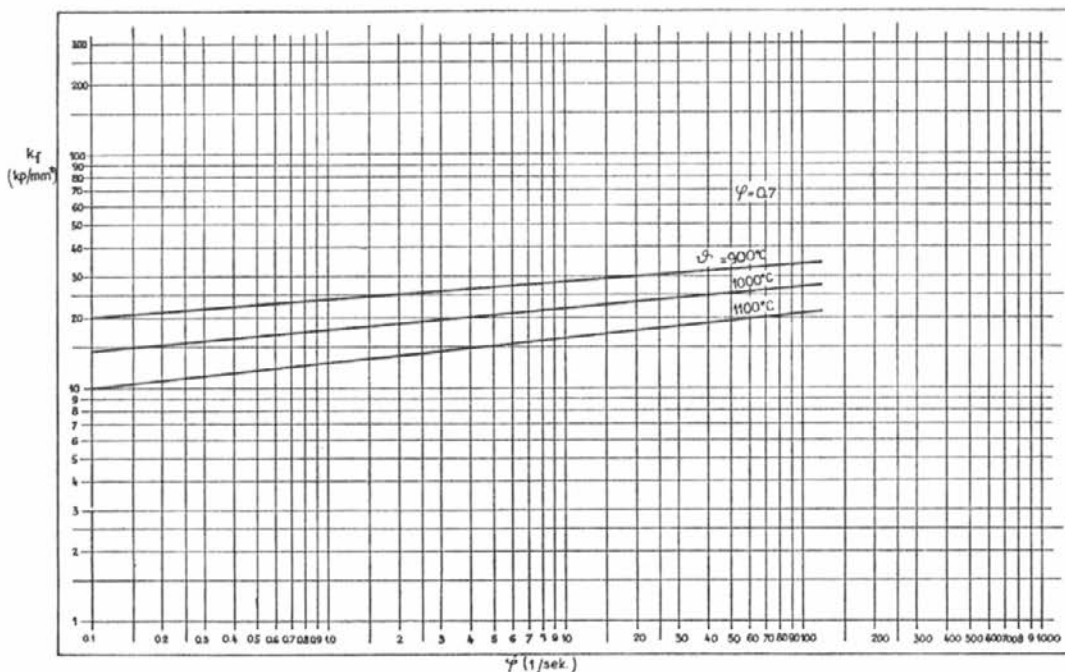
Sodobni načini pretalitve jekla v vakuumski obložni in v vakuumski indukcijski peči ter elektro pretaljevanje pod žlindro omogočijo izboljšanje ravni plastičnosti pretaljenega jekla. Vendar efekt ni vedno enak. V primeru, če je plastičnost izhodnega materiala že dovolj visoka, je povišanje po pretalitvi nebitveno. Zapažanja, ki jih imamo v železarni Ravne, so ugodna. Vakuumiranje v ponovci v železarni Ravne zelo zmanjša pline v jeklu (predvsem H₂), tako da se plastične lastnosti bistveno izboljšajo pri toplem kovanju. Pretaljevanje pod žlindro je v železarni Ravne prav tako dalo zelo dobre rezultate, saj praktično ni bilo nobenih težav pri toplem valjanju ali kovanju tako izdelanih ingotov.

Kemična sestava in struktura

Kemična sestava lahko zelo vpliva na raven plastičnosti jekla, ker:

— povišuje stopnjo legiranja trdne raztopine in zato nastanejo deformacije kristalne strukture in poveča se koeficient utrditve, kar zvišuje preoblikovalni upor.

— V jeklih in zlitinah, ki so izpostavljena staranju, nastane krhka disperzno izločena intermetalna ali karbidna faza, kar pove-

Slika 3 — preoblikovalna trdnost jekla Č 4571

čuje koeficient utrditve in zmanjšuje raven plastičnosti.

— V liti strukturi jekel evtektskega tipa (hitrorezna jekla in jekla za delo v hladnem) nastane krhka evtektška mreža, ki dovede do znižanja ravni plastičnosti.

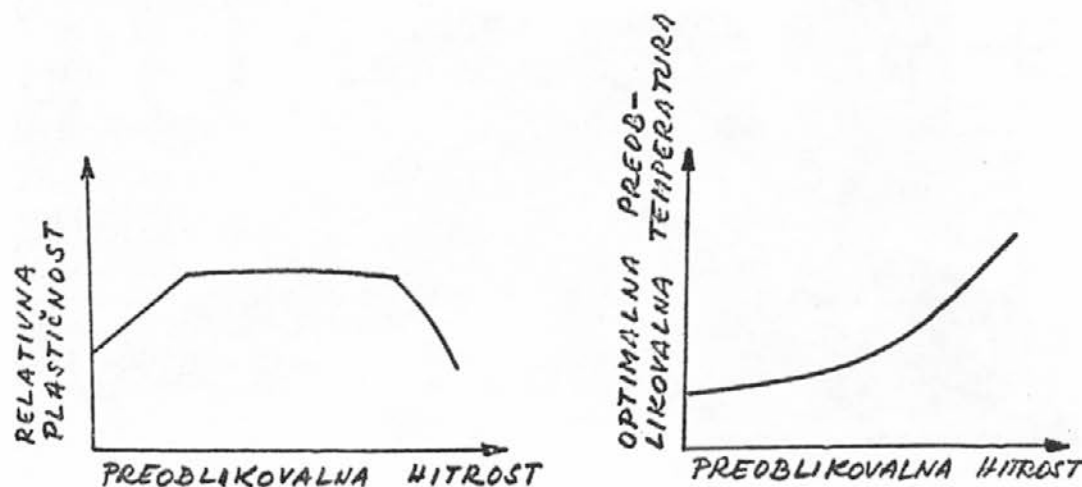
— V nerjavnih in kislino odpornih jeklih nastane dvofazna struktura (γ faza in δ ferit), ki prav tako znižuje raven plastičnosti.

— V jeklih, ki so legirana z večjim odstotkom kroma, nastane krhka δ -faza, ki utrdi jeklo in zmanjša raven plastičnosti.

Vpliv kemične sestave na plastičnost materiala se najbolj kaže v litem stanju. Topla deformacija ali toplotna obdelava bistveno spremeni strukturo stanje in zato se spremeni tudi raven plastičnosti v primerjavi s plastičnostjo izhodnega materiala. Zaradi tega se ingoti nekaterih vrst jekel (trdo mangansko jeklo, nekatera jekla za delo v hladnem, nekatera ognjeodporna in nerjavna jekla) v železarni Ravne pred preoblikovanjem toplotno obdelajo (homogenizirajo).

Anizotropija plastičnih lastnosti pri visokih temperaturah

Plastične lastnosti polikristalnega materiala so v območju temperatur tople plastične deformacije anizotropne, kar pojasnjuje naslednja razdelitev:

Slika 2

— strukturne sestave, npr. ferita v po-devtektoidnih jeklih ali δ -ferita v dvofaznih nerjavnih jeklih;

— izločene intermetalne spojine ali karbidne faze;

— dendritna struktura, neenakomerno legiranje zaradi dendritnih izcej;

— lahkotajlivi vključki in spojine idr.

To so pojavi, ki lahko nastanejo v procesu kristalizacije ingotov ali pa tudi pri toplem kovanju, stiskanju ali valjanju. Anizotropijo plastičnih lastnosti zato lahko najdemo v liti ali deformirani strukturi.

Literatura:

1. S. I. Gubkin: Plastičeskaja deformacija metallov, Gosudarstvennoe naučno-tehničeskoe izdateljstvo literatury po černej i cvetnoj metallurgiji, Moskva 1960.
2. M. I. Dzugutov: Plastičeskaja deformacija vysokolegirovannih stalej i splavov, Izdateljstvo »Metallurgija«, Moskva 1971.
3. J. Žunec: Magistrsko delo, Ravne na Koroškem 1974.

Na samotnem otoku

Kaj se zgodi, če se ena sama ženska znajde z dvema moškima na samotnem otoku?

Če so Španci, umori en moški drugega.

Če so Italijani, umori ženska enega od njih.

Če so Angleži, se ničesar ne zgodi, saj ni nikogar, ki bi oba moža medseboj seznanil.

Če so Amerikanci, se prav tako ničesar ne zgodi, ker moža pričneta poslovne pogovore.

Če so Francozi, ni nobenega problema.

Siromaštvo

Bolezen postane kronična, če je ne ozdraviš med dvajsetim in tridesetim letom.

(O. Wilde)

Mag. Franc Pečnik

Ocena akcije za izvajanje stabilizacije gospodarstva v koroški regiji

Prizadevanja za uresničevanje ciljev družbenoekonomske politike v zvezi z ukrepi stabilizacije in varčevanja, kateri izhajajo iz stališč predsedstva CK ZKJ in CK ZKS in njenega izvršnega komiteja, se uresničujejo v koroški regiji preko družbenopolitičnih organizacij, skupščin, regionalnih inštitucij, zlasti pa v združenem delu in drugih samoupravnih skupnostih.

Medobčinski svet ZKS za Koroško skupno s komisijo za družbenoekonomska vprašanja preko regionalnega ekonomskega centra in SDK ves čas poglobljeno spremlja in analizira, ter preko svojih ugotovitev, predlogov in sklepov usmerja in koordinira družbenopolitično aktivnost s ciljem uresničevanja družbenoekonomske politike v letu 1975 in sklepov predsedstva CK ZKS in ZKJ.

Tako je MS ZKS za Koroško, dne 2. 7. 1975, po usmerjeni družbenopolitični aktivnosti izvršnega komiteja CK ZKS analiziral rezultate dela delovnih organizacij v vseh štirih koroških občinah in sprejel konkretne naloge v zvezi s stabilizacijo in varčevanjem. Na tej seji so bila obravnavana vsa vprašanja, ki izhajajo iz informacije predsedstva CK ZKJ.

V tem času je bila ustrezna aktivnost vseh družbenopolitičnih organizacij po občinah, ki je ocenila razmere ter iznesla tista vprašanja, katera zahtevajo politično mobilizacijo delovnih ljudi in občanov.

Znotraj organizacij združenega dela so se sestajali aktivni in organizacije ZKS, na katerih so razpravljali o programih stabilizacije, varčevanja in sanacij.

Za izvajanje nalog varčevanja, stabilizacije in sanacij je bila na nivoju občin in regije vrsta konkretnih razprav s sekretarji organizacij in aktivov ZKS in vodilnimi delavci za pristop h konkretni akciji.

Po vseh občinah in regiji so bili imenovani koordinacijski odbori za usmerjanje družbenopolitične aktivnosti in za uresničevanje družbenoekonomske politike v letu 1975.

Ti odbori opravljajo pomembno usklajevalno delo. Preko njih je v vseh občinah enotno usklajen pristop družbenopolitičnih organizacij in skupščin občin za realizacijo nalog, katere izhajajo iz ukrepov. Odbori so ga angažirali v vseh primerih neposredno znotraj organizacij združenega dela in samoupravnih skupnosti.

V akcijo za stabilizacijo so se uspešno vključili tudi izvršni sveti v posameznih občinah in skupščine občin ter s svojimi ocenami in ugotovitvami konkretno zadolževali na posameznih nivojih vse dejavnike za aktivno vključevanje v program ukrepov.

Komiteji občinskih konferenc ZKS so aktivno spremljali celotno dejavnost in so se v tem času večkrat sestali. Na osnovi te akcije je bilo izvedeno naslednje:

a) izdelana je celovita ocena gospodarskih gibanj v regiji, v občinah in organizacijah združenega dela,

b) v delovnih organizacijah in samoupravnih interesnih skupnostih so v večini primerov izdelali programe stabilizacije,

c) družbenopolitične organizacije so mobilizirale delovne ljudi in občane znotraj združenega dela, delegate v krajevnih skupnostih in samoupravnih organih ter zaostrile odgovornost za izvajanje stabilizacije.

Akcija stabilizacije gospodarstva je bila v delovnih organizacijah med delavci in občani dobro sprejeta. V primerjavi s prejšnjimi posegi se združeno delo vedno bolj obrača na aktiviranje lastnih rezerv, na prizadevanje k boljši organizaciji, večji produktivnosti in rentabilnosti ter ugotavljanju lastnih pomanjkljivosti.

Po ukrepih, ki so jih izvedle družbenopolitične organizacije, se zaostruje odgovornost, ki je bolj precizno izražena. Imenovanih je vrsta komisij, tako strokovnih kot političnih za sanacijo stanja v delovnih organizacijah, ki imajo v finančnih pokazateljih slabe rezultate (Lesna Slovenj Gradec, Rudnik Mežica, Gorenje Muta). S pomočjo imenovanih komisij so v izdelavi programi, od katerih neposredni proizvajalci, kakor tudi ostali občani veliko pričakujejo.

Ocenjujemo, da so se do sedaj v akcijo za stabilizacijo in varčevanja premalo vključevale krajevene skupnosti in interesne skupnosti. V okviru odborov za stabilizacijo je bilo danih vrsta predlogov k samoupravnemu dogovarjanju in sporazumevanju. Še posebej so se obravnavali tisti samoupravni dogovori, ki se niso ali pa so se samo delno uresničili.

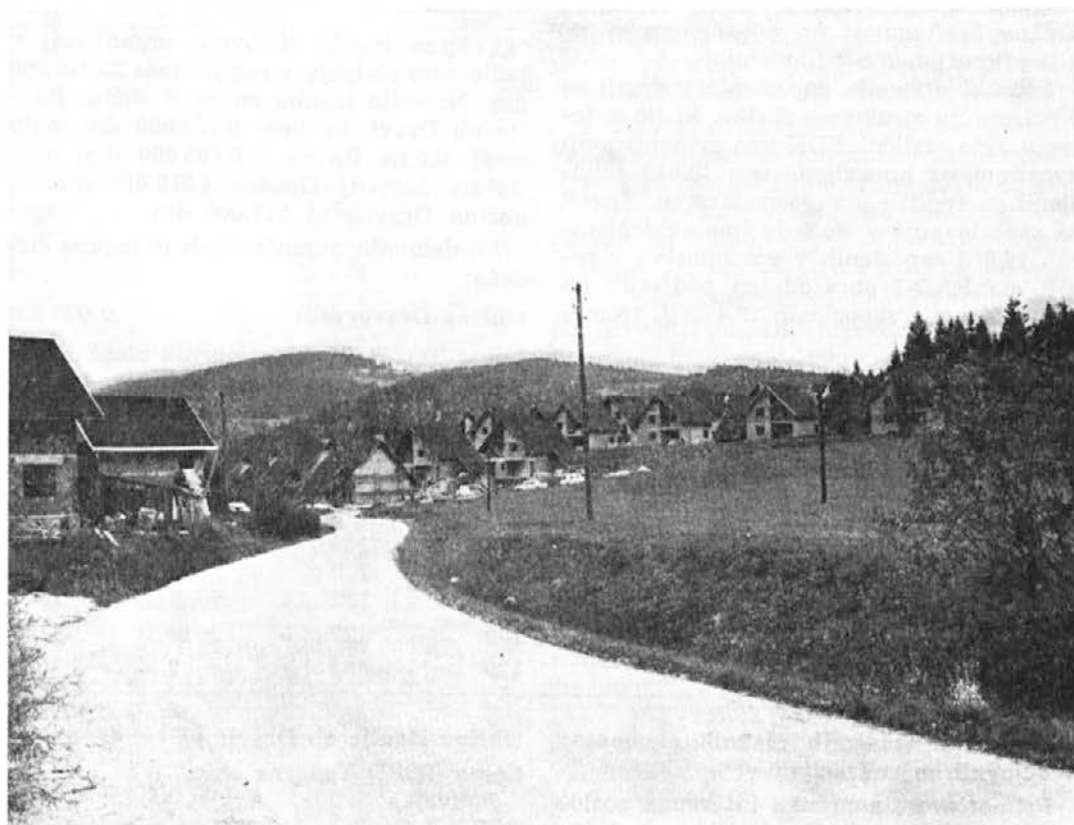
Polletna ocena gospodarskih gibanj v organizacijah združenega dela v koroški

regiji v primerjavi z republiko SRS je naslednja:

Iz prikazanih gospodarskih gibanj v koroški regiji v indeksnih pokazateljih je razvidno, da je trenutni rezultat združenega dela regije ugodnejši kot je bil izkazan v poprečnih podatkih SR Slovenije. Ti podatki v indeksnih razmerjih, primerjani s povprečnimi rezultati republike, so v veliki meri odraz dosežkov dobrega gospodarjenja v Železarni Ravne na Koroškem, katero dihanje se ne odraža samo v regiji, ampak ima vplivne pokazatelje tudi za republiko. Celotni dohodek, katerega je dosegla ŽR v I. polletju je skoraj enako visok, kot je dosežen celotni dohodek vseh gospodarskih organizacij v občini Radlje ob Dravi in Slovenj Gradec, odn. skupni dohodek delovnih organizacij v Dravogradu, Radljah in Slovenj Gradcu je samo 32 % višji kot je celotni dohodek občine Ravne na Koroškem ali za 75 % višji od Železarne Ravne.

Rezultati gospodarskih gibanj v I. polletju pa bi bili mnogo boljši, ako bi delovna organizacija Lesna Slovenj Gradec dosegla vsaj normalne rezultate. Podatki iz I. polletja pa kažejo, da je večina TOZD v slabem gospodarskem položaju. Lesna Slovenj Gradec je kot podjetje tipična regijska delovna organizacija, zato je njeno poslovanje močno odvisno od rezultatov, ki jih prikazujejo posamezne občine, predvsem je v I. polletju bila v prikazovanju finančnih pokazateljev v slabšem položaju. Občina Radlje ob Dravi in občina Dravograd zaradi prikazanih izgub v Tovarni oken Podvelka, katere iz lanskega in tudi v letošnjem letu so v stalnem porastu. V občini Dravograd Tovarna ivernih plošč prikazuje primanjkljaj, vendar ta ni zaskrbljujoč, z ozirom na proizvod, ki je na tržišču iskan in ga je možno takoj ovrednotiti.

Rudnik svinca in topilnica v Mežici je v slabšem položaju. Le TOZD rudnik s separacijo in elektrarnami izkazuje izgubo,

Novo naselje

v zadnjem obdobju pa so se cene svinca na mednarodni borzi povišale, tako da lahko v naslednjem obdobju pričakujemo izboljšane rezultate. Pri Rudniku je potrebno poudariti, da je delovna organizacija vezana na mednarodno delitev dela, pri katerih se cene svinca oblikujejo na ravni evropske rentabilnosti in produktivnosti. Iz tega razloga je glede na vsebnost metalov cinka in svinca v rudi in dovoza rude iz drugih republik za topilnico v takšnem položaju, katerega v regiji nima nobena delovna organizacija.

Indeksne primerjave polletnih rezultatov z istim obdobjem v preteklem letu so z ozirom na skupni dohodek, družbeni proizvod, interno akumulacijo, število zaposlenih, terjatve, obveznosti in zaloge sledeče:

	Republika	Regija	
Skupni dohodek	136	155	+19
Družbeni proizvod	129	139	+10
— sredstva za reprodukcijo	122	136	+14
— osebni dohodki			
— neto	135	140	+5
— delež za družbo	133	143	+10
Interna akumulacija (amort. in ost. doh.)	116	134	+18
Število zaposlenih	104,9	106,1	+1,1
Terjatve	138	162	+24
Obveznosti	143	165	+22
Zaloge skupaj	142	153	+11
— v materialu	133	142	+9
— v nedokončani proizvodnji	145	158	+11
— v gotovih izdelkih	180	180	—
— v trgovskem blagu	132	146	+14

Rezultati gospodarskih gibanj na zaposlenega

Finančni rezultat na zaposlenega v regiji primerjan s SR Slovenijo:

Podatki o številu zaposlenih v regiji so z ozirom na strokovne službe, ki jih zajemajo, zelo različni. SDK ima evidentiranih z ozirom na opravljene ure 18.643 zaposlenih v regiji — v gospodarstvu, Zavod za zaposlovanje v Velenju ima evidentiranih 19.863 zaposlenih v gospodarstvu v regiji, po RAD-I obrazcih po podjetjih pa jih ima regija zaposlenih 19.473 (I. tromešje 1975).

Elementi na zaposlenega so naslednji:

	Republika	Regija	Razlika	Koef.
Družbeni proizvod	123	131	+9	101,6
Družbeni proizvod				
— za družbo	126,8	135,6	+9	102
— sredstva za reprodukcijo	116	128	+12	98
— za osebne dohodke	129	132	+3	105
Interna akumulacija	109	127	+18	113
Izplačani OD neto za zaposl. mes.	129	132	+3	103

Primerjava nekaterih glavnih elementov v delovnih organizacijah

Primerjava finančnega internega poslovanja v OZD je zlasti vprašljiva med postavkami terjatve in obveznosti, iz katerih

je razvidno, da OZD v regiji dotirajo za 647.417.000 dinarjev, ostale kupce zunaj regije, ker je razlika med terjatvami in razlikami med obveznostmi naših delovnih organizacij tako velika.

Elementi so naslednji v indeksu in nominalnih vrednostih:

	v 000 din	
	Indeks	Junij 1975
Celotni dohodek	155	3.254,245
Porabljena sredstva	159	2.403,607
Razdeljeni dohodek	139	874,790
Pogodbene obveznosti		
skupaj	123	67,420
Zakonske obveznosti		
skupaj	168	113,525
Osebni dohodki		
skupaj	140	519,078
Ostane dohodka	130	174,767
Izguba	61	30,385
Terjatve	162	1.291,284
Obveznosti	165	643,867
Število zaposlenih	106,1	18,643
Družbeni proizvod	139	1.035,666
Izplačani čisti OD na zaposlenega na mesec	132	3.223,—

Indeksni prikaz nekaterih elementov gospodarskih gibanj po občinah

Elementi	I n d e k s i				
	Regija	Dravograd	Radlje ob Dravi	Ravne na Kor.	Slov. Gr.
Celotni dohodek	155	152	143	167	136
Družbeni proizvod	139	127	149	149	116
Sredstva za reprodukcijo	136	121	153	153	68
OD neto	140	140	139	145	130
Del družbenega proizvoda za družbo	143	122	157	150	136
Število zaposlenih	106	105	107	104	109
Izplačani OD mesečno na zaposlenega	132	135	132	135	124

Izgube v regiji po občinah in delovnih organizacijah v nominalnih zneskih

Celotna izguba delovnih organizacij v polletnem obdobju v regiji znaša 23.940.000 din. Najvišja izguba znaša v občini Radlje ob Dravi, in sicer 9.792.000 din, nato sledi občina Ravne z 8.505.000 din, nato občina Slovenj Gradec 4.518.000 din in občina Dravograd 517.000 din.

Po delovnih organizacijah je izguba sledeča:

	v 000 din
Občina Dravograd:	
Lesna TOZD Tovarna ivernih plošč	488
Lesna TOZD Gozdarstvo Dravograd	29

	Republika	Regija	Razlika	Koef.
Družbeni proizvod	123	131	+9	101,6
Družbeni proizvod				
— za družbo	126,8	135,6	+9	102
— sredstva za reprodukcijo	116	128	+12	98
— za osebne dohodke	129	132	+3	105
Interna akumulacija	109	127	+18	113
Izplačani OD neto za zaposl. mes.	129	132	+3	103

Občina Radlje ob Dravi:

Lesna TOZD Tovarna oken	
Podvelka	6,010
TOZD-2 Gorenje Muta — proizvodnja kovinskih čistilnih sredstev	3,782

Občina Ravne na Koroškem:

Rudnik Mežica, TOZD RUDNIK S SEPARACIJO IN ELEKTRARNAMI	6,808
Lesna Slovenj Gradec, TOZD Tovarna pohištva Prevalje	2,062
Veterinarska postaja Prevalje	76
Lesna Slovenj Gradec TOZD Gozdarstvo Ravne na Koroškem	181

Občina Slovenj Gradec:

Elektro Slovenj Gradec	2,452
Lesna Slovenj Gradec, TOZD Nova oprema	110
Lesna — TOZD Tovarna pohištva Pameče	—
Nama Ljubljana, TOZD Nama Slovenj Gradec	1,725
TOZD Viator Slovenj Gradec	231

Uvoz — izvoz

Uvozno in izvozno bilanco v okviru regijskega gospodarskega kompleksa ne bomo mogli izenačiti, vendar cilji družbeno-ekonomskega razvoja narekujejo, da pri uvoznih opremi zlasti iščemo domače doba-

Senčna mreža

vitelje in da skušamo nadomestiti surovin-
ske materiale z domačimi dobrinami, zla-
sti pa, da se pri izvojni politiki vključu-
jemo v mednarodno delitev dela in kva-
liteto proizvodov, ki bi zagotavljali

konkurenčnost in omogočili večjo aktivno
izvozno bilanco. V regiji je v izvojni po-
litiki pozitivna samo občina Dravograd,
vse ostale pa imajo negativno bilančno
stanje v izvozu nasproti uvozu.

Bilanca po občinah je naslednja:

		v 000 din			
		I. pol. 1974	I. poll. 1975	Indeks	
Občina Dravograd					
Tovarna hlačnih nogavic, Monter in ostala podjetja					
	uvoz	—	24,813	22,283	89
	izvoz	—	62,536	26,424	42,2
Bilančno stanje izvoza nasproti uvozu v letošnjem I. polletju je v korist zmanjšanja izvoza nasproti uvozu za 16 %.					
Občina Radlje ob Dravi					
Gorenje-Muta					
	izvoz	—	9,204		
	uvoz	—	10,911		118,54
STROJ Radlje					
	izvoz	—	455		
	uvoz	—	2,557		561,97
INGMAG Josipdol					
	izvoz	—	1,933		1913,86
	uvoz	—	101		
OKUS Radlje					
	uvoz	—	1,632		533,33
	izvoz	—	306		
Tovarna oken Podvelka					
	izvoz	—	—		
	uvoz	—	4,160		
SKUPAJ IZVOZ		—	13,224		
SKUPAJ UVOZ		—	18,035		136,38

Občina Ravne na Koroškem

Rudnik Mežica					
	izvoz	100,521	107,580		106
	uvoz	40,147	67,882		159
Razlika med izvozom in uvozom je v I. poll. znašala v indeksu 158					
Železarna Ravne					
	izvoz		97,852		
	uvoz		109,734		112,14
Lesna Slovenj Gradec					
TOZD v občini Ravne					
	izvoz	16,306	9,095		178
	uvoz	4,392	782		562
Izvoz se je povečal v I. polletju za 1163,04 %					
Tekstilna industrija Otiški vrh, TOZD					
Konfekcija Prevalje					
	izvoz		9,096		
	uvoz		97		
SKUPAJ		izvoz	233,623		125,28
SKUPAJ		uvoz	178,495		

Občina Slovenj Gradec

V občini Slovenj Gradec se v izvoz in uvoz vključujejo:

Gorenje — Fecro					
	izvoz		311		
	uvoz		15,687		
Lesna					
	izvoz		22,972		
	uvoz		35,177		
Nova oprema					
	izvoz		373		
	uvoz		3,793		
Tovarna meril					
	izvoz		6,321		
	uvoz		4,349		
Tovarna usnja					
	izvoz		35,829		103,54
	uvoz		34,603		
Skupaj		izvoz	65,806		
Skupaj		uvoz	93,609		

V občini Slovenj Gradec je bilanca uvoza za 30 % višja od izvoza

SKUPAJ ZA KOROŠKO REGIJO					
	izvoz	I. poll. 1975	361,360.000 din		
	uvoz	I. poll. 1975	312,422.000 din		

Regija za 16 % presega bilanco uvoza nasproti izvozu.

Investicije

Pri investicijah se ugotavlja, da bi bilo
možno vrsto naložb bolj racionalno izra-

biti, ako bi v regiji bila zahteva usklaje-
vanja investicijskih programov. V nasled-
njem obdobju se mora v okviru regije in

Imenuje se nežnost

občin proučiti možnost za združevanje
sredstev v okviru samoupravnih sporazu-
mov za razvoj prioritarnih področij pri iz-
gradnji infrastrukturnih objektov v gospodarstvu, in tako ustvariti boljše pogoje za učinkovitejšo naložbo in večji izvoz. V okviru regije so pri investicijah naslednje prekoračitve v teh delovnih organizacijah: (glej tabelo na strani 38).

Kredit za pokrivanje prekoračitev od strani bank še ni odobren, posebej težko situacijo bo v pokrivanju prekoračitev imela Lesna Slovenj Gradec z ozirom na likvidno stanje in izgube v TOZD.

Prekoračitve so v Rudniku Mežica bile pri odpiranju novih zalog rudnin, v modernizaciji separacije, pri graditvi tovarne trde gume v Mušeniku in v investicijskih naložbah za Pg cevi.

V Železarni Ravne je prekoračitve investicijskih naložb povzročila modernizacija in povečanje proizvodnje jekla in industrijskih nožev ter modernizacija kapacitet lužilnice.

V delovni organizaciji Lesne pa povečanje zmogljivosti proizvodnje v Tovarni pohišta v Pamečah, investicija za izdelavo gradbenih profilov v Otiškem vrhu, investicija za obdelavo drobne oblovine ter gradnja Turističnega centra na zah. Pohorju.

V občini Radlje ob Dravi pa je prekoračitev v adaptaciji hotela Kozjak.

Zagotovitev trajnih obratnih sredstev

Glede na stanje likvidnosti nekatere delovne organizacije ne morejo zadostiti potrebnim količinam trajnih obratnih sredstev. V regiji skupno primanjkuje 16,907.000 trajnih obratnih sredstev. Tem delovnim organizacijam so omejena tudi vlaganja v investicije, odobravanje posojil in oročanje sredstev. Po občinah v ta režim zapadejo naslednje delovne organizacije:

	Kritje v 000 din		
	Znesek prek.	lastna sred.	kredit
a) Rudniki svinca in topilnica Mežica	7,293.403	7,293	
b) Železarna Ravne	18,538.000	11,620	6,918
c) Lesna Slov. Gradec	5,869.400	2,631	3,238
d) Merx Celje, Radlje (Hotel Kozjak)	1,570.000	1,136	1,434
e) Splošna bolnišnica (int. oddelek)	5,300.000	5,300	—
f) Kor. zdravstveni dom — Zdravstveni dom Prevalje	1,401.000	1,401	—
SKUPAJ	39,971.803	28,381	11,590

Občina Dravograd: Kmetijska zadruga Dravograd

Občina Radlje ob Dravi: Lesna — TOZD Tovarna stavbnega pohištva

Lesna — TOZD Tovarna oken Podvelka, Kmetijska zadruga Podvelka, Okus Radlje ob Dravi, Pekarna Radlje ob Dravi, Komunalno podjetje Radlje ob Dravi
Občina Ravne na Koroškem: Železarna Ravne, TOZD TRO Prevalje, Koloniale Maribor, TOZD Ljudski magazin Prevalje,

Merx Celje, TOZD Merx Ravne, Merx Celje, TOZD Merx skupne službe Lesna, TOZD Tovarna pohištva Prevalje,

Gostinsko podjetje Peca Mežica, Obrtno podjetje Instalater Prevalje.

Občina Slovenj Gradec:

Lesna, Tovarna pohištva Pameče,

Lesna, TOZD skupne službe,

Lesna, TOZD Transport in servisi,

Kolinska Ljubljana, TOZD Slovenj Gradec,

Gostinsko podjetje Pohorje Slovenj Gradec.

Cene

Pri cenah je potrebna poglobljena in širša kritična ocena politike cen v okviru regije, ki so v pristojnosti občinskih skupščin, posebej pa cen internega obračunavanja v delovnih organizacijah. Cene, predvsem interne med TOZD z ozirom na reprod. material in finalizacijo, kakor tudi cene za reprod. material in finalne proizvode so v močnem razkoraku.

V okviru regije bo potrebno pristopiti k usklajevanju cen v komunalnih storitvah, maržah, stanarinah, cen obrtnih storitev in dimnikarskih storitev, cen storitev socialnih zavodov in socialnih storitev zasebnikov. Po objavi v dnevnem časopisju so se cene stanarin za m² največ dvignile v občini Ravne na Koroškem v primerjavi z letom 1974 z indeksom 149 %, nato sledi občina Radlje ob Dravi s 146 %, občina Dravograd s 141 % in občina Slovenj Gradec 125 %. V okviru Slovenije so občine sklenile sporazum o politiki zviševanja stanarin po katerem naj bi se stanarine zvišale le za 25 %. Tega procenta ni prekoračila le občina Slovenj Gradec.

Komunalne storitve naj bi se z ozirom na sporazum v letošnjem letu dvignile le za 17 %. Za vse občine nimamo konkretnih podatkov. Podatki o vodarini kažejo, da se je raba vode po m³ zvišala v občini Radlje in Ravne za 30 %, v občini Dravograd in Slovenj Gradec pa je ostala na istem nivoju kot v lanskem letu. V občini Ravne zatrjujejo, da so se stanarine v letošnjem letu dvignile le za 39 %.

Planiranje

Planiranje bo v bodoče eden izmed najvažnejših in temeljnih elementov za konstrukcijo nivoja naše družbe. Na podlagi srednjeročnih planov se bodo iz teh izvajale letne resolucije družbenega planiranja in preko okvira bilančnih pokazateljev se ne bo možno dogovarjati. Dolžni smo, da z aktivnim delom zagotovimo pravočasno in smiselno sestavljanje družbenih planov na vseh nivojih (KS, SIS, občine) tako, da bo planiranje stalna oblika dela in trajen delovni koncept za uresničevanje usklajenega dela in medsebojnega srečevanja interesov delavcev in občanov.

Poleg občinskih planov in planov KS in SIS, se je regija odločila, da se za naslednje 5-letno obdobje izdela srednjeročni plan z vsebino samoupravnih dogovorov, ki bodo v javnih razpravah in na nivoju družbenopolitičnih organizacij verifikirani.

Sklepi

družbenoekonomske komisije pri MS ZKS za Koroško, Slovenj Gradec.

V avgustu je komisija imela sestanek, kjer je bila obravnavana ocena akcij za uresničevanje politike stabilizacije gospodarstva v koroških občinah in sprejela naslednje sk l e p e :

1. Vse delovne organizacije, ki v I. polletju 1975 izkazujejo izgubo in tudi ostale, ki so se v sedanjih fazi vključile med de-

lovne organizacije, ki izkazujejo izgubo, naj kritično in realno ponovno ocenijo gospodarska gibanja na nivoju organizacij in aktivov ZKS in z vodilnimi delavci sestavijo pristop h konkretni akciji ter prav posebej ocenijo tudi osebno prizadevanje za izboljšavo stabilizacijskih in akcijskih programov, kar posebej velja za Lesno Slovenj Gradec in Rudnik Mežica.

2. Ekspozituram SDK v naših občinah predlagamo, da takoj, ko prejmejo periodične obračune od OZD, sestavijo informativno poročilo o gibanju gospodarstva (minimalni kazalci) ter jih pošljejo v pogled vsem družbenopolitičnim organizacijam v občinah in medobčinskim forumom. Regionalni ekonomski center na Ravnah in SDK pripravita izbor podatkov, tako da bi medobčinski organi bili sproti informirani o gibanju gospodarstva že nekaj dni po tem, ko delovne organizacije predložijo obračune.

3. V tovarni oken Podvelka je treba ponovno pregledati proizvodni program, z ozirom na to, da se izguba stalno zvišuje. Določiti je treba nevtralno komisijo (člani izven delovne organizacije), da preveri realnost pogodbenih odnosov in da oceno stabilizacijskih programov.

4. Priporočila se, da se po občinah racionalno organizirajo interesne skupnosti. Z ozirom na strokovne in administrativne službe bi lahko posamezne službe v okviru regije združevali.

Viri:

— Poročila koordinacijskih odborov za usmerjanje družbenopolitične aktivnosti za uresničevanje ciljev družbenoekonomske politike v letu 1975.

— Analiza poslovnega uspeha organizacij združenega dela za obdobje januar—junij 1975.

— Časopisne informacije.

— Informacije Kom. zavoda za zaposlovanje Velenje

— Sklepi MS ZKS za Koroško

Prof. Tone Golčer

Razvoj usmerjenega izobraževanja v občini Ravne na Koroškem in v koroški regiji

V sedanjem sistemu izobraževanja imenujemo usmerjeno izobraževanje srednje, višje in visoko šolstvo. Šolstvo, ki izobražuje za poklic na srednji stopnji, zajema dve-, tri-, in štiriletne šole. Direktni vpis v višje in visoke šole je sedaj mogoč le iz štiriletnih šol, kot so pri nas npr.: gimnazija, ekonomska šola, strojna in metalurška srednja tehniška šola in srednja medicinska šola. V regiji delujejo naslednje srednje šole: Gimnazija Ravne na Koroškem, Šolski center Ravne na Koroškem, Šolski center Slovenj Gradec, Izobraževalni center rudnika Mežica, Izobraževalni center Muta, ŠC - Šentjur - dislociran oddelek šole za kmetijstvo Muta, Izobraževalni center — Lesna — Slovenj Gradec.

Poleg teh šol in centrov delujejo v naši regiji še tri delavske univerze: Slovenj

Gradec, Ravne na Koroškem in Radlje ob Dravi.

Gimnazija Ravne na Koroškem vključuje tako kot vse ostale šole učence iz vseh štirih občin. Ima dve smeri — splošno in pedagoško. V eni izmeni se lahko šola v prostorih gimnazije maksimalno okoli 600 učencev. Telovadne prostore najema šola tako kot šolski center Ravne pri Parku telesne kulture. V šolskem letu se šola v gimnaziji splošne smeri 484 učencev, v gimnaziji pedagoške smeri pa 93 učencev. Ti učenci so razporejeni v 20 oddelkov. V gimnaziji poučuje 24 učiteljev z visoko izobrazbo, trije z višjo in trije s srednjo izobrazbo. Poleg tega poučujejo na šoli še 4 učitelji — zunanji sodelavci z visoko izobrazbo.

Šolski center Ravne na Koroškem ima v svoji sestavi šolo za specializirane de-

lavce (32 učencev), poklicno kovinarsko in metalurško šolo (268 učencev), tehniško šolo metalurške in strojne smeri (102 učenca) ter delovodsko šolo strojne in metalurške stroke. V eni izmeni se lahko šola v centru največ 430 učencev. V šolskem letu 1975/76 se šola v šolskem centru 368 učencev, ki so razporejeni v 18 oddelkov in 70 odraslih slušateljev, ki so razporejeni v dva oddelka. V centru poučuje 28 rednih učiteljev, od katerih jih ima 7 visoko izobrazbo ter 26 zunanjih sodelavcev.

V izobraževalnem centru rudnika Mežica deluje rudarska šola s 35 učenci. Poleg tega imajo v centru organizirane razne oblike izobraževanja odraslih. V centru poučuje 7 redno zaposlenih učiteljev in inštruktorjev ter 23 zunanjih sodelavcev. Center ima tudi dom učencev z 285 m² koristne površine.

Šolski center Slovenj Gradec ima v svoji sestavi ekonomsko šolo (360 učencev), šolo za prodajalce (382 učencev), zdravstveno šolo (130 učencev) in upravno administrativno šolo (32 učencev). Skupaj se torej šola v centru 905 učencev, ki so razporejeni v 30 oddelkov. Te učence poučuje 31 učiteljev, od katerih jih ima 19 visoko izobrazbo.

V občini Radlje ob Dravi se bodo sedanji dislocirani oddelki raznih šol še letos združili v šolski center. Sedaj deluje v občini Radlje poklicna kovinarska šola s 116 učenci ter šola za kmetovalce (31 učencev). Vsi navedeni učenci so razporejeni v pet oddelkov. Stalni učitelji so le trije, veliko pa je dovolj zunanjih sodelavcev. V občini Radlje ob Dravi deluje tudi izobraževalni center Lesna — Slovenj Gradec, ki v raznih oblikah izobražuje gozdne delavce in delavce lesne stroke.

V naši regiji bodo morale delovati vsaj tri dveletne srednje šole, ki bi bile samostojne ali pa v okviru šolskih centrov. Najbolje bi bilo, če bi dveletne srednje šole delovale v okviru šolskih centrov. V koroški regiji bi lahko začeli takoj z delom trije šolski centri, ki bi imeli v svojem sestavu dveletno srednjo šolo. Poleg tega pa bi izobraževali na II. fazi in imeli v sestavu tudi šole za specializirane delavce, delavske univerze in po potrebi tudi dislocirane enote višjih in visokih šol. V Dravogradu bi lahko v okviru osnovne šole delovala dveletna srednja šola.

Ti šolski centri za usmerjeno izobraževanje bi delovali:

1. V občini Ravne na Koroškem: Šolski center Ravne na Koroškem

V okviru šolskega centra Ravne na Koroškem bi naj delovale naslednje šole in dejavnosti:

A. Šola za specializirane delavce

v njej bi izobraževali:

a) poklice za kovinarsko in metalurško industrijo — 30 mest (talivec elektro peči, strojni kalupar, jedrar, žarilec valjanih profilov, žičar, strojni kovač...);

b) poklice za rudarsko in akumulatorsko industrijo — 50 mest (rudarski profili, izdelovalec akumulatorjev...).

B. Splošna dveletna srednja šola

V to šolo se bo vsako leto vpisalo okoli 360 učencev z uspešno dokončano osnovno šolo. Šola bo delovala v okviru I. faze usmerjenega izobraževanja in bo imela v obeh letnikih 24 oddelkov. V I. in v II. letniku bo intenzivno poklicno usmerjanje. Uspešno končana dveletna šola bo pogoj za vpis v šole na nivoju naslednjih faz izobraževanja.

C. Šole v okviru II. faze usmerjenega izobraževanja

V tej fazi bomo izobraževali učence za poklice na nivoju sedanjih šol za KV delavce in na nivoju štiriletnih srednjih šol.

1. Izobraževanje na nivoju sedanjih šol za KV delavce

a) kovinarski poklici — 120 mest vsako leto. Smeri: strojni ključavničar, strugar, rezkalec, brusilec, orodjar, kalivec, kovač, livar...;

b) metalurški poklici — 30 mest vsako leto. Smeri: topilec, valjavec...;

c) elektro-poklici — 30 mest vsako leto.

2. Izobraževanje na nivoju sedanjih štiriletnih srednjih šol

210 do 240 mest; smeri:

a) pedagoška smer — 2 oddelka (razredni pouk, predmetni pouk), po potrebi pa tudi 1 oddelek vzgojiteljske smeri;

b) »gimnazijska smer« — 3 oddelki (družbeno-jezikovni, prirodoslovni, fizikalno-matematično-računalniški);

c) strojni tehniki — 1 oddelek;

č) metalurški tehniki — 1 oddelek;

d) gradbeni tehniki — 1 oddelek — če bo potreba!

Č. Center za raziskovanje in izobraževanje

Center bi naj deloval v okviru ŠC — Ravne na Koroškem za celotno koroško

NEKAJ PODATKOV O SREDNJEM ŠOLSTVU V REGIJI (STANJE SEPTEMBER 1975)

NAZIV ŠOLE	Gimn. Ravne	Šol. c. Ravne	Izobr. c. Mežica	Šol. c. Slov. G.	Izobr. c. Muta
Leto izgradnje:	1954	1957	1971	1975	ni podatkov
Celotna površina:	3689	2593	357	2255	860
Učna površina s kabin. in delav.	1362	1328	269	1101	500
Štev. vseh učilnic	18	9	2	15	4
Štev. vseh delavnic	1	9	2	0	3
Štev. del. mest v del.	18	128	30	0	50
Štev. mest v 1. izmeni	600	430	70	480	200
Površina doma	0	0	285	0	0
Število ležišč	0	0	40	0	0
Število izrednih učiteljev in inštruktorjev	30	28	7	31	3
— visoka izobrazba	24	7	0	19	0
— višja izobrazba	3	12	2	8	3
— srednja izobrazba	3	10	5	4	0
Število zunanjih sodelavcev	4	26	23	ni podat.	24
Število učencev	574	368	35	905	147
Število smeri — šol	2	6	1	4	2
Število oddelkov	20	18	2	30	8

Da bi dosegli večjo uspešnost v poklicnem in drugem srednješolskem izobraževanju, bomo morali v naši regiji organizirati šolske centre za usmerjeno izobraževanje. Z organizacijo usmerjenega izobraževanja bomo šole približali neposrednim proizvajalcem ter tako dosegli, da se bodo delovne organizacije neposredno angažirale na področju vzgoje in izobraževanja. Kadrovske in materialne možnosti bodo večje in boljše izkoriščene, osip učencev se bo pa bistveno zmanjšal.

V srednjem šolstvu bomo torej v času 1976—1980 postopno prehajali na usmerjeno izobraževanje, ki bo pripomoglo k večji učinkovitosti, boljši kvaliteti, povečanemu obsegu dejavnosti in večji povezanosti s potrebami združenega dela. Zaradi tega bo potreben najbrž že v šolskem letu 1976/77 prehod na dvoletno srednjo šolo, ki bo osnova nadaljnega usmerjenega izobraževanja na nivoju srednjega, višjega in visokega šolstva. Prvi poskus je že začel delovati v šolskem letu 1975/76 na pe-

dagoškem oddelku gimnazije Ravne na Koroškem.

V tem petletnem obdobju bomo torej morali v naši regiji pripraviti materialne in kadrovske pogoje za realizacijo dveletne srednje šole. Dveletna srednja šola bo lahko delovala:

a) kot samostojna dveletna srednja šola,

b) kot prva dva letnika bodočih srednjih šol ali šolskih centrov,

c) kot nadaljevanje šolanja pri tistih osnovnih šolah, ki bi zato imele kadrovske in materialne pogoje.

Proti koncu tega petletnega obdobja pa bo že treba ustvariti materialne in kadrovske pogoje za drugo fazo usmerjenega izobraževanja, ki bo usmerila učence v poklice. Šolanje v tej fazi bo trajalo od 6 mesecev do treh let odvisno od fiziognomije določenega poklica. Tej fazi bo po letu 1980 sledila še tretja faza, ki bo zajela višje in visoko šolstvo. V letih 1980 do 1990 bo torej zaživel reformiran sistem usmerjenega izobraževanja v celoti.

regijo na nivoju III. faze izobraževanja. Vsebina dela centra bi bila:

a) center usmerja, organizira in pospešuje redno in izredno visokošolsko izobraževanje za tiste poklice, ki so v regiji deficitarni v okviru tistega šolskega centra, ki ima za ustrezno smer izobraževanja ustrezne materialne in kadrovske pogoje. Ti poklici so zlasti: učitelji razrednega pouka, strojni in metalurški inženirji, ekonomisti, pravniki...

2. Združuje raziskovalna jedra, organizira postdiplomsko izobraževanje in prireja seminarje za področja dejavnosti raziskovalnih jeder za aplikacijo dosežkov v praksi.

3. Organizira in koordinira sodelovanje domačih in tujih strokovnjakov na področjih dejavnosti raziskovalnih jeder.

4. Sodeluje pri izbiri tematike za diplomske, magistrske in doktorske naloge v skladu z regionalnimi potrebami in možnostmi.

5. Sodeluje z delovnimi organizacijami, s samoupravnimi interesnimi skupnostmi, visokimi šolami ter znanstveno raziskovalnimi institucijami pri oblikovanju raziskovalnih nalog in potreb po izobraževanju.

6. Organizira optimalno združevanje sredstev za financiranje nalog programa iz virov delovnih organizacij, samoupravnih interesnih in družbenopolitičnih skupnosti ter drugih institucij.

D. Delavska univerza

V okviru ŠC — bi naj delovala tudi delavska univerza, ki bi naj pripravljala seminarske in druge izobraževalne oblike predvsem na družbenoekonomskem, samoupravnem in ideološkem področju izobraževanja. Organizirala pa bi tudi druge oblike izobraževanja, ki so potrebne organizacijam združenega dela.

2. V občini Slovenj Gradec: Šolski center Slovenj Gradec

V okviru centra bi delovale naslednje šole:

A. Šola za specializirane delavce

B. Dveletna splošna srednja šola

V šolo se bo vsako leto vpisalo okoli 270 do 300 učencev (9 do 10 oddelkov). Šola bo delovala v okviru I. faze usmerjenega izobraževanja.

C. Šole v okviru II. faze usmerjenega izobraževanja bodo:

a) na nivoju sedanjih šol za KV delavce — šola za prodajalce — 60 mest — (2 oddelka skozi vse leto),

— šola za administrativne delavce — 30 mest — (1 oddelek skozi vse leto);

b) na nivoju sedanjih štiriletnih srednjih šol:

— ekonomska smer — 2 oddelka — 60 mest,

— administrativni tehnik — 1 oddelek — 30 mest,

— medicinski tehnik — 1 oddelek — 30 mest.

OBČASNO PA TUDI:

— komercialni tehnik — 1 oddelek,

— trgovski poslovodja — 1 oddelek.

Č. V okviru III. faze usmerjenega izobraževanja bi občasno delovala v sestavu centra Višja komercialna šola in druge šole, ki jih bo programiral šolski center skupaj s centrom za raziskovanje in izobraževanje — Ravne na Koroškem ob pomoči višjih šol.

D. Delavska univerza

V okviru ŠC — bi naj delovala tudi delavska univerza, ki bi naj pripravljala seminarske in druge izobraževalne oblike predvsem na družbenoekonomskem, samoupravnem in ideološkem področju izobraževanja. Organizirala pa bi tudi druge oblike izobraževanja, ki so potrebne organizacijam združenega dela.

3. V občini Radlje ob Dravi: Šolski center Radlje ob Dravi

V centru Radlje ob Dravi bi delovale naslednje šole:

A. šola za specializirane delavce:

V okviru te šole bi izobraževali naslednje profile: talivec elektro peči, strojni kalupar, jedrar, strojni kovač...

1 oddelek — 30 mest: konfekcijski krojilec, šivalec, likalec

1 oddelek — 30 mest: gozdarski in lesarski ozki profili.

B. Splošna dveletna šola

V to šolo se bo vsako leto vpisalo 230 do 260 učencev — 8 do 9 oddelkov.

C. Šole v okviru II. faze usmerjenega izobraževanja bodo

1. na nivoju sedanjih šol za KV delavce

a) kovinarski poklici: 60 mest — 2 oddelka. Profili: strojni ključavničar, strugar...

b) kmetijski poklici: 30 mest — 1 oddelek — profili: kmetovalec, gospodinja.

2. Na nivoju sedanjih štiriletnih srednjih šol: občasno 1 oddelek strojni tehnik (30 mest).

Č. Delavska univerza

V okviru šolskega centra bi naj delovala tudi delavska univerza, ki bi pripravljala seminarske in druge izobraževalne oblike predvsem na družbenoekonomskem, samoupravnem in ideološkem področju izobraževanja. Organizirala pa bi tudi druge oblike izobraževanja, ki so potrebne organizacijam združenega dela.

3. V občini Dravograd se bo vsako leto vključevalo v usmerjeno izobraževanje okoli 120 učencev. Šola bi lahko delovala v okviru sedanje osnovne šole, če bodo na razpolago prostori, materialni in kadrovske pogoji. Teh pogojev pa najbrž v začetku tega petletnega obdobja ne bo, zato se bo moralo okoli 60 učencev vključiti v usmerjeno izobraževanje na Ravnah, 30 v ŠC — Slovenj Gradec, 30 pa v ŠC Radlje ob Dravi.

Če bomo hoteli izvesti tako zastavljeno usmerjeno izobraževanje in si pridobiti kadre za naše potrebe, bomo morali tudi investirati v šolske objekte. Največ bodo morali investirati v izgradnjo v občini Radlje. Čimprej bodo morali zgraditi prostore za nov šolski center s telovadnimi objekti. Za to bodo potrebovali vsaj 30

milijonov dinarjev. Tudi na Ravnah bomo morali ob sedanjih šolah dograditi nekatere delavnice in druge učne objekte, da bomo kos zahtevam usmerjenega izobraževanja. V te namene bomo morali investirati vsaj 20 do 25 milijonov dinarjev. Prav tako bodo morali pri ŠC Slovenj Gradec postaviti nove delavnice za I. fazo usmerjenega izobraževanja ter dokončati telovadne objekte. Za to bo potrebnih najmanj 10 milijonov dinarjev.

Veliko težav bomo imeli s pridobivanjem novih kadrov. Največje težave pa bodo s profesorji matematike in fizike. Druge kadre bomo na Ravnah, če bomo imeli stanovanja, že nekako pridobili. Večje težave kot na Ravnah bodo imeli s pridobivanjem kadrov v Radljah, saj bo tam rasel nov šolski center in bodo morali vse kadre na novo pridobiti. Tudi šolski center Slovenj Gradec bo moral pridobiti vrsto novih učnih moči, če bo hotel zadostiti pogojem usmerjenega izobraževanja.

Tako bomo morali v regiji ustanoviti tri močne šolske centre za usmerjeno izobraževanje in to v občinah: Ravne na Koroškem, Radlje ob Dravi in Slovenj Gradec.

V občini Ravne na Koroškem bi se naj združili v nov šolski center za usmerjeno izobraževanje sedanji šolski center, gimnazija, izobraževalni center Mežica in delavska univerza. Tak center bo kadrovsko močnejši in bo imel sodobno organizacijo vzgojno-izobraževalnega dela. V njem bodo lahko delovale kadrovske močne strokovne službe kot npr.: služba za poklicno usmerjanje, kadrovsko-pravna služba, finančno-računovodska služba, knjižničarska in dokumentacijska služba, služba za vzdrževanje osnovnih sredstev in drobnega inventarja itd. Te službe bodo zahtevale strokovne kadre, ki jih doslej nobena posamezna šola ni mogla imeti. Z novo organizacijo kadrovske in materialno močnega šolskega centra za usmerjeno izobraževanje na Ravnah bomo lažje organizirali različne oblike usmerjenega izobraževanja za naše ljudi. Možnosti mladih pa bodo še vedno omejene na izbiro poklicev kovinarske, metalurške, elektro in rudarske stroke, na nekaj vrst profilov tehnikov in drugih poklicev štiriletnih srednjih šol. Če bodo poklicne želje mladih drugačne, bodo morali po končani dveletni srednji šoli po znanje v Slovenj Gradec, Maribor, Celje, Velenje in v Ljubljano.

Usmerjeno izobraževanje prinaša v organizacijo in v delo šolstva veliko novosti, ki bodo v prid mladim in družbi. Tako bodo ostali 9. in 10. leto šolanja učenci doma — v domači občini. To pa pomeni manj izdatkov za stanovanja, hrano in prevoze ter sprostitev kapacitet dijaških domov v mestih. Mladim odpira najkrajšo pot do izobrazbe za delo in jim pušča vedno odprta vrata za nadaljnje izobraževanje vse do najvišjega nivoja. Vrata mladim in tistim, ki se bodo želeli kasneje vključiti v izobraževanje bodo torej v sistemu usmerjenega izobraževanja vedno odprta. Združeno delo in družba, ki bosta omogočila delovanje usmerjenega izobraževanja, pa bosta imeli od njega velike koristi, saj bodo iz njega prihajali novi kadri, ki bodo obogatili naše delo in našo samoupravno družbeno stvarnost.

Peter Souvent, dipl. inž.

Nekaj besed ob rob srednjeročnemu programu za zaščito okolja

»Delovni ljudje in občani, organizacije združenega dela, družbenopolitične skupnosti in druge samoupravne organizacije in skupnosti imajo pravico in dolžnost zagotavljati pogoje za ohranitev in razvoj naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja, z namenom, da zagotovijo pogoje za delo, stanovanje, počitek, kulturo in rekreacijo, kakor tudi da preprečujejo zdravju škodljive posledice, ki nastanejo v proizvodnji, porabi in prometu.

Družbenopolitične skupnosti določajo s prostorskimi plani politiko urbanizacije, prostorskega urejanja in varstva človekovega okolja.

Posamezna krajinska območja in predmeti narave, značilnosti slovenske obale, rastlinski in živalski svet, območja, ki so namenjena za rekreacijo, morje in morska obala, reke, potoki, jezera in njihova obrežja, studenci in talna voda ter zrak so pod posebnim družbenim varstvom.

Ta 104. člen ustave Socialistične republike Slovenije, predvsem prva dva odstavka, ki široko opredeljujeta pravice in dolžnosti s področja zaščite okolja, ter načela družbenoekonomskega planiranja z ozirom na izdelave srednjeročnih programov, kjer so nosilci planiranja delavci ter občani, ki v TOZD, krajevnih skupnostih in samoupravnih interesnih skupnostih sprejemajo plane razvoja, sta bila vodilo izdelave regionalnega srednjeročnega programa s področja zaščite okolja.

Problemi onesnaženja okolja, predvsem zraka, vode in zemlje ter s tem neposredni vpliv na ljudi, živalstvo, rastlinstvo in druge materialne dobrine, so neposredno povezani z razvojem, lahko rečem celo s civilizacijo, saj sega človek z namenom, da si izboljša svoj standard, po tehničnih sredstvih, ki vplivajo na okolje. Kljub temu so nesmiselne parole, da tehnika oziroma razvoj (ali civilizacija) uničuje naravno okolje. Zato je nujno, da družbeni napredek povežemo s potrebo po zaščiti okolja, kar je skupek vseh ukrepov, ki so potrebni, da zagotovimo tako okolje, kakršno potrebuje človek za svoje zdravo življenje in da omejimo škodljive vplive na zrak, vodo, zemljo, rastlinstvo in živalstvo.

Pri tem smatram, da so zaščitni ukrepi posameznih onesnaževalcev, predvsem industrije, samo del širokih družbenih ukrepov, ki morajo zajeti celotno družbo, drugače ne bomo obvladali načetega naravnega ravnotežja. Zato igra pri tem veliko vlogo osveščenost nas vseh.

Pri pridobivanju, predelavi in uporabi vseh materialnih dobrin dobimo poleg koristnih produktov tudi nekoristne, ki so posledica surovin in tehnologije pridobivanja ter predelave ali uporabe. Pri tem moramo ločiti pridobivanje oziroma proizvodnjo ter predelavo od uporabe. Pri prvi skupini, to je pridobivanju in predelavi, lahko z izboljšanjem oziroma spremembo tehnologije ali z ustreznimi zaščitnimi ukrepi že omejimo skoraj vsako

onesnaževanje pod kritično mejo ali do meje, ki jih dopuščata trenutno stanje tehnologije ali sredstev za zaščito okolja. Drugače je pri uporabi teh dobrin, kjer v posameznih primerih ne moremo še ničesar storiti, oz. bi posledice lahko omilili s primerno osveščenostjo potrošnikov. To bi podkrepil z dvema primeroma, ki sta nam zelo blizu. Prvi je avtomobil, ki je po eni strani eden izmed meril standarda neke dežele, po drugi strani pa s svojimi izpušnimi plini, oziroma dodatkom svinčevega tetraetila bencinu eden hujših onesnaževalcev zraka. Žal še ni primernega avtomobilskega bencinskega motorja, ki bi lahko uporabljal bencine brez dodatka tetraetila, pri tem pa lahko izdelujemo svinčev tetraetil brez vsakih posledic za okolje. Drug tak primer pa je uporaba razne embalaže (polovinil klorid, polietilen), na primer lepih plastičnih vrečk, ki jih dobimo ob nakupu v trgovini. Pri tem je čisto človeško, da se bomo ob nakupu dveh enakih proizvodov v različnih trgovinah, od katerih bi ta proizvod v eni trgovini zavijali v papir, v drugi pa dali v plastično vrečko, odločili za vrečko. Izdelava take vrečke, od osnovne surovine do končnega izdelka, je v moderni tovarni

brez vsakega vpliva na okolje. Žal pa je ta vrečka neuničljiva in tako jih po uporabi lahko srečamo kot poseben »okras« povesod tam, do koder pride človek (spominimo se samo na »zastave« po vsaki malo večji vodi na vejah grmovja in drevja ob Meži ali drugih potokih in rekah!). Pa vendar je tudi to onesnaževanje okolja, in to čisto subjektivno, zaradi katerega pa se malo kdo razburja...

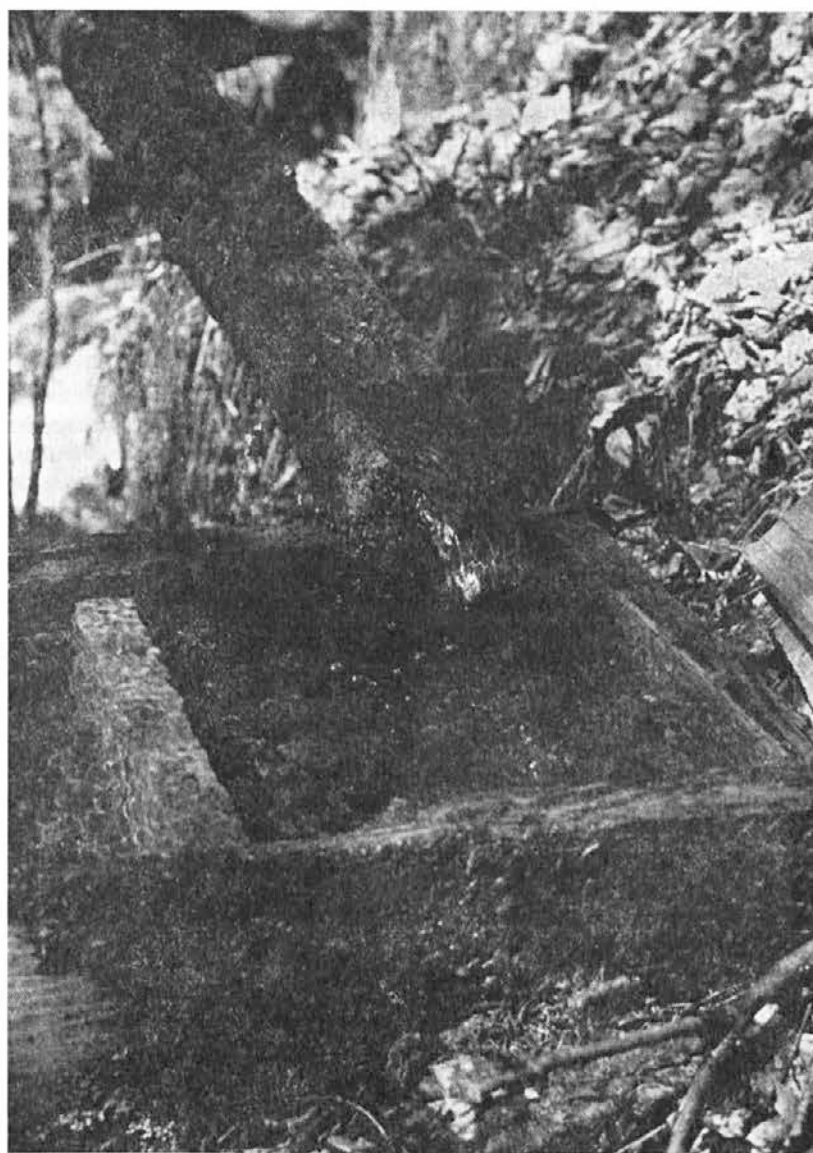
Ob upoštevanju vsega do sedaj napisanega smo srednjeročni program razdelili na 3 samostojne, vendar logično povezane točke:

1. ugotavljanje dejanskega stanja;
2. ukrepi in
3. vzgoja kot družbena intervencija v zaščiti okolja.

Pri tem bodo naloge TOZD, da ugotovijo dejanske vrste, količine in sočasnost onesnaževanja zraka, vode in zemlje ter že upoštevati razvoj teh TOZD po srednjeročnem programu. Krajevne skupnosti pa bodo morale ugotoviti vrste in količine komunalnih odpadkov, ki predvsem onesnažujejo vodo in zemljo (fekalije, smeti).

Posebno pozornost bo potrebno posvetiti raznim koristnim odpadkom tako v industriji kot v komunalni, saj se bomo morali vedno bolj zavedati koristnosti in pomena teh takozvanih »sekundarnih surovin« (papir, cunje, steklo in podobno), kar se pri nas obravnava še zelo površno.

Na osnovi kvalitativnih in kvantitativnih ugotovitev bomo lahko pristopili šele h konkretnim ukrepom, kar bo naloga

Varujmo naravo

Foto: V. Broman

ustreznih strokovnih služb. Kljub temu da je zaščita okolja nedeljiva celota, morajo biti v občini Ravne prvenstveno rešeni problemi onesnaževanja zraka po metalurških obratih Rudnika Mežica in Železarne Ravne, v občini Dravograd odplake klavnice, Tekstilne tovarne Otiški vrh in Tovarne iveric ter v Slovenjem Gradcu odplake Tovarne usnja. V vseh krajevnih skupnostih pa naj bi prvo uredili kanalizacijo, da bodo odplake pred izpustom v potoke ali reke mehansko in biološko očiščene v posebnih čistilnih napravah.

Prej sem že omenil »subjektivno« onesnaževanje okolja, ki je predvsem posledica pomanjkanja ustrezne kulture in neznanja. Zato bi morali že v vzgojno-varstvenih ustanovah in naprej v vseh šolah vzgajati, da »spadajo odpadki v koš«. Seveda morajo na tem področju odigrati veliko vlogo tudi starši, krajevne skupnosti in ostale družbenopolitične organizacije (zveza mladine, taborniki, RK itd.).

Časovni potek programa je razdeljen na 2 dela: do konca leta 1977 moramo ugotoviti dejansko stanje, do konca leta 1980 izdelati ustrezne programe. Morda se bo marsikomu zdelo to predolgo, tudi ni v skladu na primer z zakonom o varstvu zraka, kjer v 42. členu piše, da so roki za izdelavo sanacijskih programov 6 mesecev oziroma 1 leto. Vendar so to tako odgovorne in delikatne naloge, da vsako kampanjsko delo ne bi bilo umestno.

Samo po sebi je razumljivo, da velja celoten program za stanje, ki je danes v regiji. Pri vsaki novi investiciji, družbeni ali zasebni, je potrebno obstoječe zakone in načela iz programa že upoštevati.

Sedaj bi pa navedel še nekaj konkretnih težav, s katerimi se srečujemo v vsakdanjem življenju. Lahko bi dejal, da je vse to, kar sem napisal »teorija«, »praksa« pa je drugačna. Ker izhajam iz organizacije, ki onesnažuje predvsem zrak, bi se v nadaljevanju omejil samo na te probleme.

Metalurška podjetja predvsem onesnažujejo zrak s prahom in plinskimi komponentami, kar lahko že uspešno preprečimo z različnimi filtri. Opravka imamo z velikimi količinami in različnimi kemijskimi ter fizikalnimi lastnostmi plinov, zato predstavlja odločitev za način in velikost odpraševalne naprave često težko odločitev in veliko odgovornost, saj mora naprava uspešno delovati. Nabava takih naprav in tudi samo obratovanje je izredno drago in bodo stroški nabave, kot obratovanja čistilnih naprav direktno bremenili končni proizvod oziroma pri organizacijah združenega dela, katerih gospodarjenje je odvisno predvsem od mednarodnih gospodarskih gibanj, neposredno zmanjševalo dohodek. Tukaj bodo imele probleme predvsem starejše organizacije, ki s svojo tehnologijo delajo na robu rentabilnosti. Zato ponovno poudarjam, da skrb za zaščito okolja ne more biti samo problem organizacij združenega dela, ki onesnažuje povzročajo, ampak celotne družbe, saj vsi rabimo dobrine industrije in čisto okolje.

Velikih naprav za odpraševanje več 10.000 m³/h plinov v Jugoslaviji ne izdelujemo. Na svetu je sicer veliko proizvajalcev takih čistilnih naprav, vendar točno

vemo, da je malo takih, ki so zanesljivi in garantirajo delovanje in učinek. Temu primerno so drage, saj so žal posli za zaščito okolja že vse preveč skomercializirani. Če smo že enkrat rešili tehnološke probleme, se sedaj soočimo s finančnimi in administrativnimi. Brez obzira na visoke stroške nabave, katerih ne zmoremo sami, in carinskih ter uvoznih dajatev, od 26 do 32 %, je danes uvozni režim tak, da teh naprav ne moremo uvoziti. Do leta 1973 je bil uvoz prost. V uradnem listu SFRJ št. 45 z dne 16. 8. 1973 je izšel »Odlok o spremembah odloka o blagu, katerega izvoz in uvoz sta regulirana«, po katerem se je za naprave pod tarifno številko 84.18 »Centrifuge, stroji in aparati za filtriranje in čiščenje tekočin ali plinov«, tarifna podštevilka 2. »Drugo«, točka b. »stroji in naprave za filtriranje in čiščenje tekočin in plinov«, postavka 2. »stroji in naprave za čiščenje, mehčanje in regeneracijo zraka in plinov, nezadostno čistih ali onesnaženih pri predelavi, zgorevanju in uporabi« (sem so uvrščene naprave in sklopi naprav za čiščenje dimnih plinov), spremenil uvozni režim iz prostega uvoza na takozvani režim »DK« ali »devizna kvota«. To je omejena kvota deviznih sredstev za uvoz vsega blaga, ki je na režimu »DK« in to kvoto določi vsako leto Zvezna gospodarska zbornica.

Dodatno k temu pa je v zvezi z zadnjimi stabilizacijskimi ukrepi izšel v uradnem listu SFRJ št. 31 z dne 20. 6. 1975 »Odlok o blagu, ki se uvaža na podlagi posebnega soglasja«, katerega je praktično nemogoče

dobiti. In v tem odloku najdemo zopet naprave pod tarifno številko 84.18, z vsemi podštevilkami, točkami in postavkami iz prejšnjega odstavka...

Tako se danes zaenkrat končajo vse deklaracije, sklepi in priporočila raznih konferenc, simpozijev in javnih tribun o zaščiti okolja. Zato vodimo široko akcijo, katero z ostalimi prizadetimi delovnimi organizacijami s podobnimi problemi nekako koordinira Gospodarska zbornica Slovenije, da se:

1. spremeni uvozni režim;
2. ukine ali vsaj zniža carina in uvozne dajatve za naprave in sklope naprav za zaščito okolja;
- za merilne in kontrolne instrumente teh naprav;
- za instrumente za merjenje in kontrolo emisije ter imisije;
- za naprave in sklope naprav, ki služijo za odstranjevanje ali nadaljnjo predelavo v napravah za zaščito okolja ulovljenega prahu ali plinov, s čemer se prepreči ponovno onesnaževanje okolja in
3. kreditira vse pod točko 2. navedene naprave pod posebnimi pogoji (nižje obresti, daljše časovno obdobje odplačevanja).

Vendar se zaenkrat še ni nič premaknilo, odlok iz uradnega lista SFRJ št. 31/75 velja (zaenkrat) do 31. 12. 1975, predvidena sredstva za uvoz blaga po režimu »DK« pa pred marcem 1976 tudi ne bodo znana. Lahko samo upamo, da stabilizacijski in drugi ukrepi ne bodo preveč prizadeli zaščite okolja...

Jože Šater

Srednjeročni razvojni načrt telesne kulture v občini Ravne na Koroškem za obdobje 1976 – 1980

(Predlog)

UVOD:

Pri izdelavi srednjeročnega razvojnega načrta telesne kulture v občini Ravne na Koroškem smo upoštevali dokumente družbenopolitičnih organizacij o razvoju naše celotne družbe in še posebej telesne kulture, ustavi SFRJ in SR Slovenije ter usmeritev in dokumente telesnokulturne skupnosti Slovenije in telesnokulturne skupnosti Ravne na Koroškem. Načrt poleg tega upošteva dosedanje procese in stanje, ki so za telesno kulturo v občini značilni v sedanjem obdobju.

Osnovni vir usmeritve razvoja v predstojećem srednjeročnem obdobju je bil objavljen že v TEMELJNIH IZHODIŠČIH ZA SESTAVO RAZVOJA TELESNE KULTURE V OBČINI RAVNE NA KOROŠKEM ZA OBDOBJE 1976—1980, ki so bila objavljena v predlogu temeljnih izhodišč za sestavo družbenogospodarskega razvoja občine Ravne na Koroškem v obdobju 1976—1980 in ki jih je skupščina občine že sprejela.

V nadaljnjem postopku izpolnjevanja srednjeročnega načrta pri izdelavi kompleksnega razvojnega načrta občine Ravne

na Koroškem bo potrebno upoštevati razvojne dokumente, plane in programe organizacij združenega dela, krajevnih in drugih samoupravnih interesnih skupnosti. Zlasti bo to važno za mejna področja, ki so v našem razvojnem načrtu nakazana, morajo pa biti vključena v dokumente drugih organizacij ali skupnosti ali pa dobiti svoje mesto v njihovih in naših programskih dokumentih.

Pri tem moramo pripomniti, da naš načrt že zajema vse tiste postavke (zlasti objekte), ki so jih v svojih prvih osnutkih zapisale krajevne skupnosti.

Temeljito soočanje in enakopravno usklajevanje potreb in možnosti ter opredelitve realnih ciljev v srednjeročnih načrtih med vsemi nosilci planiranja razvoja v občini Ravne na Koroškem mora biti osnova za izdelavo in sklenitev samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov za zagotovitev materialne podlage in njihovo realizacijo.

Pri izdelavi našega načrta smo upoštevali tudi izhodišča za sestavo družbenogospodarskega načrta občine Ravne na Koroškem v obdobju 1976—1980, ki pri

II. poglavju pri razvoju družbenih služb ugotavlja, da bo treba dati v prihodnjem planskem obdobju prioriteto tistim vejam družbenih služb, ki vplivajo na krepitev vsestranske vitalne moči občine in med njimi je tudi telesna kultura.

I.

DOSEŽENA STOPNJA
TELESNOKULTURNEGA RAZVOJA

V srednjeročnem obdobju 1971—1975 so bili na telesnokulturnem področju doseženi pomembni rezultati. Pomembno za preteklo obdobje je tudi dejstvo, da so mnogo večjo pozornost kot doslej posvetile temu področju posebnega družbenega interesa, življenja in dela družbenopolitične organizacije, še zlasti SZDL, ZKS in ZMS oz. ZSMS, ki so sprejele tudi pomembna politična izhodišča o nadaljnji usmeritvi te dejavnosti pri nas.

Dosežene rezultate telesnokulturne dejavnosti lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

1. Z razvijanjem samoupravnih razmerij na drugih področjih družbenega življenja so se tudi na področju telesne kulture poglobljali novi samoupravni odnosi, ki na vsak način predstavljajo temelj za hitrejši in celovitejši razvoj telesne kulture. Z vključevanjem telesne kulture v samoupravne odnose in razmerja naše družbe nasploh je bil obenem postavljen v ospredje človek, njegovo zdravo udejstvovanje na najrazličnejših področjih te dejavnosti v skladu z njegovimi hotenji in interesi ter njegovo dejansko odločanje o programih in sredstvih v okviru samoupravne interesne telesnokulturne skupnosti.

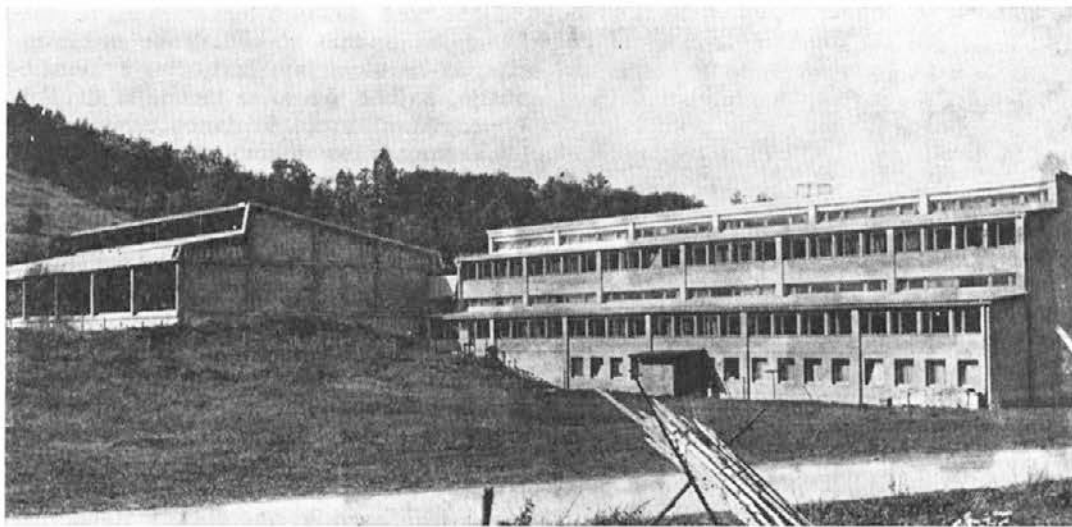
To je izredno velika pridobitev za telesno kulturo, utrjevanje teh odnosov pa je dolgoročna in trajna naloga celotnega področja telesne kulture.

2. Bistveni premiki na področju organiziranosti telesne kulture v širšem smislu in tudi v naši občini so pomembno vplivali na položaj telesne kulture v družbi. Ustanovitve samoupravne interesne skupnosti 26. 12. 1974 (prej je od 21. 6. 1973 delovala začasna skupnost) pomeni tisto kvaliteto, ki spreminja razmerja na tem področju v skladu s sprejeto novo ustavno usmeritvijo samoupravnih odnosov v naši družbi. Delegatska razmerja in odločanje pooblaščenih delegatov TOZD in KS na eni strani ter delegatov nosilcev telesno kulturne dejavnosti na drugi strani, pospešujejo samoupravne odnose in zagotavljajo nadaljnjo samoupravno organiziranost.

V skladu s sprejetimi političnimi izhodišči smo samoupravno organizirali tudi telesnokulturno sfero in 15. 4. 1975 ustanovili Zvezo telesnokulturnih organizacij (prej je delovala ObZTK), ki deluje na delegatski osnovi.

Uspešno dela občinski aktiv članov ZK, ki delajo v telesni kulturi, kakor tudi njegov sekretariat, v ustanavljanju pa so že (ponekod so že ustanovljeni) krajevni aktivni članov ZK, ki delajo v telesni kulturi s svojimi sekretariati, do konca leta 1975 pa bomo v vseh telesnokulturnih organizacijah, razen tam, kjer itak deluje sama mladina (npr. ŠSD) ustanovili aktivne ZSMS.

Zavzemati se moramo za hitrejšo uveljavitev novih odnosov v vseh naših te-

Telovadnica pri osnovni šoli raste

lesnokulturnih sredinah in prav tu pričakujemo veliko pomoč od aktivov ZK in ZSMS.

3. Z ustanovitvijo telesnokulturne skupnosti se je telesna kultura vključila v proces družbenega dogovarjanja in samoupravnega sporazumevanja o skupni porabi, v katerem je bila tej dejavnosti v naši občini zagotovljena gmotna osnova za nadaljnji razvoj, osnova za financiranje so postali programi, za katere uresničitev združujejo sredstva delovni ljudje in občani iz prispevka iz OD z družbenimi dogovori in samoupravnimi sporazumi.

S sredstvi v letu 1974 (0,8 % od bruto OD) in sredstvi v letu 1975 (0,6 % od bruto OD) smo lahko zadovoljili le osnovno dejavnost, saj se je moral vrhunski oz. tekmovalni šport na višjem nivoju (tekmovalne ekipe zlasti Fužinarja z Raven) dodatno financirati še iz drugih, samostojno pridobljenih sredstev, medtem ko je vprašanje sredstev za izgradnjo novih objektov še nadalje odprto vprašanje oz. ni vključeno v redno financiranje dejavnosti telesne kulture.

Opomniti velja, da je znižanje stopnje v letu 1975 nasproti dokaj realnemu startu (če izvajamo vrhunski šport, ki še naprej potrebuje dodatna sredstva) v letu 1974 zavrlo načrtovan razvoj dejavnosti v letu 1975, kar predvsem občutijo vsa društva in klubi s tekmovalnimi ekipami, ki tekmujejo v rednih, organiziranih in predpisanih tekmovanjih (odbojka, smučanje, nogomet itd.).

To stanje bo treba v naslednjem srednjeročnem obdobju urediti in zamujeno nadoknaditi.

4. Temeljno merilo uspešnosti telesnokulturne dejavnosti postaja število udeležencev, ki se stalno udeležujejo v eni izmed telesnokulturnih dejavnosti, zaradi tega je množično udeleževanje delovnih ljudi in občanov osnovna programska orientacija samoupravne telesne kulture v naši občini.

Kljub velikemu poudarku na množične akcije v zadnjih dveh letih, ki naj bi vplivale na osveščenost ljudi in ki so bile uspešno izvedene, seveda s stanjem še zdaleč ne moremo biti zadovoljni. Še vedno je tudi pri nas veliko kategorij prebivalstva, ki niso vključene v telesno vzgojo. Tudi veliko mladih je še, katere moramo šele pritegniti v redno udeleževanje na našem področju.

Tu je treba še veliko narediti na osveščenosti širokega kroga ljudi in odpraviti predvsem kadrovske primanjkljaje ter zagotoviti zadostno število objektov.

5. Ocenjo razvitosti in stanja telesne kulture v celoti v naši občini pa lahko strnemo v naslednjem:

— postopno se izboljšujejo pogoji za delo v vzgojnovarstvenih in vzgojnoizobraževalnih ustanovah (kadri, gradnja igrišč, ureditev vadbenih prostorov, sodelovanje v množičnih akcijah, šola v naravi itd.), dejavnost ŠSD se je povečala, v društva se vključuje vedno več učencev in dijakov, primanjkuje pa vaditeljskega kadra.

— zaradi vsesplošne propagande za rekreativno dejavnost zaposlenih se je povečala telesnokulturna dejavnost delavcev v organizacijah združenega dela, ki zadnje čase ni več orientirana samo na višja tekmovanja, ampak vedno bolj na medobratna srečanja, na srečanja med TOZD in v okviru kraja ter občine. Dobre rezultate dosega tudi redna rekreacijska vadba, ki je brez vsakih tekmovalnih ambicij ter služi zgolj razvedrilu in sproščenosti.

Problem pri tej dejavnosti pa je, da se vse prepočasi širi krog aktivnih v rekreativni vadbi in takih tekmovanjih ter da niso povsod dani pogoji za redno rekreativno vadbo in da primanjkuje amaterskih in profesionalnih kadrov.

— Krajevne skupnosti se po svojih zmožnostih postopno vključujejo v organizirano dejavnost, vendar pa bodo morale v smislu sprejetih stališč in odgovornosti, ki jo imajo KS za razvoj dejavnosti v skladu z Ustavo bolj jasno opredeliti svoje naloge pri razvoju telesne kulture in jih potem tudi izvajati, za kar bodo morale v prvi vrsti poskrbeti za primerne kadre.

— telesnokulturne organizacije so se v večini primerov v zadnjih dveh letih finančno okrepile, niso pa mogle v tem času nadomestiti vsega, kar je bilo zamujeno v preteklosti, ko je bila dejavnost v različnih sredinah odvisna od zelo skromne materialne podlage in se je zaradi tega komaj obdržala.

Prav zato moramo poudariti neenakomerno razvitost osnovne telesne vzgoje v naši občini, ki je v doglednem času zaradi objektivnih vzrokov ne bo možno spraviti na isti nivo.

Kljub temu pa moramo oceniti kot zelo pozitivno, da se krepijo društva zaselkov kot so ŠD Podpeca in aktiv ZSMS Reka,

da so se ustanovila nova društva, kot so strelska družina Lenart, taborniški odred Modri encijan na Prevaljah, Koroški košarkarski klub v Črni in alpinisti v vseh krajih naše občine ter da so prav vsa izmed 39 telesnokulturnih društev, in sicer:

ŠD FUŽINAR, RAVNE
NA KOROŠKEM
TVD PARTIZAN, RAVNE
NA KOROŠKEM
SD KNEZ PEPI, RAVNE
NA KOROŠKEM
PO KOROŠKI JEKLARJI, RAVNE
NA KOROŠKEM
PLANINSKO DRUŠTVO, RAVNE
NA KOROŠKEM
ALPINISTIČNI ODSEK,
RAVNE NA KOROŠKEM
AKTIV ZSMS REKA,
RAVNE NA KOROŠKEM
ŠSD GIMNAZIJA,
RAVNE NA KOROŠKEM
ŠSD ŠOLSKI CENTER,
RAVNE NA KOROŠKEM
ŠSD SAMORASTNIK POŠ,
RAVNE NA KOROŠKEM
ŠSD PIONIR, RAVNE NA KOROŠKEM
TVŠD KOROTAN, PREVALJE
SD LENART, PREVALJE
TO MODRI ENCIJAN, PREVALJE
PLANINSKO DRUŠTVO, PREVALJE
ALPINISTIČNA SEKCIJA, PREVALJE
ŠSD MLADOST, PREVALJE
TVD PARTIZAN, MEŽICA
NK AKOMULATOR, MEŽICA
ŠK RUDAR, MEŽICA
TO RUŠEVCA, MEŽICA
SD TONE OKROGAR—NESTL,
MEŽICA
PLANINSKO DRUŠTVO, MEŽICA
ALPINISTIČNA SEKCIJA, MEŽICA
TENIŠKI KLUB, MEŽICA
ŠSD ŠTALEKAR, MEŽICA
TVD PARTIZAN, ŽERJAV
TVD PARTIZAN,
ČRNA NA KOROŠKEM
SMUČARSKI KLUB, ČRNA NA
KOROŠKEM
NK PECA, ČRNA NA KOROŠKEM
SD MARKOVIČ KRISTL, ČRNA NA
KOROŠKEM
TO SIVI RUDARJI, ČRNA NA
KOROŠKEM
PLANINSKO DRUŠTVO, ČRNA NA
KOROŠKEM
ALPINISTIČNI ODSEK, ČRNA NA
KOROŠKEM
ŠSD OŠ, ČRNA NA KOROŠKEM
ŠD PARTIZAN, PODPECA
GORSKA REŠEVALNA SLUŽBA,
PREVALJE
KOROŠKI KOŠARKAŠKI KLUB,
ČRNA NA KOROŠKEM
KOROŠKI ATLETSKI KLUB,
RAVNE NA KOROŠKEM

s 5800 aktivnimi člani, ki se ukvarjajo s telovadbo, gimnastiko, taborništvom, planinstvom, alpinizmom, karatejem, plavanjem, alpskim smučanjem, smučarskim tekom, smučarskimi skoki, odbojko, roketom, nogometom, košarko, strelstvom, atletiko, kegljanjem, namiznim tenisom, tenisom, šahom in različnimi rekreacijskimi TRIM akcijami ter igrami, dejansko z rednim finansiranjem dobila osnovne, pa čeprav ponekod minimalne pogoje za delo in razvoj društvene dejavnosti.

Dejavnost naštetih organizacij je različna, saj imamo specializirane organizacije, ki se ukvarjajo izključno z množičnostjo, najbolj pa so se močnejša društva v preteklosti in se še danes usmerjajo v tako imenovani tekmovalni šport (tudi vrhunski), kjer so bili doseženi za našo dolino pomembni rezultati, saj smo v zadnjih 4 letih osvojili kar 42 državnih, 141 republiških in 3 balkanske naslove ter z ekipami in posamezniki zlasti v panogah plavanje, odbojka, namizni tenis, smučanje, atletika, kegljanje in šah v pogledu kvalitete že zdavnaj presegli regionalne okvire in dosegli ter ponekod tudi utrdili republiški in tudi že zvezni kvaliteten nivo. V istem obdobju so nas na olimpijskih igrah in svetovnih prvenstvih zastopali kar trije športniki — občani Raven na Koroškem, ki so se s svojimi rezultati v jugoslovanskem merilu izredno izkazali.

Prav tako moramo omeniti, da so društva samostojno ali v sodelovanju zaradi organizacijskih sposobnosti in izurjene sodniške službe pripravljena v večini panog prevzeti in uspešno izpeljati zahtevne prireditve republiškega, zveznega in tudi mednarodnega značaja, kar so v preteklosti že večkrat dokazala.

Zaradi možnosti načrtovanja programa in akcij v zvezi z rednim finansiranjem v zadnjih dveh letih so bili doseženi pomembni rezultati v množičnih akcijah, od katerih bi našli samo najpomembnejše.

— v letu 1974 se je naučilo plavati nad 550 otrok in 100 odraslih, letos pa jih je v plavalne tečaje vpisanih nad 800.

— akcije s kolesom po Mežiški dolini se je lani udeležilo nad 880, letos pa že nad 1100 občanov. Lani so prevladovali zlasti mladi, letos se je število znatno nagnilo v korist starejših,

— lani se je pohoda po poteh partizanske Ljubljane udeležilo 850, letos 1300 naših občanov,

— na tradicionalnem pohodu na Naravske ledine je lani sodelovalo 1800, letos že 2500 članov ŠSD iz naše občine,

— vsa ŠSD so izvedla telovadno akademijo v vseh krajih naše občine,

— TRIM plavanja se je lani udeležilo 650 plavalcev, letos že nad 800,

— organizirali smo tečaje za rekreatorje v delovnih organizacijah in sproti skrbeli za vzgojo kadrov v ŠSD in osnovnih telesnokulturnih društvih,

— Telesnokulturna skupnost je pri svojem delu iskala in tudi našla sodelovanje zlasti v vzgojo in izobraževanju, otroškimi varstvom, zdravstvom, mladino in drugimi družbenopolitičnimi organizacijami TOZD in skupščino občine.

Prav to sodelovanje je pospešilo ali pa omogočilo boljše in hitrejše izvedbo marsikatere akcije,

— v letu 1974 je bilo zagotovljenih telesni kulturi v naši občini iz prispevka iz osebne dohodka 2,773.948 din ali skupno z republiškim programom 3,148.600 din, letos pa načrtujemo, da bomo zbrali za naše občinske potrebe 2,966.000 din oz. skupaj z republiškim programom 3,366.000 din,

— v tem srednjeročnem obdobju smo s pomočjo JLA, delovnih kolektivov in udarniškega dela občanov zgradili:

6 TRIM stez (Pudgarsko, Podpeca, Črna, Mežica, Prevalje in Kotlje), ki so zelo dob-

ro obiskane, finansirali smo gradnjo igrišča v Reki, ograje na prevaljskem stadionu, igrišč v Mežici, večjega popravila telovadnice v Žerjavu, pomagali pri gradnji zimskega bazena v Črni, garderob na črnem stadionu in sofinansirali adaptacijo koč na Smrekovcu.

V istem časovnem obdobju so društva s pomočjo delovnih organizacij, ali pa delovne organizacije ali zavodi sami uredili koč na Grohatu, adaptirale koč na Ledinah, postavile vlečnico na Ošvenu, na Lešah in v Črni ter sedežnico na Prevaljah, zgradile telovadnico z zimskim bazenom pri Zavodu za delovno usposabljanje mladine v Črni, ravenski železarji pa so začeli graditi telovadnico pri osnovni šoli Ravne.

Kljub tem gradnjam smo v občutnem pomanjkanju zlasti s pokritimi objekti.

— koncem tekočega srednjeročnega obdobja smo se vključili v razreševanje ekonomičnejših tekmovalnih sistemov in sprejeli uveljavitev družbenega dogovora o statusu vrhunskih športnikov in pravilnik o amaterizmu,

— z letošnjim letom smo začeli bolj načrtno spremljati hotenja pri razvoju telesne kulture in z raznimi anketami v šolah, KS telesnokulturnih organizacijah in organizacijah združenega dela ugotavljati stanje in možnosti razvoja telesne kulture v posameznih sredinah,

— nadaljujemo tudi z objavljanjem naših problemov, dosežkov in z opisom dela po programih v Koroškem športu,

— o izvršitvi letnih (tudi polletnih) načrtov s kompletno bilanco točno poročamo zlasti delavcem v TOZD, prav tako sprejemamo vse načrte na osnovi predhodne razprave v TOZD, KS in TKO.

Pomebna novost v letu 1975 je ta, da sredstva na osnovi programov ne razdeljujemo več po društvih, ampak po panogah.

6. V rednih tekmovanjih društev se povežemo v slovenskem pa tudi jugoslovanskem telesnokulturnem prostoru. Dajamo iniciativno za regijske stike in veliko pozornost posvečamo stikom s koroškimi Slovenci, konkretno s slovensko gimnazijo v Celovcu. Z najboljšimi športniki in ekipami se tudi mednarodno udeležujemo.

II.

OSNOVNE SMERNICE IN CILJI RAZVOJA TELESNE KULTURE V SREDNJE-ROČNEM OBDOBJU 1976—1980

A) SAMOUPRAVLJANJE:

Krepili bomo samoupravljanje v vseh osnovnih celicah telesne kulture, njihovi asociaciji na občinskem nivoju in v sami telesnokulturni skupnosti, poglobljali delegatski sistem in se zavzemali za vsestransko vzgojo delegatov in delegacij v različnih sredinah telesne kulture, KS in TOZD. Zagotavljali bomo take odnose, da bo resnično prišlo do temeljnih razprav med delovnimi ljudmi, aktivnimi športniki in telesnokulturnimi funkcionarji o vseh važnejših vprašanjih, ki zadevajo načrtovanje in delo ter cilje telesne kulture.

Zato bomo v vseh osnovnih telesnokulturnih organizacijah na eni strani in KS in TOZD na drugi strani spodbujali resnična delegatska razmerja in poglobljene

samoupravne odnose znotraj članstva in delegacij in tako pripomogli k temu, da bodo v skupščini telesnokulturne skupnosti prišla do izraza res avtentična mišljenja delovnih ljudi in nosilcev telesnokulturne dejavnosti.

B) MNOŽIČNOST:

Posebno pozornost bomo posvetili vključevanju delovnih ljudi in občanov, zlasti otrok in mladine ter aktivnega prebivalstva v različne oblike telesne vzgoje, športne rekreacije, pa tudi vrhunškega športa v vzgojno-izobraževalnih ustanovah in šolskih športnih društvih, TOZD sindikalnih športnih aktivih ter v telesnokulturnih organizacijah in krajevnih skupnostih. Poleg organiziranih oblik udeleževanja bomo naše napore posvetili ustvarjanju pogojev in osveščanja delovnih ljudi in občanov za redno telesnokulturno udeleževanje v najrazličnejših spontanah oblikah. Tako se bo telesna kultura uveljavila kot nepogrešljiva sestavina celovitih pojavov življenja in dela delovnega človeka.

Na osnovi take dejavnosti bomo do konca srednjeročnega obdobja, to je do leta 1980 dosegli, da bo od celotnega prebivalstva aktivnih v telesni kulturi

30 % ALI 7600 OBČANOV

Pri tem moramo poudariti, da aktivnost v telesni kulturi ne pomeni zgolj članstvo v kakršnikoli telesnokulturni organizaciji, ampak resnično aktivnost, ki je pogojena z redno večkratredensko vadbo skozi vse leto.

Za uspešno vadbo bo treba ustanavljati v skladu s potrebami v različnih sredinah rekreacijske skupine, kot so npr.: prijatelji smučarskega teka, sekcije, klubi ali društva itd., ki se bodo ukvarjali zgolj z rekreacijsko dejavnostjo, samostojno ali v okviru že obstoječih ali na novo ustanovljenih društev TVD Partizan, ki bodo morala skupaj s krajevnimi komisijami in odborom za rekreacijo pri Zvezi telesnokulturnih organizacij v največji možni meri približati rekreacijsko dejavnost delovnemu človeku in vsem občanom.

Računamo, da bo leta 1980 že več krajevnih skupnosti in da bo treba povsod tam ustanoviti nova društva (Kotlje, Leše, itd.) in tudi pri vseh večjih delovnih organizacijah. Če pa upoštevamo, da se bodo nekateri sedaj obstoječi samostojni klubi, ki se ukvarjajo s tekmovalno dejavnostjo, združili v močnejša športna društva, potem lahko računamo, da bo v letu 1980 v naši občini

46 TELESNOKULTURNIH ORGANIZACIJ

C) KADRI:

Eden bistvenih dejavnikov za doseg množičnosti, znotraj nje pa tudi za uspešen razvoj vrhunškega športa, je usposabljanje novih in sprotno izobraževanje obstoječih že aktivnih strokovnih kadrov. Povečati moramo število amaterskih kadrov v telesnokulturnih organizacijah v delovnih organizacijah in v krajevnih skupnostih, na vsak način pa za zadovoljitev vseh potreb pri množični telesni kulturi in pri razvoju vrhunškega športa povečati tudi profesionalne strokovne kadre.

Obenem moramo urediti tudi status profesionalnih in amaterskih strokovnjakov.

D) OBJEKTI:

Pomanjkanje objektov in nujno potrebnih urejenih športnih površin, postavlja objektivne omejitve razvoju množične telesne kulture, zato bomo morali največje napore usmeriti v še intenzivnejše združevanje sredstev za te namene. Zlasti bomo morali pri reševanju tega problema tesno sodelovati tudi s samoupravnimi nosilci na drugih področjih družbenoekonomskega življenja. Predvsem bomo morali pri gradnji večjih objektov upoštevati potrebe namembnosti objekta za vzgojo in izobraževanje, športno rekreativno dejavnost in razvoj tekmovalnega oz. predvsem vrhunškega športa. Realno načrtovanje takih objektov je močno le na osnovi združevanja sredstev TOZD, krajevnega samoprispevka in zainteresiranih samoupravnih interesnih skupnosti. Pri manjših objektih pa bomo morali v veliko večji meri kot do sedaj vključiti udarniško delo športnikov in skupine občanov, katerim so ti objekti v prvi vrsti namenjeni.

V tem srednjeročnem obdobju moramo tudi zagotoviti prostorske možnosti za gradnjo potrebnih odprtih in zaprtih telesnokulturnih objektov.

E) SODELOVANJE Z ZAMEJSKIMI SLOVENCMI, REGIJO, DRUGIMI OBČINAMI IN REPUBLIKAMI, ZDOMCI IN SOSEDNIMI DEŽELAMI:

S sosednjimi občinami bomo sodelovali pri uveljavljanju najekonomičnejših tekmovalnih sistemov, skupnih akcijah in telesnokulturnih manifestacijah ter pri racionalni delitvi tekmovalnega oz. vrhunškega športa. Tudi v bodoče bomo sodelovali z zamejskimi Slovenci, zlasti s slovensko gimnazijo v Celovcu, z Železno županijo na Madžarskem in drugimi deželami. Kot doslej bomo tudi v bodoče široko odprti v naši republici z vrhunskimi športniki ter kvalitetnejšimi ekipami tudi v državi in mednarodnem merilu.

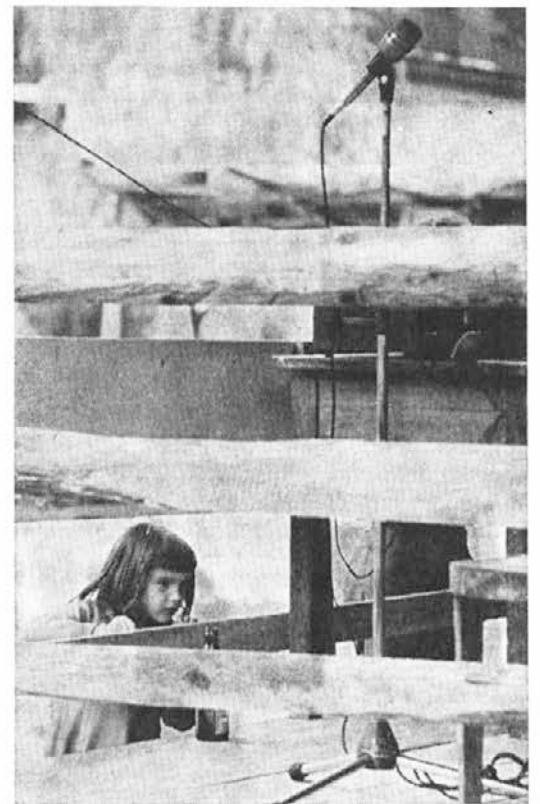
Moralnopolitično vlogo telesne kulture bomo uveljavili v celotnem slovenskem in jugoslovanskem telesnokulturnem prostoru in s tem prispevali tudi h krepitvi narodne zavesti zamejskih Slovencev in razvijanju bratstva in enotnosti narodov in narodnosti SFR Jugoslavije.

2. GLOBALNA KVANTITATIVNA PROJEKCIJA RAZVOJA TELESNE KULTURE 1976 — 1980:

Kvantitativna projekcija telesne kulture v naši občini je prikazana v tabeli: »Minimum kazalcev za telesnokulturno dejavnost v občini Ravne na Koroškem od leta 1947 — 1980«.

Opozoriti velja, da so planirana sredstva upoštevana **samo za redno dejavnost telesne kulture**, posebej pa smo označili ocenjeno vrednost potrebnih telesnokulturnih objektov, za gradnjo katerih bomo morali združiti sredstva iz posebnih sporazumov in prispevkov TOZD, krajevnih skupnosti, samoupravnih interesnih skupnosti in krajevnimi samoprispevki.

Poleg dohodkov in izdatkov vsebuje tabela naturalne in relativne podatke o številu članstva organizacij, tekmovanj in drugih podatkov o dejavnosti telesne kulture v naslednjem srednjeročnem obdobju.

Radovednost

III.

I. TELESNA KULTURA V SISTEMU VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

Telesna kultura na področju vzgoje in izobraževanja je izredno pomembna za razvoj telesne kulture v celoti. Predšolska in šolska telesna vzgoja predstavljata v pretežni meri prvo srečanje otrok in mladine s telesnokulturnim udeleževanjem. Prav tako temelji usmeritev v športno rekreacijo in vrhunski šport na telesni vzgoji v vzgojno varstvenih ustanovah in šolah.

Na področju telesnokulturnega udeleževanja predšolskih otrok bo potrebno v prihodnjem srednjeročnem obdobju zagotoviti:

— za vzgojiteljski kader v vzgojnovarstvenih ustanovah organizirati stalno strokovno izobraževanje za področje telesne vzgoje,

— izdelati materialne normative s katerimi bo mogoče zagotoviti ustrezne prostore in površine z opremo za izvajanje telesne vzgoje,

— v okviru krajevnih skupnosti je potrebno tesno sodelovanje šolskih športnih društev, šol, telesnovzgojnih društev Partizan in drugih telesnokulturnih organizacij.

Telesna kultura ima izredno pomembno vlogo v celodnevni šoli. Poleg tega pa bo potrebno zagotoviti optimalne, materialne in kadrovske pogoje tudi v vseh šolah, ki še nimajo pogojev za izvedbo celodnevni programov. Na področju telesnokulturnega udeleževanja mladine v šolah bo potrebno:

— v celodnevni osnovni šoli dosledno uveljaviti oblike telesnokulturnega udeleževanja, izdelati in sprejeti pedagoške in materialne normative za telesno vzgojo v celodnevni šoli,

— učencem v celodnevni šoli zagotoviti dnevno uro telesnokulturne aktivnosti,

**MINIMUM KAZALCEV ZA TELESNOKULTURNO DEJAVNOST V OBČINI RAVNE NA KOROŠKEM OD LETA
1974—1980 (izračun — 0,004 iz DP)**

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	indeks 80/75
1	2	3	4	5	6	7	8	9
	3,111.808,90	3,366.000,00	4,718.912,00	5,191.080,00	5,709.880,00	6,280.868,00	6,908.960,00	205
I. DOHODKI:								
— prispevek iz OD od gospod.	2,686.466,10	2,894.760,00	4,055.110,00	4,461.031,00	4,907.258,00	5,397.948,00	5,936.748,00	205
— prispevek iz OD od negospod.	425.342,80	471.240,00	663.802,00	730.049,00	802.622,00	882.920,00	972.212,00	205
— prispevek iz OD od občanov in civilno-pravnih oseb								
— prispevek iz OD zaposlenih pri zasebnih delodajalcih	34.372,20	35.400,00	42.462,00	46.719,00	51.388,00	56.520,00	62.172,00	176
— ostali prispevki								
— dohodki iz proračunov DPS								
— dohodki iz gospodarskih in negospodarskih OZD	700.000,00	800.000,00	804.000,00	832.000,00	1,062.000,00	1,102.000,00	1,200.000,00	150
— ostali dohodki	119.312,10	474.017,00						
DOHODKI SKUPAJ:	3,965.493,00	4,675.417,00	5,565.374,00	6,069.799,00	6,823.268,00	7,439.388,00	8,171.132,00	175
— ocenjena vrednost objektov	6,940.000,00	9,260.000,00	10,380.000,00	11,540.000,00	12,960.000,00	14,540.000,00	16,220.000,00	175
SKUPAJ:	10,905.493,00	13,935.417,00	15,945.374,00	17,609.799,00	19,783.268,00	21,979.388,00	24,391.132,00	175
II. IZDATKI:								
1. Izdatki iz razvoja množične telesno- kulturne dejavnosti skupaj:	501.130,35	752.000,00	940.000,00	1,010.000,00	1,140.000,00	1,310.000,00	1,590.000,00	211
od tega:								
— šolska tekmovanja	66.924,00	120.000,00	150.000,00	170.000,00	230.000,00	280.000,00	350.000,00	292
— druga tekmovanja	404.093,35	569.000,00	600.000,00	650.000,00	670.000,00	720.000,00	800.000,00	141
— telovadni rekviziti	30.113,00	63.000,00	190.000,00	190.000,00	240.000,00	310.000,00	440.000,00	698
2. Stroški vaditeljskega, organizacij- skega in administrativno-tehničnega kadra skupaj:	813.317,20	995.180,00	1,535.000,00	1,650.000,00	2,065.000,00	2,180.000,00	2,300.000,00	231
od tega:								
— osebni dohodki zaposlenih	150.240,00	150.240,00	230.000,00	310.000,00	390.000,00	470.000,00	560.000,00	373
— nagrade za amaterske delavce	631.488,10	784.940,00	1,200.000,00	1,200.000,00	1,500.000,00	1,500.000,00	1,500.000,00	191
— strokovno izpopolnjevanje kadrov	31.589,10	60.000,00	85.000,00	110.000,00	135.000,00	160.000,00	180.000,00	300
— štipendije			20.000,00	30.000,00	40.000,00	50.000,00	60.000,00	—
3. Investicije v a) športne objekte b) opremo	6,940.000,00 132.137,27	9,260.000,00 283.976,00	10,380.000,00 312.374,00	11,540.000,00 405.799,00	12,960.000,00 438.268,00	14,540.000,00 443.388,00	16,220.000,00 566.132,00	175 199
4. Izdatki za a) tekmovanja b) vrhunski šport	794.617,78 564.274,50	662.892,00 547.952,00	580.000,00 540.000,00	600.000,00 620.000,00	605.000,00 665.000,00	650.000,00 770.000,00	650.000,00 793.000,00	98 145
5. Izdatki za delo strok. služb in organov skupnosti	229.659,75	336.308,65	388.000,00	436.000,00	484.000,00	532.000,00	580.000,00	172
6. Izdatki za:								
— vzdrževanje objektov in opreme	430.000,00	530.000,00	700.000,00	700.000,00	700.000,00	750.000,00	812.000,00	153
— propagandno dejavnost	20.028,35	20.000,00	30.000,00	38.000,00	46.000,00	54.000,00	60.000,00	300
— izdvajanje v obvezno rezervo	30.000,00	69.108,35	80.000,00	90.000,00	100.000,00	110.000,00	120.000,00	174
7. Združ. sred. za potrebe telesno- kulturne dejav. rep. TKS	370.000,00	400.000,00	460.000,00	520.000,00	580.000,00	640.000,00	700.000,00	175
8. Ostali izdatki	80.327,80	78.000,00						
IZDATKI SKUPAJ:	10,905.493,00	13,935.417,00	15,945.374,00	17,609.799,00	19,783.268,00	21,979.388,00	24,391.132,00	175
IZDATKI SKUPAJ (brez objektov)	3,965.493,00	4,675.417,00	5,565.374,00	6,069.799,00	6,823.268,00	7,439.388,00	8,171.132,00	175
III. NATURALNI IN RELATIVNI PODATKI:								
1. Izdatki TKS za razvoj množične telesnokulturne dejavnosti na 1 preb.	20,37	30,45	37,90	40,56	45,51	51,88	62,60	206
2. Izdatki v investicije v:								
a) športne objekte na 1 prebivalca	282,1	374,9	418,5	462,5	516,3	575,8	638,6	170
b) opremo na 1 prebivalca	5,37	11,49	12,70	16,43	17,50	17,56	22,29	194
3. Izdatki za a) tekmovanja na 1 preb. b) vrhunski šport na 1 preb.	22,93 22,93	22,18 22,18	21,77 21,77	24,10 24,90	24,15 26,55	25,74 30,50	25,59 31,22	95 141
4. Štev. osn. org. za TK	37	39	41	43	44	45	46	118
5. Štev. aktivnih članov osn. org. za TK	5200	5800	6400	7000	7200	7400	7600	131
6. Štev. a) tekmovanj b) udeležencev	886 6350	870 6900	970 7400	1070 7900	1170 8400	1270 8900	1320 9200	152 133
7. Udel. sred. TKS po prisp. iz družb. sektorja v DP (brez objektov)	0,0036	0,0031	0,0040	0,0040	0,0040	0,0040	0,0040	129
8. Udel. obj. v sredstvih DP	0,0080	0,0080	0,0080	0,0080	0,0090	0,0090	0,0090	112
9. Štev. a) amaterskih kadrov b) profesionalni kadri	126 3	150 4	200 6	200 7	250 8	250 9	250 10	167 250

— v šolskem letu 1975/76 spremeniti način ocenjevanja,

— zagotoviti minimalni program zdravniških pregledov za učence,

— učencem osnovnih šol zagotoviti znanje plavanja in smučanja,

— sistem šolskih tekmovanj pedagoško in strokovno ovrednotiti ter ga prilagoditi novemu tekmovalnemu sistemu,

— ustanoviti šolsko športno društvo na Rudarskem šolskem centru v Mežici ter povečati število aktivnih udeležencev v vseh šolskih športnih društvih v občini ter tem društvom zagotoviti osnovne finančne in materialne možnosti za delo. Pridobi-

vati člane šolskih športnih društev tudi v podružničnih šolah.

Za izvajanje dejavnosti v šolskih športnih društvih obvezno vključiti amaterske strokovne kadre društev in klubov v KS.

Že pri obstoječem stanju v vzgojno izobraževalnih ustanovah je nujno potrebna kadrovska okrepitev za redno dejavnost telesne vzgoje in šolskih športnih društev. Zavzemamo se, da bi v srednjeročnem obdobju pridobili za poučevanje telesne vzgoje v vrtcih 4 ter za poučevanje telesne vzgoje od 3. razreda naprej 16 ali skupno 20 novih telesnokulturnih strokovnjakov, ki bi profesionalno opravljali svoje delo v navedenih ustanovah.

jati v delavski družini izven tovarniškega okolja, torej v kraju bivanja.

V srednjeročnem obdobju bomo postavili še trdnejšo organizacijsko vez med najmanjšo skupino, njeno sindikalno organizacijo in odbori za rekreacijo v temeljni organizaciji združenega dela preko organizacije združenega dela, profesionalnimi strokovnjaki za rekreacijsko dejavnost in specializiranimi organizacijami, ki se ukvarjajo z rekreacijsko dejavnostjo ter krajevnimi komisijami za rekreacijo ter odborom za rekreacijo pri Zvezi telesnokulturnih organizacij.

Za nadaljnji učinkoviti razvoj telesne kulture v organizacijah združenega dela je nujno potrebna krepitev in strokovno izpopolnjevanje amaterskih organizatorjev rekreacije v delovnih skupinah in sindikalnih organizacijah. Poleg tega pa moramo do leta 1980 uresničiti že v srednjeročnem razvojnem načrtu 1971—1975 postavljeno nalogo, da mora biti na vsakih 1000 delavcev zaposlen 1 profesionalni rekreator.

Če računamo na predvideno povečanje delovnih mest v naši občini, potem bi bila dinamika zaposlitve novih kadrov za rekreacijo v temeljnih organizacijah združenega dela naslednja:

Predlagamo naslednjo dinamiko namestitve novega kadra

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1976—1980	Skupaj
a) vrtci	—	1	1	1	1	—	4	4
b) šole	15	—	4	4	4	4	16	31
Skupaj:	15	1	5	5	5	4	20	35

S postopno namestitvijo novih kadrov bi uspeli v predšolskih ustanovah v veliko večji meri animirati otroke za telesno kulturo, v šoli pa zagotoviti strokovno delo že v tretjem razredu osnovne šole (sedaj je tako delo zagotovljeno šele s petim razredom) in se s tem lahko tudi postopoma pripravili na zahteve in potrebe v telesni kulturi v celodnevni šoli (ponekod planirajo strokovnjaki že v prvem razredu osnovne šole). Prav tako bi s temi kadri občutno okrepili strokovno delo v ŠSD;

no storilnost. Nosilci športne rekreacije v kraju morajo biti trdno povezani z vsemi dejavniki znotraj temeljne organizacije združenega dela. Rekreacijska dejavnost zaposlenih se mora v pretežni meri odvi-

1975	1976	1977	1978	1979	1980	1976—1980	Skupaj
1	1	2	3	2	2	10	11

V vseh temeljnih organizacijah združenega dela oz. organizacijah združenega dela bi naj na 1000 sodelavcev zaposlili

1 profesionalnega strokovnjaka, temeljne organizacije z manjšim številom sodelavcev pa naj bi združeno finansirale stro-

(Nosilec naloge: VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE)

2. ŠPORTNA REKREACIJA

Ena izmed poglavitnih nalog v naslednjem srednjeročnem obdobju je v osveščenosti vseh občanov o nujnosti rekreativne dejavnosti in o vlogi športne rekreacije za zdravje in dobro počutje delovnega človeka in vseh občanov. Zato bomo:

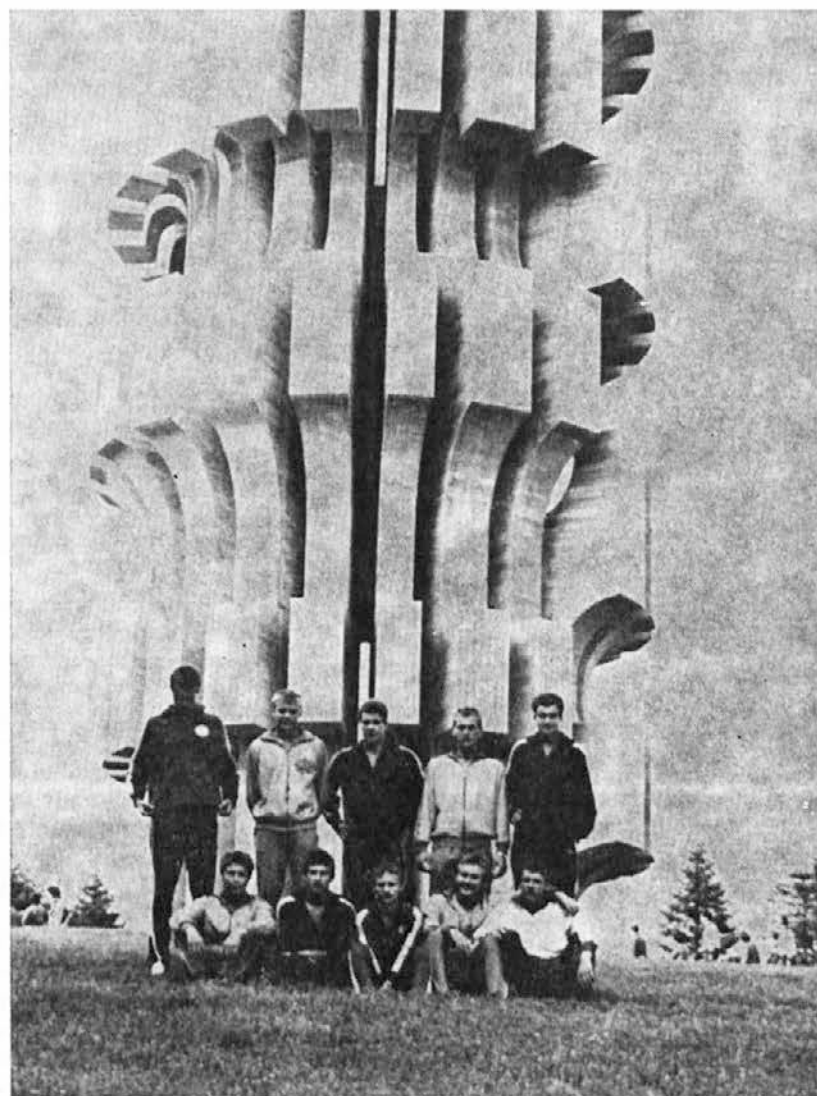
— med delovnimi ljudmi in občani z ustreznim propagandnim gradivom in množičnimi telesnokulturnimi akcijami kot so: »Vsi Slovenci tečemo, hodimo, kolesarimo, plavamo, ...« razvijali športno rekreativne navade. Zagotovili jim bomo možnosti za udeleževanje v najprimernejših oblikah za športno rekreacijo. Pri tem je potrebno voditi politiko določene finančne samoudeležbe udeležencev,

— vse oblike športne rekreacije se morajo odvijati v krajevnih skupnostih TOZD in vzgojnoizobraževalnih ustanovah na osnovi prej dogovorjenih programov in s tesnim sodelovanjem društev Partizan, planinskih društev, sindikalnih športnih aktivov, krajevnih komisij za rekreacijo in odbora za rekreacijo pri Zvezi telesnokulturnih organizacij.

2.1 Telesna kultura v združenem delu

Telesna kultura v temeljnih organizacijah združenega dela bo v obliki športne rekreacije razvila funkcijo odpravljanja negativnih vplivov, ki jih nosi s seboj vse bolj zahtevni specializirani in parcializirani delovni proces in s tem v obliki razvedrila pripomogla h krepitvi zdravja in moči ter vitalnosti ter s tem večala delov-

Pa smo res športniki — na 28. športnem prvenstvu JLA v Banja Luki je bilo kar deset Ravenčanov. Od leve proti desni stojijo: Marjan Ban (odbojka), Marjan Kolar (odbojka), Vlado Zavec (plavanje), Boštjan Oprešnik (rokomet), Drago Winkler (odbojka) — sedijo: Bojan Erženičnik (plavanje), Miro Brajnik (vojni višboj), Zvone Pečovnik (atletika), Janez Kolkalj (odbojka), Tevža Bavče (atletika)

kovnjaka, ki naj bi imel sedež v eni izmed temeljnih organizacij združenega dela ali pa na krajevni skupnosti, ki pokriva navedene temeljne organizacije združenega dela.

TOZD bodo morale poskrbeti za objekte, površine in opremo (rekreacijske centre) za izvedbo rekreativne dejavnosti svojih sodelavcev.

(Nosilec naloge: ZDRUŽENO DELO)

2.2 Telesna kultura v krajevni skupnosti

Razvoj telesne kulture v krajevni skupnosti mora izhajati iz spoznanja, da je treba v telesno kulturo zajeti slehernega delavca in občana v kraju bivanja pa tudi tiste kategorije prebivalstva (predšolski otroci, upokojeanci, gospodinje, itd.), ki še niso vključeni v telesnokulturno udejstvovanje. Športno rekreacijo v krajevni skupnosti je potrebno postaviti na trdne organizacijske in strokovne temelje. Uresničiti je potrebno naslednje:

— izdelati načrte izgradnje osnovnih telesnokulturnih objektov in površin,

— izdelati načrte rezervacij ustreznih površin in lokacij za telesnokulturno dejavnost, ki morajo biti upoštevani v urbanističnih planih občin,

— hišni sveti bodo zlasti v stanovanjskih soseskah na površinah s katerimi opravljajo, določili lokacije za telesnokulturno dejavnost predšolske in šolske mladine kot tudi odraslih občanov in jih opremili z osnovnimi rekviziti oz. napravami,

— v tem srednjeročnem načrtu vsaj v večjih krajevnih skupnostih ustanoviti centre za izposojanje športnih rekvizitov,

— kadrovske okrepiti nosilce telesnokulturnega delovanja, kot so: krajevne komisije za rekreacijo, planinska društva, društva tabornikov, društva TVD Partizan, društva prijateljev mladine.

(Nosilec naloge: KS)

2.3 Telesna kultura in turizem

V vseh turističnih središčih je potrebno v turistični ponudbi zagotoviti urejenost in pestrost telesnokulturnih objektov, omogočiti udejstvovanje v raznovrstnih športnih in drugem udejstvovanju: izletništvo, obisk planinskih postojank, plavanje, smučanje, kolesarjenje, lov, ribolov, in tako dalje.

Zelo pomemben pogoj za razvoj telesne kulture v turističnih središčih je dobra informativna in propagandna služba, urejene in dobro založene športne trgovine ter izposojevalnice opreme.

(Nosilec naloge: TURIZEM)

3. VRHUNSKI ŠPORT

Pomembno področje telesne kulture bo v naši občini še naprej tudi vrhunski šport, ki pa mora izvirati iz množične telesne kulture in bo pomemben dejavnik vzpodbude za vključevanje delovnih ljudi v telesnokulturno dejavnost.

Tudi pri razvoju te dejavnosti moramo upoštevati družbeno politične smernice, zlasti VII. kongres ZKS o telesni kulturi — resolucija: Boj za uveljavitev samoupravnih družbenoekonomskih in političnih odnosov ter vloga in naloga ZK, ki v svoji 24. točki med drugim pravi:

Zavzemamo se za uveljavljanje samoupravnih odnosov v telesni kulturi in za družbene razmere, ki bodo vsakemu delovnemu človeku in občanu zagotovile možnosti za redno sodelovanje v raznih oblikah telesne vzgoje, športne rekreacije.

V skladu s tako naravnostjo se zavzemamo za celovito telesno kulturo, ki naj kot eden izmed odločilnih dejavnikov spremlja človeka na vsej njegovi življenjski poti, za telesno kulturo, ki ji tudi šport in vrhunski dosežki niso tuji, ampak so vrh množične in kakovostne dejavnosti. Pri tem pa si bomo člani ZK posebej prizadevali, da bi izkoreninili nesocialistične in nesamoupravne pojave in odnose v naši telesni kulturi in športu ter zagotovili možnosti za doseganje tudi najvišjih dosežkov v športu.

Tudi SZDL se je opredelila do vrhunskega športa in zavzela stališče, da morajo tudi telesnokulturne skupnosti izdelati sodobnejše koncepte, se opredeliti za interese in temu primerne prioritete, programirati na daljše roke, se dogovoriti za gnotne možnosti, končno določiti in tudi v praksi uveljaviti status vrhunskega športa, razviti znanstveno raziskovalno in timsko delo, uveljaviti zgodnje usmerjanje, širiti kakovostni vrh in dopolniti tekmovalne sisteme.

Pri sodobnem koncipiranju vrhunskega športa nas v zvezi s splošnimi družbenopolitičnimi načeli kakor tudi v zvezi z dosedanjimi dosežki na tem področju, ki so vezani na določeno tradicijo, čakajo odgovorne naloge, ki jih moramo rešiti v predstojećem srednjeročnem obdobju. Predvsem bomo morali:

— zagotoviti najširšo bazo, iz katere se bodo razvijali vrhunski športi. Jedro te baze mora postati telesna kultura v šoli,

— točno določiti kaj za našo občino predstavlja vrhunski šport in se pri tem vključiti v splošno slovensko prizadevanje o razvoju in vrednosti vrhunskega športa v zvezi s pomembnostjo in razvrstitvijo panog v slovenskem, jugoslovanskem in tudi mednarodnem merilu,

— usposobiti zadostno število kvalitetnih strokovnih kadrov, ki bodo s selekcionirano populacijo športnikov dosegali vrhunske rezultate,

— izdelati strokovne študije, ki bodo osnova za programiranje procesa treniranja in kontrolo stopnje treniranosti,

— razviti odgovarjajoče oblike organiziranosti za odkrivanje in spremljanje razvoja talentiranih športnikov, skoncentrirati (integrirati) kvaliteto in ostro preseči z različnimi krajevnimi interesi pri razvoju vrhunskega športa, ki se mora skoncentrirati v občini (varianta: v regiji),

— zagotoviti tak status vrhunskih in perspektivnih športnikov, ki bo maksimalno omogočal doseganje vrhunskih rezultatov.

3.1 Prioritetna razvrstitev športnih panog

Za nadaljnji, načrtni in smotrnejši razvoj vrhunskega športa v naši občini bomo morali oblikovati tak koncept, ki bo skladen s širšimi družbenimi, najmanj slovenskimi cilji in materialnimi in drugimi možnostmi naše skupnosti. Zato bomo morali družbeni interes za vrhunski šport točno opredeliti s prednostno razvrstitvijo športnih panog, kar pomeni povsem različ-

čen obseg in trend vlaganj sredstev in naporov tiste športne panoge, ki jim bomo dali poseben pomen.

Do sedaj smo v naši občini dali prednost smučanju, odbojki, plavanju, namiznemu tenisu in v zadnjem času atletiki (izpadlo je kegljanje) na osnovi tradicije, doseženih rezultatov in pogojev dela.

Še v letu 1975 bomo morali preveriti upravičenost naše odločitve na podlagi kriterijev, ki bodo na osnovi javne razprave samoupravno sprejeti v slovenskem merilu. Razvrstitev športnih panog na osnovi teh kriterijev bo sestavni del srednjeročnega razvoja telesne kulture v naši občini.

Osnutek prednostne razvrstitve športnih panog na področju vrhunskega športa v SR Sloveniji zajema vse komponente za celovito in odgovorno odločitev o rešitvi vprašanja razvoja vrhunskega športa, iz katerega objavljamo le predlagane kategorije prioritete:

Prioriteta I

Prioriteta za zelo omejeno število športnih panog, ki jim z vidika značilnosti našega telesnokulturnega prostora pripada osrednje mesto oz. jim pripisujemo v tipični civilizaciji, ki je naša, značaj »osnovnih športov«. To so športi, ki jim je posebna pozornost naklonjena v večini dežel po svetu, še zlasti v Evropi. Zato je potrebno vnaprej pričakovati, da bo težko v njih dosegati vrhunski uspeh na kratek rok. V teh panogah bi zato morali zagotoviti dolgoročno orientacijo, široko osnovo selekcije, itd., skratka oblikovati koncept, ki bi opredeljeval naloge v najširšem smislu od baze do kvalitetnega vrha.

Prioriteta II

Prioriteta omejenemu številu »uspešnih panog«, torej tistih, v katerih je mogoče pričakovati rezultate (ali pa jih že imamo) v danih pogojih in v sorazmerno kratkem času. Konsekvence v tej točki bi se nanašale le na kvalitetni vrh, pogoje za zagotovitev uspešnega nastopanja tega vrha in le delno na obnavljanje tega vrha.

Prioriteta III

Prioriteta vrhunskim športnikom v športnih panogah, ki niso zajete v prioriteti I in II, konsekvence prioritete, bi se nanašale na konkretne pogoje treniranja in nastopanja teh posameznikov ter njihove življenjske pogoje.

Orientacija v točki I je dolgoročna, v točki II srednjeročna v točki III kratkoročna.

Naša občina kot izredno razvita v nekaterih panogah športa se bo morala aktivno vključiti v razpravo in sprejem vseh kriterijev za razvrstitev športnih panog ter se sprejeti razvrstitvi tudi podrediti, pa četudi bo to v nasprotju z miselnostjo nekaterih sredin.

Naša obveza je, da bomo v vseh sredinah omogočili vsestransko razpravo o razvrstitvi prioritetenih panog v Sloveniji in naša dolžnost je, da bomo v skladu s temi odločitvami opredelili prioriteto tudi v naši občini.

3.2 Tekmovalni sistemi

Poleg dogovora o prednostni razvrstitvi športnih panog glede na vrhunski šport je

ena izmed pomembnih nalog tega srednje-ročnega obdobja radikalna revizija tekmovalnih sistemov od osnovnih telesnokulturnih nosilcev pa do federacije. Dosedanje sisteme je potrebno spremeniti zlasti v tem smislu, da bodo

- bolj ekonomični,
- omogočili širšo tekmovalno dejavnost v občini in regiji,
- zagotovili možnosti tekmovalca na višji ravni resnično le tekmovalcem, ki so vsestransko pripravljani in ki imajo vrhunske dosežke.

Kakor za razvoj vrhunskega športa tako je v javni razpravi tudi predlog o novih tekmovalnih sistemih, iz katerega povzemamo naslednje bistvene elemente, ki so za tekmovalca v naši občini in tudi v koruški regiji odločilnega pomena, saj prinašajo novosti, katerim se bomo morali tudi prilagoditi.

Zlasti je za nas važna predlagana regionalna razdelitev v tekmovalnih sistemih, ki predvideva naslednje:

A) Sistem, ki zasleduje vrhunske dosežke:

Vzgojni razred

Sistem tekmovalnj se odvija v razredih, šolskih, medšolskih tekmovalnjah — vse na ravni občine. Tudi tekmovalca v tistih športnih panogah, kjer se dejavnost ne odvija v šoli so organizirana le do ravni občine.

Perspektivni razred (tekmovalci do približno 18. leta starosti selekcionirani iz vzgojnega razreda)

Sistem tekmovalnj v individualnih športnih panogah se odvija na območju regije, republike in federacije ter mednarodnem merilu, seveda s tem, da se sistem tekmovalnj progresivno oži, glede na višjo stopnjo tekmovalnj. V kolektivnih športnih panogah se sistem tekmovalnj zaključuje na področju regije (varianta: republike).

Vrhunski razred (selekcionirani športniki iz perspektivnega razreda).

Sistem tekmovalnj tako v individualnih, kot v kolektivnih športnih panogah zajema republiški, zvezni in mednarodni nivo, s tem, da se obratno kot v perspektivnem razredu več sistem tekmovalnj glede na višjo stopnjo.

B) Sistem, katerega poglobitveni namen je športna rekreacija s tekmovalnim udeleževanjem:

Rekreacijski razred

Sistem tekmovalnj zajema območje krajevne skupnosti, občine in v izjemnih primerih regije (republike).

Opredelitev do predlaganih tekmovalnih sistemov in načrtovanje občinskih (po možnosti tudi regijskih) sistemov tekmovalnj bo odgovorna naloga, saj je vodenje tekmovalnj povezano s kadri (sodniki), objekti in točno izdelanimi pravili, urniki, določevanjem delegatov, itd. Zato bomo morali v naši občini:

— utrditi in usposobiti komisije za posamezne športne panoge pri ustreznih odborih Zveze telesnokulturnih organizacij, da bomo sposobni voditi prej dogovorjena občinska in regijska tekmovalca.

(Za vsestransko obravnavo razvoja vrhunskega športa pod točko 3.3.1 in 3.2 je

potrebno detaljno poznavanje vseh dokumentov, ki jih je skupščina TKS SR Slovenije že dala v javno razpravo).

Nosilec naloge: TKS in ZTKO.

4. KADRI:

Šolanje kadrov in pedagoško delo predstavljata eno od prioritarnih nalog. V prihodnjem obdobju moramo zagotoviti številčno povečanje strokovnih kadrov v vseh profilih in stopnjah, izpopolnjevati že obstoječe strokovne kadre, obenem pa odpirati nova delovna mesta v osnovnih organizacijah (trenerji, vaditelji) in delovnih organizacijah ter KS (organizatorji rekreacije).

Ker smo o potrebi po povečanju kadrov v vzgojno izobraževalnih ustanovah in temeljnih organizacijah združenega dela pisali v ustreznih poglavjih, bomo tu obravnavali samo kadre, ki so potrebni za nemoteno delo v osnovnih telesnokulturnih organizacijah in na občinski ravni.

Za doseg zastavljenega cilja 7600 občanov aktivnih v telesni kulturi, ureditev in izvajanje tekmovalnih sistemov ter skladen razvoj vrhunskega športa, bomo morali od sedaj 150 aktivnih do leta 1980 imeti v naši občini

250 amaterskih kadrov

v osnovnih telesnokulturnih organizacijah, kar pomeni, da pride v poprečju 1 stro-

1975	1976	1977	1978	1979	1980	1976—1980	Skupaj
150	50	—	50	—	—	100	250

Tudi število profesionalnih kadrov se mora povečati. Ti kadri bi naj bili v vseh tistih panogah po eden v občini, v katerih bi gojili vrhunski šport in po eden na nivoju občine za redno telesno vzgojo in šolski šport, rekreacijsko dejavnost in

1975	1976	1977	1978	1979	1980	1976—1980	Skupaj
3 (4)	1	2	1	1	1	6	10

Poleg tega bo potrebno še:

— skleniti samoupravni sporazum o strokovnih in družbenih kriterijih za poklicno in amatersko opravljanje strokovnega dela v telesnokulturnih organizacijah,

— izdelati dolgoročen načrt kadrovskih potreb za delo na področju telesne kulture,

— vzporedno z ustaljenim šolanjem kadrov za telesno kulturo šolati in izpopolnjevati tudi kadre za športno medicino (zdravstvo),

— načrtno vzgajati in izpopolnjevati sodniški kader,

— načrtno vzgajati potreben amaterski kader za vodenje sekcij, klubov in osnovnih telesnokulturnih društev.

(Nosilec naloge: TKS)

5. OBJEKTI IN POVRŠINE:

Objekti so poleg kadrov ključnega pomena za nadaljnji razvoj celovite telesne kulture. Zato bo v naslednjem srednje-ročnem obdobju v naši občini potrebno:

— zagotoviti izdelavo normativov za

V zeleni dan

kovnjak na 30 aktivnih v telesni kulturi. Dinamika vzgoje tega kadra naj bi potekala kot sledi: (začetek strokovnega izobraževanja).

šport. Od sedanjih 3 (4) profesionalcev, bi morali priti v letu 1980 na

10 profesionalnih kadrov

z dinamiko namestitve:

1975	1976	1977	1978	1979	1980	1976—1980	Skupaj
3 (4)	1	2	1	1	1	6	10

telesnokulturno področje in rezervirati prostor v urbanističnih načrtih občine.

Potrebe po telesnokulturnih objektih v naši občini so zelo velike, saj pri gradnji istih zaostajamo. Po minimalnih normativih nam primanjkuje 400 m² pokritih koristnih in 50.000 m² nepokritih površin.

Na osnovi teh potreb smo naredili spisek objektov, ki naj bi jih v navedenem srednje-ročnem obdobju zgradili, začeli graditi ali vsaj pripravili ustrezno dokumentacijo.

Pregled vsebuje tudi vse tiste potrebe, ki so jih nakazale krajevne skupnosti v zvezi z izgradnjo telesnokulturnih objektov.

V naslednjem srednje-ročnem programu moramo:

— potrditi dinamiko izgradnje objektov,

— potrditi že sprejeto načelo, da so vsi objekti odprtega tipa in da morajo služiti šolski telesni vzgoji, rekreacijski dejavnosti in tekmovalnemu športu,

— vztrajati, da se nobena šola ne zgradi brez telovadnice.

Pri gradnji objektov pa moramo upoštevati:

— da lahko večje objekte gradimo le z zbranimi sredstvi iz posameznega prispevka in ostanka dohodka temeljnih organizacij združenega dela in iz samoprispevka občanov oz. z referendumskimi sredstvi ter da

— moramo ta sredstva po možnosti oplemenititi s sredstvi kreditnega sklada TKS, SRS,

— vse manjše objekte moramo graditi s pomočjo udarniškega dela zainteresiranih in to mora v občini Ravne na Koroškem postati stalna praksa (ki se je že v preteklosti dobro obnesla) pri gradnji manjših telesnokulturnih objektov,

— da v urbanistično ureditev naselij spadajo tudi primerna otroška igrišča, rekreacijske površine in zelenice.

Objektivno pomeni pregled zbrane podatke po naši skupnosti in KS in je torej realen prikaz nujno potrebnih objektov za načrtovan razvoj telesne kulture v naši občini. Zavedamo se, da so te potrebe velike in jih naenkrat ne bo možno zadostiti, na drugi strani pa prav te potrebe kažejo na dejstvo, da smo v preteklosti v naši občini premalo vlagali v objekte za vzgojo in izobraževanje rekreacijske dejavnosti zaposlenih in razvoj športa in da bomo morali v bodoče hitreje graditi in nadoknaditi zamujeno.

POTREBNI TELESNOKULTURNI OBJEKTI V OBDOBJU 1976—1980

A) POKRITI:	m ²	ocenjena vrednost
1. Telovadnica pri OŠ Ravne (40×20)	800	(10,000.000,00) 2,000.000,00
2. Telovadnica pri OŠ Mežica (40×20)	800	(9,000.000,00) 6,000.000,00
3. Telovadnica pri OŠ Črna (40×20)	800	(—207) 8,000.000,00
4. Telovadnica pri OŠ Javornik (40×20)	800	(—146) 8,000.000,00
5. 6—stezno kegljišče na Ravnah	500	4,300.000,00
6. 4—stezno kegljišče na Prevaljah	360	3,400.000,00
7. 2—stezno kegljišče v Mežici — adaptacija		500.000,00
8. Razširitev planinskih postojank		2,400.000,00
9. Ureditev TRIM kabinetov v Črni, Žerjavu, Mežici, Prevaljah in Ravnah (5)	150	3,000.000,00
10. Sanitarije in garderobe na stadionih v Črni, Mežici, na Prevaljah (3)		3,600.000,00
SKUPAJ:	3857	41,200.000,00
B) NEPOKRITI:	4000	3,000.000,00
1. Strelišče na Poljani (200×20)		
2. Igrišča (40×20) v Kotljah, Lešah, Poleni, Črni, Dobji vasi, St. Danielu, Lokovici, Mežici, Javorniku in Strojni (10)	8000	800.000,00
3. Sankaški progi na Lešah in v Kotljah (2)	1600	80.000,00
4. 50 in 90 m skakalnici v Črni (2)	400	900.000,00
5. Telovadišča in skakališča pri OŠ Črna	1200	80.000,00
6. TRIM stezi za smučarski tek (2)	1600	120.000,00
7. TRIM steza v Jazbini	2000	60.000,00
8. Atletska stadiona v Črni in Mežici (2)	4000	2,400.000,00
9. Olimpijski bazen na Ravnah (50×25) s prostorom za sončenje	5250	(1250) (4000) 7,500.000,00
10. Bazena za učenje plavanja v Žerjavu in na Ravnah (20×10) (2)	400	700.000,00
11. Otroška igrišča v vseh KS in večjih naseljih (20×5) (18)	1800	960.000,00
12. FILTRIRNE NAPRAVE IN UREDITEV kopališča v Mežici		1,000.000,00
13. Drsališča in kotalkališča v Črni, Žerjavu, na Ravnah in na Prevaljah (60×30) (4)	7200	600.000,00
14. Razširitev igrišč na prostoru pod železniško postajo na Prevaljah	1200	400.000,00
15. Minigolf na Ravnah in v Mežici (600×2) (2)	1200	800.000,00
16. Kolesarske steze na Ravnah, Prevaljah, v Mežici in Črni (4)	4000	800.000,00
17. Vlečnici na Ludranski vrh in Leše in smučišča (2)	800	(12.000) 2,500.000,00
18. Balinišča v Črni, Žerjavu, Mežici, Kotljah, na Prevaljah, in Ravnah (20×2) (6)	240	700.000,00
19. Projekt smučišča Peca		200.000,00
20. Projekt letna bazena Črna in Prevalje		440.000,00
21. Trim steze za tek (finen BAHN) (400×1) (4)	1600	400.000,00
SKUPAJ:	46.490	24,440.000,00

OCENJENA VREDNOST TELESNOKULTURNIH OBJEKTOV S PREDVIDENO GRADNJO PO LETIH

1974

A) POKRITI:

1. Začetek gradnje telovadnice pri OŠ Ravne	3,000.000,00
---	--------------

2. Koča na Grohatu in ostale adaptacije	1,500.000,00
3. Telovadnica in bazen v Črni	1,000.000,00

B) NEPOKRITI:

1. Igrišče v Mežici	80.000,00
2. Vlečnica na Prevaljah	860.000,00

3. Ostala dela (od Črne do Raven)	500.000,00
SKUPNO	6,940.000,00

1975

A) POKRITI:

1. Telovadnica pri OŠ Ravne	5,000.000,00
2. Telovadnica in bazen pri zavodu v Črni	1,000.000,00
3. Začetek del pri telovadnici v Mežici	3,000.000,00
4. Večje popravilo telovadnice v Žerjavu	100.000,00

B) NEPOKRITI:

1. Igrišče (40×20) v Reki	60.000,00
2. Ograja stadiona na Prevaljah	100.000,00
SKUPNO:	9,260.000,00

1976

A) POKRITI:

1. Telovadnica na Ravnah — dokončanje	2,000.000,00
2. Telovadnica v Mežici — dokončanje	6,000.000,00

B) NEPOKRITI:

1. Strelišče na Poljani — začetek	1,000.000,00
2. Igrišča (40×20) Kotlje, Leše, Polena, Črna (4)	320.000,00
3. Sankaški progi na Lešah in v Kotljah (2)	80.000,00
4. Obnova in dokončanje skakalnic v Črni	900.000,00
5. Telovadišča in skakališča pri OŠ Črna	80.000,00
SKUPNO:	10,380.000,00

1977

A) POKRITI:

1. 6—stezno kegljišče na Ravnah — začetek	2,000.000,00
2. Razširitev planinskih postojank	1,200.000,00

B) NEPOKRITI:

1. Igrišča (40×20) Dobja vas, St. Danijel, Lokovica, Mežica (4)	320.000,00
2. TRIM stezi za smučarski tek oz. turno smučanje (2)	120.000,00
3. TRIM steza v Jazbini	60.000,00
4. Atletska stadiona v Črni in Mežici — začetek (2)	400.000,00
5. Olimpijski bazen na Ravnah	4,500.000,00
6. Bazena za učenje plavanja Žerjav in Ravne (2)	700.000,00
7. Strelišče na Poljani — dokončanje	2,000.000,00
8. Otroška igrišča v Črni, Žerjavu, Mežici, na Prevaljah in Ravnah ter Kotljah	240.000,00
SKUPNO:	11,540.000,00

1978

A) POKRITI:

1. Telovadnica pri OŠ Črna — začetek	3,000.000,00
2. 6—stezno kegljišče — dokončanje	2,300.000,00
3. Kegljšče v Mežici — adaptacija	500.000,00

B) NEPOKRITI:

1. Olimpijski bazen — dokončanje	3,000.000,00
2. Filtrirne naprave in ureditev kopališča v Mežici	1,000.000,00
3. Igrišča (40×20) na Javorniku in Strojni (2)	160.000,00
4. Drsališča in kotalkališča v Črni, Žerjavu, na Ravnah in Prevaljah (4)	600.000,00
5. Razširitev igrišč pod postajo na Prevaljah	400.000,00
6. Atletska stadiona v Mežici in Črni — dokončanje	2,000.000,00
SKUPNO:	12,960.000,00

1979

A) POKRITI:

1. Telovadnica pri OŠ Črna — dokončanje	5,000.000,00
---	--------------

2. Kegljšče na Prevaljah — začetek del	1,300.000,00
3. Telovadnica na Javorniku — začetek del	4,000.000,00
4. Razširitev planinskih postojank	1,200.000,00

B) NEPOKRITI:

1. Minigolf na Ravnah in v Mežici (2)	800.000,00
2. Kolesarske steze na Ravnah, Prevaljah, v Mežici in Črni (4)	800.000,00
3. Otroška igrišča v večjih naseljih (6)	240.000,00
4. Vlečnica na Ludranski vrh in ureditev smučišč	1,200.000,00
SKUPNO:	14,540.000,00

1980

A) POKRITI:

1. Telovadnica na Javorniku — dokončanje	4,000.000,00
2. Kegljšče na Prevaljah — dokončanje	2,100.000,00
3. Garderobe in sanitarije na stadionih v Črni, Mežici in adaptacija na Prevaljah (3)	3,600.000,00
4. Ureditev TRIM kabinetov v obstoječih telovadnicah v Mežici, Črni, Zerjavu, na Prevaljah in Ravnah (5)	3,000.000,00

B) NEPOKRITI:

1. Balinišča v Črni, Zerjavu, na Prevaljah, Ravnah in v Kotljah (6)	700.000,00
2. Vlečnica na Leše in ureditev smučišč	1,300.000,00
3. Projekt za ureditev smučišč z žičnicami na Peci	200.000,00
4. Projekt za izgradnjo kopališč v Črni in na Prevaljah (2)	440.000,00
5. Otroška igrišča v večjih naseljih (12)	480.000,00
6. TRIM steze za tek (finnebahn) (4)	400.000,00
SKUPNO:	16,220.000,00

C) REKAPITULACIJA:

— leto 1974	6,940.000,00
— leto 1975	9,260.000,00
— leto 1976	10,380.000,00
— leto 1977	11,540.000,00
— leto 1978	12,960.000,00
— leto 1979	14,540.000,00
— leto 1980	16,220.000,00
SKUPNO:	81,840.000,00
— obdobje 1976—1980	65,640.000,00

6. RAZISKOVALNO DELO IN DOKUMENTACIJA

Ker tudi telesna kultura kot zelo pomembna oblika človekovega udejstvovanja vse bolj terja tehten in raziskovalen pristop pri reševanju konceptijskih in konkretnih vprašanj se bomo po naših možnostih vključili in sodelovali v tistih slovenskih (tudi občinskih) raziskavah, ki nam bodo neposredno služile pri našem načrtovanju in delu v telesni kulturi.

O tem bo treba sprejeti načrt sodelovanja.

(Nosilec naloge: TKS)

7. ZDRAVSTVENO VARSTVO

Zdravstveno varstvo delovnih ljudi in občanov postaja vse pomembnejši pogoj za njihovo udejstvovanje v telesni kulturi.

Zato bomo morali v naši občini zagotoviti brezhibno delovanje športne ambulante na osnovi ustrezne materialne podlage in zadostnega števila ustreznih kadrov.

(Nosilec naloge: ZDRAVSTVO)

8. ZALOŽNIŠTVO

Informiranje delovnih ljudi in občanov o dejavnosti telesne kulture je naša dol-

žnost in odgovornost. Zato bomo tudi v bodoče z občasnimi informacijami zadostili tem potrebam, založili pa bomo vedno vsaj 1-krat letno naše glasilo Koroški šport.

(Nosilec naloge: TKS)

9. DOGOVARJANJE O RAZVOJU TELESNE KULTURE

Samoupravna organiziranost telesne kulture, še zlasti pa ustanovitev samoupravnih interesnih telesnokulturnih skupnosti postavlja nadaljnje sodelovanje na vseh nivojih.

Za našo občino je zanimiva cela vrsta vprašanj od skupnega šolanja in izpopolnjevanja kadra in organizacij tekmovalnih sistemov do opredelitve o centrih za razvoj vrhunškega športa v okviru regije, zato bomo prevzeli iniciativo za razreševanje teh vprašanj, ki bodo pa seveda lahko rešljiva le na osnovi plodnega sodelovanja in trdnih družbeno verificiranih dogovorov.

Vključili se bomo tudi v aktivno sodelovanje v republiki (in federaciji).

(Nosilec naloge: TKS)

10. ORGANIZIRANOST NOSILCEV TELESNOKULTURNE DEJAVNOSTI

V začetku tega srednjeročnega obdobja bomo proučili in uskladili organiziranost telesnokulturne dejavnosti na osnovi ciljev

- samoupravljanja,
- funkcionalnosti in
- ekonomičnosti.

V sklopu te problematike bomo proučili zlasti naslednja vprašanja:

— vlogo, pomen, obsežnost, smotrnost in vsestranost telesnokulturne dejavnosti v ŠSD,

— možnost čimprejšnjega ustanavljanja posebnih društev (sindikalskih in delavskih) v temeljnih organizacijah združenega dela, centrih za telesnokulturno dejavnost v krajevnih skupnostih, aktivov in drugih oblik organiziranosti v stanovanjskih naseljih in soseskah, smotrnost in namen teh organizacij,

— vsestransko delovanje, namen in cilje vseh organizacij za telesno kulturo z jasno delitvijo dela po posameznih področjih (rekreacija, telesna vzgoja, tekmovalni in vrhunski šport),

— vsebino in možnost dela športnih društev v specializiranih organizacijah (SLO) ter drugih oblikah.

Poleg teh vprašanj bo treba proučiti tudi učinkovitost in smotrnost povezovanja na eni strani samih dejavnikov telesne kulture (ZTKO v občini, RSO in ZTKOS v republiki) ter samoupravnih skupnosti oz. njihovo medsebojno sodelovanje.

(Nosilec naloge: TKS in ZTKO)

MATERIALNI POGOJI IN UKREPI ZA REALIZACIJO SREDNJEROČNEGA PLANA

Podlago za realizacijo srednjeročnega plana predstavljajo združena sredstva na podlagi samoupravnih sporazumov delovnih ljudi. Poleg tega bomo morali, kot je

že poudarjeno, za nekatere posebne naloge, zlasti pa za investicije, še posebej združevati sredstva na podlagi neposrednega sporazumevanja delovnih ljudi v temeljnih organizacijah združenega dela in krajevnih skupnostih. Zapisali smo že, da bo nekatere naloge (kot dosedaj) možno uresničiti ob neposrednem angažiranju delovnih ljudi — zlasti aktivnih v telesni kulturi — v obliki prostovoljnega dela.

Če obravnavamo samo redno dejavnost, potem ponovno poudarjamo, da je planiran hitrejši trend razvoja po deležu.

0,004 % OD DRUŽBENEGA PROIZVODA

(če pa ne bo možno sredstva združevati po DP, predvidevamo stopnjo 0,8 % od brutto OD — isto kot leta 1974)

Zavedamo se, da je gradnja zlasti večjih objektov za telesno kulturo odvisna predvsem od gospodarske moči občine, od ustvarjenega dohodka temeljnih organizacij združenega dela, torej od skupnih naporov, katerim pa lahko prava, načrtovana telesna kultura bistveno pomaga v končni fazi v obliki zdravih, vitalnih in delovno sposobnih in produktivnih delovnih ljudi. To vzročno zvezo ne kaže zanemariti.

Vrsta dejavnosti na telesnokulturnem področju se prepleta z dejavnostjo v drugih sferah našega življenja, zato bo potrebno z ustreznimi nosilci (o šolskih športnih društvih z izobraževalno skupnostjo, o športnih ambulantah z zdravstveno skupnostjo itd.) podpisati posebne družbene dogovore in samoupravne sporazume.

(Nosilec naloge: TKS)

ZAKLJUČEK:

Po javni razpravi in sprejetju srednjeročnega načrta razvoja telesne kulture mora telesnokulturna skupnost skupaj z zvezo telesnokulturnih organizacij izdelati detajlne letne delovne načrte, sproti spremljati njihovo izvajanje in o rezultatih vsaj 2-krat letno proročati preko delegacij temeljnim organizacijam združenega dela, krajevnim skupnostim in telesnokulturnim organizacijam.

Telesnokulturne organizacije se bodo morale s svojimi neposrednimi kratkoročnimi in srednjeročnimi programi usklajevati s hotenjem telesne kulture v občini (regiji) obravnavanimi in sprejetimi v zvezi telesnokulturnih organizacij in verificiranimi v skupščini telesnokulturne skupnosti, vključiti v vsesplošno prizadevanje za realizacijo postavljenega načrta srednjeročnega razvoja.

Prvi pogoj za izvajanje in finansiranje dejavnosti v vseh sredinah so lahko izključno samo družbeno potrjeni in v skupščini telesnokulturne skupnosti sprejeti programi.

Ta predlog srednjeročnega načrta je po javni razpravi v delegacijah TOZD, KS in TKO že sprejela skupščina TKS Ravne in pomeni verificiran dokument telesnokulturne skupnosti in podlaga za razpravo in usklajevanje z drugimi skupnostmi in organizacijami združenega dela.

Uresničevanje sklepov in naloge

23. oktobra 1975 je bila v hotelu Peca v Mežici seja občinske konference SZDL.

Uvodoma je tov. Marjan Vončina podal informacijo o aktualnih vprašanih razvoja krajevne skupnosti Mežica. Povzemamo bistvene točke: število prebivalstva se že nekaj let ne spreminja. Gradnja stanovanj poteka počasi. Glede na to, da je samo 4,3 odst. kmečkega prebivalstva, je odstotek zaposlenih premajhen, saj znaša ta samo 39,5 odst. Eden vzrokov je ta, da ni delovnih mest, kjer bi zaposlili ženske. Razvoj turizma pospešuje sodobno urejen hotel in žičnica. Preko samoupravnih sporazumov so dosegli finančno podlago, s katero lahko realizirajo program svoje krajevne skupnosti.

Poročilo o uresničevanju sklepov OK, delu predsedstva, Izvršnega odbora in drugih organov OK SZDL je pripravil sekretar OK SZDL Filip Jelen.

Izvrševanje sklepov

Na drugi seji OK SZDL smo sprejeli program dela naše organizacije in ga dopolnili z vsemi pripombami, ki smo jih sprejeli med razpravo.

Na konferenci smo se dogovorili tudi o tem, da bomo opozorili republiško konferenco SZDL o perečih problemih obmejnega območja. V dopisu smo jih obvestili o nevdržni založenosti obmejnega področja z gradbenim materialom, predvsem cementom in nepotrebnim uvozom male kmetijske tehnike iz sosednje Avstrije.

Delo predsedstva OK SZDL

Na sejah predsedstva smo razpravljali o temah, ki so zapisane v programu in o vseh vprašanih, ki so se sproti pojavljala.

Na tretji seji predsedstva so pri ocenjevanju ekonomske situacije v občini opozorili na doslednost uresničevanja programa iz referendumskih sredstev, na doslednost pri uresničevanju programa komunalnih del.

Predsedstvo OK SZDL je razpravljalo o rezultatih planiranja v TOZD, KS in SIS. Menijo, da moramo srednjeročne planske prilagoditi stabilizacijskim težnjam v vseh temeljnih samoupravnih skupnostih. Izvršnemu odboru OK SZDL je predsedstvo predlagalo, da izdela program javnih razprav o planu, ki bo izdelan v okviru občine in SRS.

Dogovorili so se, da je treba takoj pristopiti k dopolnjevanju statuta naše občine v tistih poglavjih, kjer je nedorečen ali pa se je opredelitev spremenila.

Predsedstvo je podprlo ustanovitev medobčinskega sveta SZDL za koroško regijo.

Dogovorili so se še za sodelovanje z zamejstvom in ustanovitev koordinacijskega odbora za mednarodne odnose.

Na četrti seji predsedstva, ki so jo posvetili akciji za stabilizacijo so ugotovili naslednje probleme:

— Akcijski programi so izdelani po različnih kriterijih prikazovanja podatkov, zato bi bilo dobro pripraviti skupne pokazatelje kot podlago za vse, ki se vključujejo v stabilizacijo.

— Vse TOZD, KS in SIS, ki še niso sestavile akcijskih programov, morajo to storiti takoj.

— V vseh temeljnih samoupravnih skupnostih, kjer prekoračujejo izplačevanje osebnih dohodkov nad dovoljenim z resolucijo, in to ni posledica višje produktivnosti, naj to skušajo uskladiti.

— V vseh temeljnih samoupravnih skupnostih morajo oceniti svoje začete ali pa nameravane investicije.

Ocenili smo, da je prva faza akcije dobro uspela in da je koordinacijski odbor za stabilizacijo pri OK SZDL svoje delo dobro opravil.

Peto sejo predsedstva smo posvetili problemu družbenopolitičnega usposabljanja delovnih ljudi in občanov in politični organiziranosti mladih v naši občini. Posebej smo se pogovarjali o šoli za delegate in se dogovorili, da bomo ustanovitev te šole podprli v vseh sredinah družbenega življenja in da bo to šolo obiskoval sleherni delegat izvoljen v naši občini.

— Predsedstvo je predlagalo vodstvu občinske konference ZSMS, da se bolje vključijo v aktivnost znotraj organov skupščine občine preko svojih delegatov v družbenopolitičnem zboru in preko delegatov v drugih družbenopolitičnih organizacijah, da bi tako lažje prebrodili težave.

Delo izvršnega odbora SZDL

Izvršni odbor je na svojih sejah razpravljalo o izvrševanju sklepov konference, njenega predsedstva in pripravljalo gradivo za te seje. Na drugi seji so se dogovorili o konstituiranju krajevnih konferenc SZDL po novih načelih, ki jih je uzakonil statut SZDL SRS. Na svoji tretji seji pa se je izvršni odbor opredelil do izvajanja javnih razprav, ki bodo organizirane po KK SZDL.

Delo drugih organov SZDL

— Svet za družbenoekonomske odnose je pripravil polletno oceno gospodarjenja TOZD in OZD v naši občini. V oceni so bili nakazani tudi vzroki in možnosti za izboljšanje negativnega polletnega gospodarjenja v nekaterih TOZD.

Bila je tudi seja koordinacijskega odbora za spremljanje družbenih organizacij in društev, kjer so razpravljali o pristopu društev k pripravi svojih pravil. Društvom je predlagano, da nabavijo brošuro »Zakon o društvih«, ker bodo lahko s tem priročnikom sami izdelali svoja pravila.

Druge važnejše akcije

Seminarja za predsednike in sekretarje OK SZDL, ki je bil v Portorožu sta se udeležila Jelen Filip in Franc Rotar — obravnavali so družbenopolitično in družbenoekonomsko stanje SRS ter se pogovorili o akcijah, ki jih mora izvesti SZDL še v tem letu.

V Čačku so se dogovarjali o sodelovanju obeh občin na področju družbenopolitičnega življenja. To sodelovanje bi temeljilo na menjavi gradiv, ob obravnavi važnejših temeljnih odločitev pa bi na se-

jo občinske konference povabili delegate pobratene občine.

Preko krajevne konference smo izbrali in predlagali občinski skupščini 43 novih sodnikov porotnikov za Občinsko sodišče v Slovenj Gradcu.

Izpolnili smo vse vprašalnike, ki jih je od nas zahtevala RK SZDL, prav tako smo popisali tudi vse aktiviste na predpisane popisnice.

Ocena uveljavljanja delegatskih odnosov v občini

Konferenca ugotavlja, da so delovni ljudje in občani občine pozitivno sprejeli delegatski sistem, da se ta sistem uspešno uveljavlja in da je že v tem kratkem obdobju prispeval vrsto konkretnih rezultatov. Če delegatom, izvoljenim na neposrednih volitvah prištejemo še delegate v drugih SIS, KS in delegate v samoupravnih organih, lahko rečemo, da danes preko 3000 ljudi neposredno sodeluje pri sprejemanju stališč in sklepov.

Kljub uspešnemu razvoju delegatskega sistema pa se v tej fazi njegovega razvoja porajajo določene slabosti in ovire. Kot temeljna ovira delegatskemu sistemu se v občini kaže zaprtost TOZD oz. nezainteresiranost in neustvarjalen odnos samoupravnih organov, družbenopolitičnih organizacij in vodilnih delavcev TOZD do razvoja in problemov v občini, SIS in KS. V TOZD še niso spoznali, da delegati v občinski skupščini uresničujejo njihove interese in razporejajo njihova sredstva. Posledica tega je, da so delegacije prepuščene same sebi, odrinjene na stranski tir, da nihče ne čuti potrebe delegacijo obvestiti o razmerjih znotraj TOZD, jo usmerjati ali poklicati na odgovornost.

Ko ustrezni organi skličejo sejo skupščine, se sestanejo delegacije, obravnavajo gradivo, se opredelijo in določijo delegata, ki se bo udeležil seje skupščine. Vso delo se odvija samo v delegaciji, namesto da bi se delegati povezali s svojo delegatsko bazo, postavili vprašanja delavskemu svetu, zboru delovnih ljudi ali kakorkoli drugače spoznali dejanski interes svoje sredine. Še slabša je situacija v samoupravnih organih TOZD. Tu član delavskega sveta ni delegat, ki v delavski svet prinaša mnenje in stališča svojih sodelavcev, je še vedno član delavskega sveta, ki se samostojno opredeljuje in ni dolžan sodelavcem poročati o svojih stališčih in sklepih samoupravnega organa. Posledice tega so očitne: večina delovnih ljudi in občanov je še vedno neobveščena, je v poziciji objekta namesto subjekta in kljub delegatskemu sistemu nima možnosti ustvarjalno sodelovati pri razreševanju bistvenih vprašanj dela in življenja.

Pomembna ovira doslednemu funkcioniranju delegatskega sistema je v tem, da ta sistem ni opredeljen in razčlenjen v samoupravnih aktih TOZD, KS. V večini primerov akti sploh ne omenjajo delegatskega sistema ali pa vsebujejo le splošno načelo. Tudi statuti SIS in občine vsebujejo le splošna načela. Skupščine SIS in same delegacije še nimajo poslovnikov o svojem delu. To zmanjšuje pomen delegatskega sistema, povzroča nesistematičnost — improvizirano delo in dokazuje, da v občini še nismo vložili dovolj napo-

rov, da bi posamezne probleme razčlenili in jih opredelili v samoupravnih aktih.

Naloge SZDL

Osnovne organizacije SZDL, ZK, Zveze sindikatov in ZSMS morajo odigrati pomembnejšo vlogo pri nadaljnjem delu delegatskega sistema v občini. Konferenca opredeljuje naslednje glavne smeri delovanja osnovnih organizacij družbenopolitičnih organizacij v TOZD in KS:

— Družbenopolitične organizacije se morajo nenehno boriti proti zaprtosti TOZD. Doseči moramo take odnose, da bo problematika splošne in skupne porabe sestavnih del prizadevanja in odločanj znotraj TOZD. Razvijati moramo zavest, da so problemi SIS in KS problemi vseh delovnih ljudi in občanov in da jih lahko rešujemo le skupno, z združeno voljo in sredstvi.

— Osnovne organizacije morajo stalno spremljati in ocenjevati praktično delovanje delegatskega sistema, predlagati morajo rešitve konkretnih problemov, spodbujati delegate pri njihovem delu in ocenjevati odgovornost.

— Osnovne organizacije se morajo vključiti v delo delegacij, jih usmerjati in na ta način prispevati k uresničevanju svoje politike, to pa pomeni, da morajo osnovne organizacije izoblikovati svoj odnos tudi do širših družbenih vprašanj in ne le do vprašanj znotraj TOZD, delovnih organizacij ali krajevne skupnosti.

V TOZD je nosilec uresničevanja teh nalog predsedstvo osnovne organizacije sindikata, v KS pa predsedstvo krajevne konference SZDL. Koordinacijska komisija za uresničevanje ustave pri občinski konferenci SZDL usmerja akcije družbenopolitičnih organizacij v TOZD in KS, sproti ocenjuje in usmerja delovanje delegatskega sistema v občini in izvaja stališča konference o delegatskih odnosih.

V statutu občine in statutih TOZD, KS ter SIS je treba dosledneje opredeliti delovanje delegatskega sistema. Skupščine, samoupravni organi in delegacije morajo čimprej sprejeti poslovnik o svojem delu. V statutih oz. poslovniki morajo opredeliti:

— vlogo in položaj delegatov v TOZD in KS,

— način in metode sodelovanja delegata z njegovo delegatsko bazo,

— vsebino in način odnosov delegacije z delavskim svetom, zboru delovnih ljudi, delovnih skupin itd,

— vlogo in naloge strokovno in administrativno-tehničnih služb ter vodilnih delavcev,

— prostorske, finančne, organizacijske in druge probleme.

Glede na neizgrajen sistem obveščanja v občini konferenca predlaga, da občinska skupščina:

— s poslovníkom opredeli sistem obveščanja delegatov,

— pristopi k oblikovanju informacijsko dokumentacijskega centra,

— prouči možnost za temeljitejšo obveščanje občanov preko dnevnega časopisa ali posebnega občinskega glasila,

— pospeši nastajanje radijske postaje.

Konferenca podpira pobude za ustanovitev stalne šole za delegate. Delavski

univerzi predlaga, da šolo čimprej organizira.

Oceno in naloge je konferenca v bistvu sprejela, vendar je mnenja, da se morajo razprave še nadaljevati v TOZD, SIS in KS.

Na tej konferenci so dali razrešnico dosedanjemu predsedniku SZDL Ivanu Žagarju, ker je ta funkcija nezdržljiva s funkcijo javnega družbenega pravobranilca samoupravljanja, ki jo le-ta opravlja.

Z. Strgar

KLUB SAMOUPRAVLJAVCEV

Za nami je četrto stoletje samoupravljanja. Lahko trdimo, da se je v tem relativno kratkem obdobju ta specifična oblika demokracije, edinstvena v svetu, uveljavila tako rekoč na vseh področjih družbene stvarnosti. Postala je neodtujljiv del nas vseh; sprejemamo in uveljavljamo jo kot nekaj stvarnega, samo po sebi umevnega. Iz skromnih poizkusov, predati tovarne v roke delavcu, je v 25-letnem dinamičnem razvoju družbe nastal v svetu vse bolj spoštovan in cenjen družbeni sistem; tak, ki sloni na družbeni lastni proizvodni sredstev, ki izključuje participacijo, kjer delovni ljudje neposredno, in seveda še zmeraj tudi posredno, odločajo. Potrditev našega sistema delavskega samoupravljanja vidimo v dejstvu, da je v zadnjem času deležen velike pozornosti, tako v deželah zahodne klasične demokracije, kot v nekaterih vzhodnih socialističnih deželah, zlasti pa v deželah v razvoju.

Kljub vsem nespornim formalnim in stvarnim dosežkom pa lahko vendarle brez pomisleka trdimo, da je naše samoupravljanje šele shodilo, da je pred njim še zelo dolga pot razvoja, da bi doseglo takšno kvaliteto odločanja delavcev in delovnih ljudi na delegatski osnovi, kot je proklamirano z ustavo in kot jo predvidevamo s sprejemom novo načrtovanih sistemskih zakonov, zlasti zakona o združenem delu. Za uveljavitev samoupravljanja je poleg izpolnitve osnovnega pogoja, krepitve materialne osnove združenega dela, potrebno storiti še marsikaj drugega, prav tako zelo

pomembnega. Ena od nalog je tudi prehod na ustavno zasnovan, samoupravno organiziran ter enotno idejnopolitično usmerjen način družbenopolitičnega in ekonomskega izobraževanja in usposabljanja samoupravljalcev. O potrebi takega izobraževanja delegatov, funkcionarjev in članov družbenopolitičnih organizacij in samoupravnih organov je, zlasti v zadnjem času, govor na vseh nivojih. Nesporno je, da je bilo na tem izobraževalnem področju marsikaj že narejenega. Opaža pa se, da so izobraževalne akcije vsebinsko in metodološko izvedene neenotne, neusklajene, da se drobijo moči in finančna sredstva, in da je uspeh temu primeren.

Izhajajoč iz izhodišč, ustave, 8. kongresa Zveze sindikatov Slovenije in 7. kongresa Zveze sindikatov Jugoslavije, se na različnih ravneh ugotavlja, da je trenutna situacija nesprejemljiva, in da je potrebna v že navedenih dokumentih predvidena akcija. Pri vsem tem je potrebno poudariti, da je politična odgovornost za izobraževanje, kot tudi v izvedbi obveščanja z vidika samoupravnega odločanja, svetovanja in izmenjave izkušenj samoupravljalcev in podobno, slej ko prej pri družbenopolitičnih organizacijah, zlasti Zvezi sindikatov. Seveda prevzemajo del odgovornosti tudi Zveza komunistov, Zveza socialistične mladine, predvsem pa Socialistična zveza delovnih ljudi.

Ker se zavedajo odgovornosti do navedene problematike, so sindikati na lanskoletnih kongresih vprašanje družbenopolitičnega izobraževanja z vseh vidikov teme-

S turističnega tedna v Črni

Foto: V. Broman

ljito proučili in sprejeli nekaj konkretnih sklepov. Med drugim so si zastavili pomembno nalogo, da se bodo zavzemali za ustanavljanje klubov samoupravljalcev kot posebnih skupnosti delavcev za načrtno usmerjanje družbene dejavnosti pri razvijanju samoupravljanja, pri večjem uveljavljanju neposrednih interesov delavcev na področju izobraževanja, obveščanja, svetovanja in izmenjave izkušenj samoupravne prakse. Posebno je poudarjena zadolžitev sindikatov za družbenopolitično izobraževanje in usposabljanje delavcev, zlasti še članov organov samoupravljanja, delegacij ter drugih samoupravnih in političnih organov.

Da bi prišli do konkretne akcije, je predsedstvo republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije septembra letos sprejelo »priporočilo o ustanovitvi in delovanju klubov samoupravljalcev«. Po tem priporočilu je bil tudi v naši občini imenovan iniciativni odbor z nalogo, da skupaj z družbenopolitičnimi organizacijami, delavsko univerzo, občinsko skupščino in drugimi dejavniki izvede priprave za podpis samoupravnega sporazuma o ustanovitvi in delovanju kluba samoupravljalcev v občini Ravne na Koroškem. Iniciativni odbor je imenovalo predsedstvo občinskega sindikalnega sveta, ki mora pri pripravah za ustanovitev kluba odigrati pomembno vlogo. Ker so priprave zelo zahtevne se je iniciativni odbor takoj po formiranju razširil z novimi člani in pričel z delom po skupinah.

Načrtovani klub samoupravljalcev naj bi v grobih obrisih izgledal približno tako: ustanovitelji kluba so temeljne in druge organizacije združenega dela in druge samoupravne delovne skupnosti v občini, osnovne organizacije sindikata iz teh organizacij, krajevne in samoupravne interesne skupnosti, občinska skupščina, občinska konferenca SZDL Slovenije, občinski svet Zveze sindikatov Slovenije, občinski komite Zveze komunistov Slovenije, občinska konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije, delavska univerza ter druge družbene organizacije in društva. Vsi navedeni pridobijo s podpisom samoupravnega sporazuma o ustanovitvi kluba status člana kluba z vsemi dogovorjenimi pravicami, dolžnostmi in odgovornostjo. S tem pa pridobijo status člana s pravico sodelovanja v interesnem delovanju kluba tudi delavci, ki imajo status delavca v združenem delu v organizaciji — članu kluba.

Najvišji organ kluba samoupravljalcev je skupščina njegovih ustanoviteljev, ki jo sestavljajo delegati ustanoviteljev. Mandatna doba delegata traja štiri leta. Organa skupščine, s pristojnostmi, ki so določene v sporazumu o ustanovitvi in delovanju kluba, sta izvršni in nadzorni odbor. Za organiziranje dela ima klub svojega tajnika, ki neposredno izpolnjuje ali organizira izpolnjevanje sklepov skupščine in izvršnega odbora. Opravlja za klub vsa strokovno tehnična in administrativna dela.

Občinski klub samoupravljalcev bi se lahko povezal z drugimi klubi v republiki in federaciji. Povezovanje na nivoju SRS je zaenkrat zamišljeno kot povezovanje v okviru po ustavnih intencijah na novo organizirane Zveze delavskih univerz Slovenije. Seveda bodo praktične izkušnje po

formiranju klubov v vseh občinah v republiki nakazale najbolj smotrne oblike povezovanja in sodelovanja v okviru republike ali v drugih regionalnih okvirih. Vnaprej podrobno definiranje ali determiniranje neke novosti najbrž ni mogoče. Vsekakor pa si moramo neka izhodišča oziroma smernice za eventualno povezovanje zastaviti že sedaj. Čeprav je nakazana želja, da bi bila organizacija in delo načrtovanih klubov po možnosti čimbolj enotna, je skoraj zanesljivo, da bodo zaradi specifičnih pogojev v posameznih občinah, in nedorečenih stališč, ti klubi le nekoliko različno zasnovani ali organizirani. Mogoče pa bo to po eni strani celo pozitivno.

Klub samoupravljalcev bo opravljal različne naloge, ki jih lahko okvirno strnemo v dve skupini.

V klubu bi sprejemali skupen, poenoten program družbenopolitičnega izobraževanja in usposabljanja samoupravljalcev in ga z združenimi sredstvi uresničevali preko delavske univerze, s katero bi klub za vsako leto sproti sklenil pogodbo o nalogah in načinu opravljanja nalog ter plačilu storitev. Razen z delavsko univerzo pa lahko sklene klub podobno pogodbo tudi z drugo ustrežno organizacijo.

Druga skupina nalog je bolj široko zastavljena in po pomenu vsaj enakovredna, če ne pomembnejša od prve. Sem spadajo:

- organiziranje neposredne izmenjave izkušenj organov, organizacij in delegatov pri razvijanju vsebine, organizacije in metod samoupravljaljske prakse;

- organiziranje svetovalne in druge strokovne pomoči samoupravljalcem in njihovim organom pri uresničevanju ustavne vsebine samoupravljanja, z organiziranjem svetovalnih služb: za samoupravne splošne akte, za delovanje samoupravnih organov, za medsebojna razmerja in podobno;

- organiziranje dokumentacijske službe samoupravnih aktov in drugega gradiva s področja samoupravljanja, oziroma skrb za dostopnost takega gradiva iz drugih organizacij ali organov;

- dajanje pobud in predlogov organom Zveze sindikatov in drugim družbenopolitičnim organizacijam ter organom samoupravljanja, organom družbenopolitičnih in interesnih skupnosti ter drugim organizacijam in skupnostim za napredek samoupravljanja in za reševanje vprašanj in problemov s tega področja;

- omogočanje uresničevanja drugih nalog izobraževalne, informativne ali kulturne narave, ki bi jih z letnim programom ali s sklepi določili ustanovitelji kluba.

Financiranje dejavnosti kluba bi bilo urejeno s plačevanjem članarine, ki so jo člani ustanovitelji dolžni poravnati v enkratnem znesku na začetku leta. S članarino bi klub financiral svojo redno dejavnost. Tu so mišljeni izdatki kluba in financiranje drugonavedene skupine nalog.

Financiranje družbenopolitičnega izobraževanja po sprejetem letnem programu bi se vršilo iz sredstev, zbranih z letnim prispevkom podpisnikov sporazuma. O višini prispevne stopnje bi se, skladno s sprejetim delovnim programom, dogovarjali za vsako leto posebej, podobno kot za financiranje dejavnosti samoupravnih interesnih skupnosti. Denarna sredstva za te namene bi podpisniki izločali iz namenskih sredstev za izobraževanje iz sklada skupne porabe. Zaradi tega je predsedstvo republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije že predlagalo, da delavci v združenem delu povečajo sredstva skupne porabe že z zaključnim računom za leto 1975, ki so namenjena za družbenopolitično izobraževanje, s tem da se v sindikalni listi 1976 spremeni višina sedanjega namenskega zneska za izobraževanje od najmanj 1,5 na najmanj 2 odstotka od bruto osebnih dohodkov. V klubih samoupravljalcev pa bi člani ustanovitelji združevali tolikšen del sredstev za družbenopolitično izobraževanje, kolikor jih bo potrebnih za izpolnjevanje sprejetega programa.

V perspektivi se predvideva v okviru klubov tudi gradnja delavskih domov in podobno. Pobudnik za tako akcijo bi bil torej klub, sredstva za investicije pa bi se zbrala s posebnim dogovorom. Kljub temu, da bi bilo to idejo potrebno realizirati, pa ugotavljamo, da vsaj v bližnji prihodnosti za njeno uresničitev še ne bo realnih možnosti.

V javni razpravi o sprejemu sporazuma o ustanovitvi kluba bomo verjetno slišali veliko pripomb, kako da gremo v akcijo ravno v času boja za stabilizacijo, ko govorimo o omejevanju skupne porabe na vseh področjih in podobno.

O tem je bilo na različnih ravneh pri pobudnikih ideje o ustanovitvi klubov že veliko povedanega. Prevladalo pa je mnenje, da je vsa dejavnost načrtovanega kluba samoupravljalcev usmerjena v bistvu v izobraževanje in izpopolnjevanje delovnega človeka, in da bo le ustrezno vsestransko izobražen delavec z visoko stopnjo samoupravljaljske zavesti popolna garancija za stabilizacijo gospodarstva in družbene skupnosti kot celote.

Janko Dežman

Post scriptum ob mednarodnem dnevu invalidov

Pred dobre pol leta smo v tednu okoli mednarodnega dneva invalidov veliko govorili, pisali in brali o invalidih, o njihovih problemih in o tem kaj vse bi morali storiti in bomo storili, da bomo uresničili geslo: **ne izločevati, temveč ustvariti takšne pogoje, da se bodo invalidne osebe enakopravno vključile v družbeno življenje naše socialistične skupnosti.**

Vse prepogosto pa ostajajo načrti in obljube le na papirju, naš odnos, naša dejanja gredo mimo. Prav zato bi morali o problematiki invalidov pisati in govoriti mnogo pogosteje, pa bi se morda le prebudila zavest tistih, ki jim je dana dolžnost in možnost, da bi lahko v tej smeri veliko več storili.

Prav je, da damo v tem zapisu prejšnjim mislim določnejšo obliko.

Sredi marca je konferenca za rehabilitacijo invalidov Slovenije izdala posebno številko priloge Delavske enotnosti, ki govori o problematiki invalidnih oseb.

V sestavku »Kaj smo storili za invalide«, pravi Mitja Ribičič, predsednik RK SZDL Slovenije, takole: »Tudi problematika invalidov postaja sestavni del načrtne družbene skrbi in obravnave. Ko to osvetljujemo iz različnih zornih kotov, nam morajo biti v močno oporo stališča in sklepi kongresov komunistov ter jugoslovanska in slovenska ustava.

Iz teh listin temeljnih človeških pravic namreč veje tisto osnovno spoznanje, ki naj bo vodilo vsega našega ravnanja: da je središče družbenega dela človek v vseh svojih najrazličnejših družbenih odnosih, njegov položaj pri delu in v upravljanju družbene reprodukcije. Če pa govorimo o boju za osvoboditev človeka in za njegovo boljše življenje, je vanj prej ko slej vključena tudi problematika invalidov: da bodo enakopravni nosilci naše družbene zavesti, zajeti v socialistično pojmovanje humanizma.

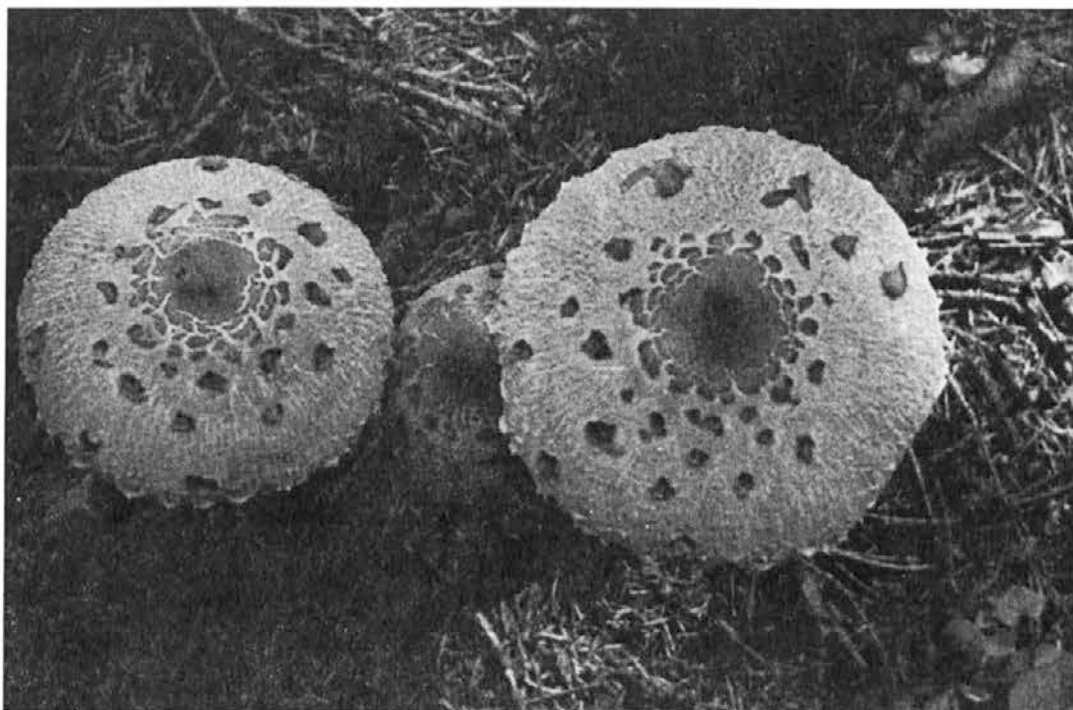
To pa je pogoj za socialno varnost, družbeni standard in osebno blaginjo.

Da moramo sprejeti invalida kot enakopravnega delavca, govori Janez Barbarič, predsednik RS Zveze sindikatov Slovenije: »Skrbeti moramo torej, da z ekonomskimi, tehnološkimi, organizacijskimi ukrepi in samoupravnimi odločitvami izboljšamo možnosti za zaposlovanje invalidov in da jih zaposlimo. Invalida, ki je sposoben opravljati delo, moramo sprejeti kot enakopravnega delavca, pa čeprav mu je potrebno prilagoditi delovno pripravo, stroj ali mu poiskati lažje, manj zahtevno delo. Delavska solidarnost naj bi se pokazala ne samo tedaj, ko je treba zaposliti delavca — invalida, ampak tudi tedaj, ko je potrebno zaposliti invalida, ki išče svoje prvo delo ali ko je tako hudo prizadet, da v rednih delovnih pogojih ne more delati. Prizadetim morajo biti vrata odprta v delovne organizacije, le-te pa se morajo zavedati, da delavec invalid prav tako prispeva k ustvarjanju dohodka ob njemu prilagojeni obliki in organizaciji dela.

Vloga sindikatov pri oblikovanju in krepitvi te sestavine ekonomskih in humanitarnih odnosov delavcev do invalidov je izrednega pomena. Vsakega svojega člana moramo sprejeti z mislijo, da je vključevanje invalidov v združeno delo neobhodni del njihove dolžnosti ob pravici invalida, da se vključi v ustrezno delo.

Navedene ugotovitve nas obvezujejo. V zavesti nam morajo biti ob vsakem trenutku, ko potrka na vrata človek, ki je po premagani boleznici (zaradi poškodbe ali kako drugače) postal invalid. Vse prepogosto se namreč zgodi, da mu ne »moremo« najti ustreznega delovnega mesta, kjer ga prizadetost ne bi ovirala in bi delo zadovoljilo tudi njegove intelektualne potrebe in mu, ne nazadnje, delo dajalo dovolj sredstev za življenje.

Največ jih je in najtežje so poškodbe na fizično zahtevnih delovnih mestih, kjer šolska izobrazba ni toliko pomembna. Tako je kasnejša prekvalifikacija (ko nastopi invalidnost) še bolj problematična. Fizično manj zahtevna delovna mesta za-

Dežniki

Foto: V. Broman

htevajo praviloma višjo raven strokovne izobrazbe. Ni pa to nerešljiv problem. Včasih je potrebno le nekaj prizadevnosti, razumevanja in pravilnejšega odnosa.

Prvo pravilo pri zaposlovanju invalidov je, da jih je potrebno v delovni organizaciji razporediti na taka delovna mesta, kjer bodo dosegali enake delovne uspehe, kot njihovi sodelavci — neinvalidi. Pri tem ne gre samo za ekonomski cilj, ampak v prvi vrsti za uveljavitev človeka. Invalidi dobijo že pri majhnih telesnih pomanjkljivostih občutek manjvrednosti. Če pa izbrano delovno mesto ne ustreza (invalidovi) strokovni in splošni izobrazbi, delovnim izkušnjam in osebnim lastnostim in (ne more) dosegati normalnega delovnega učinka, je občutek manjvrednosti še mnogo močnejši. Popolna uveljavitev pri delu lahko invalidu toliko pomeni, da v veliki meri odtehta težave in bremena, ki so povezana s pojmom invalidnosti.

V vsaki delovni organizaciji so možnosti za zaposlitev vseh vrst invalidov. Čim bolj je delovna organizacija urejena, čim bolj je delo specializirano z dobro tehnično opremljenostjo in sodobno organizacijo dela, več je delovnih mest, ki ustrezajo raznim vrstam invalidnosti.

Ustrezna delovna mesta lahko najdemo na več načinov: z novo delitvijo dela v delovni skupini, s spremembo organizacije delovnih postopkov ali z adaptacijo. Premalo še tudi razmišljamo in pristopamo k raznim delovnim pripomočkom, ki bi olajšali delo in hkrati zmanjšali možnost nastanka invalidnosti.

V literaturi lahko zasledimo, da v mnogih državah (s katerimi se običajno primerjamo) bolj smelo in načrtno rešujejo ta vprašanja.

Delovna mesta so adaptirana z različnimi tehničnimi in drugimi spremembami ali dodatki, tako da sicer zahtevno delo lahko opravljajo invalidi.

Po statutu skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja je možno za poklicno rehabilitacijo ali zaposlitev delovnega invalida, če je potrebno, preurediti

prostore in delovna sredstva (stroje in druge naprave) in za take stroške prispeva skupnost.

Ne moremo reči, da se za zaposlovanje invalidov v organizacijah združenega dela ne zanimajo, je pa res, da je ta, tako zelo pomembna naloga še več ali manj prepuščena dobri volji posameznikov. Ničesar načrtnega nismo naredili na tem področju in vsem invalidovim bolezenskim tegobam se pridruži še skrb kje, kaj in kako bom sedaj delal, koliko zaslužil. Ne smemo pa pozabiti na vpliv odnosa sodelavcev do teh ljudi. Vse prepogosto se odnos izraža v mnenju, da delovni invalid nekaj hoče, ni zadovoljen s tem, kar mu nudimo... Le redko pa kdo pomisli, kako bi sam ravnal v enakih okoliščinah.

Počutje vsakega človeka je v veliki meri odvisno tudi od njegovih življenjskih razmer, od načina življenja zunaj delovnega okolja.

Trditvi, da popolna uveljavitev pri delu lahko invalidu v veliki meri odtehta še druge tegobe, lahko pristavimo še drugo: da tudi aktivno vključevanje v družbeno življenje postavlja invalida v enakopraven položaj. Družbeno življenje je širok pojem. V tem primeru mislimo na razne oblike družbenopolitičnega udejstvovanja, na šport in rekreacijo, na družabno življenje in na vse tisto, kar doživljamo v stiku s svojo okolico. Še posebno je to pomembno za vse, ki jih ne motivira osemurni delovnik. Prav na te ljudi vse prepogosto pozabljam. Človek ne živi samo od kruha, bi se lahko večkrat spomnili. In težave (pogosto so tudi socialne narave) se kaj hitro zmanjšajo v težavice, če človek čuti, da je koristen in zaželen, da lahko dela in soustvarja. Kot vedno je tudi pri tem potreben pravilen odnos, ki pogojuje razumevanje in dobro voljo in posredno tudi potrebna finančna sredstva. Pri tem pa že posegamo na področje osnovnih dejavnosti društev invalidov.

Spomnimo se spet letošnjega gesla mednarodnega dneva invalidov: ne izločevati, temveč vključevati invalide v enakoprav-

no — družbeno življenje. Pri tem ne moremo mimo življenjskih pogojev, ki so dani z našim okoljem. Tukaj mislimo na arhitekturo naše okolice, ki je več ali manj neprimerna za udobno življenje invalida. Opozorili bi na problem, ki ga danes že široko obravnavamo, ko pa načrtujemo gradnjo cest, stavb in njihove okolice, pogosto pozabimo nanj.

Pri gradnji stavb in njihove okolice do nedavna nismo posebej mislili na to, da živijo v mestih tudi telesno prizadeti in ostareli ljudje, ki so pri gibanju ovirani. Ovirani predvsem zato, ker so v naših mestih prisotne takoimenovane arhitekturne ovire: stopnice, stopnišča brez ograj, preozka vrata v dvigalo, visoki ostri robovi pločnikov, preozke poti, stopničasti loki nad cestami, podhodi s stopnicami, zelena luč na prehodu za pešče prehitro ugasne itd. Vse to so pogoji, ki v življenju po mestih ločujejo zdrave in mlade od starejših in oviranih pri gibanju.

Da bi ta problem začeli načrtno reševati, je že leta 1966 Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) posvetila dan zdravja vprašanjem, kako prilagoditi sodobno gradnjo mest (ureditev cest, prehodov, pločnikov, poslovnih stavb in stanovanj), da jih bodo neovirano lahko uporabljali vsi — zdravi in telesno prizadeti. Njihov apel je bil: vse dežele naj zagotovijo zakonodajo in tehnične normative, po katerih naj bodo vse javne zgradbe in promet udobni in varni, brez ovir, ki motorično prizadetim grenijo življenje.

Pred dvema letoma je bil v Oslu kongres mednarodne invalidske zveze (udeležil se ga je tudi jugoslovanski predstavnik), ki je obravnaval tudi ta problem preko svoje komisije za preprečevanje arhitekturnih ovir. Drugo zasedanje te komisije je bilo pri nas na Ilidži blizu Sarajeva, v hotelu Terme, ki je zgrajen tako, kot naj bi bila gradnja v bodoče: prostorna dvigala in povezava treh nadstropij z udobnimi klančinami ob stopniščih, ki jih tudi zdravi raje uporabljajo kot stopnišča sama.

V mnogih zahodnih deželah zakonsko veljajo normativi za prilagojeno gradnjo, to je takšno, kjer so v splošno udobnost za vse, odpravljene arhitekturne ovire. To velja predvsem za urade, zavode, sodišča, zdravstvene ustanove, banke, letališča, šole z univerzami in trgovine.

Da bi ta problem bolj nazorno predstavili, naj navedemo nekaj primerov iz naše okolice.

V Ljubljani primerjajmo veleblagovnico Astra in filozofsko fakulteto. Obe stavbi sta novi. Arhitekti Astre so vedeli, da je udobnost tudi poslovnost in zgradili so jo tako, da tudi invalid na vozičku zlahka pride s parkirišča v vsak kot trgovine. Arhitekti filozofske fakultete pa so mislili le na idealne ljudi, ki zlahka preskočijo visoke stopnice brez ograje.

Imamo pa podoben primer tudi bližje: trgovina Nama v Velenju, Nama v Slovenj Gradcu. (Sedaj tudi na Ravnah op. ured.) Velenju gre sicer hvala, da njegova sodobna gradnja poslovnih stavb in tudi precej stanovanjskih blokov nima arhitekturnih ovir. Tako tudi v velenjski Nami zlahka prideš z dvigalom v nadstropje, do pritličja pa se lahko vzpeniš po stopnicah ali po položni klančini.

Arhitekti Nama v Slovenj Gradcu pa niso mislili na udobnost za vse: dvigala ni in do pritličja je lepa vrsta stopnic brez ograje, čeprav stopnišče niti ni pokrito (kaj pa led pozimi!)

Še bi lahko naštevali in primerjali. V naši najbližji okolici bi lahko pohvalili Trgovski dom na Čečovju (pritličja trgovin), Elektrotehna in prodajalna pohoštva (ima tudi dvigalo), Titov dom (dvorana) in v novem stanovanjskem bloku na Javorniku pri enem vhodu klančino poleg stopnic. Ne-bo odveč, če omenimo še nekaj večjih stanovanjskih objektov v Ravnah. Na trgu Svobode je poleg pošte blok z veliko stanovanji. Ob vhodnih vratih je ena stopnička, do pritličja pa lepa vrsta gladkih stopnic brez ograje (držala ob strani).

Na Čečovju imamo stolpnice, ki po predpisih morajo imeti dvigalo. Škoda le, da moramo do dvigala preko nekaj gladkih stopnic brez ograje, ki so spet lahko težko premostljiva ovira.

Na Javorniku imajo nekateri stanovanjski bloki dvigalo že od pritličja — vhodnih vrat, kar je zelo ugodno in udobno. Seveda pa nihče ni pomislil na stopnice, le nekaj jih je, pred vhodnimi vrati, ki nimajo ograje in so gladke, še posebno pozimi.

Kaj pa Nama na Ravnah?

Ne bi smeli pozabiti, da je smiselna in gospodarnejša graditev, ki ustreza vsem, da je udobnost tudi poslovnost. In morda nova stavba za skupščino občine, pa morda nov zdravstveni dom. **Odpraviti arhitekturne ovire bi pomenilo splošno udobnost in nikakor ne spremembo gradnje.** Misliti bi morali na to, koliko problemov imajo v življenju nekateri ljudje zaradi

stopnic, stopnic brez ograje ali visokega pločnika.

Če smo socialistična humana družba — potem naj bodo take tudi naša arhitektura, urbanizem, tehnologija in zakonodaja: prilagojena torej tudi težjim invalidom. In kdo je dolžan rušiti arhitekturne ovire in oblikovati naša bivališča in mesta brez ovir za ostarele in invalidne občane? Sleherni družbeni delavec, urbanist, arhitekt, komunalec, gradbenik, zakonodajalec, vsaka krajevna in stanovanjska skupnost.

Na čelu strokovno in družbeno utemeljenega gibanja za rušenje arhitekturnih ovir sta Urbanistični institut Slovenije in Zavod za rehabilitacijo invalidov v Ljubljani.

Načrtno zaposlovanje invalidov in ustvarjanje ustreznega življenjskega okolja sta dva temeljna kamna, da bomo vključili invalide v vse vidike življenja skupnosti in jim tako omogočili normalen življenjski razvoj in potek, to je življenje, ki se ne ločuje od načina življenja neinvalidnih ljudi.

Da bi spremenili sedanje razmere je potreben pravilen odnos in določen čas. Usmiljenje je preživelo, prerasli smo ga, ker nima veliko skupnega s humanim in socialističnim odnosom. Sedaj je potrebno, da priznamo, da je vse, kar invalidi potrebujejo za življenje njihova pravica.

Toda vsa ustavna določila in zakoni, vse lepo zveneče besede ne bodo učinkovite, če vsak posameznik ali vsaj večina ljudi ne bo imela poguma in srca, da bi si ustvarili lasten odnos do ljudi, ki jih označujemo z besedo invalid.

T. Š.

NAMA TUDI NA RAVNAH

V sredo, dne 15. oktobra 1975, so Ravnane dobile pomemben, koristen in predvsem potreben objekt. Dobile so Namo. Da bi vsaj deloma zabeležili ta svečani trenutek, objavljamo v naši reviji oba govora ob otvoritvi.

Generalni direktor Nama iz Ljubljane tov. Avgust Jereb je dejal:

»Spoštovani gostje, dragi sodelavci, tovarišice in tovariši, vsem najlepši pozdrav.

Ne zamerite, da poimensko ne pozdravljam nikogar od navzočih, ker ste nam vsi, ki ste bili posebej povabljeni, pa tisti, ki boste od danes naprej naši kupci, vedno dobrodošli v tej hiši, posebej pa še danes, ko je otvoritev te veleblagovnice praznik za naš kolektiv in kot upam, tudi za občane Raven in okoliških krajev.

Mogoče ni prav, da začenjamo pri sebi, vendar menim, da je današnja otvoritev spet delovna in poslovna zmaga našega kolektiva, saj je to v 10 letih že šesta moderna trgovska hiša, ki jo odpiramo. To, da smo hišo zgradili v 8 mesecih, pomeni še poseben poudarek volji in sposobnosti ter pojmovanju pravega namena našega kolektiva, kar je v današnjem času zelo zelo potrebno.

Ko smo se na pobudo predstavnikov občine in pa železarjev odločili za to potezo, ta korak ni bil lahek. Čeprav je trgovina — mislim na trgovino, v katero hodi

potrošnik vsak dan po kruh, mleko, sadje, kjer se oblači in kupuje ostale potrebne dobrine — nujna in še kako potrebna za občana, odnos do te dejavnosti ni vedno v redu. Vso trgovino, potrebno in nepotrebno, nujno in špekulativno mečemo v en koš, vemo pa, da je ravno v današnjem času, v odnosu do delovne žene, dobra trgovina, dobro založena trgovina, trgovina blizu doma, nujno potrebna.

Iniciativi in želji vaših odgovornih ljudi, ki ste jih pred leti ali pa kasneje izvolili za odgovorne v občini in v regiji, smo prisluhnili in danes imamo zadovoljstvo nas in vas pred seboj trgovski objekt, ki bo skušal v celoti zadovoljiti tisto, kar je manjkalo; če pa manjkalo ni, naj bo ta hiša tisto, kar bo dopolnilo vaše potrebe.

To hišo smo začeli graditi letošnjo spomlad in kot danes vidite, je do jeseni zrastle, tako da lahko rečemo, da smo pravi čas posejali, ves čas skrbeli za rast in ta čas, ko spravljamo vse plodove pod streho, tudi za to hišo lahko rečemo, da je pravi čas zrastle, da je lepa in zdrava, na voljo vam.

Veleblagovnica ima 4.500 m² površine in stane 45 milijonov dinarjev, zgrajena pa je s sredstvi solidarnosti TOZD Ljubljana, Škofje Loke, Kočevja, Velenja in Slovenj Gradca ter s pomočjo bančnih sredstev, ki so ravno v tem primeru in z velikim

razumevanjem prispevali k uresničitvi tega projekta.

Ko že govorimo o sredstvih, ki niso majhna, pa ne gre pozabiti na voljo, željo in prizadevnost vseh, ki so pri tem delali. Predvsem gre za zavzetost vodilnih ljudi v občini in za globoko razumevanje delavcev naših TOZD, ki se močno zavedajo, da v socializmu plod uspeha dela ni samo njihova zadeva, ampak je to širša družbena stvar, da so to sredstva, ki jih je treba vlagati v družbo naprej, in sicer tja, kjer so potrebna, kjer dobivajo moč za nadaljnjo oploditev dela.

Ko odpiramo to lepo ravensko veleblagovnico za občane Raven in dolin, ki se stekajo vanje, za železarje, za kmete, za gozdarje in za vse delovne ljudi sploh, želimo, da bi jo tudi vi kot tako vzeli, da bi v tem objektu ne videli tako imenovano »grdo« trgovino, ampak prostor, kjer boste lahko zamenjevali uspeh svojega dela iz železarne, iz kmetijstva in ostalih dejavnosti za tisto potrebno, kar moramo imeti vsak dan.

Ne za opravičilo, ampak, ker se rado zgodi, moram povedati, da prve dni verjetno ne bo vse tako kot bi moralo biti. Čeprav smo te dni založili hišo z več kot 150 kamioni blaga v približni vrednosti 12 milijonov dinarjev, asortiman blaga verjetno ne bo dognan. Spoznati moramo posebne značilnosti teh krajev in šele takrat bomo dosegli to, da bo občan, kupec iz teh krajev, dobil tisto, kar potrebuje. Razumeti je pač treba, da je ravno današnji čas tak, da ne dovoljuje oz. da onemogoča vsega tistega, kar bi radi kupci dali in kar bi si kupec želel. Nekaj pa drži: z novo veleblagovnico na Ravnah prinašamo v vašo regijo nov način poslovanja, trgovskega poslovanja, ki ga želimo čimbolj približati kupcu. Naš osnovni princip dela temelji na samoizbiri in samopostrežbi. To pomeni, da je vsakdo od kupcev prisoten pri izbiri blaga neposredno, da ni odvisen od volje ali slabe volje prodajalca, to pomeni, da se pri izbiri odloča sam in ga nihče ne more prisiljevati k nakupu ali pa še slabše, da bi ga odvrčal od blaga.

Veleblagovnico je projektiral s svojimi sodelavci ing. Stane Kovič iz Projektivnega ateljeja v Ljubljani. Glavni izvajalec in koordinator glavnih del je bil Gradis, TOZD Ravne na Koroškem pod vodstvom direktorja Toneta Zaletelja, na gradbišču pa so največ postorili poleg vseh delavcev tovariši Berčič Marjan, Orlič Marjan, Pavlič Franc, Novak Nikola in drugi. Glavne instalacije je pripravil in napravil IMP iz Ljubljane in Maribora, opremo je preskrbelo podjetje Slovenski s sodelavci oz. sodelovanjem Alposa iz Šentjurja in Pohišstva iz Celja, fasado je oskrbelo podjetje Jedinstvo Krapina, opremo hladilnic in kuhinj LTH iz Škofje Loke in Kovinostroj Grosuplje. Seveda je na takem objektu bilo prisotnih še dosti pomembnih sodelavcev, tako posameznikov kot podjetij in bi bilo naštevanje njihovega dela in zaslug precej dolgo.

Povem naj še, da so agilno in aktivno sodelovali še mnogi delavci iz našega lastnega podjetja, pri koordinaciji nadzorov naš šef splošne službe Venko Dovgan, pri izdelavi opreme naš arhitekt ing. Venturinijeva in pa seveda v pripravi na vseh

Naša veleblagovnica

potrebnih področjih naši delavci iz skupnih služb. Inženiring je bil poverjen poslovnemu združenju gradbenih podjetij IMOS, nadzor pa je opravljalo podjetje Loka invest iz Škofje Loke, osebno tov. Pavec Franc.

Hiša je bila zgrajena v rekordnem času, solidno in estetsko. Morda bi bila lahko kakšna stvar lepša ali boljša, vendar nas je pri presojanju posameznih variant in detajlov vodila stabilizacijska miselnost in smo se kakšni stvari, vendar ne na škodo funkcije, odrekli. Drži pa tole: hiša stoji, hiša je lepa, hiša je funkcionalna — vzemite jo za svojo.

Namesto da bi prvi kupec dobil robo brezplačno je Nama preko direktorja Jereba izročila darilno pismo v višini 5.000 Ndin predsedniku KS Črna za Zavod v Črni. To lepo gesto so občani Raven navdušeno in z odobravanjem sprejeli.

Praden je predsednik skupščine občine tov. Rudi Vrčkovnik prerezal vrstico ob vhodu in s tem uradno odprl to lepo blagovno hišo, je povedal naslednje:

»SPOŠTOVANE TOVARIŠICE IN TOVARIŠI!

Prepričan sem, da delim z vami, ki ste tu navzoči in z vsemi delovnimi ljudmi in občani naše občine veliko zadovoljstvo, ko danes predajamo v poslovanje NAMO, prvo večjo blagovno hišo v naši občini, ki sicer stoji na Ravnah, je pa velika pridobitev in dobrina vseh nas v občini in zunaj nje, kajti njena ponudba je na izbiro vsakomur, ki bo želel vstopiti v ta prostor in nakupovati. Z današnjim dnevom smo dobili v naši občini trgovsko hišo, ki bo nudila potrošniku veliko več, kot mu je bilo nudeno do sedaj. »Nama« je znana in renomirana trgovska hiša, na naše področje je prišla ne samo zato, ker je bilo že vrsto let nazaj prizadevanje občine, da se postavi tudi pri nas trgovska hiša, ki

bo nudila potrošniku kompleksno preskrbo na enem mestu, da mu ne bo treba več v oddaljene trgovske centre. Ta objekt ni tu samo zato, ker je bila to naša želja, pač pa zato, ker smo na osnovi pogovorov, ki smo jih vodili s predstavniki »Name« prišli do prepričanja, da je pri nas objektivna potreba po taki trgovski hiši in da je gradnja ekonomsko upravičena in utemeljena, družbeno koristna in rentabilna. Z drugo besedo, ta blagovnica je plod obojestranskih interesov. Vrsto let nazaj smo ugotavljali, da je kupna moč našega prebivalstva velika, da pa se ta kupna moč ne izkoristi na našem področju, ker nimamo ustrezno razvite trgovine. Naši občani so morali po nakupe pač tja, kjer jim je trgovina nudila tisto, kar so želeli kupiti.

Prepričan sem, da bo odslej popotovanje naših ljudi za nakupi v druge trgovske centre v veliki meri skrajšano in da se bodo ustavili v tej trgovski hiši. Kakšen pa bo odziv kupcev v tej blagovnici pa ni odvisno od tega, kako lepa in sodobna je ta hiša, pač pa predvsem od tega, kako bodo delovni ljudje zadovoljni z vsem kar pojmujejo pod ponudbo in postrežbo. Od delovnega kolektiva, ki bo upravljal s to blagovnico je predvsem odvisno ali bo postala »Nama« resnično naša. Prepričan sem, da bo delovni kolektiv storil vse, da bo pri svojih kupcih to dosegel.

Tovarišice in tovariši, razvoj naše občine gre naprej v koraku z razvojem naše republike, leta, ko je bil ta razvoj zaustavljen so za nami. Rezultati zadnjih dveh let kažejo bistven porast rasti družbenega proizvoda na prebivalca, ki je bil leta 1971 še 20.542 din, letos pa bo že cca 55.000 din (v SRS bo okrog 40.000 din.)

S tako visokim družbenim proizvodom na prebivalca spadamo v skupino srednje razvitih občin. Gospodarstvo naše občine teži k večji predelavi, izboljšanju tehnologije, racionalizaciji in

večanju storilnosti dela. Z velikimi napori se vklaplja v izvoz in ga povečuje. Ves ta zagon pa je vsem težavam navkljub, ki nas pestijo, garant, da bomo v dogovoru z delavci v okviru možnosti, ki jih bo imelo naše gospodarstvo, postopoma izgrajevali tudi prepotrebne objekte družbenega standarda in tako odpravljali velik deficit, ki ga imamo na tem področju. Načrtovanje našega bodočega srednjoročnega razvoja, ki poteka letos bistveno drugače kot doslej, mora biti usklajen z realnimi možnostmi na vseh nivojih in če bomo planirali tako, bomo naše cilje prav gotovo tudi dosegli.

Tovarišice in tovariši, naša občina je bila in bo odprta družbenopolitična skupnost, nikoli se nismo zapirali v svoj krog, mi iščemo naše možnosti navzven, drugim pa v okviru naših interesov pomagamo, kadar prihajajo k nam. Tudi pri gradnji te blagovne hiše je bilo tako. Veliko je bilo potrebnih naporov z obeh strani, da je delo steklo in da danes odpiramo »Namo« na Ravnah, zato naj mi bo dovoljeno, da se prav posebej zahvalim vsem, ki so pripomogli k temu, da danes odpiramo to blagovno hišo.

Kolektivu in njihovemu vodstvu pa želim kar največ uspeha!

S fičkom po Tunisu

Že nekaj počitnic nazaj smo sanjarili, da bi se odpeljali nekam daleč. Po maturi sva s Pavlom želela v Nepal, pa je vse ostalo le pri praznem besedičenju. Letošnje poletje, čeprav sprva ni kazalo, pa je šlo bolj zares. Načrt smo fiksirali že doma: preko severne Italije na Azurno obalo proti Španiji (Barcelona, Valencija, Malaga, Gibraltar), od tod v Maroko, Alžir, Tunis; iz Tunisa na Sicilijo in na »nart škornja« do Barija. Od tu pa z ladjo v Dubrovnik in nazaj na Ravne.

Odrinemo v drugi polovici julija. V Ljubljani se založimo z nekaj »fasunge« in nadaljujemo do Portoroža, kjer v počitniškem domu železarne Ravne prespimo. Že navsezgodaj jo mahujemo proti Trstu, Brescii, in Veroni, ob popoldnevu pa prispemo v Milano. Z metrojem se odpeljemo do španskega konzulata, kjer si želimo priskrbeti tranzitno vizo za štiri do šest dni. Ko stojimo pred okencem, kjer uslužbenka skrbi za potne liste in vize, vidimo celo vrsto ljudi, ki nezadovoljni zapuščajo poslopje. To so večinoma Španci, ki so iz bogvekaterega razloga zapustili Španijo in bi se po nekaj letih bivanja na tujem zopet radi vrnili domov. Največkrat slišimo: »Communisti! Communisti!« Zaslutimo, da tudi nam bolj slabo kaže. Ko uslužbenki pokažemo naše

potne liste in jo seznanimo z našimi »željami«, nas pazljivo poslušajo in počaka, da že enkrat prenehamo s prijateljskim prepričevanjem. Suho in zelo jasno odvrne: »Non señor! Poklapani in jezni se poberemo iz osovražene hiše, vmes pa preklinjamo generalisima in njegovo administracijo.

Torej s Francijo, Španijo in Marokom ne bo nič! Toda ostajata še vedno Italija s Sicilijo in Tunis«. Pa gremo v Tunis! Nemudoma se odpravimo proti Genovi. Tu pa zopet kot da se je vse zarotilo proti nam. Ladja, s katero želimo v Tunis, pride šele čez štiri dni; v pristaniški Genovi pa bi se ne vedeli dati kam v tem času. Razen tega je cena za prevoz tako visoka, da se nam mnogo bolj izplača, če prevozimo vso Italijo do Sicilije ter se vkrcamo šele v Trapaniju.

Drugo noč prespimo kar na plaži prijetnega El Reccia proti jutru pa smo že na »stradi di solo«. Vozimo proti Rimu. Kakšnih 50 km pred večnim mestom se ustavimo v bližnjem obcestnem motelu Area Servizio, kjer nam Pavel in Maks skuhata kosilo. Ko hočemo zopet na cesto, iznenada na zadnjem desnem kolesu nekaj počni. Ni dolgo, ko ugotovimo, da je konec z ležajem. Na srečo je blizu avtomobilski servis; pa še rezervni ležaj imamo s seboj. Toda zataknilo se je že na začetku. Trio mehanikov se na vse kriplje trudi, da bi odvil glavno matico na osovini zavornega bobna. Dobro uro filozofirajo nad nerešljivim problemom, ko nam postane šarlatansko početje že hudo dolgočasno. Pavel povabi k sodelovanju najmočnejšega Italijana in ena, dve, tri in matica se na vsem lepem vda. Potem gre vse dokaj hitro. Ko je vse pripravljeno nam »mojstri« skozi zobe sporočijo, da smo jim dali ležaj prejemajhnih dimenzij. Znova vse razmontirajo in na koncu ugotovijo, da pravzaprav pravega ležaja nimajo niti sami. Cele štiri ure traja, da se eden odpelje do najbližje trgovine in prinese ležaj. Ozračje je nalezljivo in ne manjka veliko, da se ne sporečemo. Kolikor hitro se da, nam ropotijo spravijo v red (v njihovo opravljeno delo smo bili nesigurni). Vse hitrejši in mnogo bolj natančni pa so pri pisanju računa: 18.000 lir. Ko zopet vozimo proti Rimu, gre ogenj in pekel čez jugoslovanske ležaje in italijanske avtomehanike...

Rim. Kakšen mesec bi potrebovali, da bi si ga vsaj za silo ogledali. Kaj lahko vidi popotnik v enem dnevu: Morda veliko,

morda nič — mi zelo malo. Cerkev sv. Petra je največja krščanska cerkev na svetu, kdor je ni videl, potem ni bil v Rimu. S Pavlom sva bila le na pol. Maks, ki je bil oblečen v dolge hlače pa si je lahko v Sikstinski kapeli ogledal najlepši del Michelangelove zapuščine. Ker je vstop v kapelo dovoljen zgolj »spodobno« oblečenim, ostaneta kratkohlavnika zunaj. V bližini je ambulanta (osebje je z Malte) namenjena obnemoglim od hoje in sonca. Pri vходу v Vatikan je stražarnica v kateri so »Švicarji« — papeževa osebna garda, ki nima (vsaj videz je takšen) nikakršne zveze z običajnimi gardami civilnih suverenov. Njena vloga je bolj folklorno-turistična. Mnogo deklet in žensk (Američanke v tem že skoraj pretiravajo) iz vsega sveta se želi fotografirati z vrilimi fanti, ki so oblečeni v slikovite uniforme. Ko čakava na Maksa, presenečena ugotoviva, da svet res ni tako velik kot pravijo. Na bližnjem parkirišču opaziva »koroški« avtobus, v njem pa rojake. »Ja, kaj pa vi što?« je prvo, kar čujemo od »naših«. Pogorevčnikovi, tovariš Lodrants, sošolec Jurij... Klepetamo in si izmenjujemo vtise. Ko se poslavljamo — oni gredo še v Piso — nam dajejo še zadnje koristne nasvete, saj so v Rimu »že dva« dni, mi pa smo še povsod rosi prišleki. Ko se njihov avtobus izgubi v avtomobilski gneči se mi odpravimo (ne vede) na Vio Venetto, kjer v neki restavraciji plačamo za pivo toliko, da pričnemo že resno razmišljati o svojem potratništvu. Tu tudi natančneje izvemo o odhodih trajektov s Sicilije v Tunis. Iz Rima nas »odvede« prijazni šofer v sosednjem avtomobilu, ko čakamo skupaj na zeleno luč.

Neapelj. Razborito mesto je to, v katerem so šoferji bolj podobni pilotom. Po vsej Italiji — v primerjavi z našimi standardi — vozijo zelo hitro. Neapelj pa je divjaški. Ko si enkrat v avtomobilskem rodu se iz njega le s težavo izvlečeš. Po ozkih ulicah drvi običajno po trije avtomobili vzporedno, kakšna dva palca prostora pa je vsakemu odmerjeno za manevriranje. Križišča so poglavja zase. Treba je počakati samo na zeleno, če se nevednež obotavlja — pričakuje pač še oranžno — ga v trenutku opomni ves zbor fanfar in temperamentne geste: »avanti, avanti«... Kakšne pol ure se brezglavo podimo v tej prometni reki. Zdaj nam stojijo pokonci lasje, zdaj se smejimo, vse pa je podobno nedoumljivemu direndaju. Končno se nam za nekaj časa posreči rešiti na parkirišče. Toda čuvaj nam pove, da bo ostal le še deset minut, po njegovem odhodu pa ni varno puščati avta na parkirišču, ker je Neapelj znan tudi po avtomobilskih tatovih. Vprašamo še pri sosedu, a dobimo enak odgovor. Preostane nam torej edina možnost, da pri priči izginemo in nadaljujemo vožnjo vso noč do skrajnega juga Kalabrije. Ta noč je bila prav gotovo ena najtežjih na vsej poti. Čeprav me Pavel ves čas izdatno zaliva s kavo, se me loteva neubranljiv spanec. Ker vozimo dokaj visoko nad morjem — pokrajina izgleda skoraj na pol alpska — je zunaj precej hladno. To je tudi vzrok, da se ne odpravimo spat, ker bi zaradi hlada imeli kaj malo od spanca. Le Maksu, ki sedi zadaj, je dano, da od časa do časa potegne nekaj drete. Ob svitu pa se odločimo, da se naspimo pri prvi bencinski črpalki. Ko izstopam iz avta,

»Berberka«

Kompanjona na plaži v Chafaru

skoraj padem, izgubljam ravnotežje od prestane vožnje. Do Reggio, konca kontinentalne Italije je še približno 170 km. Po počitku potrebujemo zanje dobri dve uri. Sem prispemo pred odhodom trajekta. Od tu je možno videti Messino — našo vstopno točko na Sicilijo. Ko pristajamo, naš trajekt trči v pristaniški dog, malo nas strese; v glavnem ostane vse le pri smehu. V mestu je čas sieste (opoldanski počitek), zato izgleda kot izumrlo. Smo brez prebite pare; banka, v kateri bi radi zamenjali nekaj potovalnih čekov, pa je zaprta. Z nevarno malo bencina v tanku se odločimo, da nadaljujemo po starejši in bolj vijugasti cesti ob morju do glavnega mesta otoka — do Palermo. Cesta se zajeda v živo skalo in poteka nad morjem. Vozimo skozi tipične sicilijske vasi, ki so razpotegnjene vzdolž ceste. Na ulici prodajajo prijazni domačini zelo lepo keramiko in preproge. Srečavamo malo tujcev. Od turistov so tu le premožnejši Italijani s severa ali zdomci iz Nemčije.

Palermo. Na ulicah je poleg vse prometne ropotije na veliko in veselo presenečenje moč videti tudi mnogo kočij, ki vabijo tujce, da jih popeljejo na ogled mesta. Mesto ima bogato zgodovino, kar se vidi že ob prvem pogledu na njegovo arhitekturo. Mesto je bilo v posesti Feničanov (Palermo je bil nekoč središče kartažanske kolonije na Siciliji), Arabcev, Normanov in Špancev. Renesansa je hotela vse »tujke« prekriti z lastno arhitekturo, toda na srečo ji to ni v celoti uspelo. Ob odhodu iz Palerma se zapletemo v kupčijo za lubenico z dvema domačinoma. Bolj v šali kot zares ju prepričujemo, da nam jo naj prodata za 300 lir; onadva pa vztrajata (pri tem se strašansko smejeta in venomer na vse grlo vpijeta »ma daj, ma daj«) pri svojih 400 lirah. Namesto denarja doplačamo nekaj v cigaretih, potem pristaneta na našo ceno. Ko se vozimo proti Trapaniju lahko ob cesti opazimo, da tisti, ki prodajajo bolj na deželi ne postavljajo tako visokih cen. Lepo sta nas potegnili.

Vsidramo se v prijetni vasi z imenom Pizzo Lungo. Po večdnevem divjanju skozi vso Italijo, preživimo tu prvi spokojni dan. Prvič se tudi kopamo, zraven pa malce važni ugotavljamo, da se namakamo v Tirenem morju. Na močnem soncu želimo stakniti nekaj barve, ki bo gotovo prišla prav na še močnejšem soncu v Tunisu — smo še res pravi sladoledarji. Tu se ponudi kuharju Pavlu tudi prva priložnost, da se izkaže. Toda ko z Maksom poskusiva prve grizljaje, se spogledava in prepustiva kulinarčno »umetnino« raje kar njenemu

ustvarjalcu, ki pa mu tudi ne tekne. Ves ponesrečeni ričet zavrže nedaleč od šotora, ne vedeč, da bo naša večerja privabila sestradano pasjo mrcino, ki nas je ob svoji glasni gostiji strašila vso noč. »Mulišna sta pa« so bile besede, ki jih je kuhar na vsej poti najraje in največkrat uporabljal v samooznanju.

Čudne bajke se pletejo o Siciliji in njenih prebivalcih. Po sicilijskih planinah da s puškami, ki imajo del cevi odrezane, strašijo mafijaši, da streljajo na vse kar leze in gre; policijo pa baje zavohajo že na nekaj kilometrov — zato jo ti vsakič pravočasno pobrišejo. No, mi smo bili na Siciliji štiri dni na bolj samotni obali in nismo imeli priložnosti srečati kakšnega mafijskega zlikovca. Dežela in ljudje so čudoviti. Enako je z glasbo, ki je po pravilu v ritmu tanga.

»Modugno je Sicilianec«, čujemo mnogokrat iz ust domačinov, ki si hkrati ob izgovorjenih besedah ponosno trkajo na prsa. Poglavlje zase je nakupovanje v vaških trgovinah. Pripelješ na sredo vasi, parkiraš, potem pa ne veš ne kod ne kam, ker so si vse hiše tako zelo podobne. Nad trgovinami skoraj ni napisov. Ljudje, ki sedijo pred svojimi hišami in na veliko klepetajo, te sprva začudeno opazujejo. Ko pa jim pokažeš nakupovalni »čekar«, jih kar pet naenkrat s prstom pokaže najbližjo trgovino. Prodajalci v štacunah začno takoj žlobudrati v polomljeni nemščini — ne vem kaj na meni je nemškega? Želim jim dopovedati, da prihajam iz Jugoslavije in da še dva »kompanjona« na obali čakata, da prinesem kaj za pod zob. »A Slavija«. Potem pa se pogovarjamo na najstarejši način — z rokami. Kažem na paradižnik, papriko, grozdje . . . zraven pa me počasi že začne boleti kazalec na levi roki od nenehnega kazanja: 1/2 kg. Ko opravi pri zelenjavi, me prodajalec preko akustičnega telefona, ki teče kar po oknih bližnjih hiš, najavi pri trafikantu, ta me na isti način pošlje k mehaniku. Čež slabo uro dobim vse, kar sem namenil kupiti.

Dobimo tudi prvi obisk. Malo debelušnega, a sila temperamentnega in prijaznega domačina zanima odkod prihajajo trije bledoličniki. Ko mu v šepavi italijanščini razložimo, da smo študenti in da prihajamo iz Jugoslavije, odvrne kot vsi ostali domačini do zdaj: »A, Slavija! Nemudoma ga pogostimo z nacionalnim zaščitnim znakom — s »šnopsom«. Sila mu tekne, ni pol ure pa govorimo že v južnjaškem narečju, čeprav nismo sigurni, če kaj razume. A kljub temu kima; najbrž zaradi našega entuziazma do Dantejevega jezika. Ko je že precej pozno, vstane in se odpelje domov. Vrne se s svojim mlajšim bratom, ki v rokah drži velik krožnik, na njem pa odlično italijansko nacionalno jed — pizzo. Najprej nas zaskrbljenostjo opazujeta pri jedi, ko pa jed nadvse pohvalimo, prične naš starejši znanec razlagati, kako je vrgel pokonci že spečo ženo in ji ukazal, da sredi noči pripravi za njegove prijatelje pizzo. No, te samohvalne patriarhalnosti ne sprejmemo povsem dobesedno. Skoraj do jutra žlobudramo, potem pa se vsi že grdo okajeni poslovimo. Svetujeta nam ogled mesteca visoko v sicilijskih planinah z imenom Erice. In res se drugi dan odpravimo v hribe nad Tra-

panijem. Z vrha mesteca, ki so ga sezidali Feničani, dogradili pa Rimljani, je razgled na ves Trapani z nekaj manjšimi vasmimi. Ne obžalujemo, da se nismo podali na Etno, s katere je moč videti vso Sicilijo. Iz Erice je ni možno videti vse, velik del pa kljub temu. Kraj je obdan z močnim obzidjem iz rimskih časov; bogate so grške izkopanine, med njimi posebno glava Afrodite iz IV. stol. pr. n. št. Bogata je tudi zapuščina nekdanjih vladarjev zahodnega sredozemlja — Kartažanov. Domačini se zbirajo na mestnem trgu pred dvema restavracijama in se ne menijo veliko za tuje prišleke. Dva mlada frkolina — najbrž zaradi nedeljskega zaslužka — se gresta natakarja. Nista ravno uspešna pri svojem poslu, sta pa zato zabavna. Ves čas se smejeta in nekaj pripovedujeta, ne glede na ostale, ki bi se ob hudi vročini radi odžejali. V stari del mesta je voznja z avtomobilom prepovedana. Še bolje. Smo prisiljeni tja iti peš, kjer kamniti tlak in iz grobega kamna sezidane hiše dajejo odlično zaščito pred popoldansko pripeko. Cestni tlak je kot zlizan od človeških nog. Ko sami iščemo bolj po občutku središče mesta se vprašujemo: koliko ljudi je neki tu hodilo pred nami, kdo je vse to zgradil? . . . Erice so gotovo eno najlepših mest na otoku. Vsi po vrsti obljublamo, če se že tako daleč spozabimo, da se nekega dne poročimo, da vsak svojo izvoljenko prav gotovo pripelje v to čudovito mesto.

Ob povratku si v predmestju Trapanija prvič na vsej poti privoščimo spodobno večerjo. Z jedilnim listom si kaj slabo pomagamo — naša italijanščina je danes hudo hudo šibka. Šef strežbe z velikim upanjem pristopi k mizi in vpraša kaj smo izbrali. Ko začuje »spageti«, je izgledalo, kot da smo ga užalili. Melanholično zavpije proti svojemu tropu pomagačev: »špageti! Mi pa poparjeni in nejevoljni čakamo, dokler se ne ojunačimo in zopet pokličemo »šefa«. Razložimo mu, da smo pač prvič v tej deželi in da poleg špagetov in pizze ne poznamo druge italijanske jedi. Priporoča nam specialiteto hotela in začetni nesporazum je zglajen. To je zadnja noč v Evropi . . .

Zjutraj smo že v pristanišču Trapanija, kjer čakamo na »Sicilijo«. Formalni carinski pregled in že smo v vrsti, ki čaka na vkrcanje. Francozi, Italijani, Nemci, Tunizijci — zaposleni v Franciji in mi edini Jugoslovani. Tunizijci so poglavje zase. Na strehah njihovih avtomobilov je skoraj polovica kupljene Francije. Jogi vložki, otroški vozički, kolesa, ogromni kovčki; šest potnikov v avtu je poprečje. Po zamudni proceduri tistih, ki se vračajo iz Tunisa, šoferji končno dobimo dovoljenje, da odpeljemo avtomobile v garaže v ladijskem trupu. Še sirena in že zarezemo prve valove Sredozemlja. Trapani se počasi izgublja, videti je le še del čudovite »strade di solo«, ki se v Trapaniju konča. Da, tej cesti lahko mirne duše rečemo čudovita. Od Milana na severu in do konca Sicilije teče ta ogromen prometni objekt. Mussolini se je prav gotovo motil, ko je prepričeval Italijane, da so od svojih slavni prednikov — Rimljanov podedovali militaristični duh. Res, Rimljani so začetniki evropskega militarizma. Poleg te nevrle vrline so bili odlični juristi in graditelji. Če so od prednikov

Italijani podedovali kaj, potem so prav gotovo graditeljski duh. Več kot 2500 km dolga »strada« mora na vsakega, ki jo je prevozil od začetka do konca narediti nepozaben vtis. Vsak ovinek na njej je možno prevoziti z minimalno hitrostjo 80 km/h. Nekaj časa še šteješ (in to res največje in najlepše) mostove, pa nehaš ob taki gromozanski številki. Tu je nešteto motelov, ki so po svoji velikosti podobni skoraj srednjevelikim hotelom. Prav tako tunelov skozi katere voziš in se sprašuješ, če boš sploh kdaj ugledal luč belega dne... Cesta, ki ji v Evropi ni najti dostojne primere!

Že ustaljena navada je, da večina potnikov na ladjah, ki plujejo na daljših progah, takoj ko ladja zapusti pristanišče »navali« na »duty free shop«. Tu si lahko po smešno nizkih cenah kupiš ameriške cigarete in whisky. Med Sicilijo in severno afriško obalo je za 140 km morja. Naša ladja potrebuje za to razdaljo 7 ur; ob sončnem zahodu že lahko vidimo obronke Kartagine in La Gouletta. Hiše so po pravilu prepletkane z belo barvo, vrata in okna pa z modro — prva zoper vročino, druga, zoper hudiča. Pa smo le tu, kaj nas le še čaka? Ne prihajamo kot večina — kot turisti, ki bodo že prvo noč udobno prespali v hotelih in se proti jutru že šli kopat na plažo, kamor je vstop domačinom prepovedan! Njihovo spoznavanje dežele bo omejeno na relacijo plaža—hotel; morda si bodo še ogledali bazar v bližnjem mestu ali kakšno mošejo. Ne, mi želimo videti tisti Tunis, ki ga ni moč videti v turističnih prospektih in na propagandnih plakatih, ki jih je bilo toliko razstavljenih v oknih turističnih agencij. Morda je pred nami kakšna avantura?...

Ko nas vlačilec varno privede v pristanišče, se vsi šoferji zopet zberemo v ladijskem trupu pri svojih vozilih. Toda glej ga šmenta! Vsa hidravlika na ladji na vsem lepem odpove. Vrata, skozi katera naj bi se odpeljali na kopno, ostajajo zaprta. Le minuta preteče, pa že pride do splošnega direndaja. Mornarji vpijejo eden na drugega, si nekaj (v italijanskem stilu) dopovedujejo; a položaj ostaja nespremenjen. Tisti, ki so že zunaj in nas čakajo, si mislijo, da je prišlo do splošnega pretepa. Kmalu potem uspejo urediti vso polomijado. Ko pridemo do carine, že vse (nebogljeno) čaka pred okenci carinske birokracije. Najprej je treba izpolniti obrazec za zavarovanje potnikov v avtomobilu, dovoljenje za prometne miličnike, obvezno zavarovanje za avto (naše »zelene karte« ne priznajo, zato smo prisiljeni plačati za en teden štiri tuniške dinarje, kar znese nekaj več kot 170 dinarjev). Organizacija nas spravlja v pravi bes; dve uri in pol se motamo od okenca do okenca predno smo godni za carinski pregled. Vsi, ki jim pregledujejo prtljago, morajo do zadnjega izprazniti avto in prtljago zdevati na pločnik, pred noge carinikov. Ko le priključimo najbližjega carinika, nam ta najprej pregleda naše potne liste. Le s težavo prebere Jugoslavija, pokima in nas z vajenim očesom na hitro ošine. Takoj prične z neformalnim pogovorom: kaj smo po poklicu, kaj želimo videti v Tunisu in kako dolgo mislimo ostati. Kar ne moremo se načuditi, da pridemo v primerjavi z drugimi potniki — tako poceni skozi. Še dvig rampe,

njen spust in že smo v predmestju La Gouletta. Temno je kot v rogu, nikjer nobene prometne table, ki bi kazala pot v Tunis. Peljemo kar na slepo in na vsem lepem se znajdemo na sredi današnje Kartagine. Smo na napačni poti; obrnemo nazaj v La Goulette. Ker je že pozno ponoči, se odločimo, da ostanemo tu kar preko noči. Žejo si gasimo v samem centru mesta, na vrtu večje gostilne. Pravzaprav to ni gostilna, moški (žensk sploh ni videti) pijejo zgolj kavo, mleko, čaj — alkohola ne točijo. Prespimo na parkirišču — v fičku. Toda predno se podamo na »rajžo«, še telegrafski pregled zgodovine Tunisa. V IV. stoletju pr. n. š. je bila vsa severna Afrika pod Feničani, notranjost pa je bila berberska. Tu cveti Kartagina, ki gospodari po Siciliji in Sredozemlju. V tretji punski vojni (149—146 pr. n. š.). Rimljani premagajo Kartazane, mesto pa zravnaajo z zemljo. Romanizacija traja polnih sedemsto let. Za Rimljani pridejo Vandali; njih zamenja Bizanc. Potem še nekaj stoletij severni pas Afrike menja svoje gospodarje. Najprej vlada dvoje dinastij Arabcev — prvi so Famiidi, sledijo jim maroški ahmamoovski kalifi. Šele v 13. stoletju se posreči tuniški dinastiji Hafsidov zavladati na domačih tleh. Koncem 16. stoletja prihrumijo Turki. Tristo let kasneje pa pridejo sem kar trije naenkrat — Angleži, Francozi in Italijani. To obdobje nosi ime kot »obdobje trojne kontrole«. 1884 — štirinajst let po zavzetju Alžira — postane Tunis francoski protektorat. Sredi 19. stol. pride do ustanovitve prve politične stranke za nacionalno osvoboditev — Destur. Kot veja KP Francije se nekaj desetletij pozneje ustanovi KP Tunisa, ki se z ostalimi strankami združi v eno samo. Habib Burgiba leta 1934 ustanovi svojo politično stranko Neodestur (novi Destur), katere program o nacionalnem boju za osvoboditev je bil mnogo bolj realen kot starejši — Desturov.

V II. svetovni vojni je ta dežela ozemlje, kjer se bije Rommelov afriški korpus, ki pa ga leta 1943 izrinejo Angleži in Američani. Šele leta 1956 postane Tunis severna država in to morajo priznati tudi Francozi. Prvi predsednik vlade postane Habib Burgiba pozneje — ko je ukinjena monarhija — pa tudi prvi predsednik republike. V izraelsko-arabskem sporu Burgiba zastopa stališče politične razrešitve konflikta. Ta »mlačnost« ni bila pogodu veliki večini drugih arabskih voditeljev. Arabci bi lahko priznali državo Izrael, le-ta pa bi moral v zameno dopustiti vrnitev palestinskih beguncev k »domačim ognjiščem«.

V Tunis pripeljemo s severa. Cesto, ki vodi preko zaliva (in je tudi precej krajša) zgrešimo. Z iskanjem jugoslovanskega veleposlaništva nimamo prehudih težav. Tam zaposleni se malo začudijo, potem pa nam postrežejo s kopico koristnih nasvetov o vodi, hrani, ljudeh, mestnih zanimivostih; in da naj pazimo pri fotografiranju, islam namreč ne dovoljuje reprodukcije človeške podobe. Prvo kar nas neprijetno iznenadi, je cena bencina, ki je za naše razmere zelo visoka — 7,50 din. Tunisa sta pravzaprav dva — novi je povsem evropski, zgradili so ga Francozi, Medina — stari del pa nosi v sebi velik del zgodovine. Mesto je starejše (je eno najstarejših mest v celotnem Sredozemlju) od Kartagine. Eno od številnih avenij so poimenovali po Jugoslaviji.

Kazba je bolj na obronku mesta, prebivališče najrevnejših slojev in ni preveč varno zaiti tja. V Bardoju (mestnem muzeju) si ogledamo feničansko, rimsko in arabsko kulturno zapuščino. Muzej je poleg kairskega največji in najpomembnejši na Bližnjem vzhodu. Nekoč je bil tu ogromen harem, danes pa je v njem poleg muzeja še parlament. Ogromen arheološki material je razporejen kronološko v štirinajstih dvoranah. Tu so nagrobniki iz Kartagine in feničanskih pokopališč, zgodnje-krščanske najdbe, ostanki fresk, posebno dragocen pa je rimski mozaik »Perseus in Andremona« ter prelep dvoriščni mozaik »Trgatev«.

Tradicija in modernizem se prepletata na vsakem koraku. Ženske, ki jih videvamo le pri nakupovanju, so oblečene v dolga bela oblačila, glavo pa jim pokriva ruta, ki zastira tudi velik del obraza. Večina pa se oblači čisto po evropsko. Obiščemo tudi študentski urad za turizem, kjer se pozanimamo za morebitne olajšave pri prenočitvah in prevozi. Pa bolj slabo opravimo, ker na vsakem koraku žele od tujca iztisniti čimveč denarja. V uradu spoznamo uslužbenca, ki nas s sila ponarejeno prijaznostjo povabi na svoj dom. Že na poti nas prepričuje, naj mu prodamo polovico na ladji kupljenih cigaret, za naše pojme po oderuški ceni. Ko dospemo, nam obljubi »odlično« kosilo. Vendar moramo to kosilo kupiti tudi njemu! Z našim »gostiteljem« se odpraviva nato v najbližjo trgovino, kjer kupiva vse potrebno za »pojedino«, zraven pa še nekaj reči za »navrh«, ki smo jih po odhodu pustili kar pri njem — tako je naš prvi znanec tudi pričakoval. Ko se vrneva, Pavel igra poker (na srečo ne za denar) z bratom našega »gostitelja«, Maks pa se ves poten ne ve kam dati. Kosilo je zares družabno: mati, oče, oba brata, gostitelj in mi. »Čim prej od tod!« zaukaže Pavel. Pri izhodu iz hiše nas pozdravi še troje kuževih pasjih ščenet, ki so pripeta na verigah, kakršne smo do zdaj videvali le na vratovih živine. Ob slovesu smo bolj veseli kot žalostni, odropotamo proti Hammamethu. Še pod vtisom čudne gostoljubnosti na peščenih plaži južno od Hammametha parkiramo. V neposredni bližini je manjši hotel z bungalovi. Obala je popolnoma peščena, od severa do juga, kot da ji ni mej. Ni dolgo, pa že frkolini okrog nas pasejo zijala. Kakšnih pet jih je in najstarejši nima več kot petnajst let, pa kljub temu vsi kadijo kot Turki. Potem pridejo starejši. Med prvimi je Šerif Mohamed, ki se obnaša od prvega trenutka tako, kakor bi nas poznal že iz otroštva. Jezik mu teče, da je le kaj; malo ga ima pod kapo. Ko urejamo prtljago in pripravljamo večerjo, s sokoljimi očmi med vso šaro najde — šnops — to je bila edina beseda, ki si jo je zapomnil verjetno od naših turistov. Je kar prijeten, le malo prehitro gre po naši slivovki. Kar naenkrat se pojavi čreda kamel, z njimi pa kak ducat njihovih lastnikov! Živali najprej spravijo v morje, da jih operajo. Če se katera preveč obira, pade po njej toča udarcev s težko gorjačo — prav kruto ravnaajo z živalmi od katerih so povsem odvisni. Po kopeli se nam pridružijo; Šerif jih prepričuje (z našo steklenico) da so turisti prinesli odlično vodo. Ko pokusijo eden za drugim, imamo občutek, da je ta »voda« za njih močno strupena — pravi muslimani

nikoli ne zaužijejo alkohola — Šerif pa se na vso grlo krohoče, poleg tega pa je vesel, da je izgubil toliko konkurentov pri pijači. Gonjači kamel so doma iz bližnjih vasi, a tja odhajajo le poredkoma, morda dvakrat na mesec. Njihove kamele prenašajo ves dan na svojih hrbtih turiste iz bližnjih hotelov. Ob koncu sezone si denar razdelijo — po številu kamel na vsakega.

Imamo priložnost, da pred večerjo poskusimo njihov čaj. Sprva grenka, pozneje pa zelo okusna gosta rjava pijača. Pripravi se v skladu z naravnimi zakoni. Ker je vsa severna Afrika zelo vetrovna, služi »odprt« ogenj zgolj za pripravo žerjavice. Z rokami skopljejo v pesek manjšo jamo, kamor nato vsujejo to žerjavico. Nanjo postavijo čajni kotliček z vodo, v katero so že prej nasuli čaja. Sedli so po »turško« na lepih preprogah, ki so razgrnjene po pesku v obliki kroga. Čaj se kuha zunaj kroga. Makarone in meso ptic, ki so podobne našim fazanom, pa jemo znotraj kroga. Jed je odlična, le preveč pikantna za naš okus. Žareča usta si hladimo z lubenico. Pozno ponoči prineso glinaste bobne (tarbuke) in ob arabskem ritmu prepevajo stare karavanske pesmi. Ašur — najmlajši med njimi — kakšnih devetnajst let mu je, pripoveduje, kako je njegov oče pred več kot petnajstimi leti z vso družino, petimi otroki, ženo in eno samo kamelo priromal skozi vso libijsko puščavo na sever Tunisa . . . S Pavlom prespiva kar na obali, Maks pa kot vedno do zdaj, v avtu.

Tu vstaja sonce že ob štirih zjutraj — hočemo ali nočemo tudi mi vstanemo. Gonjači so že davno odšli za vsakodnevnim zaslužkom, do desetih bomo čisto sami. Morje je tako plitvo, da se dodobra napešamo, če hočemo vsaj za silo zaplavati. Niti bilke ni moč najti na morskem dnu. Sam pesek, ki se razprostira kilometre daleč. Vročino čutimo popoldne, dobrih 40° C v senci. Žeja nas venomer pesti, gasimo si jo kar pod tuši bungalovov, ali v bližnjem plavalnem bazenu. Skrbi nas, kdaj bomo dobili kakšno črevesno vnetje, na veleposlaništvu so nas pred njim posebej svarili. Vso rajžo po Tunisu smo preživeli brez vseh motenj, pa naj smo pili še tako ogabno vodo. Spoznamo se tudi z mariborskimi in ljubljanskimi turisti, ki preživljajo tu svoj dopust. Z Brnikov do Tunisa so potrebovali dobro uro, mi pa dvanajst dni! Ponudijo nam prazen bungalov — v hotelu so jim pomotoma dali dva, čeprav potrebujejo le enega. Povabilo z veseljem sprejmemo. Ker smo to noč prespali v bližini kamel, so nam ponoči številni komarji kratili spanec. Ko mi Šerif, ki je nočni čuvaj v hotelu, pokaže parkirišče hotela, mi ne pozabi v trenutku izmakniti ure (pa še bratova je bila povrh), ki smo jo imeli obešeno kar na žici poleg šoferškega sedeža. Tatvino ugotovimo šele čez čas, toda tatu na mah. Pokličem Šerifa in mu razložim zadevo; vendar se zakolne na življenje svojih otrok in svetlobo svojih oči, da on pač ne ve ničesar o mojem klopotcu. Pavel ga prime ostreje; celo s policijo mu zagrozi. Takrat pa se začne izvijati: »kaj pa če je ura padla iz avta?« (skozi zaprta vrata). Pelje ga do prvega ovinka (Šerif namreč) in mu veli iskati okoli. Sam pa na skrivaj seže v žep po uro, jo vrže v pesek nedaleč od sebe, hkrati pa

na ves glas zavpije: »Tu je, ali ti nisem rekel, da je padla iz avta! Tako se je končalo naše drugo poznanstvo.

Otroci bogatih Tunizijcev študirajo po večini na tujem (nasploš nam vsakdo, ki smo ga vprašali s čim se ukvarja, odgovoril, da študira — polovica kameljih vodnikov je bila »študentov«!), predvsem v Franciji. Od tu so nekateri prinesli tudi zelo uporabno znanje, gradijo diskoklube, ki so zares enkratni. Odlično so znali uskladiti evropsko z domačim.

Povsem moderna evropska muzika v arabskem ambientu — pohištvo, lepe stavbe in v narodne noše oblečeno strežno osebje, vse naokoli pa vonj po svežem cvetju. Vstopnina je samo za domačine, turist se počuti zares dokaj ekskluzivno. Posebno pozornost namenimo vaškim bazarom (najlepša sta v Kariouanu in Hammamethu). Tu so na ulici razstavljeni ročno izdelani predmeti iz usnja, srebra, bakra in »tapi« preproge.

Že navsezgodaj zaslišimo pri vratih našega bungalova glasno govorjenje. V hotelu so izvedeli, da so neki tujci prespali, ne da bi plačali. Pol hotelskega osebja se zbere v sobi, ko še mi poležavamo. Nočni čuvaj (pa ne Šerif) prične z međenim nagovorom, kako smo kaj spali, hvali kako prostorna in zračna da je (čeprav sta kompanjona spala na blazinah in jima ni bilo preveč udobno, popivala sta do jutra, sam pa sem že prej obnemogel in prespal na veglasti postelji) ter v trenutku preide na temo, zaradi katere se je sploh zbrala ta čudna branža — na plačilo namreč, in sicer 100 tuniških dinarjev ali pa »pokličemo policijo«. »Si nor«! (v slovenščini na srečo) obadva zavpijeta. Potem se je vpilo, da sami ne vemo kako dolgo. Pavel gre z njimi v hotel . . . pa ne opravijo nič, tudi mi ne. Nekaj postane sumljivo, v besednem dvoboju ostaneta le receptor in nočni čuvaj, ostali so nekam izginili. Zdaj se višina glasu spremeni pa tudi roke imajo priložnost, da se odpočijejo od dolgotrajnega pogovora. Predlagata, da jima »pod roko« damo osem tuniških dinarjev (370 din) potem pa lahko mirne duše odrinemo.

Pavel, ki prvi sprevidi, za kaj gre, hitro reče »pet«, onadva »sedem«, Pavel spet »pet«, dokler res ne ostane pri petih dinarjih, udarijo še roke, potem pa nemudoma odrinemo.

Kairouan je poleg Meke, Medine in Jeruzalema četrto mesto islama — tuniški Rim. Popolnoma je ohranil svojo arabsko podobo. Štiri desetletja po Mohamedovi smrti je tod vodil svoje vojščake na pohodu proti zahodu Okba ben Nafi. Na kraju kjer je še danes najstarejši mestni vodnjak, je zasadil svojo sulico in ukazal zgraditi Kairouan — tabor, ki naj bo za vse večne čase branik islama. Tu so Arabci pozneje kovali načrte za osvajanje severne Afrike, Španije, Sardinije, Sicilije in južne Francije. Po zavzetju nekaterih berberskih plemen iz Egipta v 10. stoletju n. š. zgubi svojo politično vlogo, kot versko središče pa ostane pomembno do današnjih dni. »Veliko mošeje« (po tej je mesto znano po vsem arabskem svetu) so gradili celo tisočletje; nevernikom je vstop dovoljen skozi posebna vrata na obzidju, notranjost pa lahko opazujejo zgolj preko praga. Na dvorišču mošeje je star vodnjak o katerem pravijo, da je pod zemljo povezan z onim v Meki. V bližini sta dva porfirna stebra (vseh je 414) ki jih je hotel nek bizantinski cesar odkupiti za enako težo zlata. V molilnicah, v katerih so molili le najpremožnejši, je moč videti intarizije iz 9. stoletja, ki so bile izdelane v Bagdadu. O lepota velike mošeje bi obiskovalec lahko napisal knjigo . . . Ta arhitektura je svojevrstna. Ne pozna plastike in slike (vpliv islama). Stebrišča so vitka in ne posebno visoka — v skladu s tem, kar so ljudje lahko iztrgali revni naravi. Kako najti marmor v oceanu peska? Na kameljih hrbtih so ga tovorili iz Bagdada in Damaska. Obzidje — zastrašujoče veliko — objema celotni stari del Kairouana (Medino). Zgrajeno je iz glinaste opeke, ki so jo sušili kar na soncu. Obzidje je eno redkih v Tunisu, na katerega zelo pazijo; vseskozi ga obnavljajo in dograjujejo. V Kairouanu lahko vidimo tudi najlepši bazar. Če hočeš videti življenje kakega me-

Današnja Kartagina

sta, potem moraš sem in pokazalo se ti bo v vsej svoji raznolikosti. Tu vsakdo nekaj prodaja ali kupuje. Ozke ulice so en sam nepopisni živžav. Ta prodaja izdelke iz kameljega usnja, oni vabi kupce s keramiko, pri sosedu je moč kupiti umetniško izdelane predmete iz barvnih kovin, nekdo ponuja glave pravkar zaklanih ovac . . . Posebno poglavje predstavljajo po vsem svetu znane arabske preproge. Kakšnih 500 družin v Kairouanu se ukvarja z njihovo izdelavo. Izdelujejo jih v treh »tehnikah«. Zerbija je vozljana in zelo pestrih barv, narejena je iz ovčje volne in kamelje dlake. Enobarvna ali rahlo vzorčasta je alouša, mergum pa je tkan in tudi živo pisan. Preproge izdelujejo v glavnem ženske, za srednje veliko potrebujejo dobra dva meseca.

Ko vozimo proti Msaknu in El Djemu se prvič soočimo tudi s pravim podeželjem. Cesta, ki povezuje ta tri mesta je asfaltirana (glavne ceste so vse), na ovinkih pa speljane tako, da imamo občutek, kot da vozimo po bob stezi. Hiše tuniških vasi so zgrajene iz zemlje in dračja. Pred hišami ležijo moški (žensk ne vidimo nikjer, so le na poljih), se pogovarjajo in pijejo čaj. Pokrajina je povsem pušinska. Tam pa, kjer je trave nekoliko več, je postavljen beduinov šotor, okrog katerega se pase čreda ovac. Za obzorjem, kjer zemlja puhti od vročine se prične večni pesek. Ljudje so revni. Nekaj denarja želijo iztržiti od prodaje sadežev. Poleg lubenic, ki jih imajo domačini razstavljeni kar v prahu na cesti, največkrat vidimo »kmè«, kaktusov plod, ki je prav okusen. Kupce vabijo na bolj nevaren kot uspešen način. Postavijo se na sredo ceste in prično kriliti z rokami, kot bi iskali pomoč.

Če je Kairouan znan po »veliki mošeji«, potem za majhen El Djem lahko rečemo, da ga iz pušinske anonimnosti dviga njegov amfiteater iz časov Cezarja, ki najbrž ni bil nikoli povsem dograjen. Kakšnih 40.000 ljudi je našlo prostora v njem. Po dimenzijah je enak rimskemu, le da je še mnogo bolj — vsaj na videz — ohranjen, čeprav je mnogokrat služil za kamnolom. Danes ga obdaja revno naselje, tako da deluje še bolj impresivno. Vstop vanj so nam prepovedali, ker pričakujejo, da se bo na vsem lepem sesul. Ko se vračamo izpod mogočnega obzidja, nas pri avtu čaka gruča otrok, ki terjajo »bakšiš« za to, ker so (ne vem zakaj) pazili na avto. Damo jim dva kulija in nekaj cigaret. Potem so zadovoljni.

S celine nas vleče zopet k morju. Južno od Sfaksa, na neskončno dolgi peščeni obali postavimo šotor. Taborimo v neposredni bližini tuniških šolarjev, ki tu preživljajo svoje počitnice. Malo vstran je celo naselje (Plage Chafar) počitniških vil. Večina jih je v lasti domače »smetane«, od tujcev pa so po večini lastniki — Francozi. Ob sobotah in nedeljah je vsa plaža dobesedno natrpana z ljudmi iz Sfaksa in okolice. Smo edini tujci med njimi. Lastnikov vil ni nikoli na spregled. Po pravilu ima vsakdo izmed njih še podobno hišo na eksotičnem otoku Dierbi — morda so tam. Ženske se največkrat kopljejo kar povsem oblečene; s svojimi številnimi otroki čofotajo po plitvinah, le redko katera zna plavati. Družine kosijo pod improviziranimi šotori, videti je, da so ob morju zadovoljni. Pod večer

se vse zopet umiri, ostanemo sami. Od nekod prihaja svatovska muzika, zato stopimo pogledat ohcet. Nikogar ni videti, ki bi bil vsaj malo okajen ali da bi kričal. Vse je umirjeno in taktno. Svatje so oblečeni v čudovite narodne noše, mlada dekleta plešejo, nevesta ponuja pecivo. Za tuja zijala se ne mení nihče — prav imajo. Do jutra slavijo, mi pa imamo priložnost, da ves ta čas poslušamo njihovo pravo narodno muziko. V primerjavi s temi porokami so naše »ohceti« pravi kravali.

Šolarji poznajo od Jugoslovanov le »marešala« Tita in Braneta Oblaka. Povabijo nas na odbojko, pa se zaradi komaj znosne vročine opravičimo.

Najjužnejša točka vsega potovanja je Gabes. Mesto je zaživelo na oazi, ki dolguje življenje rečici Ved-Gabes. Na obronkih mesta rastejo nasadi južnega sadja — dateljnovne palme, bananovci, oranže, citrone, grozdje, tobak . . . V peklu imajo prav gotovo hladilne naprave v primerjavi s tukajšnjo vročino. Žeja, ki nas pesti že vso pot, je v Gabesu še hujša. Pijemo vodo, ki jo v steklenice (Sáfia) polnijo v oazah na skrajnem jugu, v neposredni bližini ogromnega izsušenega slanega jezera Chott Djerid. Za liter te nič kaj dobre vode odštujemo 8 din. Največkrat se ob tem spomnimo na naše pivo in radensko. V eni izmed točilnic piva spoznamo moža, ki je doma z juga. Kot zdomec pa je zaposlen v Švici. Vabi nas na svoj dom, na skrajni jug, v Kebile, ki so že v objemu Sahare. Zaradi slabih izkušenj — sicer zanimivo povabilo — vljudno odklonimo. Ko sedimo v senci na pločniku in premišljujemo kam bi se dali, nas fant naših let povabi na »očetovo« plažo. Šotor še ni dodobra postavljen, ko ga začno bosti v oči naše bunde in kavbojke. Razlagamo mu, da je to pač naša edina obleka in da s kupčijo ne bo nič. Potem pa začne sitnariti, da bi bilo le vseeno dobro, če bi nekaj plačali (čeprav je na začetku dejal, da je kampiranje zastonj, ker nas vabi kot prijatelje), njegovemu očetu, ki pa ga ves čas nismo videli. Ob odhodu mu nejevoljni razložimo, da vsak Evropejec, ki pride v Tunis, ni nujno, da je milijonar in da je najbolje, da se čimprej pobere. Le kakšen kilometer dalje si najdemo prostor za taborjenje. Peščene plaže in pesek pa so nam začeli že počasi preseadati, zato se odločimo za krajšo ekskurzijo v notranjost — proti zadnjim obronkom Atlasa.

Ob prihodu v Gafso se zapletemo s policajem, ki nas ustavi zaradi nepravilne barve naših žarometov. Ker se velika večina Tunizijcev vozi s francoskimi avtomobili, ki imajo luči z rumeno svetlobo, nas hoče moč postave poslati v kolegav avtomobilski servis preko ceste. Rotimo ga, da tega pač nismo vedeli in da pri nas tako rigoroznih ukrepov ne poznamo. Po nekaj minutnem prepričevanju se le omehča in nas spusti naprej.

Tudi Gafsi je dala življenje oaza. Noč prespimo kar v središču mesta, popotna tovariša v avtu, jaz pa v spalni vreči, na mestnem trgu, na veliko začudenje navzočih, nič posebnega tu ni, če vidiš množico domačinov poležavati pri belem dnevu ob cestnih jarkih in mošejah. Ni dolgo pa je okrog mene zbrana cela gruča ljudi, ki me zvedavo motri. Vendar se počutim povsem varnega, saj takoj pričnem pogovor — francoščina je poleg arabščine uradni je-

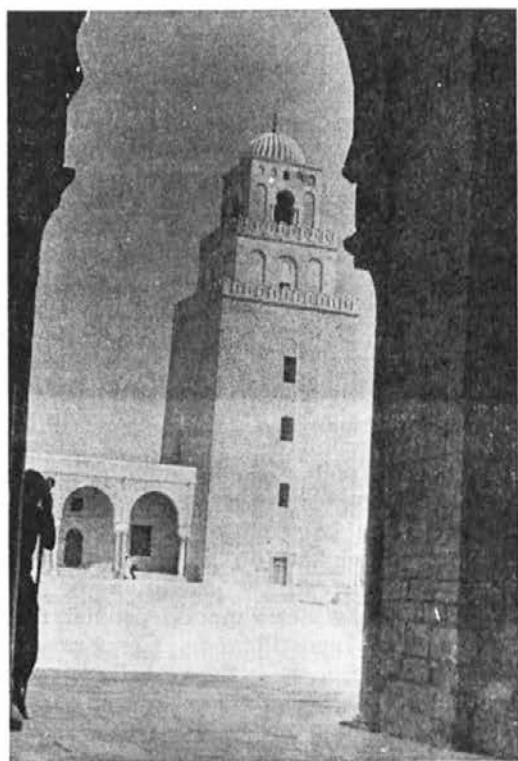
zik. Dekletce mi prinese okusno jabolko, nekdo mi da na soncu pečen zelo okusen kruh, drugi kupi nekaj slaščic, tretji mi pomoli cigareto . . . V tej deželi pa ni težko biti revež?!

Ko sedimo naslednje jutro na stopnicah džamije v kateri molijo le ženske, spoznamo nekoliko starejšega natararja, ki nas odvede na svoj skromni dom. Predstavi nas svoji številni družini sedmih otrok. Eden je bil še na poti. Najstarejšemu med njimi naroči, naj nam razkaže mesto. Najbolj zanimivo je pri mestnem vodnjaku, iz katerega dobiva Gafsa vodo, mestna mladina pa ga uporablja za svoj plavalni bazen.

Gumi defekt »staknemo« pred Kassarinami. Čudno naključje. Prvič smo prišli za ključke malo pred Rimom, drugič pa tu v Kassarinah, kjer se je rodil največji sovražnik Rima — Hanibal. Kot bi se hoteli Rimljani maščevati, so ravno v okolici Kassarin zgradili največ. Njihova zapuščina je res ogromna. Na veliko žalost pa je prepuščena puščavskemu pesku in soncu. Nikogar ni, ki bi poskrbel zanjo. Oboje mest leži v globoki notranjosti dežele, pokrajina pa je še bolj pusta od tiste okoli Kairouana in Gafse. Ko se ustavimo, da si malo odpočijemo, se nam na vsem lepem prikaže iz pušinske dvoje dečkov in psov, ki sta bolj podobna šakaalom. Vse naokoli ni videti nobene hiše, trave za pašo pa za kakšno pest. »Torej odkod sta se vzela fanta?« Z roko pokažeta, da sta doma iz vasi, ki leži za večjim hribom. »Stastirja?« »Da, psa pazita na ovce.« »Ja, kaj pa jedo vajine ovce, trave je bolj malo videti?« »Že najdejo kaj!« Izgledata revno, zato ju povabimo na kavo in sendvič. Čim odkrijeta sladkor, dobesedno planeta po njem. Postane nas strah, da bomo odslej pili le grenko kavo. Prav dobro govorita francosko; otroci se je začno učiti že v prvem razredu osnovne šole. Malo še poklepetamo, potem pa se poslovita in izgineta v pušini.

Vračamo se proti severu. Noč prespimo v Kairouanu — med komarji. Ostanemo še dan — čaka nas Souse — z Ljubljano pobrateno mesto. Glavni aveniji so dali ime po našem predsedniku. Tudi Souse so zgradili Feničani, Hanibalu pa je mesto služilo kot glavna obrambna točka zoper Rimljane, ki pa so ga kljub temu pozneje premagali pri Zami. Mesto ni doživelo usode Kartagine. V Kazbi je star, 30 m visok stolp, ki je eden najvišjih islamskih stolpov nasploh. Ob morju so katakombe, ki so bolj ohranjene od tistih v Rimu. Danes ima Souse okoli 58.000 prebivalcev. Je za Tunisom in Sfaxom tretje največje mesto v državi. V njem lahko vidimo tudi ameriške marine. Tik za petami jim sledi njihova policija (MP), da se fantje ne bi spozabili, da so prišli kot gostje . . .

Še trije dnevi nam ostanejo do odhoda ladje na Sicilijo. Preživimo jih v zelo turističnem Hammamethu in Merazki. Zadnji dan pa se že navsezgodaj odpravimo proti Tunisu, kjer ob pripeki in gostem prometu tipljemo za ulico proti La Goulettu. Čeprav odhaja ladja šele proti večeru, hitimo, da si najdemo prostor na njej. Smo med prvimi in zaenkrat ne kaže, da bo gneča prehuda. Z Maksom izrabiva te proste ure za ogled Kartagine. Feničani iz Tirusa so jo pravzaprav imenovali Kart-Hadahat — novo mesto. Ob rimskem zavzetju je mesto

Velika mošeja v Kairouanu

gorelo 17 dni; bližnja polja so Rimljani posuli s soljo; večino prebivalcev so pobili ali odpeljali v sužnost. Obnavljati jo je začel Cezar. Toda po padcu Rima so se nad mestom znesli Arabci. Večino kamenja, ki je ostalo od njega pa porabili za nadaljnjo zidavo Tunisa. Najbolj znana arheološka najdba so prav gotovo kartaginske terme, ki so bile mnogo večje in bolj dovršene kot Dioklecianove v Rimu. Od ogromnega kompleksa so ostali deli templjev z zidovi stanovanj za služinčad, peči za centralno ogrevanje in obsežni vodovod. Osrednja dvorana naj bi bila 20 m široka in 50 m dolga, oboke je nosilo 12 monolitnih stebrov s premerom 1,60 m, ki so tehtali po 75 ton.

Poleg Kairouana je Kartagina najbolj obiskano mesto v Tunisu. Tu nama ponujajo (za visoko ceno seveda) kartaginske svetilke, nakit in kartaginske kovance. Ko hodiva po razvalinah in nad tuneli pod zemljo, lahko na vsakem koraku vidiva opozorila: »Pozor, rušljivo!« Kako dolgo bodo tujci še lahko prihajali občudovat to nekoč najlepše mesto Sredozemlja?

Pavel naju že nestrpno pričakuje, saj se je pred vhomom na carino nabrala že dolga kolona. Našo pozornost takoj pritegne »renault 4« s francosko registracijo, ki ima na sprednjem delu pripeto lobanjo neke puščavske živali. »Ta je pa moral biti daleč!« Na nekem land roverju opazimo naslov »North Africa«, pod njim pa narisano natančno tisto pot, ki smo jo imeli v načrtu že na samem začetku, a je zaradi že znanih vzrokov nismo mogli izpeljati.

Prva ladja odpluje proti Marseillu, naša »Catania« pa šele pozno ponoči. Ponovi se zdolgočasna carinska procedura. Tik pred vkrcanjem nas italijanski carinik povpraša po nekem formularju, ki ga mi — na nesrečo — nimamo. Odmahne z roko in veli, da nas brez formularja ne more spustiti na ladjo; naslednja pride šele čez teden dni. Kar zavre nam po žilah; vendar se Pavel spomni, da mu ga pri carinskem pregledu zaradi gneče res niso dali. Oddrvi

na carino in na srečo trenutek preden se urad zapre uspe dobiti list papirja, ki nas reši brezizhodne situacije.

La Goulette in Tunis izginjata z obzorja. Spoznavamo, da je bila tura vse preveč improvizirana in da bo v bodoče najbrž treba bolje planirati. Vtisi o ljudeh in deželi so dokaj mešani — resignacija se meša z nekaj navdušenja. Nekdo je dejal, da so ljudje neke dežele pač takšni kakršna je njihova zemlja; če je s tem mislil na Tunis, je imel v mnogočem prav . . .

Zjutraj smo zopet na Siciliji; po stari poti se vrnemo do Messine, od tu s trajektom v Reggio in naprej proti Bariju. Vmes pa, v obcestnih vinogradih »narabutam« nekaj okusnega južnoitalijanskega grozdja. V pristanišču Barija se pri gledanju televizije spoznamo z mladim Ericom, ki že leto in pol potuje iz Avstralije do Evrope. Iz Dubrovnika je namenjen v Vrbas pri Novem

Sadu, kjer ima prijateljico; potem pa bo šel v Anglijo. Tam misli ostati kakšno leto. Na ladji ga sprašujemo o Avstraliji, povabi nas, naj si jo ogledamo; mi pa povabimo njega na Ravne, saj teče del njegove poti v zahodno Evropo preko Celovca. Do zdaj se še ni odzval na naše povabilo. Preko Jadrana potuje naš »Tintoretto« dobrih sedem ur. Proti jutru pa smo že v našem »večenem« mestu — Dubrovniku. Tu se od prijatelja poslovimo in mu zaželimo sreče na dolgi poti, sami pa po jadranski magistrali nadaljujemo pot proti domu. Ne vem zakaj, toda ko »stopimo« na slovenska tla, zapojemo neko Avsenikovo, ko pa na dravograjskem mostu pripeljemo na koroški »svet«, trikrat zajuckamo in se spomnimo na žejo z roba puščave — za začetek gremo k Lečniku na »pir«.

Avtor teksta in fotografij:
Milko Dolinšek

S potovanja po Franciji

Zadnji dan vročega julija (ki pa pri nas sploh ni bil tako vroč kot bi po vseh pravilih moral biti) je bilo, opoldan, ko je s popotno kramo in s tremi potniki napolnjena svetla »stoenka« štartala na 1400 km dolgo pot — cilj: Lens na severu Francije.

Ravne, obmejni prehod Holmec, Velikovec . . . prve kolone avtomobilov vseh registracij . . . ja, turistična sezona, čas počitnic in dopustov. Nemci, Angleži, Belgijci, Nizozemci . . . polni, včasih že kar preveč obteženi avtomobili, . . . eni s potujočimi hišicami, drugi z motornimi čolni, če ne že kar z jahtami potujejo na jug. Pa ja, saj je moderno, da gremo julija ali avgusta na morje, no ja, če že ne na morje pa na kakšno jezero. Selimo se iz vsakdanjosti . . . enkrat na leto za deset, štirinajst dni, kdor zmore pa še za več. Kratek postanek v Celovcu, kjer v krogu sorodnikov za srečno pot popijemo še zadnjo kavo in že hitimo naprej proti Beljaku, Špitalu (Spittal) na Dravi . . . Treba se je odločiti po kateri poti bi najhitreje, najbolj varno in najbliže pripeljali na Salzburško. Malo pred odcepom za predor pod Turami (Tauern tunel) sklenemo: na Malnitz in z vlakom do Böcksteina, če pa bo kolona za avto vlak le prevelika, bomo obrnili in šli skozi Felbertauern.

Imamo srečo. Še preden zapeljemo na postajo v Malnitzu, vidimo vlak iz Böcksteina, ki se bliža postaji, pred nami pa čaka v koloni le kakšnih deset avtomobilov. Čez petnajst minut že vozimo proti Badgesteinu in Gasteinom, ki sledi. Po novi cesti skozi tunel do Lenda in že smo na Salzburškem.

Salzburg . . . avtomobilska cesta, vsak čas bomo na meji in potem je do cilja pred nami še dolga pot čez vso ZR Nemčijo, Belgijo in košček Francije. Kje je še to? Pet kilometrov pred mejo, ko za nepregledno kolono vozil na tropasovnici že vidimo obmejni blok, sicer medlo, a ravno toliko, da vemo, da ni več daleč, se ustavimo. Naprej se pomikamo le še po centimetrih, kot sredi prometne konice v Ljubljani, Mariboru ali kakšnem drugem

večjem mestu. Prva . . . druga . . . pol metra, zavore in čakamo . . . kolona se premakne . . . prav, druga . . . uboga stoenka! No, na srečo smo slabe pol ure že v Nemčiji. Avto »požira« kilometre kot za stavo. Ob osmih vozimo skozi München in v večernem vrvenju in valovanju reke avtomobilov vsi oprezamo za smerokazi. Oddahnemo si šele, ko smo na avtomobilski cesti proti Frankfurtu. Promet je še vedno živahen, toda na konju smo. Ko na najbližji bencinski črpalki »nahranimo« avto in si člani posadke malce pretegnemo ude, smo nared, da se spet spoprime s kilometri. Ata Stanko prepusti volan hčerki (ki je zbrala vtise v tem prispevku), mama Marica pa si na zadnjih sedežih naredi udobno ležišče za počitek. Pred nami je noč, v glavnem z malo sna ali pa brez njega in 1000 km avtomobilske ceste.

. . . Dani se, ko zapuščamo križišče avtomobilskih cest pri Kölnu. Med tem smo se dvakrat ustavili na lepo urejenih parkirnih prostorih, kjer se le s težavo najde prostor za parkiranje avtomobila. Vse je bilo polno. Šoferji velikih tovornjakov in tisti z osebnimi avtomobili, ki jih je premagala utrujenost, so počivali pod toplim poletnim nebom, polnim zvezd, kar zunaj na travi ali na klopeh v spalnih vrečah, pokriti z deko ali pa še to ne. Mi pa se nismo dali. Natankali smo avto, skuhalimo kavo (ob pol dvanajstih ponoči), se sprehodili in nadaljevali pot. Z izmenično vožnjo sva z očetom dala priložnost drug drugemu, da sva na zadnjih sedežih za uro ali dve zatisnila oči, medtem ko je edini nešofer v družini (mama) na sprednjem sedežu preganjala spanec s tranzistorjem v naročju in z nalogo, da po končanem oddajanju radia Luxemburg poišče kaj primernega.

Ob pol štirih zjutraj je za nami Köln in po toliko prevoženih kilometrih se nam Aachen, kjer se poslovimo od Nemčije, sploh ne zdi več daleč. Še pred Aachnom se z očetom spet zamenjava za volanom. Grozeči oblaki in bliskanje z grmenjem niso obetali nič dobrega. Že po desetih minutah vozimo po največjem nalivu. Nem-

Ura iz rož v Calaisu

ško-belgijsko mejo skorajda neopazno prevozimo. Smo edini potniki v teh zgodnjih jutranjih urah in cariniku zadostuje le bežen pogled na potne liste, ko z malomarnim zamahom roke da znak, da lahko peljemo naprej. Dvajset kilometrov dalje se ustavimo, natankamo in pogrejemo malo mleka. Imamo srečo, da tu iz mrkih oblakov nič ne curlja.

Vozimo po skorajda prazni avtomobilski cesti. Dež pa lije kot za stavo. Mons, Namur... Ko smo že skorajda na francoski meji, ugotovljamo, da Belgija niti ni tako dolga, samo kakšnih 300 kilometrov. Na meji na srečo preneha deževati. Francoski »mož postave« nam ob pogledu na potne liste prijazno ukaže zapeljati na stran in nas povabi v urad. Tu vzame formular in iz potnih listov izpiše podatke in nas vpraša, kam smo namenjeni in koliko časa nameravamo ostati. Ves čas nam nekaj dopoveduje, bržkone zakaj je vse to potrebno. Pa se bolj malo razumemo, kajti mož ne zna ne angleško ne nemško, mi pa francosko ne. Sporazumevamo se bolj z govornico rok. Po dvajsetminutnem popisovanju nam s prijaznim nasmehom zaželi srečno vožnjo in nam vrne potne liste. Kočno smo v Franciji. Zadnji kilometri vožnje in čez dobro uro smo na cilju pri sorodnikih v Lensu. Srečni v krogu svojih in ob topli kavi pozabimo na utrujenost in na prevožene kilometre.

V mestu, kjer je doma veter...

Prvi dnevi v avgustu so bili za to področje neverjetno vroči. Živo srebro se teden dni čez dan ni spustilo pod 33°C. Tod ljudje že leta in leta ne pomnijo takega vremena, ko niti o oblačkih niti o vetru ni sledu. Čez dan se ob takih dneh najraje zadržujejo v hišah, kjer vsaj sonce ne pripeka nanje tako neusmiljeno. Šele pozno popoldne in ob večerih pridejo posedat pred hišo. Ob pol desetih, ko se stemni (dan je tu daljši za uro in

pol) in kolikor toliko shladi, je pravzaprav najprimernejši čas za prijeten družinski ali prijateljski klepet pred spanjem.

In v enem od tistih vročih dni, ko se niti ponoči ni toliko shladilo, da bi se človek lahko v miru naspal, ne da bi se nekajkrat medtem ves poten zbudil, smo se že zjutraj odpeljali na izlet do Calaisa in ob morju do Boulogne.

Calais je mesto rož in mesto vetra. Je mesto, kjer je živahno prav vsako uro dneva. To zadnje naposled sploh ne presepeča, saj je prav od tu potreben le kratak »skok« čez kanal in popotnik stoji na angleških tleh. V pristanišču je živahno kot le kaj. Pristaniški delavci različnih ras in narodnosti, med njimi je nemalo Alžircev in Maročanov, opravljajo dela, ki jih ne zmorejo žerjavi. Sicer pa je Calais v glavnem pristanišče za potniški promet. Velike ladje angleškega Sealinka lahko sprejmejo v svoj trup cele kompozicije vlakov za Dover. Potnike z avtomobili pa v zadnjih letih usmerjajo na Hoverport, kjer vozi med sezono vsakih 20 minut Hoverlloydovo vozilo na zračni blazini kovercraft.

Hoverlloydovo vozilo je na pogled kaj čudno. Ni ne ladja in ne avion. Je hitrejše od ladje in počasnejše od letala. Za pristanek potrebuje ravno peščeno površino, pristaniško poslopje pa je podobno letališčemu. »Polet« od Calaisa do Ramsgata v Angliji traja komaj 40 minut. Na 40 m dolgo, 24 m široko in 160 ton težko vozilo je moč spraviti 250 potnikov in 30 avtomobilov, hitrost, s katero drsi nad vodno gladino pa je večja kot 100 km na uro. Za potnike skrbi med »poletom« osem stewardes, aerogliser vodijo in vozijo kapitan, prvi oficir in navigator. V »podpalubju« skrbi za avtomobile in prtljago pet uslužbencev. V brezcarinski coni (duty free shop) si potniki lahko kupijo po občutno nižjih cenah tobačne izdelke, filme, kame-re, fotoaparate, transistorje, ure, parfume... In če vas zanima, povratna karta

za nemotoriziranega potnika stane približno 250 din, motorizirani potniki (osebni avto) pa glede na velikost svojega vozila plačajo le za avto (ne glede na število potnikov v njem) okrog 1300 do 1550 din.

Investicije Angležev za izgradnjo vozil na zračni blazini in posebnih pristanišč z vsem potrebnim, kar sodi zraven, so se vsekakor obrestovale, prav tako tudi ves denar, ki ga je za redno vzdrževanje prometa med otokom in celino vložila družba Sealink. Ko je pred leti postalo aktualno vprašanje izgradnje predora pod kanalom La Manche, so se močno zamajala tla pod nogami obeh družb. Francozi so kmalu začeli z gradbenimi deli in tudi že izvrtali del predora pod morjem, konkurenca na angleških tleh med dvema vodilnima firmama, ki imata še sedaj prometni monopol v svojih rokah, pa jih je prisilila, da so začeto delo ustavili. V predor, ki bi razbremenil vse gostejši morski promet med državama, so spustili vodo. Ker Francozi še vedno upajo, da bodo z otočani v nekaj letih le našli skupno rešitev, je v predoru zdaj sladka voda, ki bi jo v primeru, da bi z deli na morskem dnu nadaljevali, lahko brez težav izčrpali.

In še nekaj o mestu samem. Že uvodoma sem napisala, da bi ga lahko imenovali mesto rož ali mesto, kjer je doma veter. V Calaisu je kot v vseh večjih mestih malo travnatih površin. Zato pa so tisti ozki travnati pasovi pred bloki toliko bolj urejeni. Skrbno negovana trava in pisana preproga najrazličnejših rož vseh barv preprosto prevzamejo vsakogar, ki si dalj časa ogleduje znamenitosti mesta ali pa je tem namenjen le bežen pogled skozi okno v gostem prometu prebijajočega se avtomobila. Kdo ve, koliko vzdihov občudovanja je vzbudil rožnati park pred mestno hišo ali pa ura iz rož ob cesti, ki pelje v pristanišče. Pisana cvetlična ura je ob mestnem grbu (tudi iz rož) sploh ena glavnih znamenitosti mesta. Razen tega, da je v svoji paleti barv res enkratna, tudi točno kaže čas. Žal so ravno tistega dne, ko smo si jo ogledali, nekaj popravljali in so ji sneli kazalca. Za tolažbo smo si lahko kupili eno od mnogih razglednic, na katerih je ura — s kazalci.

Na dolgi peščeni plaži razburkanega rjavo-zelenega morja je bilo precej kopalcev. Pa jim ni bilo treba v morje, da bi se ohladili. Dovolj je bilo že samo sprehanje po drobnem pesku in iskanje školjk. Zaradi mešanja zračnih tokov pravijo, da ni dneva, ko ne bi pihal veter. Včasih je tako močan, da je ob obali kljub temperaturi zraka nad 30°C prav mrzlo. Za nas nepojmljivo je bilo, ko smo skoraj ob nagcih ali ob poletno napravljenih turistih videli starejše gospe v debelih plaščih, ki jih pri nas oblečemo šele pozno v jeseni. Za Francoze, vajene tega podnebja, ni bilo to nič posebnega. Povsem razumljivo je, če se ob koncu tedna odpravijo, tisti iz notranjosti, na izlet do morja, da vzamejo s sabo pleteno jopico, ženske pa še rute, za vsak primer, če bi le preveč pihalo.

Kljub vsemu je obisk Calaisa doživetje, ki ga ne pozabiš...

Eperlecques pred 30 leti in danes...

V zavetju gozdov, v tišini, kjer od časa do časa odmevajo besede vodičev in kjer iz

neopaznih zvočnikov med vejami dreves slišiš igranje žalostink, stoji v vsej svoji veličini največji bunker na svetu. Pošastno dolg in visok stoji v opomin vsemu človeštvu in v dokaz, kaj vse je sposoben narediti človek za uničenje sočloveka.

Raketno oporišče Eperlecques so zgradili po načrtih generala Von Brauna in je prvo zgrajeno raketno oporišče v zgodovini človeštva. Namenjeno je bilo za izstreljevanje raket V 2, vendar s tega oporišča niso izstrelili niti ene rakete. Načrt nacistične Nemčije, da bi z oporišča, ki ga je po Hitlerjevem ukazu 27. marca 1943 začelo graditi prvih nekaj tisoč ujetnikov vseh narodnosti, z izstreljenimi raketami uničila London in osvojila Anglijo, se ni uresničil. Le dva tedna pred izstrelitvijo prve rakete so ga napadle zavezniške sile. Načrte, po katerih so gradili oporišče, so po vojni uporabili Američani za gradnjo Cap Kennedyja.

Sto milj od Londona in 25 km od Calaisa je nedaleč od morja 6000 ujetnikov noč in dan delalo 100 m dolg, 50 m širok in 102 m visok bunker s 5 m debelimi zidovi. Bunker je dobesedno rasel iz tal. Njegovi temelji so 80 m globoko. Gradili so ga tako, da so potem, ko so končali s temelji,

naredili najprej ogromno betonsko streho, ki so jo v naslednjih stopnjah gradnje dvigovali, tako da je bunker resnično rasel iz tal in mu niso mogla do živega številna bombardiranja angleških letal. Nasprotno, iz zemlje ga je gledalo vsak dan več, dokler ni bila njegova višina nad zemljo 22 m. 130.000 ton cementa in 40.000 ton železa so porabili za izgradnjo pošastno velikega objekta. Vsak dan je vanj zapeljal tovor poseben nemški vlak, za njim pa so se zaprla ogromna železna vrata. Bunker je velika grobnica, saj je v eni sami steni, zaradi pijanosti nacističnega paznika, bilo živih zazidanih 250 ruskih ujetnikov. V podzemeljski dvorani zraven glavnega bunkerja pa je ob bombnem napadu moralo umreti več kot tisoč Belgijcev.

Med tistimi, ki so zaradi izčrpanosti, naporenega dela, bombnih napadov in vseh prestanih grozot za vedno ostali v Eperlecquesu je tudi veliko Jugoslovanov, ki so med množico ujetnikov vseh narodnosti trpeli noč in dan za goro betona, ki po 30 letih grozi in opominja na največjo zmoto človeštva.

Tekst in slike:
M. MATVOZ

ski alarm oziroma nalet nešteti svetli-kajočih štirimotornih letal, ki so prihajala iz smeri jug ter odletela s smrtnim tovorom proti severu. Bilo jih je na stotine, tako da so skoraj zatemnili nebo. Njihov povratek pa je bil med 12. in 14. uro.

V Antonovi cerkvi so v tem času zapirali pločevinasto krsto, v kateri je bil ustreljeni glavni nemški direktor železarne Külhauser.

Proti Kotljam je korakala patrola, vod nemških vojakov, ki so imeli svoj sedež v stari šoli in Guštanju. Med 10. in 11. uro sem bil z dr. Salarjem na trgu pred Eratovo hišo, ko je iz smeri »Šanc« močno zapropotal mitralješki ogenj. Bil je kratek napad na Guštanj. Iz Milovnikove (Uršlja) strehe je padala opeka na trg, kot bi padala toča. Kmalu za tem pa so po kotaljski cesti v diru prispeli na trg zapihani, preplašeni, zamazani in raztrgani nemški vojaki, ki so malo prej šli proti Kotljam. Mislim, da je ta mitralješki napad veljal njim, ker so bili tako zbegani.

V času napada je stal na vaški straži »Prosvetni« (Titov dom) domačin Josip Kriče. Ko je zaslišal streljanje, je dobil srčni napad, tako da smo ga morali z rešilnim avtomobilom odpeljati domov.

Kmalu zatem sem dobil sporočilo, da moramo z reševalnim avtomobilom v Celovec po ranjenega partizana »Miklavža« Maksa Merkača — Hudopiska, ki je bil dne 25. novembra 1944 (prevozni nalog 3697) ranjen pri Mežnarju — Sv. Neža, ko je kot kurir spremljal politične delavke Katarino Tratnik, Julko Rožank-Zdovec in Olgo Križanovski. V bolnici v Celovcu so ga stražili SS.

Dne 5. maja je bila izdana amnestija za vse politične zapornike. To sporočilo je prinesla izpuščena zapornica Ana Gostenčnik iz Prevalj. Do Celovca tedaj nismo imeli bencina in smo ga iskali pri tistih, za katere smo vedeli, da ga še imajo skritega. Nekaj smo ga dobili pri »Meležniku«, nekaj pa ga je dala Tatjana Erath, hčerka dr. Eratha. V Celovec sva se odpeljala Miha Konečnik in jaz. V Prevaljah se nama je priključila Ana Gostenčnik. Za vsak

Ervin Wlodyga

Zadnji trije dnevi v zasedenem Guštanju

(6., 7. in 8. maj 1945)

Skušal bom opisati dogodke iz pripovedovanja drugih, po pisanju v knjigi prevozov (RK) ter po tem, kar sem sam videl in doživel.

Vojna se je bližala koncu. To je pravzaprav že vsak vedel. Toda v zraku je bilo nekaj napetega, nekaj morečega. Nekateri so ta konec čakali in se veselili, kljub temu pa so bili zaskrbljeni, ker niso vedeli kakšen bo ta konec. Posebno vodilni Nemci so bili zaskrbljeni. Zbirali so se in dogovarjali, kako se bodo umaknili, kurili dokumente... Niso več bili tako domišljivi in oholi kot prej, bili pa so razdražljivi, nezaupljivi in zamišljeni. Vedeli in zavedali so se, da se med njimi že nahaja neviden sovražnik proti kateremu so bili že praktično brez moči. Med ljudmi so tedaj krožile razne nepreverjene govorice, kaj vse se bo še zgodilo, preden bodo zapustili zasedeno ozemlje. Zato ni čudno, da so zavedni delavci v železarni zadnje dni vse to opazovali in bili tudi pripravljene preprečiti kakršnokoli sabotažo. Tu je bilo veliko strojev, popravljena je bila martinovka, ki se je pokvarila ob eksploziji ter razni žerjavi in druge naprave, ki bi jih bilo treba slučajno braniti in ščititi. To uničenje je izostalo, ker so vodilni Nemci v zadnjih dnevih bolj mislili na sebe, kakor pa na kakšno uničenje. Pa poglejmo, kaj se je v zadnjih treh dneh vse dogajalo.

Nedelja, 6. maja 1945

Kakor vsako jutro okoli sedme ure, so se tudi ta dan pojavila gibčna črna letala,

ki so jim ljudje pravili »titovci« ter dvo-krilni leitingi. Ti so iskali svoj »plen« na železnici in cesti. V nizkem naletu so presenetili marsikateri vlak, ki mu potem ni bilo več pomoči, saj so preluknjali lokomotivo iz katere se je kadila para, vlak pa je negibno obtičal na progi. Žrtve teh letal pa so bili tudi maloštevilni avtomobili na cesti. Zato se je v glavnem promet odvijal ponoči.

Vsak dan med 9. in 10. uro je bil letal-

Z nekdanjega guštanjskega trga

slučaj je nesla s seboj še košaro dobrin, ki so potem služile za omeščanje srca vodilnih na gestapu oziroma celovškem zaporu.

Ana Gostenčnik, ki se je kot bivša zapornica že spoznala na gestapu, je po prihodu v Celovec takoj poiskala na domu vodjo zavora, ki je bil ravno pri kosilu. Morda je pomagala tudi nabasana torba, da je vodja deželnega zavora gestapa — Kula, dal pismeno odpustnico za Merkača. Seveda je zgovorna Gostenčnikova k temu mnogo pripomogla. Med tem časom, ko so tekla pogajanja, je Merkač v bolnici brez ene noge nestrpno čakal na končno odločitev. Ne da se opisati trenutka, ko je Merkač zagledal v roki Gosteničnikove listek, da je prost, popolnoma prost. V istem zaporu (bolnici) pa je bil tudi politični zapornik dr. Georg Smeritschnig iz Prevalj. Že dolgo smo ga dobro poznali. Izdal ga je namreč neki ranjeni partizan, ki ga je zdravil na Lešah, le-ta pa se je potem, ko je ozdravel, sam predal gestapu na Prevaljah. Nekega dne je prišel v spremstvu gestapa na zdravnikov dom, in ko je zagledal dr. Smeritschniga je povedal sledeče: »Ovaj je ovaj lečnik, koji me je lečil.« Takoj so ga zaprli, ker pa je bil bolan na pljučih, je prišel v bolnico. To mi je nekaj let pozneje sam pravil.

Tudi njega sam po posredovanju Gostenčnikove dobili iz zavora.

Proti večeru smo se potem z Merkačem odpeljali iz Celovca. Dr. Smeritschnig je ostal v Celovcu. Ko smo se že pripeljali blizu sedanje državne meje (avstrijska stran) smo zaslišali močno ropotanje motornih vozil. Iz Holmca proti Pliberku je tisti večer peljala neka motorizirana enota. V strahu, da nas ne bi zaustavili, smo se enostavno z reševalnim avtomobilom umaknili v grmovje, ki je bilo tedaj ob cesti in čakali, da je enota odpeljala mimo. Na Prevalje smo prišli okoli polnoči, kjer so že čakali ter prevzeli Merkača.

Ponedeljek, 7. maja

V jutranjih urah se zopet pojavijo letala titovci in leitingi ter neumorno iščejo svoje žrtve.

V železarni se je pravzaprav bolj postopalo kot delalo. Ob deveti uri pa zopet letalski alarm, kmalu zatem pa so se že pojavila prva letala. Ob zračnem napadu so vsi zapustili tovarno ter se poskrili kamor je kdo vedel in znal. V zaklonišča skoraj nobeden ni hotel iti. Največ so posedali v gozdu nad gradom. Ko je bilo konec alarma, smo se zopet podali na delovna mesta. Delovnega vzdušja ni bilo, največ se je govorilo o tem, kdaj in kakšen bo konec te svetovne morije. V gostišču (sedaj laboratorij) pa so se vodilni iz železarne, tehnični direktor ing. Fischnig, personalni šef Robert Weck, prokurist Anton Korošec ter politični vodja Hubert Legner in vodja vaške straže Rajmund Tišler, samo menili o tem, na kakšen način bodo zapustili Guštanj. Vse to pa je povzročilo vedno bolj napeto in moreče vzdušje. Vrhunec pa je bil dosežen že tisti večer. Vsi zgoraj omenjeni so se okoli 21. do 23. ure ponovno zbrali na posvet v gostišču. Vse to pa so opazovali stražarji vaške straže Stana Valentin, Ivan Videmšek in Fužir. Pa so se potihno splazili pod okno, kjer se je

vršil posvet, ter vse slišali, kaj so se pogovarjali. Glavna tema pogovora je bila kako, kje in kdaj se bodo naslednjega dne zbrali in odšli. Določili so sledeče: zberejo se v torek, 8. maja, ob 5. uri na koncu (aleje) ceste, ki pride iz gradu. Od tam se odpeljejo z vsemi razpoložljivimi avtomobili na glavno cesto. Že zvečer je moral železarniški šofer Filip Tola odpeljati na dogovorjeno mesto težko naložen Legnerjev tovorni avtomobil.

Stražarji, ki so prisluškovali, so to nato takoj sporočili vodji straže Adolfu Hanušu starejšemu. Le ta je o tem telefonično obvestil orožniški postaji in vojaški komandi. Toda ti so mu sporočili, da se to njega ne tiče in naj pusti stvar pri miru.

Torek, 8. maja

Kljub temu da so »vodilni« imeli vse dobro pripravljeno in zamišljeno pa le ni potekalo tako, kakor so si želeli. Že osebni avtomobil Huberta Legnerja niso mogli spraviti v pogon, ker ga je Legnerjev mehanik Lavrič ponoči namerno pokvaril. Zato so se nekateri ob 5. uri zjutraj podali peš proti dogovorjenemu mestu, kjer je bila v bližini tovornega avtomobila skrita vaška straža. Ko je kot prvi prišel šofer Filip Tola so le-tega takoj zaustavili in od njega zahtevali, da jim izroči ključ avtomobila. Končno so se domenili, da je Tola odpeljal avto v garažo (sedaj MIŠ), ključ pa izročil Videmšku. Tola je bil po izjavi navzočih kar vesel, da je lahko odšel domov. Vse tiste, ki so šli peš proti dogovorjenemu mestu je zaustavila in odvedla v grad vojaška patrola, ki je imela tam svoj sedež. Le Hubert Legner in Rajmund Tišler sta se peljala s kolesi. Pred železarno jih je zaustavila vaška straža. Ker sta bila oborožena so ju hoteli razorožiti. Temu sta se krepko upirala in pri tem so padali tudi krepki izrazi. Končno uspe Fužirju, da strga Tišlerju brzostrelko, nakar se ta dva pomirita in pustita, da ju zaprejo v pisarno upravnega poslopja.

Seveda je tisto jutro bilo veliko presenečenje za vse tiste, ki so prišli na delo. Vsi so dajali priznanje vodji straže in stražarjem, da so se upali kaj takega narediti.

Tudi to jutro so letala letela nad Guštanjem. Okoli 9. ure so sklicali vse delavce in uslužbence na dvorišču pred upravnim poslopjem. Prišli so namreč zastopniki vojske iz grada (major, kapetan). Govoril je major, ki je povedal, da prevzame vojska od tega trenutka dalje vse Nemce pod svoje okrilje. Podati se pa morajo z njimi v grad. Za njim je govoril tehnični direktor Fischnig. Omenil je, da ni hotel pobegniti, saj ima pri sebi samo brivski aparat, ki ga je tudi pokazal.

Kmalu zatem je bil zopet letalski alarm, nakar so se vsi razšli. Delo v podjetju po alarmu ni več steklo. Vodstvo je odšlo v grad, ostali pa so se porazgubili.

V popoldanskem času sem dobil sporočilo, da so se pri Brančurniku spoprijeli partizani in Nemci, ter da je nekdo ranjen. Odšel sem k dr. Salarju ter mu povedal, kaj se je zgodilo. Ker pa je reševalni avtomobil bil tedaj v Slovenj Gradcu sva se peljala s kolesi in v belih plaščih ter z znakom rdečega križa na rokavu. Na mostu naju je zaustavil partizan Poldo Gorenšek

— Volenov. Vprašal je kaj hočeva, pa sva povedala, da smo dobili sporočilo, da je nekdo ranjen in greva pomagat. Poldo pa je povedal, da ta ne bo več rabil zdravniške pomoči, ker je mrtev. Bil je neki železničar iz Pliberka, ki se je slučajno tam nahajal in bil med spopadom zadet. Šla sva si ga k Brančurniku ogledat ter lahko ugotovila samo smrt.

Med partizani so bili v glavnem domačini Anton Vušnik, Peter Mezner, Pačnik iz Prevalj in drugi, ki se jih ne spominjam več.

Kaj vse smo se tam pogovarjali ne vem več, vem le, da je Anton Vušnik od mene zahteval da naj grem v Guštanj nalepit plakate s sporočilom, da je bila proglašena kapitulacija, torej konec vojne. Temu sem se uprl z motivacijo, da nisem prišel k Brančurniku kot propagandist, temveč kot reševalec. Nato mi je rekel naj grem z dr. Salarjem na grad dogovoriti se za umik. To sva sprejela. S kolesi sva se odpeljala. Grad je bil v tem času obdan z žično oviro in minami. Na prvo stražarsko mesto sva naletela takoj pri odcepu glavne ceste, ki pelje na grad. Na starem jugoslovanskem bunkerju so Nemci postavili iz brun svoj bunker. Žična ovira — jahači na cesti. Oboroženi starejši vojaki naju zaustavijo. Ko jim poveva zakaj sva prišla, so le-ti začeli metati puške v grmovje ob cesti, se ljubiti, jokati. Nepopisno veselje. Takoj so nama dali prosto pot. Ko sva prišla na grad (kjer stoji lesena hišica poleg muzeja) naju je ponovno ustavil stražar. Tudi temu poveva zakaj sva prišla. Ta je imel na žici privezan zvonec s katerim je začel tako strašno zvoniti, da je postal v gradu pravi preplah. Kmalu priteče dežurni oficir ter vpraša, kaj se je zgodilo. Ko mu povem, naju prosi, da naj počakava dokler se ne vrne. Res pride kmalu proti nama pet oficirjev, razvrščenih v obliki klina. Postavijo se v pozor, kar sva tudi midva storila, nakar oficirji po dolgem času zopet pozdravijo po vojaško (prsti ob čepico). Na vprašanje, po kaj sva prišla, sem jim povedal sledeče:

Poslana sva bila, da se domenimo za čas umika, kajti ta dan je bila podpisana kapitulacija. Nadalje, da naj položijo orožje, umik pa se naj bi izvršil na relaciji Guštanj — Pliberk. Major, ki je vodil skupino oficirjev je povedal, da mu ni nič znanega o kakšni kapitulaciji, a naju kljub temu prosi, naj počakava tako dolgo, da se vrnejo s posveta, ki ga bodo takoj imeli. Res je ta posvet trajal približno pol ure, nakar so se ponovno vrnili na prejšnje mesto. Sledil je ponovno vojaški pozdrav, nakar je major sporočil sledeče: povejte, prosim, gospodom partizanom, da smo sklenili umakniti se iz gradu danes ob 19. uri. Orožja ne bomo položili, umaknili pa se bomo preko Dravograda. Prosijo tudi, naj pustijo iz Leš četo vojakov, ki se tam nahaja. Zanimali so se tudi, koliko partizanov se nahaja pri Brančurniku. Odgovoril sem mu, da jih je vse polno, kar je potrdil tudi dr. Salar, saj so se med partizane pomešali že domačini. Nadalje jih je zanimalo, kaj je z vojaškim tovornim in železarniškim osebnim avtomobilom. Povedal sem, da je tovorni v potoku, osebni pa prestreljen. Odgovoril je naslednje:

»Gott sei dank, dass der Kramm zu Ende ist.« (»Hvala bogu, da je ta zadeva pri kraju.« — mislil je na konec vojne).

Nato je pristopil kapetan, neki jurist iz Gradca ter rekel: »Pozdravite mi starega Dolinška in mu recite, da sem imel nalogo kontrolirati ga, pa tega nisem storil.«

Ponovno so pozdravili in odkorakali. Za njimi je pristopil politični vodja Hunert Legner s prošnjo, naj gledam, da v Guštanju ne bi prišlo do pokola, kar je tudi on storil leta 1941.

Kot zadnji je pristopil moj bivši šef prokurist Anton Korošec. Ko se je poslovil je rekel, da se kmalu zopet vrne. Vprašal sem ga, kako to misli in je rekel, da bo prišel z Angleži. Vedel sem, da ima pri sebi krasno pištolo walter in sem ga vprašal, kako se še upa oborožen hoditi okoli. Tedaj so se mu vlile solze, segel je v žep sukniča ter mi pred vojaki z dvema prstoma predal pištolo, nato še municijo.

S kolesom sem se vrnil k Brančurniku ter Vušniku povedal, kako smo se domeniili. Vojaki so se med tem mrzlično pripravljali za odhod. Zbrali so vse vojaštvo, ki je bilo na gradu, v stari šoli, v tolstovrški šoli. Tudi policija iz Rimskega vrelca je prišla v Guštanj. Zborna mesto za vse vojaštvo in Nemce, ki so hoteli pod njihovim okriljem oditi, je bilo pred bivšim Sokolskim domom in staro šolo. Vse je v redu potekalo brez streljanja. Le na cesti pred pokopališčem se je za nekatere domačine slabo končalo. Ko so ljudje zvedeli za novico, ki se je bliskovito širila, so ženske začele šivati zastave. Albert Plazovnik, ki je stanoval v personalu poleg pokopališča pa je odredil nekaj domačinov, da so šli sekati drevesa za slavoloke. Med

njimi so bili: Franc in Naci Gradišnik, Ivan Cvetko in drugi. Nesrečen slučaj je hotel, da je ravno tedaj, ko se je umikala policija, na njih padlo posekano drevo. Neki policist je spustil rafal iz brzostrelke v grmovje. Preplašeni domačini so se razbežali. Franc Gradišnik in Ivan Cvetko sta stekla v kotlarno železarne, ter se skrila v neko luknjo, kjer sta precej časa čakala na osvoboditev. Policisti pa so ujeli bolj počasnega Ignaca Gradišnika. Najbrž se za njega ne bi končalo preveč dobro, da jih ni prav milo na kolenih prosil, naj ga izpustijo. Končno so ga le izpustili.

Nemška vojska je okoli 20.30 zapustila Guštanj.

Z nemškimi vojaki so se tudi umikala dekleta in vodstvo (Grumova) gospodinj-ske šole na gradu. Za prevoz njihove prtljage so najeli prevoznika Delobsta iz Guštanja. Ta je voz pošteno naložil in kot zadnji peljal za odhajajočimi vojaki. Toda daleč s to prtljago ni prišel. Na trgu je enostavno izpregel konje ter jih spravil v hlev. Voz pa polno naložen pustil na trgu.

Žrtev med domačini ob odhodu Nemcev iz Guštanja ni bilo, naprave in stroji v tovarni so ostali celi, po njihovem odhodu smo našli dva ustreljena nemška vojaka v hišici za seno za vrtnarijo, kjer sta tudi pokopana. Zasedba Guštanja po odhodu Nemcev pa je bila v Fužinarju že opisana.

Viri podatkov: Maks Merkač, Ana Gostenčnik, Franc Telcer, Franc Gradišnik, Maks Dolinšek, Knjiga prevozov RK. Po spominu Ervina Wlodyge in Ivana Videmška.

Pogovor z Yukijem Oyanagijem

Na Ravne je prišel kot kipar v prvih dneh avgusta, da nam iz starega železa zvari »letečega moškega in žensko«. Pred tridesetimi leti se je rodil v Nigati, na zahodni obali največjega otoka Japonske — Honšuju. Njegov oče je geodet in vnet privrženec stare japonske umetnosti. Preko njegovih knjig se je Yuki že v mladosti navdušil za arhitekturo. Povsem odkrito priznava: »Arhitekturo na Japonskem ni enostavno študirati; že na samem začetku ji nisem bil kos. 'Ti boš umetnik,' so mi dejali profesorji; in ostalo je pri tem.«

Ko Evropejci razmišljajo o ljudeh z Daljnega vzhoda in o njihovem načinu življenja, potem naša stereotipna misel ubira najbrž naslednja pota: Vzhod je statičen, obrnjen vase, pasiven, spiritualen (duhoven), razmišljajoč, neguje duha in je obrnjen k spreminjanju človeka, da bi s tem rešil osnovne probleme življenja. Ko pa želimo označiti evropsko življenjsko etiko (ki ji mi pripadamo bolj obrobno), potem o njej govorimo, da je: dinamična, obrnjena navzven, materialistična, aktivna, skratka evropski »way of life« želi spremeniti okolico (naravo, objekt), da ji vlada in da išče srečo v svetu. Morda je ravno ta diametralnost (nasprotnost) v načinu razmišljanja — ki je prav gotovo hudo relativna — pred oba postavljala

bariero (oviro) boljšega medsebojnega razumevanja; voz, ki se ni dal odmotati po Aleksandrovo.

»Sem srečen kot umetnik, umetnost mi pomeni uresničenje mojih sanj. Verjamem vase in v svoje delo; — sam sebi sem Bog — Boga ni bilo nikoli na nebu, treba ga je iskati v sebi. Pomembno je samo danes, trenutek, ki ga živim prav zdaj — bodočnosti ni, ali bolje, bodočnost je zame neznan — nima pomena; isto je s preteklostjo. Nikoli se nisem imel za abstraktnega in hermetika, — svojim delom želim pomagati ljudem, — verjamem in upam v vse ljudi na svetu.«

Že kot deček je želel narediti velik kip — od tod tudi velika želja po arhitekturi. Toda po končani umetniški akademiji (BIJUSTU GASTUKO) v Tokiju se je oprijel železa in manjše plastike. »Na samem začetku sem se preveč posvečal tehniki, tako da je že vse kazalo, da bom postal odličen obrtnik. Pozneje sem uvidel, da bo treba začeti več premišljevanja.« Premica in »zmerna« krivulja sta njegovi najljubši izrazni prvini. »V krivuljah oblikuje narava; jaz pa ji po moči in lepoti nisem niti približno enak.« Na Japonskem železo kot material kiparstva ni preveč popularno; primat imata še zmeraj »tradicionalna« les in kamen.

Yuki Oyanagi — umetnik in njegovo delo

Tradicionalna in akademska skupina umetnikov na Japonskem je združena v NITEN; mlajši pa v NIKAKAI. Ko konča študent umetniško akademijo, se mora »izkazati s svojo stopnjo« s srednje stopnji KAIYU (v močno poenostavljenem prevodu bi to pomenilo skupino prijateljev). Ta stopnja od mladih zahteva konstantno dobro delo, tu so jim dane vse možnosti nepretrganega razstavljanja svojih del. Yuki je zaenkrat član te srednje skupine, čez tri, ali pet let, ko bo začel predavati na tokijski umetniški akademiji (teh je v Tokiu več) »TAMA FINE ART OF UNIVERSITY«, pa bo postal član najvišje skupine NIKAKAI. »Sem profesionallec, živim od poučevanja kiparstva v Jokohami (na privatni šoli, ki bi pri nas imela status gimnazije in višje šole) in od svojih prodanih del.«

Na predlog svojih profesorjev iz akademije so ga v »Društvu japonskih umetnikov« izvolili za svojega »zastopnika« na Ravnah. K nam je »priletel« preko Tokia, Moskve in Rima. Pred dvema letoma je z avtostopom prepotoval Italijo in Sicilijo, Španijo in Francijo; po končanem delu pri nas pa namerava za mesec dni v Grčijo in Egipt. »Potovanje je podobno slapovom, ki so zmeraj drugačni in prinašajo sveže misli. Rad bi videl ves svet, razen Severne Amerike — tam ni moč videti kaj vrednega. Sem internacionalist, rad imam ljudi pa najsi bodo te ali one rase, takšne ali druge veroizpovedi. Ko Japonci potujemo po svetu, je naša največja težava v slabem poznavanju tujih jezikov in navad — največkrat Japonce v tujini vidite, ko fotografirajo — to je njihovo najobičajnejše opravilo; sila težko se privadijo na tuje navade in običaje.« Največja težava, ki ga je pestila na Ravnah, je bilo vstajanje ob šestih zjutraj. »Pri nas pričnemo z delom ob devetih, končamo pa ob 17. uri popoldne.« V šali je bilo iz njegovih ust največkrat slišati: »Prijazni ljudje, lepa pokra-

jina, a obupna hrana.« In res, zanj je v naši »dunajski« kuhinji bila užitna zgolj zelenjavna juha in pražene lisičke...

»Ravenčani so dobri ljudje, radi govorijo in zaradi tega jih imam še rajši. Mnogokrat se mi je primerilo, da sem koga srečal na ravenskih ulicah, ki ga doslej še nisem poznal, pa me je v tovarni veselo pozdravil in mi podal roko — tako se na Japonskem pozdravljajo le najboljši prijatelji.« Z veseljem mi je pripovedoval o ljudeh, ki mu večkrat priskočijo na pomoč pri njegovem delu; o Radu, Mihi, mojstru Tevžu...

Kar lahko, ali skoraj mora impresionirati zahodnjaka, je pristop in odnos vzhodnjaka do hrane. Obrok jedi v naši terminologiji pomeni za vzhodnjaka »sakrament« in ne izključuje polnjenja želodca, še manj pomeni spiritualni užitek in povezanost človeka z naravo. Japonec, ki je npr. za obrok dobil riž, se počuti kot da mu je le-ta bil podarjen kot povratno darilo za ljubezen in pazljivost, ki jo je gostitelj posvečal rasti riža. Na Japonskem se hrana deli v dve veliki skupini: na darila planin (žitariče, sadje, gobe...) in na darila morja (ribe, školjke, alge...). Jedilni pribor, dvoje lesenih palčk (hashi) daje japonskemu kosilu ali večerji svojevrstno eleganco, ki jo evropejci z nožem in vilicami (hočemo ali nočemo spominja ta na orožje) kaj s težavo dosegamo. Tu je še CHA-NOYU — čajna ceremonija, o kateri je bilo na Zahodu napisanega toliko kot o šahu. Japonski hišni prostori niso ločeni od narave; so življenjsko bivališče, v katerih človek živi z naravo. Sobe so po pravilu obrnjene na vrt, ne na cesto. Ko se odmaknejo papirnata vrata, meje med sobo in naravo ni več — človek vstopa v naravo, narava pa prihaja v njegov dom. Leseni elementi prostorov niso obarvani, tekstura lesa je razločno vidna. Okrasi so zadržani in asketski, preiščeni in prefinjeni. Na leseni steni visi KAKEMONO — zvitek papirja, na katerem je kaligrafija ali slika; bolj pri tleh, ki so pokrita z riževimi preprogami stoji IKEBANA... Maloštevilnost predmetov omogoča, da se v celoti doživi njihova lepota. Tu ni simetrije; predmet ni uravnovešen z nekim drugim predmetom, temveč s praznino, ki ne pomeni odsotnosti kateregakoli predmeta, temveč ustvarja prostor, ki je (vsaj potencialno) pripravljen sprejeti vse predmete. V primerjavi s skromnim (morda je v tem ravno njegovo bogastvo) japonskim domom, evropski salon ali dnevna soba izgleda arogantna in prepotentna. Če bi hoteli v nekaj besedah označiti notranjost japonske hiše, potem se v prvi plan postavljata dve osnovni značilnosti: »siromaštvo« WABI in »osamljenost« SABI.

Zen — budizem je prav gotovo eno izmed globokih dosežkov človeške misli. Korenine ima v Indiji, vrh je dosegel na Japonskem. Ni ga možno opisati ali izraziti z jezikom; zen je treba živeti in doživeti. Zen je filozofija, religija, etika, umetnost... zen je življenje samo.

To je (zelo okrnjena in nepopolna) slika Japonske izpred nekaj stoletij. Vzhod je vreden občudovanja (čeprav vsi zahodnjaki ne mislijo tako). Evropska superiornost (evrocentrizem) je živela in še živi v naši zavesti. Pod krinko »prosvetiteljstva«

so si Angleži namenili spreobrniti Indijce in Kitajce; Francozi so si namenili »pofrancoziti« tri tisoč let staro kulturo v Indokini; nič bolje se v »misionarstvu« niso obnašali Amerikanci. Pravi paradoks v evropski filozofiji pa pomeni Heglova ugotovitev, da se je človeška zgodovina pričela z Grki in končala z Germani. Goethe (ki je bil daleč od Heglovega bahaštva) je bil eden redkih, ki je bil sposoben dojeti vso veličino Vzhoda. »Naši evropski predniki so se še podili po evropskih gozdovih, ko so Kitajci, Indijci in Japonci že razmišljali o najtežjih vprašanih življenja in sveta«...

Danes poznamo Japonsko v drugačni luči; dežela, ki spada po svoji industrijski razvitosti v svetovni vrh. Na vsakega Japonca prideta po dva televizijska sprejemnika (program je možno gledati na 7 kanalih, postaje pa ga oddajajo 21 ur na dan); naklade dnevnega časopisja so največje na svetu (ASHAHI SHIMBUN izide vsako jutro v fantastičnih 10 milijonih izvodih); 60% celotnega prebivalstva študira na šolah različnih smeri in stopenj.

»Danes je Japonska na križpotju. Ali ostati pri 'starem' ali postati druga Amerika? Ves japonski boom je nastal kot združenje zahodne tehnologije in stare japonske tradicije. Danes je mnogo ljudi za

izključno 'zahodno' pot... jaz sam živim po 'starem'; ne želim in ne morem drugim reči, naj živijo drugače...«

Yuki ne verjame preveč množičnim medijem, ker »proizvajajo množične stereotipe«, »potujem, želim videti vse s svojimi očmi«. Proti koncu septembra si je namenil obiskati Grčijo in Egipt. Zakaj ravno Grčijo, ko pa ne maraš preveč renesanse? »Mojega stališča do renesanse nisi dobro razumel. Najljubši mi je srednji vek; ko se je iztekel, je ponujal nekaj boljšega od sebe — renesanso. Ko se je izpela renesansa, za njo ni ostalo nič podobno velikega in lepega kot je bila sama...« V Egipt ga vlečejo »genialne piramide, Aleksandrija, Dolina kraljev, Asuan... zelo zelo malo vem o Egiptu«. Po končanem potovanju se bo vrnil v Rim in Milano, kjer bo ostal nekaj dni pri prijatelju in soščolcu iz akademije; »proti koncu oktobra — upam vsaj — pa bom na Japonskem. Čeprav bomo v bodoče živeli tisoče kilometrov vsak sebi, bo del mene za vedno ostal na Ravnah. Vsakokrat, ko boste uzrli moje delo — 'letečega moža in žensko' vedite, da je namenjeno vam, vsem Ravenčanom, vsem ljudem — takrat me pozdravite, morda vas čujem do Tokia...«

(Avtor fotografije in teksta Milko Dolinšek)

Naši godbeniki pripovedujejo

V preteklem mesecu so člani našega pihalnega orkestra dobili nove uniforme. Ob tej priložnosti smo jih nekaj povabili na razgovor. Ni jih treba posebej predstavljati, poznamo jih. Naj nas vržejo z budnico iz spanja kadarkoli, ne moremo se jeziti, kajti dragi so nam in ponosni smo nanje.

Predsednik godbe tov. Janez Plohl je nekako v imenu vseh povedal tole: »Leto 1975 je bilo za pihalni orkester zelo razgibano. Sedaj, ko zaključujemo sezono, ugotavljamo, da smo našo dejavnost skoraj v celoti uresničili. Med važnejše nastope sodijo: televizijsko snemanje, ko je naša godba ponesla pozdrav prek malih ekranov vsem delovnim ljudem Jugoslavije za praznik dela. Z uspehom smo sodelovali na centralni proslavi ob 30-letnici zadnjih bojev na Poljani. Vmes pa smo imeli številne promenadne koncerte doma in zunaj kraja. Sodelovali smo na proslavi v Pliberku, ki so jo organizirali koroški Slovenci ob obletnici podpisa državne pogodbe.«

— S kakšnimi težavami se srečujete pri delu?

»Trenutno šteje naš orkester 58 članov. Pri realizaciji programa, ki smo ga planirali za leto 1975 pa pri takšnem številu godbenikov nastajajo težave pri obiskovanju vaj in nastopov. Vzrokov je mnogo, tako objektivnih kot subjektivnih. S skupnimi naporji pa nam vendarle uspeva, da premostimo tudi take težave in da delo poteka v zadovoljstvo nas vseh.«

— Pihalni orkester, kot je vaš, najbrž potrebuje precej finančnih sredstev. Kje je vaš glavni vir?

»Glavni vir finančnih sredstev doteka iz železarne Ravne. Za delno kritje rednih

stroškov prispeva vsak član kolektiva 2 din mesečno. Ostala sredstva, ki jih namenimo za nabavo instrumentov in uniform pa prispeva kolektiv, za kar se ob tej priložnosti pristrčno zahvaljujem.

— Kaj pa ambicije?

»Pred leti je bil velik dogodek, če smo šli v Ljubljano, danes že koncertiramo v inozemstvu. Naš cilj je: sodelovanje na evropskem in končno še na svetovnem prvenstvu pihalnih orkestror. Take so torej ambicije, ki so na prvi pogled dokaj širokopotezne, vendar so vsekakor izvedljive, seveda ob razumevanju in pomoči ter sodelovanju drugih dejavnikov zunaj orkestra.«

O sebi in orkestru je tov. Ivan Gradišek povedal:

»Septembra je minilo 20 let, odkar sem prišel v godbo in tako sedaj spadam že med srednji kader.

— Kako je bilo takrat?

»Tega ne bi mogel točno povedati, spomnim se pa, da je bil prvi nastop zame velik dogodek, čeprav sem od uniforme imel samo kapo.

Kvaliteta godbe je bila na dostojni višini, saj prva mesta niso bila redkost. Čas je terjal svoje in povsem jasno je, da smo godbeniki morali v korak z naprednimi dogajanjem na svojem ustvarjalnem področju. Morali smo in uspeli smo za razcvet duhovne rasti kolektiva, kraja in nas samih. Mislim, da nam je bilo pred dvema desetletjema nekoliko lažje, kajti ob današnjem splošnem razvoju pihalnih orkestror in godb se je vse težje obdržati na vrhu. Kar je bilo včeraj dobro, danes ne velja več, jutrišnji dan pa prinese povsem

nekaj novega. Takšen je vse hitrejši razvoj na vseh področjih in tudi v glasbenem življenju. Rad bi povedal, da sodelovanje v pihalnem orkestru ni samo izživljanje. Je obveznost, ki jo mora v polni meri čutiti vsak posameznik. Prepričan sem, da edino v tem med včeraj in danes ni razlike, pa tudi jutri ne bo drugače«. Upajmo, da bo ta lepa misel, s katero je zaključil tov. Gradišek, ostala trajna resnica.

Pavel Arnold, eden najstarejših članov takole pripoveduje:

»Že v otroških letih sem imel veliko veselje do glasbe, toda niso mi bile dane možnosti, da bi se aktivno vključil vanjo, saj so se z glasbo lahko spoznali le otroci premožnejših staršev. Glasbene šole pa v tistem času še ni bilo.

Ko sem se kot fant leta 1927 zaposlil v jeklarni grofa Thurna v Guštanju, sem prosil kapelnika tedanje godbe Kostveina, da bi mi dali katerikoli instrument, da bi se učil, toda godba ni imela nobenega rezervnega instrumenta. In tako moji prošnji ni bilo ustrezno. Moral sem čakati cela tri leta. Tedaj je šel k vojakom tov. Ivan Kokal, ki mi je odstopil instrument — bas trobento. Učil me je Rebernik Ivan in kapelnik Kostvein. Ko sem dobil instrument in se leta 1931 vključil v godbo — takrat je bil moj prvi nastop — je bil to zame edinstven dogodek.

Ob koncu druge svetovne vojne, leta 1945, je godba štela sedemnajst članov, kolikor nas je takrat bilo, mobilizirana in vključena v sestav Tomšičeve brigade, pozneje pa v XIV. divizijo. Po osvoboditvi smo nadaljevali delo in s prihodom novega kapelnika tov. Jožka Hermana se je začela nova in uspešna pot naše godbe.

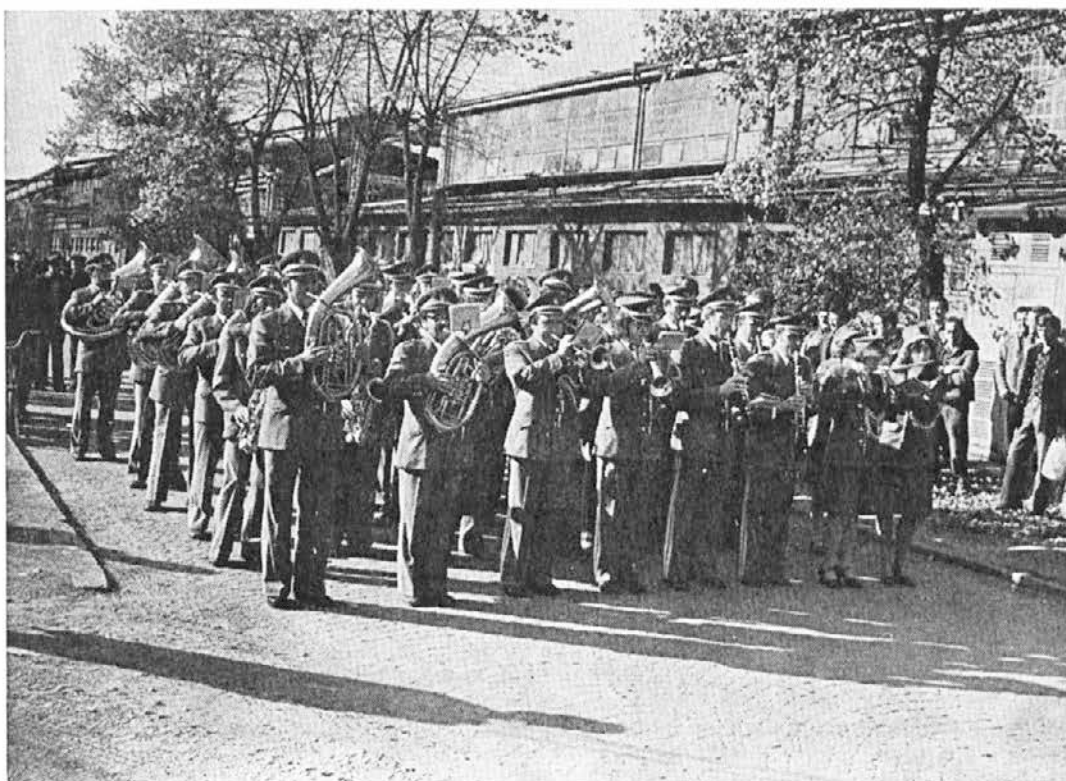
Jeseni 1945 je bil že ustanovljen odbor godbe. Za predsednika so tedaj izvolili Pavla Arnolda, ki je to funkcijo uspešno upravljal 27 let, medtem ko je član upravnega odbora že 30 let.

In še pripoveduje: »Elan in volja nas vseh sta bila enkratna. Razumevanje in pomoč kolektiva železarne ob nabavi novih uniform pa nam je dalo še večji polet. In tako smo že leta 1948 na republiškem tekmovanju v Mariboru dosegli I. mesto, za nagrado pa smo si pridobili desetdnevno turnejo po Jugoslaviji (Srbija in Vojvodina). Leta 1951 smo si s pomočjo železarne udarniško zgradili svoj dom. S poznejšo adaptacijo in dograditvijo pa smo si zgradili skoraj edinstveni glasbeni dom, kakršnega najbrž nima nobena godba v Sloveniji.

Z ustanovitvijo glasbene šole na Ravnah je naš orkester lahko upal na kvalitetnejši in množični priliv kadra v naše vrste. Ker ni bilo dovolj učiteljev na glasbeni šoli, sem poučeval trobila; danes pa je teh instrumentalistov veliko v našem orkestru in se z njimi dobro razumem.

Ob dolgi in težko prehojeni poti ter velikih uspehah našega orkestra se obračam na mlajše rodove z željo, da nadaljujejo našo pot, ki jih naj v medsebojnem razumevanju in disciplini pelje navzgor k še večjim uspehom.

Mi pa zaželimo Pavlu Arnoldu, ki mu glasba v njegovem življenju pomeni ogromno, saj sodeluje v orkestru že 44 let, da bi igral še dolgo dolgo.

Naši godbeniki so se nam v železarni predstavili z novimi uniformami (Foto: F. Kamnik)

Tudi najmlajših ne smemo prezreti, enako pozornost zaslužijo, čeprav še niso ovenčani z uspehi — verjemimo, da ti še pridejo.

Ljubica Štahernik je bila stara 9 let, ko je začela obiskovati glasbeno šolo na Ravnah. Za njo je osem let klavirja, sedaj pa nadaljuje šolanje na srednji glasbeni šoli v Mariboru.

Pri naši godbi sodeluje že tri leta in pravi, da se z vsemi dobro razume.

»Pri izbiri skladb se včasih opazi razlika med generacijama, ko mlajši želijo igrati kaj bolj modernega, starejši bi pa raje kaj drugega. Vseeno pa zmeraj najdemo kompromis.«

— Kaj vam glasba pomeni?

»To je težko povedati, ampak ko jo začneš enkrat študirati, se ne moreš nikoli več ločiti od nje, tako čutim zase.«

— Kaj najraje igrate od skladb?

»Bacha!«

— Zakaj?

Za hip je premolknila, kot da išče pravih besed za svoje notranje občutje...

»Ona ve zakaj ima rada Bacha, ampak ne more povedati. To so skladatelji, ki so vsebinsko tako bogati, da je v njih vse povedano, da je v njih vse sežeto, neverjetno veliko bogastvo je v njih. In to je tisto, kar je v glasbi bistveno«, je namesto Ljubice odgovoril Jožko Herman.

Lojze Lipovnik ravnatelj na naši glasbeni šoli je o svojem delu povedal:

»Kot pedagog lahko rečem, da po svoji strokovni usposobljenosti poskušam dati mlajšim čimveč, vse znanje, ki ga premorem sam. Učinek dajanja pa seveda ni odvisen samo od nas pedagogov, ampak tudi od tega, kako otroci dojemajo snov. Otroci so bolj ali manj nadarjeni, več pričakujemo od tistih, ki so bolj nadarjeni. Vsem pa skušamo vlti ljubezen in razumevanje za glasbo. Seveda pa je šola dolžna, da usposablja kader v prvi vrsti za naše po-

trebe, godbo, in da pripravlja kader za nadaljnji študij.«

— Zakaj ste se odločili za študij glasbe?

»Glasbo imam rad že odkar pomnim. Skraja nisem imel možnost, da bi se je učil. Ko pa se je pokazala prva, sem začel hoditi v glasbeno šolo na Ravnah. Dobil sem tenor in prve tone me je učil tovariš Janko Petrač, ki je takrat poučeval na glasbeni šoli, kasneje me je učil še tovariš Pavel Arnold. Veliko sem delal in tako napredoval, zato so mi začeli prigovarjati, da bi se odločil za poklicnega glasbenika.«

Vpisal se je na srednjo glasbeno šolo in potem na glasbeno akademijo v Ljubljani, kjer je leta 1972 diplomiral na drugi stopnji.

— Kaj pa vtisi?

»Največji vtis je name napravil prvi prijem instrumenta. Drugi velik dogodek je bil, ko sem postal član našega pihalnega orkestra. Za mladega fanta — tedaj sem bil star 13 let — je bilo enkratno doživetje, ko sem dobil uniformo in prvič sedel v orkester.

Glasba je moj vsakdan, daje mi nekaj, kar se v besedah ne da povedati, ni mi samo poklic, je bogastvo notranjega doživljanja.«

In še kapelnik Jožko Herman, za katerega bi lahko mirno rekli, da je duša naše godbe ali oče uspehov, kajti njegovi napor, ki jih je desetletja vlagal v posameznika in celoto so neprecenljive vrednosti. Njegova pot pa je bila taka:

»Z glasbo sem se začel ukvarjati zelo zgodaj. Komaj 16 let star sem se priključil nekemu pihalnemu orkestru. Ko sem prvič oblekel uniformo — to je bila mornarska obleka — in dobil instrument, se mi je zdelo, da sem najsrečnejši človek na svetu.

Na vaje sem hodil skoraj sedem kilometrov daleč, toda zdržal sem in v treh letih sem samo dvakrat vaje »šprical«. Kasneje sem se na prigovarjanje odločil, da bi postal poklicni godbenik. Šel sem v šolo v Vršac in že po enem letu sem bil

Gledališko življenje na Koroškem v pretekli sezoni

odrejen za vojaško godbo — premestili so me v Bitol. Tedaj pa me to igranje že ni več zadovoljilo, vendar ni bilo nikogar, ki bi me kaj več naučil, tudi knjig ni bilo takrat. Zastavil sem si cilj, da bi rad postal vojaški kapelnik, če sem že pri vojaški godbi. Seveda tega nisem smel povedati, ker bi si vsi norca brili iz mene, saj je bilo to takrat utopija. Ko pa je prišel razpis, da naj vsaka vojaška godba pošlje dva kandidata, ki bi bila sposobna po kapelnikovem mišljenju, da bi postala po šolanju kapelnika, sem bil predlagan — utopija se je razblinila. Šel sem v Beograd na dirigentsko šolo. Lahko rečem, da je bil to drugi najsrečnejši trenutek v mojem življenju. Od sreče nisem vedel kaj bi. Po treh letih sem imel kvalifikacijo v žepu, a življenjski cilj sem dosegel leto kasneje, ko sem dobil na rame epulete. Pa vendar ne vem, kdaj sem bil srečnejši: ali tedaj, ko sem oblekel prvo mornarsko uniformo ali takrat, ko sem dobil prvo zvezdico ali tedaj, ko so se na ramenih zasvetile zlate epulete. Ne vem, kdaj je bilo lepše.

Druga svetovna vojna ga je zatekla v Srbiji v Knjaževcu.

»Z godbo sem se podal v vojno, pa se ne morem nič pohvaliti, izgubil sem vse »muzikantarje«. Ostal sem sam s svojo kobilo Julko, sam ne vem, kako sva vozila.«

Vojna leta je večinoma preživel po boriških Nemčije in Italije.

»Po osvoboditvi nisem prav vedel, kaj bi. Nekdo se je oglasil pri meni in me vprašal, če bi šel za kapelnika nekam v Guštanj. Jaz sem bil zelo slabo podkovan v slovenskem zemljepisu, iz šole je bolj malo ostalo, za Guštanj sploh nisem vedel. Istočasno je prišla še ponudba za Ptuj in se nisem mogel odločiti, kam naj grem. No, sem si rekel: v Ptuj sem že bil, grem pa v Guštanj pogledat kaj imajo. Prišel sem na Ravne, nekaj smo se zmenili in začeli smo. Delali smo. Čeprav je bila godba maloštevilna sem bil kar zadovoljen, saj štiri leta nisem imel nobenega stika z glasbo, ki je menda tudi meni nekako vse. V primerjavi z danes je bilo to nekaj zelo zelo majhnega, vendar dovolj za začetek. Tako smo začeli, uspehi so rasli. Nisem se mogel odločiti, da bi šel stran, ker je bilo zmeraj nekaj novega, nekaj boljšega. Začelo se je večno variranje pri vrhu, kar je zahtevalo in še zahteva ogromno živcev.«

— Kako se počutite danes?

»Skoraj tako kot pri prvi zvezdici ali pri prvih zlatih epuletah. Pa ne zaradi zdajšnjih rdečih hlač, ampak zaradi prehojene poti, zaradi pregleda nad vsem pretečenim. Kadar orkester dobro zaigra, čutim vse tiste faze, ki sem jih prestal od leta 1918 pa do današnjih dni. Faze v najlepši formi pa tudi tiste najtežje. Vseeno pa: s takšno skrbjo, ki jo kaže delovni kolektiv železarne in s takim elanom, ki ga imajo člani orkestra je danes skoraj lahko delati. Če bo tako tudi v bodoče, sem trdno prepričan, da bo imel tudi moj naslednik veliko uspehov, ki mu skoraj zavidam, saj njega čaka še 20 ali 30 let uspehov in napredka.«

Hvala vsem, ki so sodelovali pri tem pogovoru.

Zlatka Strgar

OZKPO Ravne si že več let prizadeva, da bi delo na področju gledališke kulture potekalo kolikor se da sistematično in organizirano. Nova ustava in iz nje izhajajoči novi položaj kulture v naši samoupravni družbi postavlja pred kulturne skupnosti in zvezo kulturno-prosvetnih organizacij veliko nalogo: vtakati kulturo v našo družbo kot njen bistveni sestavni del, kot domeno, last in pravico našega delovnega človeka-samoupravljalca. To pa pomeni uvedbo in stalno izvajanje kulturnega življenja na vseh področjih kulture ter nenehno skrb za njeno nastajanje, strokovno usmerjanje in kvalitetno rast. OZKPO Ravne je v pretekli sezoni sledila novim smernicam v kulturi in dosegla nekaj pomembnih uspehov.

Podajamo nekaj uspešnih akcij na področju gledališke kulture:

1. Gledališki abonmaji

Organiziran je bil po en gledališki abonma s 6 predstavami na Ravnah in v Mežici. V abonmajskih predstavah sta sodelovali dve domači gledališki skupini, ena od treh najboljših skupin lanske zaključne prireditve 17. srečanja gledaliških skupin Slovenije in dvojice poklicnih gledališč.

V gledališkem abonmaju so bila izvedena naslednja dela (po vrstnem redu prireditve):

Jože Javoršek: Manevri, gledališka skupina PD Zarja Trnovlje,

Potrč—Partljič: Zločin: na meji, Slovensko narodno gledališče Maribor,

Držić—Rupel: Boter Andraž, Slovensko narodno gledališče Maribor,

Peter Ustinov: Komaj do srednjih vej,

Gledališka skupina DPD Svoboda Mežica Prevalje,

Molière: George Dandin, Primorsko dramsko gledališče Nova Gorica,

Lawrence: Snaha, Gledališka skupina KPD Prežihov Voranc Ravne.

Moramo povedati, da je bilo za vpis abonmajev veliko zanimanje in ni bilo mogoče ustreči vsem zainteresiranim. Zaradi tega je bilo na terenu upravičeno negotovanje, ki pa ga v danih možnostih ni bilo mogoče upoštevati. Vsekakor pa tako stanje organizatorja zadolžuje, da v naslednji sezoni razpiše več gledaliških abonmajev in v svoj program vključi tudi delavske abonmaje.

Tudi v organizacijskem pogledu (zamenjava datumov in izvedenih del) so se pojavile določene hibe, ki jih bo treba v bodoče odpraviti s pravočasnim sklepanjem pogodb za posamezne abonmajске predstave.

Pri tem je treba poudariti še dejstvo, da sta obe — v abonma vključeni domači skupini zelo resno in odgovorno pristopili k delu in svoji predstavi pripravili kvalitetno in v dogovorjenem roku.

2. Ostale akcije OZKPO na gledališkem področju

Za vse šolske in predšolske otroke v občini Ravne je bila pripravljena novoletna predstava Vandot-Stante: Kecek in volk. Predstavo je zelo skrbno našturilo gledališče mladih pri DPD Svoboda Mežica — Prevalje v režiji Hermana Vehovarja.

V februarju t.l. je bila za vse šolske otroke organizirana turneja lutkovnega gledališča pri DPD Svoboda Kamnica. Go-

Foto: F. Kamnik

stje so na naših odrih zelo uspešno uprizorili lutkovno igrico Radovedni slonček.

V mesecu aprilu je bila v okviru 30-letnice osvoboditve turneja amaterskega gledališča Slava Klavora iz Maribora, ki je na treh odrih in enkrat v hali v Žerjavu uprizorilo Rdečo obalo.

S predstavami v vseh štirih centrih Mežiške doline je bila skupaj z združenjem gledaliških skupin Slovenije, republiško konferenco ZSM Slovenije, ZKPO Slovenije in Zvezo prijateljev mladine Slovenije organizirana zaključna prireditel Naša beseda 75, ki je bila od 14. do 16. maja 1975. Za zaključno prireditev so bile izbrane in so se na naših odrih predstavile naslednje pionirske in mladinske gledališke skupine:

— gledališki krožek osnovne šole Svečina — Gyula — Belina, Sinjemodri Peter,

— gledališki krožek osnovne šole Limbuš

— Svetlana Makarovič, Hiša tete Barbare,

— gledališče mladih pri DPD Svoboda

Prevalje—Mežica—Vandot—Stante, Kecek

in volk,

— MGS Gimnazije pedagoške smeri

Maribor — Mira Mihelič, Svet brez sovraštva,

— Atelje Sabb Koper — Bertolt Brecht,

Puške gospe Carrar,

— Pikud osnovne šole Šenčur — Machado—Simon, Mali baubau,

— GS mladinskega kulturnega centra

Koper — Miroslav Košuta, Štirje fantje

muzikantje,

— PGS osnovne šole France Prešeren

Kranj — Juro Kislinger, Igra o zmaju,

— Gledališka skupina kluba mladih

Murska Sobota — Radivoje Lola Djukič,

Bog je umrl zaman,

— Mladinska štud. skupina lutkovnega

gledališča Jože Pengov Dravljje — Tan-

kred Dorst, Evgen,

— Recitatorska skupina dijaških domov

Celje — Kontrasti,

— Mladinska skupina PD Zarja Trnov-

lje — Tone Kuntner, Zemlja ni prazna

beseda,

— Mladinska skupina Hrast Celje —

Svetlana Makarovič, Pelin žena.

V okviru dobro organizirane prireditve

je bilo zadnji dan v študijski knjižnici

na Ravnah posvetovanje Naše besede 1975,

kjer so se predstavniki skupin in režiser-

ji s strokovnjaki temeljito pogovorili o

številnih problemih gledališkega dela z

mladimi in sprejeli izhodišča za bodoče

delo. Na tej prireditvi so imeli mentorji

in režiserji še eno možnost za strokovno

izpopolnjevanje. Po vsaki predstavi so bi-

li strokovnjaki združenja na razpolago za

razgovore o kakršnem koli problemu

gledališkega dela z mladimi.

3. Uspehi domačih gledaliških amaterjev in njihov prispevek gledališkemu življenju v občini

Gledališče mladih pri DPD Svoboda Mežica—Prevalje je s 16 predstavami navdušila vse otroke v Mežiški dolini. Predstava je bila izbrana za nastop na področni prireditvi Naša beseda 75, ki je bila v mesecu aprilu v občinah Dravograd in Slovenj Gradec. Skupina je nastopila v kulturnem domu v Mislinji.

Selektor zaključne prireditve je to predstavo ocenil kot kvalitetno in pomem-

Gledališka skupina DPD Svoboda Prevalje — Mežica, ki je uprizorila uspelo komedijo Petra Ustinova, »Komaj do srednjih vej«

bno kulturno-animacijsko dejanje mladih in jo predlagal za nastop na zaključni prireditvi Naša beseda 75 v občini Ravne.

Gledališka skupina DPD Svoboda Mežica—Prevalje je z uspešno uprizoritvijo komedije Petra Ustinova, Komaj do srednjih vej, 12-krat nastopila na vseh odrih v Mežiški dolini.

Predstava, režiral jo je Vili Strel, je bila izbrana za nastop na področni prireditvi 18. srečanja gledaliških skupin Slovenije, ki je bila od 22. do 26. aprila 1975 v Ptujju, kjer je pri občinstvu in kritiki doživela nedeljeno priznanje in uspeh. Republiška žirija je predstavo uvrstila v zaključno prireditev 18. srečanja gledaliških skupin Slovenije, ki je bila od 3. do 7. junija 1975 na Kozjem. Skupina je nastopila zadnji dan prireditve v kulturnem domu Sentjur pri Celju. Na tem srečanju je članica skupine Vida Hrovat prejela Linhartovo plaketo za dolgoletno amatersko delo. Na vabilo OZKPO Celje je skupina nastopila kot gost na področni prireditvi celjskega območja v Polzeli in ponovno doživela navdušen sprejem. Po sklepu skupščine združenja gledaliških skupin Slovenije je skupina zastopala slovenski gledališki amaterizem na 19. festivalu gledaliških amaterjev Jugoslavije, ki je bil od 28. junija do 7. julija 1975 v Trebinju (BiH). Skupina je nastopila na festivalu 3. julija t.l. in kljub jezikovni pregradi doživela edinstven uspeh pri publiku, kar dokazujejo trije aplavzi na odprti sceni in dolgotrajni aplavzi po dejanjih. Predstavo je zelo ugodno ocenila tudi strokovna kritika, kar dokazuje najvišje priznanje festivala — zlata maska za režijo.

Gledališka skupina KPD Prežihov Voranc Ravne je v izvedbi in režiji ing. Mitje Šipka z velikim uspehom uprizorila monodramo Svetneči Gašper po Prežihovi noveli Pot na klop. Predstava je bila z navdušenjem sprejeta pri domačem občinstvu. Pri občinstvu in kritiki na področni prireditvi 18. srečanja gledaliških skupin Slovenije v Ptujju (13. aprila t. l.), kakor tudi na zaključni prireditvi 18. sre-

čanja gledaliških skupin Slovenije na Kozjanskem (6. junija t. l. v Kozjem), kamor je to predstavo predlagala republiška žirija, kot zelo uspešen eksperiment s posebnim poudarkom na premišljeni, razčlenjeni in globoko občuteni interpretaciji Vorančeve besede.

Gledališka skupina KPD Prežihov Voranc Ravne je v režiji Bojana Čebulja uspešno uprizorila Lawrenceovo igrano Snaha. Skrbno izdelana in občutena predstava je bila uprizorjena kot zadnja v gledališkem abonmaju in jo je občinstvo sprejelo z nedeljenim priznanjem.

Zaradi časovne stiske, v katero je skupina zašla pri študiju tega zahtevnega dela, si predstave žirija 18. srečanja gledaliških skupin Slovenije ni mogla ogledati. Skupina je predstavo izvedla v vseh centrih Mežiške doline.

Vili Strel

DELO DRAMSKE SEKCIJE V PRETEKLI SEZONI

Gledališka skupina Kulturno-prosvetnega društva Prežihovega Voranca je že vrsto let pomemben dejavnik v kulturnem in gledališkem življenju. Od osvoboditve do danes ni minila niti ena gledališka sezona, da s predstavo ne bi obogatili ravnanskega občinstva. Tudi kvaliteta predstav je visoka, saj je sekcija letos že šestič sodelovala na zaključnih prireditvah gledaliških skupin Slovenije. Seveda gre največja zahvala starejšim igralcem v ansamblu, saj jim ni žal ur za vaje, ki se največkrat zavlečejo pozno v noč. Plačilo za ves trud je aplavz in polne dvorane, a žal vedno ni tako; še vedno je med nami mnogo takih, ki svoje življenje posvečajo le materialnim dobrinam.

Letos je sekcija uprizorila Snaho, delo znanega angleškega pisatelja in dramatika Lawrencea. Režijo sta prevzela Bojan Čebulj in Silva Breznik. V glavnih vlogah

Prizor iz Snahe: Cesarjeva, Močnikova in Čoderl

Foto: F. Kamnik

je nastopil predvsem starejši del ansambla. Mater, ki je z bolešno ljubosumnostjo navezana na svoja sinova, je prepričljivo zaigrala Milka Cesar, sicer pa nas s svojo igro ni še nikdar razočarala. Skoraj si ne moremo misliti predstave, če v njej ne sodeluje Gelca Močnikova. Tokrat se nam je predstavila v osebi gospe Purdy. (Obe igralki sta prejeli Linhartovo plaketo, najvišje priznanje, ki ga ZKPO Slovenije in ZGSS podeljujeta za kvalitetne dosežke na področju gledališkega amaterizma. Angelca Močnikova pa je še kot prva prejela nagrado Severjevega sklada.) Snahe, ki se z vso ženskostjo bori za svojega ljubimca in moža, ki je razpet med njo in mater, je z velikim uspehom zaigrala Marica Krivograd. Luthra, ki okleva med materjo in ženo, je igral Mirko Angeli. Drugega sina je igral Zvonko Čoderl, ki se je kot začetnik dobro odrezal.

Veliko pa je še takih, ki jih na odru ne vidimo, pa vendar skrbijo za nemoten potek predstave; tudi vama Ruža Borštnerjeva in Ivan Vocovnik je namenjen aplavz.

S svojevrstnim poskusom je letos začel Mitja Šipek z monodramo Svetneči Gašper. Delo je sam priredil po Prežihovi noveli Pot na klop. Oblikovno, tudi režiral je sam, jo je razdelil na pripovedni in interpretacijski del in tako ustvaril zanimiv kontrasten dramaturški lok, ki je iz Vorančeve epike zrasel v dramsko pripoved. Interpretacijski del je podal zelo prepričljivo in doživeto, obogatil pa še s koroškim dialektom in s tem dosegel svojevrsten čar. Pripovedni del pa poživljajo citre Stanka Lodranta. Delo je občinstvo z navdušenjem sprejelo, z njim je nastopil tudi na področni reviji v Ptuj in sodeloval na zaključni prireditvi srečanj gledaliških skupin Slovenije v Kozjem.

Petnajsta obletnica pevskega zbora DU Prevalje

Leta 1960 v Prevaljah ni pel noben zbor, zato se je odbor DU odločil, da ustanovi moški pevski zbor. Za predsednika zbora je bil izbran Martin Sekavčnik, ki opravlja to funkcijo še sedaj. K zboru je povabil pevce, tudi mlajše, in upokojence, zborovodja pa je postal že znani Ivan Lebič.

Pod vodstvom tov. Lebiča in Sekavčnika je zbor hitro naštudiral razne pesmi in že jeseni 1960 pel v gasilski dvorani. Vadili so v stari šoli, kjer je sedaj »Inštalater«.

Prvi samostojni koncert je bil 7. maja 1961 v gasilski dvorani (glej sliko). Hva-

ležnih poslušalcev je bilo veliko in bili smo zadovoljni, da se je v kraju spet oglasila lepa slovenska pesem.

Zbor je nato rasel, pridobival nove pevce in vadil pozneje v Ahacovi hiši, kjer je imela tudi šola razred.

Vsako leto je zbor imel dva koncerta na Prevaljah in še v Mežici, Črni, na Lešah, Heleni.

V letih 1960 in 1968 je zbor pel na koncertih, raznih proslavah, občinskih praznikih in pogrebih.

Zbor je štel od 18 do 22 članov. Veliko-

krat so se morali posloviti od kakega starejšega pevca, pa so spet prišli mlajši in zbor je pel.

Leta 1968 je požrtvovalni pevovodja tov. Lebič povabil še ženske, in tako je nastal mešani zbor, ki je štel že 28 do 30 članov.

Moški in mešani zbor sta že vadila v hiši, ki jo je kupil odbor DU Prevalje.

Program naslednjih koncertov je bil pestrejši in tudi vedno bolj kvaliteten.

Poleg teh dveh zborov je bil ustanovljen še tamburaški zbor, ki je nekaj let zelo uspešno sodeloval na koncertih. Tudi tamburaški zbor je vodil tov. Lebič.

Tako so se vrstili koncerti v Črni, Mežici, na Prevaljah, Trbonjah, Črnečah, Libeličah, Kotljah, Šentanelu ter pevska srečanja »od Pliberka do Traberka«.

Dolgih 11 let se je tov. Lebič trudil in neumorno učil ter pisal note, uredil arhiv, vendar je moral v začetku leta 1972 zaradi boleznih zbor pustiti. Slovo je bilo težko za vse pevce in tudi za tov. Lebiča. Sedaj so bili zbori brez pevovodje. Vendar sta tov. Lebič in energični predsednik tov. Sekavčnik določila novega pevovodjo kar med pevci, to je bil Jože Štrekelj.

Tako je 1972 prevzel tamburaški zbor Forstner, ki je še do leta 1974 sodeloval na koncertih.

Prvi koncert v Prevaljah pod vodstvom novega pevovodje je bil dne 9. aprila 1972. Moški in mešani zbor sta se v novem okolju spet znašla, prišlo je še več mladih pevcev in v letošnjem letu, ob petnajstletnici, štejeta zbora 32 pevcev.

Od 1972 do 1975 sta zbora naštudirala vsako leto samostojni koncert. Razen v Prevaljah so bile ponovitve v raznih krajih Mežiške doline. Zbora sodelujeta na srečanjih »od Pliberka do Traberka«, na proslavah ob državnih praznikih, nastopila pa sta tudi ob 30-letnici osvoboditve na Poljani.

V letu 1975 sta se 8. marca udeležila srečanja pevskega zbora v Mariboru, kjer je posebno mešani zbor doživel buren aplavz.

Tako je bil mešani zbor povabljen na srečanje zborov DU Slovenije v Ljubljani, ki je bilo 11. oktobra 1975. Zbor je dostojno zastopal našo koroško regijo.

Sestav zbora DU je raznolik, upokojenci, upokojenke ter še aktivni delavci in delavke iz podjetij: Rudnik Mežica, Železarna Ravne, TRO, Stavbenik, Instalater, Gradis in drugih uslužbencev. Najstarejši član je star 76 let, najmlajši 21 let. Poprečna starost zbora je 48 let. Poprečno je vsak pevec 8 let. Udeležba na vajah je zadovoljiva, posebno se mora pohvaliti disciplina ob raznih nujnih nastopih, kot so proslave, pogrebi itd.

Ko pevski zbor praznuje petnajstletnico obstoja, se vsi spominjamo let, ko se je začela Mežiška dolina prebujati, oživljati lepo slovensko pesem. Nastajali so zbori, okteti, kvinteti in skupaj smo složno utrjevali ljubezen do slovenske pesmi, ljubezen do naše slovenske domovine in koroškega kota.

Pevskih tovarišev, ki so sodelovali v zboru, se vedno radi spominjamo, vsi so dali od sebe kar so mogli.

Tov. Martin Sekavčnik kljub boleznim še dalje vodi zborovo poslovanje in še tudi izjemoma sodeluje kot pevec — za vse to mu želimo še vnaprej vse dobro.

Zelo razveseljivo je in za zbor močna opora, ker tudi predsednik DU Prevalje vsa leta sodeluje v zboru, zlasti zadnja leta večino nujnih poti opravi kar sam, pa tudi organizacija je skrb tov. Franca Bračka, za kar se mu iskreno zahvaljujemo in želimo, da bi bilo tako tudi vnaprej.

Ob tem jubileju zboru DU Prevalje se moramo zahvaliti tudi OZKPO Ravne za določeno denarno pomoč oziroma nagrado za koncerte.

Srečanje zborov DU Prevalje v Mariboru, dne 8. marca 1975, sta omogočila DPD Svoboda Prevalje in sindikat Železarne Ravne. Za zbor je bil nastop velikega pomena.

Vseh teh petnajst let je hitro minilo; ljudem, ki so nekaj aktivni, mladi in zdaj doživljajo jesen svojega življenja, petje pomeni mnogo in zato radi pojejo.

Jože Štrekelj

Mešani zbor DU Prevalje v letu 1972

PUSOVNIKOV ANZI

Hotuljski ljudski camar

»O, lej ga lej, Rokija. Ti si«, me je veselo pozdravil in se mi nasmejal. »Prav je prav, da si prišel k meni, saj te že zares dolgo ni bilo tukaj, kod le kaj hodiš, da si tak' zanotan?« Mi je dobre volje šegavo pomežiknil in me povabil v hišo, ko sem ga onega večera obiskal v njegovi samotni Pavšerjevi bajti v Podgori nad Kotljami, kjer čisto sam zase skromno živi, ob kupih fotografij, ovseti in družic, poln spominov na vse neštete slovesnosti, ki so bile del njegovega življenja. Življenje, ki je lepo in bogato, ga zmore in lahko živi le človek, ki je že od rojstva rad vesel in dobre volje ter mu srce prepeva in vse telo preveva neskončna radost, da okrog sebe širi veselje, šale, smeh, da vidi nasmejane in srečne ljudi. Tak človek je bil in je še danes naš Pusovnikov Anzi, naš hotuljski camar. Čeravno že prihaja v 74. leto svojega življenja (rojen je bil 2. avgusta 1902 v Šmartnem ob Paki, na Koroško v Pliberk pa so se starši preselili takoj po njegovem rojstvu) je še zmeraj prav tak kakršen je bil vse svoje življenje. Nasmejan in dobre volje, poln šal in šaljivih pesmi. Pesmi mu kar same od sebe prihajajo na usta. Celo med pogovorom se večkrat zgodi, da odgovori s pesmijo namesto z besedo. Če gre v klet po mošt ali v shrambo po kruh in klobase, si prav gotovo med potjo katero zapoje. »Ne morem pomagati«, mi pravi, »veš ti, česar je srce polno to sili ven in mora priti na dan«.

V Pliberku smo živeli na kmetiji pri Veterniku. Kmalu pa smo se preselili v Kotlje, na Preški vrh k Riharju, kjer smo bili nekaj let, nato pa smo prišli sem v to Pavšerjevo bajto, v kateri živim sedaj na stara leta čisto sam, ker so vsi drugi že pomrli ali pa se odselili, mi je Pusovnikov Anzi začel pripovedovati svoje

življenje. »V šolo sem hodil v Kotlje. Dvaindvajset let star (leta 1924) sem zaprosil za delo v železarni na Ravnah. V železarno me je pravzaprav spravil moj prijatelj Prežihov Voranc. Ko sem se prijavil za delo v železarni, mi je Voranc rekel: 'Ti Anzi, ali ti ne bo »sitno« iti delati v fabriko, ko si kmečki sin?!' Meni pa ni bilo. Še dopadlo se mi je. Ostal sem ji zvest, tej »preklicani« fabriki, vse svoje življenje, še penzijo imam od nje, zdaj na starost.«

— Anzi, povejte mi no, kaj je pravzaprav camar in kdaj ste vi začeli s to rečjo?

Camar je pač namestnik ženina. On mora vse organizirati in vse pripraviti za ovset, za vse mora skrbeti, tako da teče prav in po predpisih oziroma po stari šegi, kakor je včasih bilo. Predvsem mora skrbeti za dobro voljo na ovseti, rešiti in odgovarjati mora za ženina pri šranganju. Varovati mora nevesto, da je med svatbo ne ukradejo ženinu. V pomoč pri svojem delu pa ima družico, paziti in varovati mora pa tudi njo, da je njemu kdo ne ukrade. Tako se je meni le enkrat v vseh 55 letih zgodilo, da mi jo je nekoč eden ukradel in sem jo našel, ko je bilo že prepozno, saj sta že »skupaj spala«. Camar mora dobro poznati ves poročni obred, vse pesmi in ves potek slovesnosti. Poznati mora šale, šege in navade, uganke, tako da ga nihče ne more pri tem prekositi. Nobenemu se ne sme »pustiti«, posebno pri »štajrišu«. To sem bil jaz, nikoli se nobenemu nisem pustil in nikoli nobenemu nisem ostal kaj dolžan, ne v pesmi in ne v šali, zato pa so me tudi radi imeli na ovsetih ter so me vabili na vse strani. To je tudi še danes moje pravilo in napotilo ter naj bi veljalo tudi za vsakega camarja tudi še potem, ko mene več ne bo. Ne se

pustiti! Ne ostati nikoli nikomur kaj dolžan!

S camarstvom sem se pa zares pričel baviti, ko sem bil star 18 let. Začel sem pri Šmohoru s poroko Kamnik Micke in Ivana, nadaljevali pa smo pri Šrotneku, kjer je bila svatba«.

— Kaj pa pesmi in uganke Anzi? Kdo vas je pa teh naučil? Ali ste jih sestavljali kar sami?

»Ja, tu in tam sem že slišal katero od kakega starejšega svata. Posebno tiste zbadljivke in smešnice za »štajriš«. Ponavadi pa so mi pesmi in kitice kar tako same od sebe prihajale, od srca, kakor se reče, in to od kar pomnim. Moram pa povedati, da sem pesmi res po večini sestavljal kar sam.

Rad bi ti pa povedal in tudi moram povedati, da pri ovsetih in porokah niso povsod iste šege in navade. Drugače je to na Štajerskem, drugače na Koroškem. Jaz pa sem bil zmeraj nekaj posebnega, nekaj hotuljskega. Ljudje okoli in okoli Kotelj imajo nas Hotuljce, že od nekaj, kar pomnim, za nekaj svojskega, nekaj posebnega, včasih tudi trmaste. Pa nič zato. Zame je vedno pomenilo biti »Hotuljec«, biti »hotuljski camar«, nekaj posebnega, nekaj takega kar drugod ni bilo. To so ljudje ponavadi tudi pričakovali od mene, in še danes ljudje pričakujejo od človeka, če vedo da je Hotuljec, nekaj posebnega, bolj smešnega ali kakorkoli že drugačnega kot pa kje drugje. Zato sem tudi jaz moral sčasoma spraviti skupaj nekaj svojega ali kakor danes učeno govorijo »ustvariti nekaj novega, posebnega, da zares lahko govorimo o »hotuljskem camarstvu«. Mirno in s ponosom lahko govorimo tudi o »hotuljski kmečki ovseti«, saj jo je napisal naš rajni Prežihov Anzi ali Ivan Kuhar, brat Prežihovega Voranca. Koroška kmečka ovset je naša »hotuljska kmečka ovset« in nikakor ni črjanska ovset, kakor nekateri danes trdijo. Še več je takih naših

Camar pri šranganju — ko se je ženil največji paver v občini

reči. Tudi naše »hotuljsko šranganje« je drugačno kot drugod. Prav tako naša »hotuljska streljanja« in »hotuljski pušeljc« na steljeraji. To kar ti pravim je živa resnica, saj so me ljudje povsod kamor sem bil povabljen, vedno prosili, naj jim povem ali zapojem ali pokažem kaj posebnega, kaj našega, »hotuljskega«.

Počasi, skozi leta sem tako postal skoraj pravi, »poklicni« camar. Povsod so me radi imeli in so me vabili z ene ovseti in poroke na drugo. Prišlo je celo tako daleč, da sem bil povabljen v enem tednu na tri ovseti.

Nekoč so me poklicali v pisarno v fabriki — bilo je to še pred vojsko, in so mi čisto na kratko povedali: »Ti Anzi, sedaj pa kakor hočeš, ali »knjigo« ali pa bodi camar. Seveda sem moral narediti na kraju tako, da sem obdržal knjigo, in s tem delo, odpovedal pa se tudi nisem camarstvu, le malce omejiti sem moral »to obrt«.

— Anzi, na kolikerih ovsetih in porokah pa ste bili za camarja in kje vse so bile te ovseti in poroke?

»Moj camarški delokrog se je zares razširil. Ja prav res je, saj skoraj sam nisem mogel prav verjeti, ampak res je bilo. Vabili so me od blizu in daleč. Razen tukaj v Kotljah sem bil posebno velikokrat povabljen na Ravne, na Prevalje, Tolsti vrh, Zelen breg, na Leše, Strojno, Šentanel, Libeliče, Črneče, Maribor, na Remšnik, v Šmartno ob Paki, v Velenje, Šoštanj, Zavadno, Zarazbor, Pogorje, Mislinjo, Slovenj Gradec, Stari trg, Sele, velikokrat v Mežico, Črno, Javorje, Dravograd, dostikrat v Šentjan in celo v Pliberk in še drugam. Ne boš mi verjel. Pa tudi ljudje, če bodo to brali, si bodo mislili in rekli, da se hvalim. Če ti povem, da je bilo vseh ovseti in porok, kjer sem bil za camarja 400—500, če ne več, saj še sedaj grem vsako leto 5—10 krat za camarja. Vseh družic, ki sem jih pri svojem poslu imel

za par, pa je bilo gotovo 300. Ja, toliko jih je bilo vseh skupaj. Luštno in veselo je bilo in vseh se še spominjam. Osem je bilo zlatih porok ena pa biserna. Posebno pa mi je še ostala v spominu poleg mnogo drugih, spodnja Lečnikova domačija na Tolstem vrhu. Tam sem bil za camarja najprej staršem Petru in Mariji Rezar, nato pa vsem njunim otrokom. Odrtnal sem pravzaprav, tako kot pravi camarška pesem, »vse rožice od te hiše«, od prve Fanike do zadnje, devete, Dragota. Bilo je devet otrok, devet porok, pravzaprav sedem ovseti, dve sta bili dvojni, in pri vseh sem bil jaz za camarja. Res je, bilo je veselo in zelo rad sem bil camar. Vsaka ovset in poroka je bila doživetje zase. Povsod se je vse srečno končalo, le enkrat samkrat je bila »smola« ko je morala nevesta kar med poroko na porod«.

— Kako se vam zdi zdaj Anzi, ko ogledujete fotografije, ki vas spominjajo na vse te ovseti in poroke, na vse to vaše delo, ki ste ga opravili?

»Kako bi rekel? Luštno, veselo je bilo. Pa tudi naporno in odgovorno delo je to bilo. In še danes je tako, če hočeš biti dober camar. Jaz pa sem to zmeraj želel, da bi bilo vse v redu, in da bi potekalo, tako kakor mora biti. Najbolj pa sem si želel in skrbel, da so bili ljudje in svatje veseli in zadovoljni. Ovset ni samo za en dan. O ovseti se govori še leta in leta, včasih nam katera ostane v spominu celo dalj časa kakor pa tisti živijo, ki so se takrat poročili. Spomini jih preživijo. To pa se zgodi le tam in le tedaj, kjer je bilo zares veselo. Ljudje smo pa že taki, da veliko prej in lažje pozabimo hudo in težave, kakor veselje. Vidiš, to pa je v glavnem zasluga camarja.

Pa še nekaj bi ti rad povedal. Nekdaj je bilo na ovsetih in porokah res zelo veselo. Takrat še ni bilo ne radia, ne televizije, muzika je bila pa redka reč, zato

pa za staro in mlado toliko bolj zaželena. Tak dogodek je bil za vso sosesko pravo doživetje. Ljudje so si naravnost želeli pesmi, »zbadljivk«, kot so pri »štajrišu«. In so se potem ponavadi še dolgo smejali, šalili in pogovarjali na ta račun. Danes pa ni več tako. Danes je veliko težje biti camar, veliko težje je ljudi zadovoljiti, kajti ljudje so postali veliko zahtevnejši, več vejo, več razumejo in veliko bolj »nobel« so postali. Pa tudi veliko bolj »rahlo — pečeni so«, to pomeni, da veliko rajši zamerijo kakor nekoč, ko je veljalo nenapisano pravilo, da se ob takih priložnostih kakor je »štajriš« sploh ni smelo zameriti ali biti užaljen«.

— Anzi, pravite, da je bilo težko in luštno ob enem biti za camarja. Kaj bi vi bili, če bi bili še enkrat mladi?

»Najbrž bi bil zopet camar. Seveda, če bi bila še taka šega na svetu. Vidiš, pa še nekaj bi ti bil skoraj pozabil povedati. Veš, tolikim sem pomagal oženiti, omožiti, poročiti se, sam pa se nisem oženil. Pa saj veš, da mora imeti camar na vsaki ovseti, če je le mogoče, drugo družico, pri meni jih je bilo kakih 300, bil sem vse prevečkrat »vroče« zaljubljen, zato pa hudo nestanovit in to vidiš Rok, me tepe«.

— Za konec pa še eno vprašanje Anzi. Kaj bi vi želeli povedati vsem tistim premmnogim, ki so z vašo pomočjo srečno stopili v zakonski stan?

»Kol'kor zvezdic nebo šteje
kol'kor tičkov žvrgoli
kol'kor rožic sonce greje
toliko iz srca sreče vam želim.

O, da vam vsem tudi v zakonu
rožice bi cvetele, povsod, kamor
vas poti vodile bojo...

Srce moje, srčno bo veselo
vedno, zmeraj vam vso srečo
bo želelo...

In na kraju, kaj porečeva jaz in ti dragi bralec, ki si se potrudil, da si prebral te vrstice? Če sva poštena, če ljubiva in imava rada naše lepe stare domače slovenske šege in navade, ki pa jih žal, moderni čas vse hitreje briše in odpravlja, če jih imava zares rada, dragi bralec, potem lahko in morava našemu Pusovnikovemu Anziju, našemu »hotuljskemu ljudskemu camarju iz srca reči hvala — in mu želeli le to, da bi ostal zdrav in čil še mnogo let med nami in bi še velikokrat kot camar na ovseti zapel:

Rožmarinovo jutri
lep najgolčev dan
ko jaz mater ta širuoko
zdaj rajat peljam.

Oj mati ta širuoka
ste liepa visoka
pa le tak vodite nas
da nam bo kratek čas.

Oj družička štimana
saj ti nisi koj sama
si te camar želi
pa če glih zizijev ni.

Rok Gorenšek

Mala punčka, žena in medalje

Doma smo obiskali Franja Praprotnika, našega telefonista.

Vsakdo ima svoje veselje, nekdo hodi v hribe, drugi zbira znamke in tretji spet ves prosti čas preživi na svojem vrtu. Ljudje smo pač različni in dobro, da je tako. Kako neki bi bilo po svetu, če bi vsi kolikor nas je živih na zemeljski obli mislili enako, želeli enako. Vsakdo želi lepo in urejeno življenje — ta želja je skupna nam vsem — vsak pa nosi v sebi čisto nekaj posebnega, svojega. Ta drobni jaz, ki je samo moj, pomeni Franju Praprotniku zbirka starih in novih odlikovanj.

Topel dom z odlikovanji

Franja poznamo v naši tovarni vsi, prav gotovo pa vsak, ki je kdaj segel po telefonu. Ne, nismo ga srečali osebno, njegov glas pa je tisti, ki nam je povedal, vse kar smo želeli ali pa nam vzpostavil nadaljnjo zvezo. Franjo Praprotnik je zaposlen v naši telefonski centrali.

Tokrat smo ga obiskali doma. Obiskovalec skoraj ne bi verjel, da mu medalje res toliko pomenijo. Po hiši in njeni okolici, ki ju ureja skupaj z bratom, bi ob vsej skrbnosti površni pogled povedal, da fantu — pravzaprav mlademu možu — ne ostaja preveč časa in ne preveč denarja za konjička, ki si ga je izbral.

»Še malo, in v zbirki bom imel 100 medalj,« je Franjo čisto po svoje odločno in veselo presekalo nit našega razmišljanja. »Niti leto dni še ni minilo, kar sem pričel z zbiranjem starih in novih redov in medalj, vendar mi zbirka zelo lepo raste.«

Res mu zbirka medalj lepo napreduje, vendar mu lepo raste tudi nekaj drugega — mala hčerka Franja. Tako ima družina Praprotnikovih malo punčko in medalje. Tudi Franjova žena Silva ima namreč precej smisla zanje. Oh, bodo pobožno vzdihnili vsi poročeni (seveda srečno!), ki bodo sami pri sebi dejali, da bi le z mojo ženo bilo tako pa čeprav ne gre ravno za medalje.

»Zakaj pa ne bi imel svojega konjička, vsakdo mora imeti svoje veselje. Zbiranje medalj ni čisto nič hudega,« se nam je nasmejala Silva Praprotnikova. »Pa tudi lepše je, če doma vsi gledamo lepo razvrščene svetleče medalje, kot da bi ga nosilo kje po gostilnah ali podobno. Nad takim »veseljem« svojega moža pa prav gotovo ne bi bila navdušena.«

Male Franje za mnenje o očetovih medaljah nismo mogli povprašati. Kakšen droben »ba, ba« in »buc, buc« še spravi skupaj, (starša pravita, da zna biti tudi prav glasna) za pogovor o družinskih razmerah pa še nima pravega smisla. Sodeč po svetlem otroškem nasmehu, ki je veljal njenemu očetu, lahko sodimo, da je zaradi medalj ne zanemarja.

Vidite, tako je srečanje z medaljami bila tudi priložnost, da smo za hipec tudi pogledali, kako živi in si išče svoj lepši jutri ena izmed mnogih naših mladih družin.

Sedaj pa so res na vrsti medalje.

Poglejmo po podstrešjih

»Sam ne vem, kako se je pričelo,« je Franjo dejal na naše vprašanje o pričetku zbiranja odlikovanj. »Mogoče so k temu po

svoje pripomogli Likarjevi prispevki v Naši obrambi »Stare medalje pripovedujejo«, malo pa tudi zanimanje za preteklost, za zgodovino.

Kljub vsemu pa je zbiranje medalj razmeroma zelo neobičajen konjiček, kako in kje je sploh treba začeti?

»Dosti lažje je, kot bi človek sprva pomislil,« je odgovoril Franjo, v očeh mu je igrala živa iskrica.

»Poglejte, koliko naših prednikov se je borilo« v različnih vojskah in vojnah. Obdobje francoskih in Napoleonovih vojn je prineslo množičnost v podeljevanju medalj v spomin na razne bitke in za hrabrost. V prvi svetovni vojni pa skoraj ni bilo vojaka, ki na prsih ne bi nosil vsaj kakšne medalje, pri Avstrijcih je bil najpogostejši Karlov četni križec.«

Vse to je res in lepo, vendar kako priti do teh spomenikov preteklosti, kot bi lahko rekli?

»Ste že kdaj pobrskali doma po starih omarah in kovčkih na podstrešju? Čudesa se lahko najdejo na ta način. Ljudje sami običajno ne vedo, kaj vse imajo. Stari oče je svoje spomine na leta junaštva skupaj s stirim medaljami in orumenelimi fotografijami varno spravil v kakšen kovček, nihče se pozneje na te stvari ni posebej oziral in če niso vnučki vsega raznesli, so medalje še vedno varno spravljene.«

»Vidite, jaz pa vse in vsakega sprašujem, ali morebiti pri njih doma le ni kakšne stare medalje ali stare vojaške fotografije (tudi te namreč zbiram). Nekateri me čudno gledajo, drugi pa le doma malo pobrskajo in že je zbirka bogatejša. Vesel sem vsake še tako drobne medaljice.«

— Kaj sploh pomeni tak droben košček kovine?

Naženimo Avstrijce

»Nekdo si ga je moral prislužiti. Poti do medalj so bile in so še danes zelo različne. V vojnah se medalje podeljujejo za hrabrost, v miru za razne usluge, za dolgoletno službovanje in podobno. Vrednost medalje ni v njeni tržni ceni, temveč v njenem pomenu.«

Saj res, (naš sogovornik je kar sam načel vprašanje, do katerega bi prav gotovo še prišli) kakšna pa je vrednost teh medalj? Zaradi nenasitnega tržišča zahodnjaške družbe, so sploh starine izgubile svoj pravi pomen, kot del bogastva preteklosti nekega naroda in postale predmet kupčije. Je tudi z medaljami tako?

»Večkrat so me že vprašali, koliko je in če sploh je kaj vredna ta moja zbirka odlikovanj. Pravim, da je njena vrednost ogromna, le da ne v denarju, temveč v vsem, kar imajo ta stara odlikovanja v sebi. Nekaj, kar je nekomu drago in ljubo, nima cene v denarju.«

Ali so te Franjove cene veljale vsem preprodajalcem in našim nevednim Slovincem po hribovskih kmetijah, ki so Avstrijcem za borne šilinge prodali vse, od starih svetnikov na steklu, starih ur do lesenih bogcev. Iz predmetov naše kulturne preteklosti si avstrijski preprodajalci (ki se po naših kmetijah pojavljajo kot »ljubitelji starin«) kujejo v Avstriji lepe denarce in to s predmeti, ki sodijo v naše muzeje ali pa za olepšavo lastnega doma.

Star svečnik, ura, novc ali panjska končnica ni »vredna« zaradi denarja, temveč zaradi tega, ker nam v svoji lepi govorici pripoveduje o življenju naših krajev nekoč. To življenje so živele naše babice in dedki in tako naj vse kar so nam zapustili tudi ostane pri nas.

Tudi življenje je lahko lepo

»Najbolj zaokroženo celoto predstavlja v moji zbirki razmeroma veliko število medalj Združenih držav Amerike, med njimi sta najpomembnejša Distinguished Flying Cross — križec za letalske zasluge in škratno srce, še danes veljavno najstarejše ameriško odlikovanje iz časa Georga Washingtona.«

— S Franjom smo s spoštovanjem segli po medaljah skrbno pripetih na žametno podlago. Za urejanje zbirke skrbi žena in to z veliko smisla za lepo urejenost. Tu so odlikovanja z vsega sveta. Teh se vendar ne da najti v naših krajih.

»Res je. Pri nas lahko zbiralec dobi odlikovanja stare Avstro-Ogrske, stare Srbije in Jugoslavije, nacistične Nemčije in Italije

Nekaj najbolj dragocenih

VETERANI ODHAJAJO

Z našega konca smo letos izgubili dva.

Sredi junija je mrliški zvon zapel Lamprečevemu Pavlu. Ni še bil tako star — devetinšestdeset let je dopolnil — toda bil je zgaran. V železarni je delal in vzdržal celo delovno dobo na enem delovnem mestu, in sicer na najtežjem: v kovačnici, »štrekar« je bil točno 41 let, 8 mesecev in 2 dni. Čudno trdnega zdravja ni bil. Dohartarji in vso zdravstveno osebje je imelo

Pavel Kokalj

ter redke primerke drugih držav, ki so na tak ali drugačen način zašli k nam. Pomagati si je pač treba z zamenjavami med zbiralci. Jaz na primer zamenjujem svoje dvojnike z nekim profesorjem iz ZDA.«

Še smo poslušali najti nekaj medalj, ki bi bile posebej zanimive, vendar, kako naj se človek odloči? Kaj je bolj in kaj manj zanimivo? Ali medalja za srbsko-turško vojno 1878, križec za vojno z Bolgarijo 1913, francoski vojni križec iz prve svetovne vojne ali partizanska medalja zasluge za narod? Vsaka medalja ima svojo zgodbo, ki jo nemo skriva v sebi. Franjo pravi, da bi prav posebej rad izpopolnil svojo zbirko naših partizanskih odlikovanj, ker so vezane na naš del zgodovine, na katerega smo lahko upravičeno ponosni. Verjemimo, da bo uspel. Nekdo bo nekoč doma našel spravljeno medaljo in spet bo Franjeva zbirka večja in popolnejša.

Vsakdo izmed nas mora imeti nekaj, da je življenje lepše in bolj sončno. Samo poiskati je potrebno. Franjo Praprotniku so kolesa vlaka vzela obe roki v otroštvu, poznejše življenje pa mu je dalo ženo Silvo, drobno hčerko Franjo in zbirko medalj in s tem dosti lepega. Koliko jih je, ki imajo vse, kar si poželijo, pa vendar nimajo sonca v svojem življenju.

Jaš

pred njim vso njegovo delovno dobo mir. Marodiral je namreč samo dvakrat, ko so mu morali zašivati raztrgano trebušno mreno. Četudi ga je kdaj kuhala vročina, ali pa ga je nahajala »španska«, ni ostal doma; bil je mnenja, da brez njega ne morejo delati v njegovi izmeni. Prav tako so imele mir pred njim vse stanovanjske komisije. Doma si je uredil skromno podstrešno stanovanje in bil z njim zadovoljen. Samo osem mesecev je stanoval v trgu, ker pa je takrat vdovela sestra, je odšel nazaj v rojstno hišo in vsa leta pridno pomagal sestri avžvati. Kosa mu je čudno dobro urezala, čeprav jo je brusil z levo roko. Opravljal je s kravami vsa vprežna dela, tudi v trg se ni sramoval z garami in s kravjo vprego.

Doromuten in zgovoren človek je bil. Rad je koga potegnil šegavo za nos, vendar je vedel, kje je meja. Tako nekako brez škode, samo da se je bilo kaj smejati. Tudi sam se je rad smejal, imel je nekakšen nalezljiv smeh, ki je tudi druge potegnil v dobro voljo.

Štirinajst let je bil v penziji. Bolezen, ki mu je ves čas delovne dobe res prizanašala, ga je zdaj pogosto obiskovala in ga tako za marsikaj prikrajšala v njegovem tako trdo prisluženem penziju.

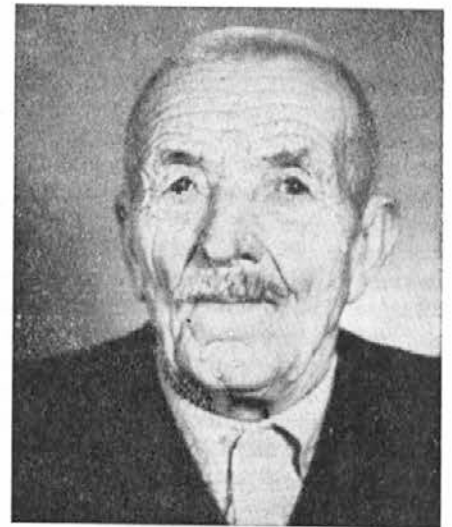
Pred zbiralnico mleka sem ga večkrat srečal, ko je šel v ambulanto. Zlomilo ga je, nekdanjega močnega deda, hodil je čisto počasi. Ko sem ga enkrat ogovoril, so se mu oči spet šegavo zaiskrile, čez ustnice pa se mu je razlezel njegov značilen nalezljiv nasmeh.

»Za pokopat sem, za pokopat,« je pojamlal. »Vsi štrekarji so že pomrli, samo jaz se še vlačim po svetu.«

Ob dejstvu, da je štiri desetletja v železarni vzdržal pri najtežjem delu in da ni poznal marodiranja, lahko mirno zapišemo, da je takih veteranov v kolektivu železarne malo in zelo čudno je, da se tega ob njegovi smrti nobeden ni spomnil.

Le nekaj dni pred svojim dopolnjenim petindevetdesetim rojstnim dnem je umrl Meleški mlinar.

Vsem je bilo znano, da je bil štiri desetletja meleški mlinar in da je bil najstarejši občan, malokdo pa je vedel to, da je bil zadnji iz tiste generacije hlapcev, o kateri mi samo čujemo pripovedovati. Mlada leta je pustil na strojnskih bregovih, kjer je služil za pastirja, iberznika, malega in velikega hlapca. On je vedel, kaj se pravi vstati zjutraj ob treh in iti na gumno mlait, medtem ko je prejšnji večer pozno v noč s torkovko tolkel po trdih tepkah. Okusil je vso trdoto štiridesetdanskega posta; na teše je moral prijeti za spomladanska dela na polju, ob desetih je dobil naribano redkev, za južino pa močko — namočene in prekuhane oljne potice — za večerjo krompir v coklah in še morebiti kakšne kuglice. Vseh šest tednov posta vsak dan ista bajža, izjema sta bila le pepelnica in veliki petek, ko je bil post še strožji. Nekeč sem ga v pogovoru pobaral, če je bilo to hudo. »Ja-a, pre-be-štja, pa še ušno je bouo« se je po svoji navadi zvito nasmejalo.

Franc Petek

Spomini na mladost so mu tudi to trpljenje postavljali v lepo luč.

Spoznal sem ga že v rani mladosti. Mleli smo namreč v Meleškem mlinu in moja naloga je bila, sedeti v garah in goniti vole.

»V osmih dneh«. Bil je mož beseda. Nikoli ni bilo treba iti pobarati, kdaj bo mleno, čez teden dni je bila mela gotova.

Ni bil samo mlinar. Znal je mline tudi popravljati, naredil je tudi marsikaj od lesa. Kadar je šel v štero, je mlela njegova žena.

Zelo zanimiva je ugotovitev, da je bil on že takrat, ko sem ga jaz spoznal, tako star, kot sem jaz sedaj. »In vendar je od tega že čudno dolgo«.

Možje je bil vseh muh poln — Bog mu tega ne šteje v greh! Jaz mu zamerim samo to, ker ni počakal še pet let, zelo ponosni bi namreč bili, če se bi na našem koncu lahko ponašali s stoletnikom.

Ajnžik

UMRLA JE DULARJEVA MAMA

27. julija letos so v Kotljah pokopali Dularjevo mamo. Na grobu se je od nje poslovil v imenu ZB Franc Zabel.

Ob smrti zavedne Slovenke in borke NOB je njeni družini izrekel svoje sožalje tudi član sveta federacije, dipl. inž. Pavel Žaucer. V spomin na partizansko mater objavljamo nagrobni govor in pismo tov. Matjaža.

Dragi borci, prijatelji in znanci, ki ste v tako velikem številu spremili Dularjevo mamo na njeni zadnji poti. Težko nas je vse prizadela vest, posebno pa še borce, da Dularjeve mame ni več med nami. Z bolečino v srcih stojimo tu pri odprtem grobu, da se poslednjič poslovimo od zasluzne in neustrašene partizanske matere. Vsi smo jo poznali kot dobro ženo in skrbno mater in ni besed, s katerimi bi lahko orisali njeno trnovo življenjsko pot.

Draga Dularjeva mama!

Rodili ste se 23. marca 1899 v Podgorju. 1921 leta ste se poročili in 1922 ste se preselili na Dularjevo domačijo, kjer ste z velikim trudom obnavljali in pomagali možu gospodarit na zemlji, ki ni veliko prinašala. Ko je leta 1941 vdrla nemška

vojska na našo ozemlje, ste vi kot zavedna slovenska mati vedeli, kje je vaše mesto. Rekli ste, če pride preizkušnja, človek pač potegne tja, kjer so zavedni Slovenci. Takoj po okupaciji so vam nemški hlapci hoteli vsiliti 5-metrsko zastavo s kljukastim križem pa ste jo odklonili z besedami: »Hiša je v tako slabem stanju, da ji taka zastava ne pristaja.« In tako se je začelo delo za NOB, v katerem je aktivno sodelovala vsa družina. Koliko poslovnih večerov je bilo pri vas, ko so odhajali zavedni kotuljski fantje v partizane, veste samo vi, ki ste jih velikodušno podpirali.

25. oktobra 1944 ste s celo svojo družino aktivno stopili med partizanske aktiviste. Nato je sledila težka ločitev družine.

Vi ste postali organizatorica za žene v kraju Guštanj—Prevalje.

Najbolj usoden dan za vas je bil 25. november 1944, ko ste pri Mežnarju pri sveti Neži čakali na sestanek žena. Bili ste ujeti od nemške policije. Odgnali so vas na Rimski vrec, od tam pa v gestapovsko mučilnico v Dravograd, kjer ste v bunkerju morali prestati vse muke gestapovskega zasliševanja, ker niste ničesar izdali. Ko ste zaradi mučenja skoraj obupali nad življenjem, ste slišali besede iz drugega bunkerja. »Tisti je junak ki pade, še večji junak je tisti, ki vse pretrpi; junaška smrt je več vredna.« Ker niste klonili in kaj izdali so vas poslali v uničevalno taborišče v Nemčijo, kjer ste morali prestati vse muke taboriščnega življenja. Ko ste se po osvoboditvi bolni vrnili domov na opustošeno domačijo — tam ni bilo ne oken ne vrat, ker je policija vse uničila. Od sosedov pa ste zvedeli najbolj žalostno novico, da je dala svoje življenje za svobodo vaša hčerka Mica. Vaše srce je trpelo, vendar niste klonili. Le ljubezen do domovine in trdna volja do življenja ter materinska skrb za otroke je zmagala, da niste klonili v teh težkih trenutkih.

Ko ste za silo obnovili vašo domačijo ste v sebi začutili kal bolezn, posledico nemških taborišč. Preselili ste se k najmlajši hčerki Angelci, kjer ste ob skrbni negi in trdni volji do življenja preživeli vse težave težke bolezn.

Še letos na dan borca ob 21. letnici smrti vašega moža sta si ogledovali njegove slike in rekli: »Kmalu pridem za teboj.« In res, 15. julija so vas odpeljali na lastno željo v bolnico Slovenj Gradec, vendar vam ni bilo več pomoči. Lepo ste se poslovili od svojih ljubljenih otrok, ki so vam lajšali zadnje ure življenja.

Draga Dularjeva mama!

Bili ste borka NOB in borka za človeške pravice ste bili še naprej. Bili ste pogumni, ko je šlo za pravično stvar in blagi do vseh, ki so bili pomoči potrebni.

Za zasluge med NOB ste bili odlikovani z Redom zasluge za narod in priznanjem OF slovenskega naroda.

Draga Dularjeva mama,

ko se v imenu organizacije ZB Kotlje poslednjič poslavljam od vas, se vam iskreno zahvaljujem za vso vašo domoljubno in požrtvovalno delo med NOB in za vse kar ste dobrega storili v svojem življenju.

Mi, vaši prijatelji in borci se vas bomo vedno s hvaležnostjo spominjali in ostali boste nam v srcih kot svetel zgled hrabrosti prave slovenske žene in matere.

Dularjeva mama

V miru počivajte v tej hotuljski zemlji, za katero ste živeli in delali.

Spoštovana družina Tratnik!

Ob smrti vaše plemenite in srčno dobre mame, naše zveste partizanske Dularjeve mame, sprejmite v imenu odbora koroških partizanov v Ljubljani in v mojem imenu izraze našega iskrenega in globokega sožalja.

Zelo mi je žal, da mi zdravje ne dopušča, da bi pokojnico spremil na njeni zadnji poti in ob grobu izrekel nekaj besed spoštovanja in zahvale njenemu svetlemu liku in življenjskemu delu, nekaj besed zadnjega slovesa, preden jo boste položili v domačo, hotuljsko zemljo.

Z njeno smrtjo smo vsi hudo prizadeti in jo bomo ohranili v najlepšem spominu. Ljubljana, 26. julija 1975

Vaš Pavel Žaucer-Matjaž

DANILU ŽIBERNI V SPOMIN

Danilo Žiberna

Danilo Žiberna se je rodil 14. novembra 1924 v Brestavici pri Kopru v zavedni slovenski družini. Med okupacijo je Ži-

bernova hiša bila odprta vsem borcem. Tu so s partizani delili hrano, v hiši pa so se srečevali kurirji in aktivisti OF.

18. septembra 1943 se je tudi Danilo vključil v NOV. Vstopil je kot obveščevalc, kurir v Gradnikovo brigado. Ker je bil hraber in neustrašen borec, je bil kmalu postavljen za polit delegata in dodeljen IX. korpusu v Kosovelovo brigado.

Sodeloval je v vseh bojih za osvoboditev Primorske. Dan zmage je dočakal v Trstu. V borbah je bil dvakrat ranjen. Bil je 40-odst. invalid in za svojo hrabrost odlikovan z medaljo za hrabrost in medaljo zasluge za narod.

Po osvoboditvi je vstopil v službo k Ljudski milici. V tej službi ga je pot zanesla na Koroško. Na Ravne na Koroškem je prišel leta 1948. V januarju leta 1952 se je zaposlil v kovačnici naše železarne, kjer je delal do upokojitve v juniju 1973.

Navajen težkega dela, tudi v pokoju ni mogel mirovati. Čeprav mu je zahrbtna bolezen razjedala zdravje je iskal priložnostno zaposlitev ter delal do zadnjega trenutka.

Ko smo izvedeli za njegovo smrt nismo mogli verjeti, da ga ni več med nami. Še včeraj nasmejan, vesel, danes že mrtev.

Smrt žanje neizprosno, izgubili smo zopet enega borca.

Družini izrekamo naše globoko sožalje. Tebi, dragi Danilo, pa naj bo lahka naša koroška zemlja.

Odbor ZB NOV

MEŽA

Še čisto majhen sem bil takrat, mislim, da še v šolo nisem hodil. Z dedijem sva pa ponoči skupaj spala v eni postelji, v stari leseni bajti, ki je stala na »gorici« in kjer je po večerih črno temo razsvetljevala le skrivnostna, krvavordeča svetloba, ki je poleg toplote prihajala iz malega počenega železnega »gašperčka« ter risala in metala po starih preperelih stenah prečudne, strah in grozo vzbujajoče, migetajoče podobe.

Tedaj ob takih dolgih, samotnih zimskih večerih, ko je zunaj pritiskal mraz, v bajti pa je bilo prijetno toplo, takrat ob takih večerih, mi je moj dedi veliko in zanimivo pripovedoval. Dedi! Bil je to rajni Lenart Kuhar, Vorančev stric. »Ta stari Vuožnik«, ki je veliko prepotoval in videl veliko sveta, doma pa ob nedeljah in po večerih bral Tolstoja v ruski cirilici z lastnoročnim pisateljevim podpisom, se skupaj s »ta starim« Rožankom in »ta mladim« Pavšerjem in drugimi Hotuljci v nemal za panslavizem, za združitev Slovencev s Srbi, za Jugoslavijo, pod geslom: »Bog živi vse Slovence pod streho hiše ene«!

Za ta napis, ki se je ohranil pri Voužniku še dolgo po nastanku stare Jugoslavije, jih je pa tudi pošteno skupil. Leta 1918 v času koroških bojev ob avstrijski zasedbi Kotelj in okolice, so ga avstrijski volkswehrovci, skupaj s Pavšerjem in Florijanom Ivartnikom na domu strahovito pretepli in ga kar v sami srajci, hlačah in coklah odgnali v Celovec za talca, odkoder ga je rešil le pravočasni prihod

Nekdaj na Jugovem travniku

jugoslovanske vojske, ki je takrat zasedla Koroško.

Dedi mi je ob takih priložnostih pripovedoval tudi, kdo smo Slovenci, odkod in kdaj smo prišli v naše kraje in na Koroško. Povedal mi je, da smo Slovenci veja velikega slovanskega drevesa in da po vsej verjetnosti prihajamo iz pokrajin za Karpati, kjer so velike ravnine, »lesovi«, reke in močvirja. Našim prednikom se je po prihodu v naše kraje najbrž močno tožilo po teh tihih, širokih rekah, zato so skoraj vsakemu večjemu, »bolj počasi« tekočemu potoku pri nas dali kar ime »reka«. V naši neposredni bližini so naprimer Šentanelci in Strojanci imenovali svoja potoka »Šentanelška rieka« in »Strojnska rieka«. Ime naše največje koroške reke Drave so že našli, zato so ga le posvojili, toda ime za Mežo so zanesljivo prenesli iz svoje nekdanje pradomovine, prav tako, kakor še mnoga druga krajevna imena. V Gornji Savinjski dolini imamo kraje Rečica, Ljubno in Mozirje. V Beli Rusiji pa sem med vojno srečal mesta z istimi imeni. Mesta znana po hudih in krvavih bojih v drugi svetovni vojni; Mozry, Lubný in Rečica, kar dovolj zgovorno priča o nekdanjih bivališčih naših pradedov; zato toliko manj razumem tiste Slovence, ki »znanstveno« iščejo in skušajo najti našo pradomovino v Skandinaviji, kakor sem nekoč neke prebral, ali pa tiste naše snobe, ki bi zaradi »praktičnosti« danes radi germanizirali naš slovenski narod z zamenjavo angleščine za slovenščino, ker se med zadnjo vojno Hitlerju to ni posrečilo z nemščino.

Da pa ime naše domače Meže zares izvira iz stare, nekdanje domovine, nam najlepše in najbolje priča to, da ima naša skromna Meža svojo, skoraj desetkrat daljšo dvojnico, ki je v svojem spodnjem toku celo plovna. V izdaji Bibliografskega instituta Mannheim, Zürich, Wien za leto 1969 v »Meyers Kontinente und Meere« v 8 knjigah, je v knjigi »Sovjet-union — Sovjetska zveza« na strani 214 zapisano v nemščini: »Mjoscha — Meža (russ. micza) auch Mescha, Meža, Maža (russ. mi'ca),

linker Nebenflus der Hüna, in Westen der UdSSR, enspringt in den Waldaihöhen, mündet 100 km nordöstlich von Witebsk. 259 km lang; im Unterlauf schiffbar, Mitte April bis Mitte — Ende November eisfrei, Flösserei.«

To pa pomeni: »Mjoša, Meža (rusko: micza) tudi Meža, Meža Maža (rusko: mi'ca) je levi pritok Zapadne Dvine na zapadu Unije Socialističnih Sovjetskih Republik. Izvira v Valdajskih višinah, izliva pa se 100 km severovzhodno od Vitebska v Zapadno Dvino. 259 km dolga reka je v spodnjem toku plovna od sredine Aprila, do sredine — konca novembra prosta ledu in ne zamrzne. Razvito splavarstvo!«

Je že tako! Dedi je bil le preprost slovenski, koroški kmet, ki je v šolo hodil le od »treh kraljev do Velike noči«. Bil je pa bistre glave in naravno inteligenten, zato je marsikaj pravilno razumel. Celu take reči, ki jih žal dandanašnji razni »psevdoznanstveniki« sploh ne razumejo več.

Rok Gorenšek

AJDE NI VEČ

(Jesenska razmišljanja)

Bilo je pred leti, meseca avgusta, ko sem preživljal počitnice na Dobrihah. Nekega rosnega jutra sem se šel sprehajati po polju, tja, kjer je v tem času cvetela ajda. Ajdo v cvetju sem vedno rad gledal in občudoval že v mladih letih. Nekoč, ko sem bil še študent, me je celo tako prevzela, da sem napisal črtico z naslovom »Kadar ajda cveti«. Črtico je objavil »Domači prijatelj«, list, ki ga je občasno izdajala Vydrova tovarna pražene žitne kave v Pragi in ga brezplačno pošiljala vsem odjemalcem Vydrove kave. Znano je, da je v Domačem prijatelju objavljala svoje literarne prvence tudi Prežihov Voranc.

To jutro pa sem bil bridko razočaran. Ajde ni bilo več. »Zakaj?« sem vprašal domače. »Ne splača se več sejati ajdo, lani

nam je vso pobrala slana«, so mi odgovorili.

Naslednje leto sem bil na Dobrihah meseca junija. Takoj ob prvi priložnosti sem se napotil med njive, da bi videl, kako zorita rž in pšenica. Toda o rži in pšenici, ki sta se še leto prej bohotili tod, ni bilo več sledu. »Ne splača se, lani jo je vzela zima«, so mi rekli, ko sem jih vprašal po vzroku.

S travnika pa sem zaslišal enakomerno regljanje motorne kosilnice, za katero se je mukoma poganjal en sam kosec. Nekoč pa je v času košnje po travnikih kar mrgolelo koscev. Po šest do osem jih je bilo na enem samem travniku. Drug za drugim so kosili, ko pa so dospeli na konec redi, so se ustavili, nabrusili kose, potem pa v zboru zapeli in zaukali, da je odmevalo daleč naokoli. S sosednjih travnikov pa so se kot za stavo oglašali tamkajšnji kosci.

V jeseni, ko se je po pokošeni otavi začela paša, so travniki ponovno zaživel. Takrat so bile počitnice na podeželskih šolah prav zaradi paše šele meseca septembra in oktobra. Po pašnikih je takrat zavladalo pravo pastirsko veselje. Po navadi nas je bilo na travniku po več otrok skupaj. Medtem ko je živina pohlevno mulila travo, smo pastirji kurili ognje, pekli krompir, prepevali in vriskali ter klicali pastirje s travnikov onstran Meže. Danes pase živino elektrika — seveda brez petja in vriskanja.

Ajde ni več. Včasih pa so pri nas sejali vseh vrst žitarice od pšenice, rži, ječmena, ovsu do turkinje (koruze), ajde, prosa in bera. Pšenico za pogačo, rž za vsakdanji kruh, ajdo in turkinjo za žgance, proso in ber pa za jegličice, ki so bili razen torka in četrtka, ko jih je nadomeščal ječmen, vsak dan kot glavna večerna jed na mizi.

Razen žitaric pa so gojili tudi mak in buče, iz katerih so pridelovali okusno olje za domačo porabo. Tako je takratna kmetija tvorila nekako samostojno gospodarsko edinico. Vse kar je kmet potreboval za hrano, je pridelal doma; kupoval je edinole sol, sladkor in kavo.

Seveda je ta mnogovrstnost žitnih in drugih kultur zahtevala tudi mnogo nadrobnega dela, ki so mu bile kos le mnogoštevilne delovne roke. Srednja kmetija je imela takrat po dve dekleti in najmanj po enega hlapca. Razen teh je poleg ožjih družinskih članov bila pri hiši po navadi še kaka teta ali kak drug sorodnik kot delovna moč.

Vsekakor je bilo življenje na kmetih takrat mnogo bolj razgibano in pestro kot dandanes. Številni stari običaji, povezani s kmečkim delom ali letnimi časi, so vnašali v vsakdanjost kmečkega življenja prijetno spremembo in kratkočasje.

Medtem pa se je marsikaj spremenilo. Romantična doba na kmetih je davno za nami. Novi čas, nove ekonomske prilike zlasti pa pomanjkanje delovne sile zahtevajo popolno preusmeritev načina gospodarjenja. Naporno in težavno delo pa lajšajo in deloma nadomeščajo živo delovno moč razni gospodarski in gospodinjski stroji in drugi tehnični pripomočki.

V kmečkih domovih je zažarela elektrika, za zabavo in izobrazbo jim skrbita radio in televizija.

Janko Kotnik

Srečanje z resnico starca

Bil je eden od vsakdanov, stkan iz nepomembno tankih dogodkov v sivo pajčevino. V zapisu spomina je od tistega dne ostalo nekaj, kar ne morem pozabiti.

Utrujenost se je naselila v kolena, da so se že šibila, ko sem še kar naprej vztrajno hodila od trgovine do trgovine, kjer so me trgovci s ponarejenimi nasmeški pošiljali dalje. Ko sem prav vse pretaknila, sem se s povešeno glavo, v srcu pa s potrto, ki se je mešala z onemoglo jezo, napolnila na avtobusno postajo.

Počutila sem se trudno in izgubljeno, ljudje in pločevinaste škatle: vse se mi je naglo bližalo, a ustavili se niso ob meni, odbrenčali so mimo, da sem se čutila še bolj samo. V želji, da bi zagledala kakršnegakoli znanca sem pogledovala naokoli. Nikogar ni bilo, vseeno mi je postalo toplo pri srcu, ko sem čisto blizu sebe na klopi uzrla starca. Rada imam stare ljudi. Sedla sem k njemu, ne da bi mu rekla besedo v pozdrav, zato pa je on spregovoril: »Takšna mladenka, pa tako žalostno gleda!«

»Pa nisem!« mu odgovorim. Ne upam mu povedati, da sem vesela od tistega trenutka, ko sem ga uzrla, ker nemara ne bi razumel zakaj.

Kakšen čas sva molčala, potem pa je rekel: »Tako dolgo že čakam ta 'voz', da bi jo najraje peš mahnil.«

»Potrpite, oče! Je že bolje počakati, kot pa peš po takemle,« pokažem na asfalt.

»Prav imaš, dekle. Po tem ni kaj prida pešačiti.«

Zagledam se v njegovo suhljato telo, hrbet je globoko upognjen, velike zdelane roke druga na drugi počivajo na leseni palici, ki jo drži med nogami. Grobe, do kosti zarežane in od sonca ožgane gube skrivajo drobne oči, ki ves čas nemirno begajo. Mora se bližati sedemdesetim, pomislím, ali pa jih ima še le petdeset in jih je zgaranost prištela toliko, kot jih je videti.

»No, sem mislil, da si se že v zemljo udrl,« pravi možakar, ki se nama je zdaj pridružil.

»Me še noče vzeti,« reče moj starec in doda, »v mesto redko zaidem, to drži. Po penzijo sem šel.«

»Kako, ali ti je ne prinese poštar?«

»Nak. Veš, zdaj vsi na banki dobimo.«

»Tega pa nisem vedel.«

»Ja, po novem je to. Tak zakon so dali ven.«

»Pa nimaš nič komedij s tem?« se pozanima oni drugi.

»Nič. Je boljše kot prej. Zdaj se mi osem dinarjev 'prišpara'. Prej sem moral dati poštarju pet dinarjev in za poštnino tri. Zdaj ni treba nič plačati, ko denar ven vzameš. Ludvik, pri moji penziji se to pozna.«

»Če je tako, potem je res boljše.«

Moj starec mu ne odgovori takoj, na njegov obraz leže nekaj mrakobnega in ko naposled spregovori je v njegovem glasu čutiti drget: »Za zdaj sem že še vesel, dolgo ne bom mogel biti. Draginja, Ludvik, ta jih bo spet požrla. Včasih sem mislil, na starost bom dobro živel, si bom počil. Zdaj mislim, da bo počitek tedaj, ko me bo zemlja pogoltnila.« Za trenutek premolkne,

kot bi premišljal ali naj pove kar mu leži na duši. Pove: »Zmeraj sem imel rad našo grudo, a vedel nisem, da me ne bo nikoli pustila počivat, ne tega, da mi na starost ne bo 'frgurala' zadosti kruha v zameno, da sem v nji pustil skoraj vsa leta svojega življenja. Pa kaj bi, hlapec sem bil, zato pač nikoli ne bom gospodar. Je že tako, Ludvik, ko se bova v jamo zvrnila bo vse dobro. Vsi enkrat dotrpijo, ni vrag, da tudi midva ne bi.« Pokimata si, kakor da hoteta potlačiti betežnost in temne misli.

Tiho vstanem in rečem: »Srečno, oče!«

Moj starec me svetlo pogleda, lahko prikima, a smehljava ni v drobnih očeh.

»KTIR NA VETER GLEDA, TA NE SEJE«

Paberki iz dela slovenjegradskega rojaka Janeza Pavla Ješenaka ob 220-letnici njegovega rojstva

O Joanu Pavlu Ješenaku zvmemo iz knjige A. M. Slomška »Sedem šol« (l. 1894), da »v Slovenim Gradci jih je poštena mati kršanska rodila 25. rožnika v leti 1755.« Ješenak je bil višji duhovnik ter je v času, ko je bil v župniji Ulimje, sestavil in dal leta 1821 v Celju tiskati knjigo »Bukve za pomoč in prid kmetam potrebne. Slomšek se ga je v svoji knjigi spomnil kot zaslužnega dobrotnika in velikega Slovenca, ob tej priložnosti pa tudi slikovito opisal mesto Slovenj Gradec:

»Čedna dolina je Slovensko-gradska, ki se med visokimi gorami ino ličnimi griči razlega. Od visokiga hriba Turjaka do velike Drave teče bistra Mislinja po njej, goni fušine, žage ino mlince, ter te planinske kraje, v katerih je za eno dobro sukno hladnejše kakor krog Cela, prav veselo ovživlja. Pohorske kore, mala ino velika, nar viši glave Pohorja (Pogorja) Sloveno-gradške kraje severju zakrivajo. Le iz Koroškiga črez Dravo mrzla sapa piha, pa tudi jasno nebo lepo vreme obeta. Zeleni homi (hribi) njo od juga odevajo, visok Plešivec (gora sv. Uršule) jasno od večera v dolino gleda, ino prebivavcam slavno cerkvo na gori kaže, ki kakor bela gos na skalovju veličastno sedi. Lepe bele cerkve po hribih

Pomislim: če mi zavida mladost in denar, ki mi omogoča spodobno eksistenco, mu ne morem zameriti. Počutim se krivo, ker imam toliko, kot on nikoli ni imel. Rada bi pozabila nanj, ker mu ne morem pomagati. V prsih me stisne, ko se zavem, da sem ta dan namenila dvajset ali trideset tisočakov za darilo prijateljici, pa jih nisem mogla, ker tiste stvari niso imeli. Moj starec je pa nemara dobil enako vsoto in jo bo zdaj razdelil na pare, da bo lahko dočakal novega prvega.

Kdo že je rekel, da pri nas revežev ni? Stisnem pesti, da bi ne jokala in skoraj na glas si govorim: ničesar ne moreš storiti zanj. Kakorkoli že boli, resnica je, da mu ne morem dati lepe starosti.

Z. S.

oznanujejo božjo čast, gradi po višinah ino dolinah kažejo deželno oblast, v sredi med njimi leži na goli ledini mestice malo, pa dobro znano Gradec; ino de se nemškiga gradca razloči, mu Slovenj-Gradec reko, ter je prav za prav serce cele doline. Kakor majhno mesto pa je, veliko imenitnih mož je spodredilo, duhovskih ino deželskih gospodov; med njimi nar imenitnejših kdo so rajni Joan Pavl Ješenak, prošt Lavantinske stolne cerkve, nekdanji vodija ino posebni dobrotnik cele škofije; vredni, de jih sosebno Slovenci hvaležno pomnijo.«

Iz Ješenakove knjige, v kateri je veliko lepih pregovorov za kmete, smo naslednje izbrali za spomin:

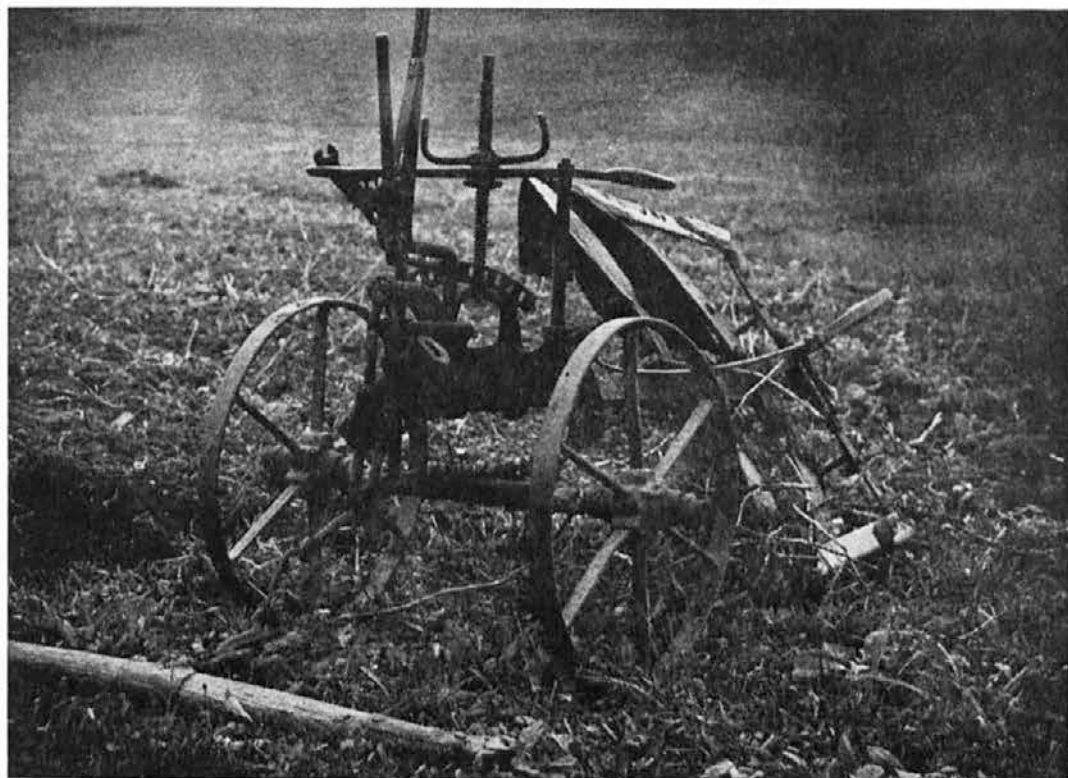
Ktir na veter gleda, ta ne seje, inu ktir oblake ogleduje, ta ne žajne. Zgodaj sej tvoje seme, inu v večer ne pusti tvoje roke počivati, zakaj ti ne veš, katiro bo bol pognalo, to, ali unu, inu če bo oboje vkupaj, bo še bolši.

POMOČEKI

Snetlivca za vselej od svojih njiv proč deržati, ali če je v žiti, se ga znebiti.

OD ORANJE

Orač! potreben in častitliv je tvoj stan, kir perdeláš kruha nam in seb' za vsak dan.

Po delu

OD GNOJA

Skerbi za obilni inu mastni gnoj;
boš ti nu tvoji gleštal v trebuhu loj.

OD MERGLNA ALI LAPORJA

Zlato, al Mergl, kaj več velja?
Zlato se štima,
Mergl pak kruha da.

OD BRANE

Brana, zobje ona sicer ima,
po gerlo srota zastojn le grima,
po zimi mirno v koti sloni,
inu nigdar po jesti ne kriči,
po njivi jo vlačiš gor in doli,
zruši divjo zel, zmane grude boli,
če siroti le kak zob izleti,
kovač koj hitro drugja naredi.

OD SEMENSKIGA ZERNA

Kakoršino zerno bodeš sijal,
takošino bodeš v kašto djal.

OD ŽETVE

Luštno je spraulat, luštno je žeti,
potle se ima s česa živeti.

OD PLEČVE

Plevi skerbno vun torico,
ter druge divje zeli;
ogleduj tud za plevico,
scer te ona oslepi.

OD ŽITNICE

Žito skerbno ohrani,
pred molmi ga vbrani;
če ga deš, kamor bodi,
je tebi k velki škodi.
Plug, brana, 'nu motika,
kmet! to se za te šika,
vse drugo le pusti na stran.
Če le boš na svoje delo gledal,
ne lakoun' po norski časti špegal,
kmet! ti bodeš od vsih štiman.

(Zbral in sestavil Franjo Gornik)

Ustvarjamo vzdušje za uresničevanje ustave

Po sprejetju nove ustave je bilo še posebej ob letnih konferencah in občnih zborih čutiti živahnejše družbenopolitično delo. Če smo iskreni, je nova ustava v resnici nekaj, kar imamo samo mi, po rezultatih od sprejetja sem pa se moramo že spraševati, kdaj in kako bo nova ustava uvedena v življenje, kako bo postala človekova danost. Žal moramo ugotoviti, da ni pravega vzdušja, da nismo dovolj poskrbeli, da bi bili zreli, delavci dovolj izobraženi, po sedanjih ocenah pa ustavo mnogi tudi izigravajo.

Ni vzdušja. Slovesnemu sprejetju ustave na najvišjih forumih ni sledilo spontano uvajanje. Delavec ni bil pripravljen, ni bil usposobljen. Za mene osebno še vedno ni razumljivo, zakaj sploh govorimo toliko o »delavcu« in ne o »delovnem človeku«. To je za mene prvi element, ki kviri vzdušje. Čas je, da je vsako delovno mesto v proizvodnji ali upravi tako organizirano, da je družbi in vsem ljudem koristno, da se konča z omalovaževanjem, sicer ne moremo govoriti o enakosti, ki ima svoj temelj ravno v koristnosti, ki jo človek ustvarja na delovnem mestu.

Tudi fizično delo, razen na zdravju škodljivih in nevarnih krajih, je danes lahko tako organizirano, da more biti človek zadovoljen. Nevarnost za zdravje in življenje se posebej stimulira. Delavec pa še ni usposobljen, boji se uprave, ne čuti se enakovrednega. Ali moramo ugotoviti, da nismo sposobni priti navzgor in navzdol do preprostega spoznanja, kako smo drug drugemu potrebni v sodobno razvitem svetu, ali pa ga nočemo priznati, postavljamo namerne pregrade?

Dovolite, da še enkrat postavim vprašanje: ali smo iskreni? Se nas drže preživelosti? Človek — delavec, delovni človek ni mogel biti takšen, kot ga zahteva ustava že ob sprejetju. Ni je razumel v popolnosti, čeprav se reče, da je bila dana v javno razpravo, niti ji ni zaupal. Žal tudi to.

Resnica je, da smo ogromno storili. Ko pravim ali zapišem, da človek ni zaupal, mislim pri tem na našega človeka, ki ostaja pasiven zopet zaradi svoje prirojene

razdvojenosti: bodo že naredili, saj itak ne drži, kar jaz rečem itn. Čudna naključja. V boju proti sebičnosti pridemo tako daleč, da je treba neko sebično zavest celo privzgojiti. Drugi hud greh je, gledano nazaj, da se toliko preprostih problemov ni rešilo in to kviri vzdušje. Nismo poskušali zavreti inflacije z varčevanjem na toliko krajih, kjer se materiali kar sami ponujajo, pa jih na drugi strani uvažamo. Ob pripravah na referendum smo npr. slišali: koliko teh ustanov, ki jih hočemo postaviti s samoprispevkom, bi lahko zgradili s prihranki, z materiali, ki jih zavržemo ali sežgemo! Kaj se dela s kruhom, da ga samo Ljubljana dnevno zavrže na tone, mi pa uvažamo krmila, celo krušno žito, ko ljudje v svetu istočasno stradajo. Da, tudi to se odraža v svetu, če vemo, kako visoko smo postavili človeka, na drugi strani pa tako hudo grešimo proti njemu. Naš visok čut do človeka postavljamo nerazumno pod vprašaj. Tako je pač treba napisati, če naj sploh o čem govorimo z namenom kaj doseči. Res mnoge strani časopisov ne predstavljajo druge vrednosti, kot da jih uporabimo in skrbno zbiramo za ponovno predelavo, dostikrat pa nam pisanje celo škodi, ker nas napravi malodušne. Res je bolje, da ostajajo nekatere stvari tabu, kar pa je spet v nasprotju z našo družbeno ureditvijo.

Ustvariti je treba vzdušje, da bo postal delovni človek aktiven na svojem delovnem mestu. Jaz bom tu napisal, da je delovno mesto svet prostor. Tu mora delovni človek živeti z delom. Dane so možnosti, da ga izvršuje tako, da bo dobro živel on in njegova družina in da bo to, kar njegovo delo daje družbi in vrača sočloveku, rodilo take sadove, da se bo dobro počutil na delovnem mestu in v prostem času. Če hoče biti normalen človek zadovoljen s seboj, zaživeti s seboj, v sebi, se mora nekje žrtvovati in ta žrtvenik je gotovo delovno mesto. Človek mora ljubiti tudi sebe, in če vzljubi družbo, ki mu z uresničenjem ustave nudi vse, vso svobodo, ki je mogoča, potem gre delovnemu mestu vsa čast.

»Na naših delovnih mestih se še vedno ne pridelata toliko, kot bi se lahko,« je po-

VP 260/1975 d

658(497 12)(085 3)

1071605

COBISS 0

To je pa res pobič

tožil na sestanku predstavnik ZK. Naša oblast se naslanja na vse delovne ljudi, vsi so tako postali aktivisti. Vsi smo odgovorni za vse in vrline, ki jih naj izražajo člani ZK, morajo veljati za vse delovne ljudi. Člani ZK so še posebej zadolženi, da sprejemajo življenjske naloge, ki jih je, gledano nazaj, mogoče ali potrebno takoj rešiti. Tolikokrat se raznežimo ob smrti velikih mož, dejansko pa z njim vred nismo uspeli odstraniti priplepkov, ki niso donosni in že leta in leta kvirajo vzdušje in naš ugled na zunaj, mislim v svetu. Ne dopustimo ponovnih razočaranj.

»Več pišite o tematici iz NOB«, je priporočal urednik Fužinarja na občinski konferenci ZB. Gotovo je to potrebno, a glasilo ravske železarnice bo gotovo lahko mnogo pisalo o problematiki tega velikega kolektiva. Toda na način, da bo pisanje dopolnilo živemu dogajanju, ki ga bodo člani kolektiva izvrševali kot življenjske naloge. Če ne drugega, vzdušje za podporo tem ljudem lahko ustvarja, in to konkretno.

Lepo sožitje doma pa bo tudi najboljša vstopnica na svetovno pozorišče za ustvarjanje vzdušja v podporo delu za aktivno mirno sožitje. Vsi pa smo poklicani, da na svoj način tako vzdušje ustvarjamo.

Maks Merkač-Hudopisk

V času odsotnosti nadomestuje glavnega urednika član uredniškega odbora Jože Šater.

Izdaja odbor za informiranje in kulturno dejavnost Železarnice Ravne. Ureja uredniški odbor: dipl. inž. Jože Borštner, prof. Silva Breznik, inž. Joško Kert, Marjan Kolar, Frančiška Korošec, Jože Šater, dipl. inž. Mitja Šipek, inž. Stefan Vovk, Milan Zafošnik. Odgovorni urednik Marjan Kolar. Telefon 86 031, interni 304. Tiska CGP Mariborski tisk, Maribor.

Glasilo je po 7. točki prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu (Ur. list SFRJ, št. 33/72) in mnenju sekretariata za informacije SRS, št. 421/72 prosto plačila prometnega davka.